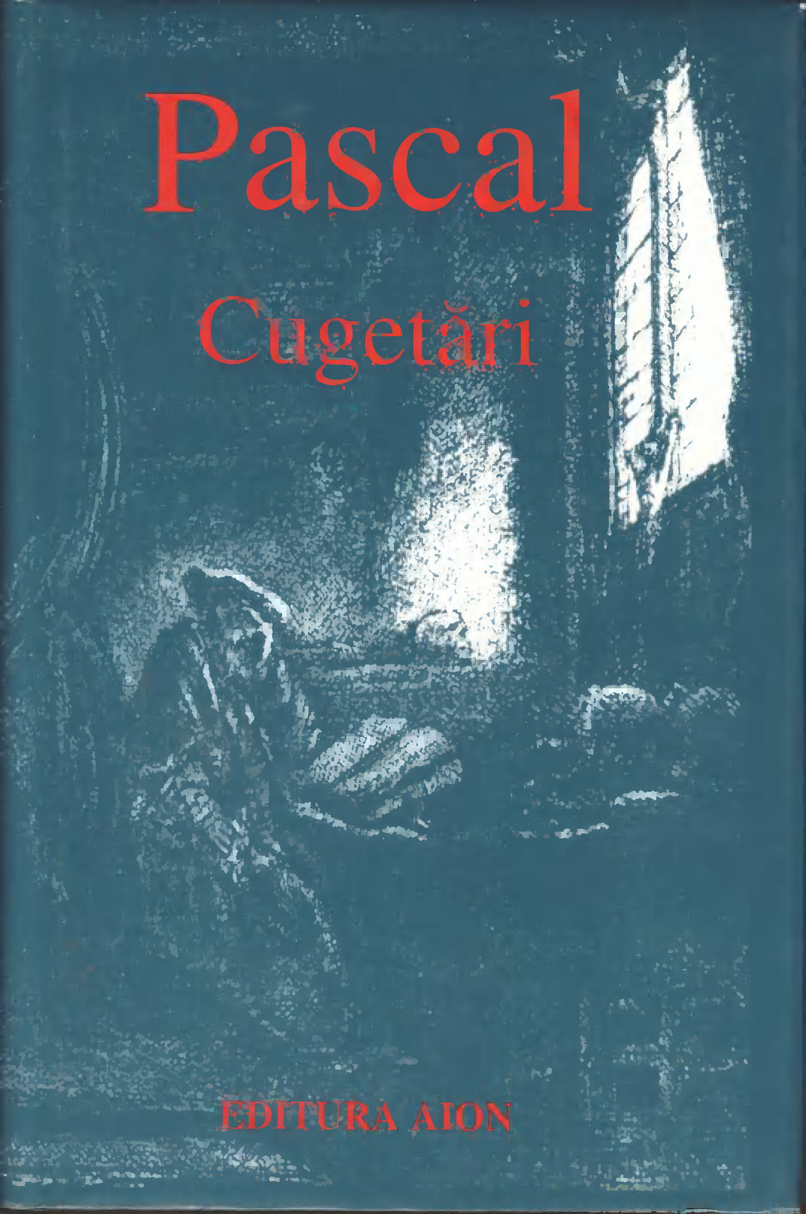
Pascal

Cugetări

EDITURA AION

Pascal

Cugetări

Pascal

Cugetări

Text integral

Editia Brunschvicg

Traducere de Maria şi Cezar Ivănescu

EDITURA AION

ISBN 973-97662-5-0

Texte étabili par Léon Brunschvicg, Édition Hachette, 1897, Paris.

Tiparul executat sub comanda nr. 422/1998,
la Imprimeria de Vest R.A., Oradea,
str. Mareşal Ion Antonescu nr. 105,
ROMÂNIA

Studiu introductiv

Istoria textului *Cugetărilor* este destul de complicată. De fapt, nici nu există vreo lucrare cu acest titlu semnată de Pascal. Ceea ce cititorul are acum în față este o reconstrucție operată de editori, pe baza unei serii de fragmente manuscrise. Aşa stând lucrurile, este absolut necesar ca înainte de cercetarea conținutului cărții, să vedem în ce măsură aceasta este o reflectare fidelă a intențiilor lui Pascal.

Născut la 19 iunie 1623 la Clermont, Blaise Pascal va fi atras foarte repede către studiul matematicilor. La numai 12 ani, el redescoperă una dintre teoremele lui Euclid, iar la 19 ani inventează o maşină aritmetică. Matematica şi ştiințele exacte vor rămâne mult timp, pentru Pascal, domenii în care el va lăsa urma geniului său. Dar în 1646, el devine din ce în ce mai preocupat de chestiuni religioase. Apogeul convertirii sale va fi noaptea de 23 noiembrie 1654, când Pascal are o viziune mistică de o intensitate extraordinară, care îi dezvăluie o „bucurie eternă". Anul următor el se va retrage la mânăstirea de la Port-Royal. Perioada care urmează este însă foarte tulbure, pensionarii de la Port-Royal fiind ținta persecuțiilor motivate de lupta împotriva jansenismu-

lui. Destul de curând, Pascal se stinge, bolnav, la 19 august 1662.

Problema credinței este aceea care va acapara gândurile lui Pascal în ultimii săi ani de viață. Pentru a-și apăra convingerile teologice și pentru a combate indiferența filosofilor și libertinilor, el concepe proiectul unei *Apologii* a religiei creștine. Nu cunoaștem cu precizie data exactă la care el s-a hotărât să scrie această operă și nici când a început efectiv lucrul la ea. Este probabil că în 1658 Pascal dispunea deja de majoritatea materialelor, dar starea sănătății sale și apoi moartea sa prematură l-au împiedicat să treacă dincolo de o ordonare preliminară a notelor sale.

Prima ediție a acestor documente reunite apare prin grija unui comitet de simpatizanți ai școlii de la Port-Royal, în 1670. În 1844 apare o ediție care urmărește mai exact manuscrisul lui Pascal decât ediția princeps. Același manuscris, aflat la Biblioteca Națională a Franței, este acela utilizat de Léon Brunschvicg, pentru ediția sa din 1897. Aceasta este urmată adesea și astăzi. Textul pe care îl prezentăm acum cititorului român este o traducere a celui stabilit de această ediție.

Ediția Brunschvicg are meritul incontestabil de a prezenta însemnările lui Pascal într-o formă eminamente lizibilă. Confruntat cu dezordinea inexplicabilă a notelor pascaliene, Léon Brunschvicg a abandonat ideea de a reproduce fidel intrările în ordinea

din manuscris. Rezultatul este o excelentă grupare tematică a fragmentelor lui Pascal.

Numai că ceea ce ediția Brunschvicg câştigă în claritate, pierde în fidelitate. Asamblând capitolele din fragmentele risipite în manuscris, editorul a renunțat să le mai prezinte în ordinea în care Pascal însuşi le-a clasat. Mai mult, manuscrisul are numeroase corecturi şi pasaje care nu sunt scrise de mâna lui Pascal. În sfârşit, ediția Brunschvicg este excesiv de generoasă, pentru că ea reține nu doar fragmentele clasate (singurele care erau destinate *Apologiei*) ci şi pe cele neclasate, care au un statut incert. Ediția lui Louis Lafuma, din 1951, ține seama de aceste obiecții. Dar aceasta nu a reuşit să înlocuiască complet ediția Brunschvicg, care rămâne în continuare o cale privilegiată de acces spre ansamblul gândirii pascaliene.

Iată că textul pe care îl avem acum în față, rezultat dintr-un travaliu de reconstrucție, ne reclamă o lectură activă şi atentă pentru a-şi dezvălui înțelesurile. Aceasta nu este o întreprindere deloc uşoară. Unele dintre fragmentele pascaliene au evident doar rolul unor notițe destinate unei munci de prelucrare care nu a mai avut loc niciodată. Un exemplu bun, în ediția de față, este capitolul 11, care reuneşte aproape exclusiv pasaje din Scripturi ce tratează problema profețiilor.

Scopul cel mai general al lucrării este, aşa cum spuneam, apologia creştinismului, o apologie a unui

creştinism centrat în jurul problemei revelaţiei şi a cărei necesitate este dată în plan psihologic de intensitatea cu care Pascal trăieşte experienţa religioasă după convertirea şi retragerea sa la Port-Royal. Din acest moment, valorile credinţei vor avea pentru el o prioritate absolută în raport cu valorile seculare. Stricteţea dedicaţiei religioase, pe care Pascal o împinge până la marginea mortificării, este legitimată de un discurs care proclamă fără încetare vanitatea lumii şi a omului însuşi.

Apologia înseamnă pentru Pascal, printre altele, afirmarea superiorităţii creştinismului în raport cu celelalte religii, şi în special în raport cu mahomedanismul şi cu iudaismul. Islamul, ca dealtfel toate religiile păgâne, este „lipsit de fundament“, după cum aflăm din capitolul IX, dedicat contrastului dintre creştinism şi păgânism. Ceea ce pare să conteze în primul rând, în respingerea islamismului, este caracterul întemeietorului său, Mahomed. Comparat cu Iisus Christos, Mahomed a fost un fals profet, nu a făcut miracole, iar apariţia sa nu a fost prezisă de nimeni. Dacă diagnosticul islamismului este facil, nu acelaşi lucru se poate spune despre iudaism. Vechiul Testament este „cea mai veche“ carte din lume şi „cea mai autentică“. Evreii şi creştinii au cunoscut pe acelaşi Dumnezeu. A existat întotdeauna pe pământ o religie care susţinea că omul a ieşit din starea sa de glorie şi a căzut în păcat, îndepărtându-se de Dumnezeu, şi care afirma că va veni un Mesia. Acesta va salva sufletele oamenilor. Evreii, cel mai

vechi popor din lume, au păstrat credința în Mesia, dar nu într-o formă perfectă ci, conform profețiilor biblice, precum o „carte închisă“. Este acum rândul religiei creştine să vestească învățătura corectă despre Mântuitor. Este limpede că reconsiderarea iudaismului din perspectiva acordării unui rol privilegiat Mântuirii şi Mântuitorului serveşte ca introducere la reconstruirea mesajului creştin din aceeaşi perspectivă. Acum se dovedeşte şi vulnerabilitatea filosofilor, crede Pascal, care l-au reținut pe Dumnezeu, dar fără Iisus Christos. Figura lui Christos este pusă în evidență şi în seria de fragmente grupate în capitolul XII, care tratează despre dovezile în favoarea existenței lui Iisus. O afirmație importantă a lui Pascal pare să fie aceea că tăcerea vechilor istorici cu privire la persoana lui Christos ține chiar de natura religiei creştine, care este aceea de a fi un adevăr ascuns prin multitudinea opiniilor comune.

Pentru Pascal, acest caracter al adevăratei credințe se sprijină pe o ontologie care stipulează că divinitatea nu este nici exclusă din lume, dar nu este, în acelaşi timp, nici „prezență manifestă“. Capitolul VIII, dedicat „fundamentelor“ religiei creştine, ne oferă imaginea unei divinități care „se ascunde“. Natura, la rândul său, are „perfecțiuni“, pentru a arăta că este imaginea lui Dumnezeu, şi defecte pentru a arăta că ea nu este decât o imagine. Acest caracter paradoxal al prezenței divinității şi al operei sale impune o reconsiderare a manierei de a cunoaşte care este proprie religiei. Deşi la un moment dat

Pascal arată că există trei mijloace ale credinței (rațiunea, obiceiul și inspirația), este limpede, din mai multe fragmente, că el este preocupat să întemeieze sistematic și convingător credința într-o divinitate care scapă puterilor ordinare de cunoaștere ale spiritului omenesc. Această dificilă întreprindere pare să se bazeze pe distincția pe care Pascal o operează între ordinea spiritului, care presupune demonstrație rațională, și ordinea inimii, care este maniera în care unii oameni sesizează, printr-un fel de persuasiune interioară, „principiile prime". Cunoașterea adevărurilor religiei poate fi dobândită pe ambele căi, a spiritului și a inimii, însă calea demonstrației și argumentului este inferioară și provizorie, pentru că nu poate asigura decât o credință „omenească", insuficientă pentru mântuire.

Mai multe consecințe decurg evident din acest caracter al religiei pascaliene. Mai întâi, el ne explică de ce unele texte scripturale sunt atât de aluzive, dacă nu chiar obscure. Dumnezeu a făcut în așa fel, pentru a-l face pe Mesia cognoscibil numai pentru cei buni și de nerecunoscut pentru cei răi, încât acesta a fost prezis într-o manieră indirectă. Pentru cei buni, a căror cunoaștere depinde de „inimă", aceasta este de ajuns. În al doilea rând, religia lui Pascal fiind una a contrastului marcat dintre divin și uman, ea lasă loc irupției divinului în sfera lucrurilor omenești și naturale, o irupție cu neputință de cuprins și de explicat în limitele intelectului omenesc. De aici decurge insistența lui Pascal asupra

temei miracolelor. Alături de adevăr, miracolul este necesar pentru a-l convinge pe om în întregul său, trup şi suflet.

Religia este opusă, în mod constant, în *Cugetări*, concluziilor discursului filosofic. Filosofia nu trebuie să suplinească credința şi nici să o submineze. Cât priveşte filosofii combătuți de Pascal, să observăm că el menționează foarte multe nume, dintre care s-ar părea că scepticii, clasici şi moderni, sunt cei dintâi vizați de argumentele sale. Atitudinea lui Pascal față de „phyrronieni“ este însă destul de ambivalentă: pe de-o parte el asimilează unele teze cu privire la imposibilitatea unei cunoaşteri adevărate, iar pe de altă parte, el extrage tocmai de aici, din confuzia inevitabilă a simțurilor şi intelectului, posibilitatea unei cunoaşteri superioare. La orizont este idealul unei „ignoranțe savante“, caracteristică „marilor suflete“.

Să insistăm un moment asupra criticii filosofiei. O parte din temeiurile sale țin de domeniul analizei discursului şi reprezentării. Imaginația, „inamica rațiunii“, este o sursă fundamentală de erori. Într-un al doilea timp, scepticismul intră pe teritoriul retoricii: cuvintele şi combinațiile acestora au un potențial considerabil de a ne îndepărta de la adevăr.

Filosofii şi oratorii, prin urmare, nu au un acces privilegiat la adevărurile ultime. Dimpotrivă, omul, fie el filosof ori doar exponentul opiniei comune, este expus rătăcirilor de tot felul, mai ales atunci când este vorba de guvernarea propriei sale vieți.

Altfel spus, falsele pretenții de cunoaștere ale filosofilor implică o rânduială greșită a lucrurilor omenești. Filosofia (și aici Pascal are în vedere mai ales scepticismul, stoicismul și epicureismul) caută fericirea acolo unde ea nu este de găsit: fie pur și simplu în afara noastră, fie în noi înșine. Ceea ce filosofia nu ne învață însă este că regatul lui Dumnezeu este în noi. Pentru a-l dobândi, omul trebuie să se urască pe sine și să îl iubească doar pe Dumnezeu, lucru posibil doar în cadrele religiei, așa cum o vede Pascal.

Numai că omul, conform lui Pascal, vede lucrurile dintr-o perspectivă destul de diferită. Ființa omenească, așa cum este ea prezentată în textul *Cugetărilor*, este dominată de pasiuni puternice. În războiul dintre rațiune și pasiuni, cea din urmă domină. Una dintre pasiuni ocupă un loc aparte în analiza lui Pascal: amorul-propriu. Oamenii se iubesc pe sine, iar această înclinație către sine este începutul oricărei dezordini, atât interioare cât și sociale. Ambele forme ale dezordinii sunt întreținute de dorințele omenești, care converg spre acest amor-propriu. Pentru a-și gratifica egoismul, fiecare om caută, cu vanitate, aprobarea și stima celorlalți. Scepticismul lui Pascal lasă loc ocazional chiar pesimismului, de pildă atunci când îl descrie pe omul pasional ca fiind caracterizat de nebunie. Oamenii sunt într-atât de nebuni, încât ar fi o nebunie să nu fim și noi nebuni, la rându-ne. Chiar și cele mai mărețe lucruri din lumea omului, cum ar fi puterea regilor, se sprijină tot pe aceste pasiuni adânci, contrare rațiunii.

Este evident că teologia lui Pascal lasă loc şi unei critici politice. Pascal este, e adevărat, destul de obedient în raport cu absolutismul regal, pe care pare să îl socotească drept un fel de remediu al pasiunilor anarhice care îl animă pe om. În aceasta, gândirea sa îşi dezvăluie o sursă neaşteptată de inspirație. Cu toate că nu se referă direct la acesta, este foarte probabil că filosoful francez cunoştea destul de bine teoriile lui Hobbes, care s-a refugiat în Paris între 1642 şi 1652. Inspirat probabil de Hobbes, Pascal proclamă dezordinea implicată de războaiele religioase drept cel mai mare rău cu putință. Dar nici autoritatea stabilită nu este scutită de critica sa, oricât de oblic ar fi aceasta formulată. În raport cu răul produs de conflictul intestin ce cuprinde corpul politic, este de preferat răul produs de un „prost" care domneşte în virtutea dreptului său de naştere doar pentru că acesta din urmă nu este nici la fel de mare şi nici la fel de sigur ca primul. Incriminările subtile ale lui Pascal la adresa ordinii politice a timpului cu care el de altfel era deja în conflict se exprimă şi ca o critică a „tiraniei", despre care el afirmă că este o dorință de dominație „universală". Opiniile lui Pascal asupra regalității franceze cât şi asupra autorității politice în general formează un adevărat sistem al pesimismului politic, care se exprimă cel mai adesea ca o evidențiere a dezordinii pasiunilor pe scena publică.

Ajunşi în acest punct, devine evident că argumentația lui Pascal, în *Cugetări*, are ca element cen-

tral o serie de teze cu privire la statutul ontologic al omului. Faptul că omul este o ființă supusă erorii, rătăcirii, nefericirii, vanității și nebuniei nu este o întâmplare; el decurge cu necesitate din natura omenescului.

Omul este, înainte de orice, o ființă finită. Ca atare, el este o problemă pentru cunoaștere, pentru că nu se poate cunoaște finitul fără a se cunoaște totul, crede Pascal. Cunoașterea finitului este parțială prin faptul că obiectul său este un obiect parțial, limitat. Infinitul: iată ce stă în contrast cu condiția limitată a omului. El, omul, își poate cunoaște în felul său propria natură finită, dar despre natura infinitului și a lui Dumnezeu el nu poate însă spune nimic temeinic în afara credinței. Iar finitul devine un pur neant în prezența infinitului, de unde rezultă direct tragedia condiției omenești, aceea de a fi un nimic, o minusculă existență contingentă, pe fondul imensității spațiilor eterne.

Această condiție dramatică poate fi surprinsă prin cunoaștere de ființa omenească. Însă procesul prin care omul își sesizează limitele propriei sale existențe este susceptibil, la Pascal, de o descriere profund duală. Pe de-o parte, omul, această „trestie gânditoare", își regăsește prin ideea finitudinii proprii o demnitate care îl ridică deasupra tuturor celorlalte ființe și lucruri din natură, pentru că el este singurul care știe că moare, care are conștiința propriei dispariții. Prin gândire este restaurată valoarea condiției

omenești: măreață, pentru că se știe pe sine mizerabilă în raport cu divinul.

Pe de altă parte, tot reflecția asupra finitudinii este aceea care amplifică dezordinea existenței omenești, îi sporește mizeria. Pasajele în care Pascal explică acest proces sunt printre cele mai profunde din întreaga lucrare. La originea sa este revenirea gândului către sine, altfel spus, chiar tentativa omului de a face lumină asupra propriei sale naturi. Din unele pasaje, se deduce că această reflecție asupra sinelui poate fi chiar și accidentală, de pildă în situația în care omul rămâne subit fără un obiect care să îi acapareze gândirea sa eratică. Oricum ar fi, ceea ce descoperă omul în adâncul său este o absență fundamentală: se descoperă pe sine ca absent potențial din ordinea lucrurilor. Pe scurt, omul se descoperă pe sine ca muritor.

Această descoperire este însoțită de o tulburare a spiritului. Cum omul este prin natura sa o ființă muritoare, această tulburare produsă de contactul cu vidul din propria ființă este o marcă esențială a vieții omenești, în general. Omul este așadar o ființă cuprinsă de „neliniște“ *(inquietude)*. Această teorie despre „neliniște“ este însă relativ comună în secolul XVII, în contextul, mai larg, al concepției despre viața mentală a omului ca fiind caracterizată de mișcarea anarhică a pasiunilor. În unele cazuri (Hobbes, Locke) avem de-a face cu o reformulare în termeni fizici a acestei dinamici interioare. Pascal însă nu ne oferă o asemenea reconstrucție, ci se oprește

la un gen de psihologie abisală a reacției omului în fața neîmplinirii sale ontologice. Iar această reacție este în primul rând una de eschivare în fața abisului său interior.

Eschivarea de care vorbeam se manifestă ca o fugă, o tentativă de îndepărtare de finitudinea ființei omeneşti. Mişcarea aceasta de îndepărtare are nu numai o componentă fizică, ci şi una mentală, exprimată ca dorință de uitare a prezenței neliniştitoare a morții. Ceea ce rezultă este o agitație comportamentală a cărei formulă principală este căutarea „divertismentului". Obiectul urmărit în divertisment nu este căutat, în primul rând, pentru valoarea sa intrinsecă, o valoare care, în treacăt fie spus, este adesea trivială, ci pentru calitatea sa de a ne ține departe, prin faptul urmăririi sale, de adăstarea gândului la sine, deci la perspectiva propriei morți. Dincolo de fericirea, superficială, a divertismentului, se ascunde mizeria şi nefericirea omului înspăimântat de limitele ființei sale.

Astfel, condiția umană se deschide, în mod obişnuit, spre o experiență aparte a temporalității. Aparte, în sensul că ea presupune tocmai o evadare, mentală, din cadrul timpului trăit, în favoarea celui imaginat. Prezentul ne răneşte, pentru că este momentul în care trebuie să fim noi înşine, să ne confruntăm cu angoasa finitudinii. Iată de ce omul preferă să trăiască în viitor, adică în domeniul imaginației şi dorinței, al aparenței. Prin nelinişte, omul este împins spre neființa pe care, zadarnic, încearcă să o evite.

Chestiunea morții apare acum ca fiind fundamentală în arhitectura de idei a *Cugetărilor*. Ea trimite în mod direct la problema destinului: dacă este în natura omului de a trăi marcat de prezența misterioasă a morții, atunci cum poate fi evitată disperarea?

Există însă speranță în sistemul de idei al lui Pascal. Această speranță este construită în parte tot pe baza opoziției între tezele credinței și cele ale filosofiei. Filosofia nu poate da un răspuns la redutabila întrebare cu privire la soarta sufletului. Filosofii care nu discută chestiunea nemuririi sufletului au elaborat doctrine false. Aceste doctrine au și efecte devastatoare asupra guvernării morale a vieții, crede Pascal, pentru că un răspuns pozitiv ori negativ la întrebarea cu privire la nemurirea sufletului induce o diferență fundamentală în morală. *Cugetările* sunt cu siguranță destinate lămuririi temeiurilor credinței în nemurirea sufletului și a soartei sale după moarte, conform dogmelor religiei creștine.

Argumentul decisiv în favoarea afirmării adevărului învățăturii creștine cu privire la suflet și la destinul său pare să fie unul speculativ. Avem de-a face cu faimosul „pariu al lui Pascal“, prin care probabilitatea – o temă în legătură cu care Pascal are, în matematică, contribuții de pionierat – este discutată în perspectivă metafizică. Dumnezeu și lumea de apoi pot exista, ori nu. Noi putem decide să ne conducem viața în funcție de una sau de alta dintre aceste două ipoteze, și să credem că una, sau cealaltă, ne poate aduce fericirea. Totul se petrece ca și

cum noi am pune rămăşag pe una sau pe cealaltă dintre aceste două posibilităţi. Dar o evaluare atentă a consecinţelor l-ar învăţa pe jucător, crede Pascal, că cele două variante sunt departe de a fi echivalente.

În primul caz, al existenţei lui Dumnezeu şi al unei lumi de apoi în care sufletul îşi primeşte răsplata ori pedeapsa, avem totul de câştigat şi nimic de pierdut, în cazul în care am mizat pe această posibilitate. Cei care au mizat pe varianta opusă, au însă totul de pierdut în acest caz. Invers, dacă Dumnezeu sau lumea de apoi nu există, cei care au mizat pe ideea existenţei lor, nu au nimic de câştigat, dar nici nu pierd ceva, după moarte, la fel ca şi aceia care au optat pentru această ipoteză. Rezultă de aici că este mai raţional să admitem că Dumnezeu şi nemurirea sufletului există, pentru că astfel avem o „infinitate" de vieţi fericite de câştigat şi nimic de pierdut. Cei care se opun acestei idei, riscă o infinitate a pedepselor, contra unui câştig nul.

Trei menţiuni cu privire la acest raţionament. Mai întâi, statutul său final este departe de a fi extrem de clar în sistemul de idei al lui Pascal. Deşi el face obiectul unor fragmente extinse, de unde putem deduce importanţa sa, trebuie să nu uităm că există şi un fragment (908) în care este dezvăluită natura paradoxală şi deci incompletă a certitudinii bazate pe probabilitate: este probabil, se întreabă Pascal, că probabilitatea asigură?

În al doilea rând, argumentul lui Pascal, deşi redactat magistral de acesta, este departe de a fi, în

logica sa, original. În perioada în care sunt scrise *Cugetările*, ideea pariului este folosită deja de William Chillingworth, în *The Religion of Protestants a Safe Way to Salvation* (lucrare scrisă între 1628 şi 1638). Răspunzând obiecției oponentului iezuit după care omul nu are dreptul de a-şi supune sufletul unui fel de pariu, Chillingworth susține că acesta este un demers legitim în condițiile incertitudinii implicate de natura chestiunii considerate. Este rațional să ne lăsăm ghidați de probabilitate şi în probleme religioase, cu toate că concluziile la care ajungem nu sunt de o certitudine perfectă. Oamenii procedează de altfel în acelaşi mod şi în cursul afacerilor cotidiene, de unde rezultă că acesta este un mod valid de derivare a concluziilor practice. Nu mult după aceea, schema cântăririi consecințelor este folosită de John Tillotson, în *The Rule of Faith* (1666), care remarcă şi el că deşi existența lui Dumnezeu nu este imediat deductibilă din simțuri şi nici nu este „matematic demonstrabilă", ateii totuşi greşesc atunci când reclamă asemenea dovezi. O asemenea certitudine nici nu este cerută de natura lucrului în discuție, arată Tillotson. În context britanic, problema este ridicată mai ales de controversele purtate de polemiştii protestanți cu privire la infailibilitatea şefului bisericii (catolice, de obicei), şi mai ales cu întrebarea dacă există cumva o cale de salvare în afara bisericii oficiale, al cărei conducător reclama o cunoaştere exclusivă a doctrinei mântuirii. Până la sfârşitul secolului XVII, ideea pariului va mai apare

la Leibniz, La Bruyrêe (*Caracterele*, capitolul *Des esprits forts*, cugetarea 35) şi la John Locke (*Eseul asupra intelectului omenesc* din 1691; aceeaşi schemă argumentativă apare însă şi mai devreme în opera sa, într-un manuscris despre ateism, din 29 iulie 1676, compus în perioada în care Locke traducea *Eseurile de morală* ale unei cunoştinţe a lui Pascal, Pierre Nicole). Cum Locke este probabil cel mai influent gânditor invocat de iluminismul secolului XVIII, să notăm că acesta prezintă ideea pariului într-o manieră foarte apropiată de cea a lui Pascal:

„...atunci când fericirea infinită este pusă pe un talger (al balanţei) iar nefericirea infinită pe celălalt, şi dacă cel mai rău lucru care i se poate întâmpla omului pios, dacă greşeşte, este cel mai bun lucru care i se poate întâmpla omului rău, dacă acesta are dreptate, cine ar fi atunci nebun să îndrăznească să ţină partea acestuia? Cine cu capul pe umeri ar alege să rişte o posibilitate a nefericirii infinite, dacă greşeşte, de vreme ce nu este nimic de câştigat în acel pariu? În acest timp, pe partea cealaltă, omul la locul lui nu riscă nimic împotriva infinitei nefericiri care poate fi câştigată, dacă se împlineşte alegerea sa. Dacă omul bun are dreptate, el va fi fericit în eternitate; dacă greşeşte, el nu este nefericit, pentru că nu ar simţi nimic. Pe de altă parte, dacă cel rău are dreptate, el nu e fericit, iar dacă greşeşte, el este infinit de nefericit."

Sursa din care este posibil să se fi inspirat Pascal s-ar putea să fi fost scrierile unui autor creştin timpuriu, Arnobius din Sicca. Acesta a prezentat un argument similar în *Adversus nationes*, lucrare scrisă probabil în jurul anului 300 şi tipărită pentru prima dată la Roma, în 1543:

„Pentru că este în natura lucrurilor care urmează să vină să nu le putem sesiza şi înțelege decât prin anticipație, nu înseamnă oare că cel mai bun raționament este acela că, dintre două posibilități la fel de incerte şi suspendate în îndoială şi aşteptare, noi să credem pe aceea care mai oferă ceva speranță, decât în aceea care nu oferă deloc? În primul caz, nici un adevăr nu ar rezulta din faptul că ceea ce se presupune ca adevărat se dovedeşte van şi iluzoriu; dar al doilea implică cea mai mare pierdere, adică pierderea mântuirii dacă, atunci când va fi timpul, se va dovedi că nu era nici o înşelăciune (cu privire la Judecata de Apoi)."

Al treilea lucru care trebuie menționat cu privire la ideea pariului este acela că Pascal ridică problema cunoaşterii probabile în legătură cu o serie de întrebări fundamentale ale teologiei şi ale filosofiei: care este soarta omului? Are el un suflet? Există o lume de apoi? Există Judecata de Apoi? Care este motivul pentru care un om trebuie să asculte de dictatele moralității şi ale religiei? Nu toți autorii secolului XVII au menținut însă discuția pe teritoriul unei

metafizici religioase. Dimpotrivă, discursul despre probabilitate este „secularizat“ aproape imediat după apariția sa. Primul pas este extinderea raționamentului probabilistic asupra propozițiilor morale în general, lucru vizibil la John Wilkins, episcop de Chester. Ideile lui Wilkins au precedat o abordare destul de apropiată, aceea a lui David Hume. Secolul XVIII va îndepărta şi mai mult tratamentul probabilității de orizontul metafizic în care gândeşte Pascal. Mai întâi, raționamentul probabilistic va fi scos din domeniul rezervat al pronunțărilor morale şi va fi aplicat cu referire la chestiunile cunoaşterii în general, şi al cunoaşterii obiective în special. Acest lucru este vizibil, de pildă, în modul în care Hume tratează relația cauzală, la jumătatea secolului XVIII. Mai apoi, discuțiile despre probabilitate vor fi dezvoltate în cadrul noii aritmetici morale a secolului XVIII. La orizontul acesteia, stau scopurile reformării morale a societății, dar accentul este pus acum pe chestiunea promovării metodelor ştiințelor exacte în studiul proceselor sociale. Condorcet este, la sfârşitul secolului XVIII, principalul exponent al acestei tendințe prin care probabilitatea este acum folosită în ştiințele sociale tocmai pentru că permite inserția metodelor studiului exact al unor entități altminteri rebele la noua obiectivitate care a devenit idealul cunoaşterii. Raționamentul probabilistic va reveni domeniului statisticii, adică al unei ştiințe care va lua ca subiect al său marile entități ale vieții statului: instituțiile sociale şi marile mase de populație care

le dau viață. Probabilitatea va ieși din cercul strâmt al întrebărilor secrete cu privire la soartă pentru a se instala de atunci între lucrurile lumii.

*

Motivată teologic, filosofia critică a filosofiei cuprinsă în *Cugetări* este dedicată cercetării naturii sufletului omenesc și destinului acestuia. Acesta este marele scop în jurul căruia se construiește anatomia apologiei creștinismului la Pascal. Cititorul va sesiza, pe bună dreptate, că gândirea modernă nu a urmat, în această privință, în general, intuițiile acestuia. Ea a izgonit adesea sufletul dintre obiectele interogațiilor metafizice. Este necesar deci, pentru a evalua natura și profunzimea fragmentelor pascaliene, să le proiectăm, în final, pe fondul posterității filosofice care s-a edificat din a doua jumătate a secolului XVII și ai cărei moștenitori suntem și noi, în parte.

Abandonarea întrebării privitoare la suflet este precedată de o discuție înverșunată cu privire la natura sa. Acest lucru este extrem de evident în iluminism, când dezbaterile asupra materialității sufletului sunt la apogeu. Dar acest proces mai are și o preistorie, care nu este întotdeauna sesizată în semnificația sa filosofică generală, ca o etapă pe calea reformulării radicale a limbajului interogației morale. Epicureismul, libertinismul, scepticismul, materialismul, în cele din urmă, au triumfat asupra viziunii speculative a lui Pascal. Aproape simultan cu el,

tot la Paris, Thomas Hobbes, va pune una dintre pietrele de temelie ale noii științe morale, atunci când, bazându-se pe ideea mortalității sufletului, va arăta în secțiunile teologice ale *Leviathan*-ului, că sancțiunile puterii omenești pot fi considerate drept absolute. Acesta va fi unul dintre cele mai dramatice gesturi prin care o lume nouă își va extrage valorile din materialul pe care imaginația lumii vechi î-l va fi prezentat. Universul moral al omului se va putea apropia de aici înainte de universul său natural. Ambele vor face obiectul aceluiași gen de cunoaștere, modelat după contururile lucrurilor. Iar moralistul epocilor care vor veni va putea să se aplece asupra calculului utilității obiectelor, tocmai pentru că dincolo de ele nu va fi rămas foarte mult din lumea pe care Pascal a întrevăzut-o în intensitatea trăirilor sale.

MARIAN-CĂTĂLIN AVRĂMESCU

Introducere la ediția franceză

I

Pascal a scris *Provincialele* între anii 1656–1657. Dar, încă din anul 1654, din epoca celei de-a doua convertiri, el medita la o *Apologie* a religiei creştine. Într-adevăr, cu doi ani înainte, în perioada „mondenă“ a vieții lui, el frecventa împreună cu ducele de Roannez şi cavalerul de Méré, o societate de „libertinaj al spiritului“, foarte la modă în acea vreme. Profund creştin şi cu o opțiune fermă pentru jansenism, Pascal constatase cu surpriză, apoi cu durere, că un mare număr din aceste „cinstite fețe“, care se interesau cu înflăcărare de chestiunile ştiințifice şi pe lângă care se bucura de un mare credit ca savant, erau pline de prejudecăți şi de o indiferență absolută față de sentimentul religios. Cartea lor de căpătâi era Montaigne, devenit, pe drept sau pe nedrept, un model de scepticism. Argumentul cel mai puternic pe care-l aduceau împotriva credinței era că aceasta n-ar putea fi „demonstrată“.

Dacă plasăm în anul 1655 *Conversația lui Pascal cu domnul de Saci despre Epictet şi Montaigne,* vom vedea că, înainte chiar de a se stabili la Port-

Royal, înainte chiar de a fi scris prima *Provincială*, Pascal se gândise temeinic la o dezbatere cu „libertinii“; delimitase clar terenul pe care avea intenția să se așeze pentru a-i combate, ca să spunem așa, în câmp închis. Din această epocă datează probabil anumite note foarte concise pe care ni le-a lăsat despre *ordine,* despre *rațiunile inimii pe care rațiunea nu le cunoaște*, despre *spiritul de finețe* opus *spiritului geometric* și poate chiar despre *pariu.*

Dar, fără îndoială că el s-a dedicat în întregime pregătirii acestei mari opere abia după încheierea *Provincialelor.* Din nefericire, starea sănătății nu i-a permis să lucreze decât cu intermitență și pe apucate; se știe că ultimii ani ai vieții sale nu au fost decât o lentă agonie. În scurtele clipe de răgaz pe care i le lăsa suferința, Pascal scria câteva rânduri în grabă pe prima bucățică de hârtie care-i cădea sub mână, uneori neputând decât să dicteze.

Totuși, într-o conferință „ținută în prezența și la rugămintea mai multor personalități de înaltă ținută dintre prietenii lui“, el a expus planul general al *Apologiei* sale (cf. *Prefața* lui Etienne Périer și *Cugetările* 416 și 430, precedate de indicația A. P. R. [la Port-Royal]. Conferința a fost ținută aproximativ între anii 1657 și 1659.

Astfel, când moștenitorii lui Pascal se treziră în anul 1662 în fața notelor lăsate de cel care murise, n-au ezitat să recunoască în ele manuscrisul *Apologiei,* după care au făcut mai întâi niște copii prin cineva de la Port-Royal, obișnuit cu această scriitură

aproape indescifrabilă. Apoi s-au întrebat ce profit ar putea să le aducă aceste prețioase fragmente. În anul 1666, ei obținură dreptul de a publica aceste materiale: şi totuşi lucrarea nu a apărut până în anul 1669; piedici de tot felul îi opriseră s-o facă. Trebuia oare să se mulțumească să imprime totul cu scrupulozitate, fără să elimine şi fără să schimbe nimic? Sau ar fi fost mai bine, după cum spunea domnul de Roannez, să fi reconstituit planul expus de Pascal în conferința sa, umplând golurile de argumentație şi de redactare? Sau să adopte o a treia cale neprezentând publicului decât pasajele deja definitivate de Pascal, printr-o alegere discretă şi printr-o corecție prudentă a unor cugetări nedesăvârşite? Un comitet din care făceau parte Arnauld, Nicole, domnul de Tréville, domnul de Bois, domnul Filleau de la Chaise şi domnul de Brienne, urma să se pronunțe asupra acestor diverse proiecte: şi comitetul se arătă favorabil reconstituirii visate de domnul de Roannez. Dar sora lui Pascal, Gilberte Périer, s-a opus cu toată hotărârea: dacă n-a putut obține imprimarea exactă a întregului manuscris, cu siguranță că ei îi datorăm ediția publicată în 1670 care se mai numeşte şi astăzi „ediția de la Port-Royal". Fiul ei, Etienne Périer, a scris o prefață în care a expus destul de exact planul *Apologiei*. Dar acest plan n-a fost respectat nici măcar în dispunerea cărții pe care o intitulară *Cugetările domnului Pascal despre religie şi alte subiecte.*

Doamna Périer a scris acea *Viață a lui Pascal* care trebuia să deschidă ediția. Dar ea n-avea să fie

publicată decât în anul 1684 în Olanda şi adăugată edițiilor franceze începând cu cea de a cincea (1687). Intr-adevăr, trebuia evitată cu grijă reaprinderea unor dispute teologice cărora Pacea Bisericii le pusese capăt în 1668. Această operă a lui Pascal, autorul *Provincialelor*, nu trebuia să mai păstreze nici o urmă de jansenism. *Viața,* care relata legăturile lui Pascal cu Port-Royal, putea să compromită în anul 1670 succesul *Cugetărilor.* Pe această poziție, foarte abilă, se plasară deci primii editori, atenuând, corectând, suprimând... Cu atâta grijă încât *Cugetările* fură considerate, în acest prim stadiu, ca o operă de ortodoxie perfect catolică, iar Arnauld n-a fost împiedicat în nici un fel să adauge omagiile multor episcopi şi doctori în teologie. „Prietenii lui Pascal, spune domnul Brunschvicg, credeau cu sinceritate că fac un lucru bun pentru memoria domnului Pascal adaptând *Cugetările* noii situații de la Port-Royal, transformând o carte scrisă în înflăcărarea bătăliei împotriva iezuiților într-o operă constructivă, inspiratoare de calm şi reculegere, demnă să folosească drept model de credință şi carte de căpătâi pentru o Biserică reconciliată şi unificată."

Pe de altă parte, ei au crezut nu numai că au dreptul, ci chiar datoria de a aduce stilului câteva retuşuri, de a atenua câteva lumini prea puternice, de a completa unele fraze prea eliptice etc. Să nu-i judecăm după respectul nostru actual pentru textele originale, nici după gustul nostru. Ei s-au gândit la ceea ce putea tulbura sau deruta pe contemporanii

lor, fiind convinşi că însuşi Pascal n-ar fi păstrat, într-o redactare definitivă, îndrăznelile de expresie sau de sintaxă în care nouă ne place astăzi să regăsim spontaneitatea geniului său.

Ediția din 1670 cuprinde treizeci şi două de *Titluri.* Ea începe prin pasajul împotriva ateilor, după care urmează semnele adevăratei religii, păcatul originar; regula pariului; ticăloşia omului; pasajele despre evrei, despre Moise şi Iisus Christos... Începând cu *Titlul XXI* până la *Titlul XXVI* se face analiza măreției şi decăderii omului, urmată de cugetările despre minuni, iar sub titlul de *Cugetări creştine, Cugetări morale, Cugetări diverse* se inserează o parte din ceea ce editorii n-au putut introduce sub titlurile precedente. După cum se vede, nu exista un plan. Era mai mult o clasificare a cugetărilor analoage, înlănțuite la întâmplare.

II

Aşa s-a întocmit ediția care avea să fie oferită lectorilor lui Pascal între anii 1670 şi 1776. În acest din urmă an, Condorcet publică o nouă ediție în care, făcând caz de respectul lui pentru Pascal, alterează la rândul lui spiritul *Cugetărilor.* Dacă ediția Port-Royal extirpase sau mascase jansenismul, Condorcet scoate bine în evidență argumentele despre neputința rațiunii, despre incertitudinea necesară religiei, despre dificultățile de interpretare a profețiilor şi minunilor... Pe scurt, această ediție marchează

apariția, datorată unei abilități de manevrare filosofică, a unui Pascal sceptic, imagine care s-a impus aproape o sută de ani, mai întâi imaginației debordante a romanticilor, apoi raționalismului școlii pozitiviste. Condorcet a adăugat la ediția lui un capitol *Remarques sur les Pensées,* conținând observațiile pe care Voltaire le plubicase în anul 1734, după *Lettres anglaises.* Şi acelaşi Voltaire va tipări la Geneva o ediție Condorcet căreia îi va mai adăuga noi observații (1778).

În anul 1779 a apărut ediția abatelui Bossuet. Acesta, preocupat mai ales să dea publicului întreaga operă a lui Pascal, smulgând uitării anumite lucrări ştiințifice, n-a încercat să aranjeze *Cugetările* în ordinea sugerată de *Prefața* lui Etienne Périer. El stabileşte doar două secțiuni: *Cugetări care se referă la filosofie, la morală şi artă* şi *Cugetări directe referitoare la religie,* conținând capitole de *Cugetări diverse.* Această ordine se va impune editorilor, consemnând totuşi câteva excepții (ediția Frantin, Dijon, 1835).

Remaniind mereu şi comentând, nimeni de fapt nu s-a mai oprit asupra textului propriu-zis al *Cugetărilor* lui Pascal. Nici unul dintre editori nu s-a mai gândit la manuscrisul originar care somnola la Biblioteca Națională. Abia în anul 1842, Victor Cousin, într-un raport citit la Academia Franceză, semnala cu un fel de indignare această vinovată indiferență, dând exemple atât de evidente de alterare a textului pascalian şi de necesitatea de a re-

curge la manuscris că, după numai doi ani, publicul putu să citească, în sfârşit, în ediția Prosper Faugère, textul autentic al *Cugetărilor*. Începând cu această dată (1844), i se aduc textului ameliorări de detaliu, datorate unei lecturi mai atente şi mai inteligente a manuscrisului şi a copiilor. Contribuțiile deosebite aparțin domnilor E. Havet (1851), Molinier (1877–1879) şi G. Michaut (1896). Pe de altă parte, se încearcă şi dispunerea *Cugetărilor* urmând metoda apologetică a lui Pascal: ediția de Rocher (1873) este, în acest sens, încercarea cea mai interesantă care a precedat-o pe cea a domnului L. Brunschvicg.

Acesta din urmă – publicând reproducerea în fototipie a manuscrisului lui Blaise Pascal, apoi ediția sa clasică de *Cugetări şi opuscule,* urmată de ediția în trei volume a *Cugetărilor*, tipărită la Hachette, în colecția *Grands Ecrivains de la France* – pune cu adevărat la punct şi pentru multă vreme, atât problemele de text cât şi cele de plan şi comentariu; datorită acestor opere suntem acum siguri că putem citi, împlinind dorința domnului Cousin, „pe Pascal integral şi numai pe el".

III

Două dificultăți s-au ivit în reconstituirea planului schițat de Etienne Périer în *Prefața* din 1670. Din aceste două dificultăți cea mai serioasă nu era stabilirea etapelor succesive ale demonstrației apologetice. Într-adevăr, Périer şi Filleau de la Chaise ne-au

lăsat direcțiile generale ale *Apologiei*; știm foarte bine cărui gen de public se adresează Pascal, cum punea problema destinului uman, pe ce argumente se bizuia pentru a-i obliga pe cei mai indiferenți la cercetarea și soluționarea acestei probleme; ce dovezi morale istorice și teologice ar fi vrut să folosească... Adevărata dificultate începe în clipa în care trebuie să introducem în fiecare dintre secțiunile stabilite cutare sau cutare fragment. Ne temem, fără îndoială, nu pentru cea mai mare parte din cugetări, dar pentru o bună parte din ele, că nu le-am deslușit locul exact. Și de altfel, în starea în care Pascal însuși a lăsat *Apologia,* nici el nu știa încă atât de exact cum va folosi toate aceste cugetări, din care unele ar fi trebuit eleminate, iar altele schimbate, atât forma cât și locul. Și dacă Pascal ar fi putut să-și vadă edițiile *Cugetărilor* sale, nu s-ar fi mirat să descopere multe pasaje pe care el le credea mai degrabă niște notații algebrice ale unor idei, obiecții sau replici cărora el însuși să nu le fi cunoscut valoarea și locul? N-ar fi considerat el inutilă sau stângace publicarea anumitor fragmente neterminate sau în aparență contradictorii, n-ar fi protestat oare împotriva acestei „prezentări integrale“ a mâzgăliturilor scăpate din mâna lui înfierbântată? Dar cred că mai degrabă s-ar fi arătat teribil de emoționat de pioasa grijă cu care atâția critici au adunat, descifrat, clasat și comentat notele lui. Dacă a murit regretând că nu și-a putut desăvârși *Apologia* la care meditase mai mult de zece ani (supus atâtor suferințe), această carte de o

mare bunătate creştinească, în care el, asemenea lui Iisus, se gândea la noi în agonia lui şi prin care spera să-i convingă pe atâția increduli să caute şi să descopere credința, văzând-o acum, ar considera, fără îndoială, că efortul său n-a fost inutil dacă, de peste două sute de ani, oamenii îşi manifestă respectul şi admirația față de acest manuscris aproape ilizibil, luând de fiecare dată de la capăt, cu o perseverență pe care nimic nu o putea descuraja, descifrarea scriiturii şi a sensului. Ar putea oare el să vadă o intenție a Providenței în faptul că moartea l-a împiedicat să-şi încheie cartea? O *Apologie* a religiei creştine, prezentată cu acest titlu, ca o operă dogmatică şi edificatoare, i-ar fi emoționat mai puțin pe cititorii săi. Cei cărora Pascal le-a dedicat cartea, libertini, liberi-cugetători, ar fi ezitat s-o deschidă sau l-ar fi ignorat cu bună ştiință. Pe de altă parte, spiritul jansenist ar fi fost atât de accentuat încât *Apologia* ar fi fost considerată de catolici ca o operă polemică, legitim suspectă ortodoxiei. Cugetările, dimpotrivă, nu pot fi suspecte pentru nici un gen de cititor; pentru unii este o carte a credinței, pentru alții o carte în care sufletul unui om se dezvăluie cu mai mult firesc şi adevăr decât oriunde în altă parte; pentru toți este o capodoperă unică a limbii noastre.

Să fim deci recunoscători, cum ar fi fost Pascal însuşi tuturor celor care, cu şanse diverse, au încercat să reconstituie o operă întreruptă de moarte. Şi mărturisind că nu vom avea niciodată o clasificare definitivă a *Cugetărilor*, să spunem că ni se pare că

domnul Brunschvicg a realizat cu adevărat ediția îndelung așteptată; iată că va trebui, pentru mulți ani de acum încolo, dacă nu suntem supuşi unui spirit părtinitor şi adversativ, să ne hotărâm să adoptăm acest text, şi să urmăm acestă ordine.

Pentru a stabili cele paisprezece secțiuni în care reuşeşte să aranjeze toate fragmentele lăsate de Pascal, domnul Brunschvicg s-a bazat pe următoarele principii:

„Trebuie să ținem seama de faptul că *Apologia* lui Pascal trebuia să cuprindă trei momente pe care fără îndoială el le-a topit şi reunit: mai întâi, urmând metoda pe care o denumea *Arta de a plăcea* şi care se aplica perversiunii voinței, el se adresa interesului omului, dorind să-l convingă că religia este o plăcere; se va adresa apoi inteligenței lui şi, confruntând explicațiile parțiale ale filosofului cu adevărul total pe care numai creştinismul îl putea deține, demonstrează că religia este una rațională; apoi, pentru a pătrunde întreaga ființă de adevărul creştinismului, el i-a revelat realitatea manifestându-se de la începuturile lumii prin legea evreilor, prin profeți, prin întrupare, prin minuni, realitate perpetuă, permanentă, actuală prin urmare şi pe care o atestă din nou minunea de la Sainte-Epine, „fulgerul care deslușește pe loc prezența foarte apropiată a unui Dumnezeu ascuns“.

Într-un plan astfel reconstituit, fiecare cugetare îşi găseşte locul ei logic; şi cutare fragment obscur sau chiar enigmatic, la prima vedere, poate primi un

sens relativ: el poate fi explicat prin tot ceea ce se află în preajma lui. Şi dacă trebuie mereu să ne reamintim de epigraful pe care editorii de la Port-Royal l-au plasat pe prima pagină a volumului din 1670, *Pendent opera interrupta,* acestă operă nu mai este, aşa cum se poate vedea pe gravura care explică sintagma latină, o movilă de pietre... Avem acum o construcţie neterminată, fără îndoială, dar reconstituită cu atâta artă că pare făcută de mâna unui inteligent „arhitect“.

CH. - M des Granges

N.B. Cu autorizaţia domnului Brunschvicg şi a editurii Hachette am reprodus acest text şi această ordine devenite clasice. Fiecare cugetare poartă cifra ediţiei din *Grands Ecrivains*: când cifra este precedată de un asterisc, înseamnă că fragmentul nu este scris de mâna lui Pascal. Cuvintele sau frazele plasate între croşete sunt cuvinte sau fraze pe care Pascal le-a şters.

Notele volumului nu sunt un comentariu filosofic sau teologic: ele nu fac decât să precizeze anumite puncte privind bibliografia, biografia sau istoria precum şi traducerea celor mai importante citate latine.

Viața domnului Pascal scrisă de sora lui, doamna Périer[1]

Fratele meu s-a născut la Clermont, pe 19 iunie 1623[2]. Tatăl meu se numea Etienne Pascal, şi era preşedinte al Curții de Apel, iar mama mea se numea Antoinette Bégon. De îndată ce fratele meu atinse vârsta la care i se putea vorbi, apărură semnele unei inteligențe cu totul ieşite din comun, prin observațiile pe care le făcea mereu în legătură cu orice, dar mai ales prin întrebările pe care le punea despre natura lucrurilor, întrebări care surprindeau pe toată lumea. Acest început, atât de plin de promisiuni, nu se va dezminți niciodată, căci, pe măsură ce creştea, forța raționamentelor lui sporea, în aşa fel încât îşi depăşea mereu vârsta.

Mama a murit în anul 1626, pe când fratele meu nu avea decât trei ani. Tatăl meu, rămânând singur, fu obligat să se aplece cu şi mai multă grijă asupra familiei; şi cum nu avea decât un singur fiu, calitatea lui de fiu unic şi semnele unui mare spirit pe care le deslușea în acest copil îi treziră o atât de mare afecțiune pentru el încât nu s-a putut niciodată decide să lase pe seama altcuiva educația fiului său, hotărând să se ocupe singur de instrucția lui, cum a

şi făcut de altfel, fratele meu neavând niciodată alt profesor în afară de tatăl meu.

În anul 1631, tatăl meu se retrase la Paris, unde ne aduse pe toți şi unde-şi stabili reşedința. Fratele meu, care nu avea pe atunci decât opt ani, profită cel mai mult de pe urma acestei retrageri, privitor la proiectul tatălui meu de a se ocupa de educația lui; căci, fără îndoială, grija lui n-ar fi putut fi atât de mare în provincie, unde funcția şi lumea care-l frecventa în permanență l-ar fi împiedicat s-o facă. Dar cum la Paris trăia într-o libertate deplină, el i se dedică în întregime şi se bucură de toate succesele de care se poate bucura un tată atât de inteligent şi atât de iubitor pe cât era tatăl meu. Principala sa maximă în această educație era să țină copilul mereu aplecat asupra unui lucru potrivit cu vârsta lui. Din acest motiv n-a vrut deloc să-l învețe latina până la doisprezece ani, pentru ca să-i vină mai uşor s-o facă.

Între timp, nu-l lăsa niciodată fără ocupație, vorbind cu el despre tot ceea ce putea înțelege. I-a explicat mai întâi ce erau limbile; i-a arătat cum au fost acestea sistematizate în gramatici, conținând anumite reguli, cum şi aceste reguli aveau excepții de care trebuia să se țină seamă: aşa s-a găsit mijlocul de a face toate limbile comunicabile de la o țară la alta. Această idee generală i-a limpezit mintea şi l-a făcut să vadă temeiul regulilor gramaticii, în aşa fel încât în clipa în care a trebuit să le învețe, le ştia

deja rostul aplecându-se cu precizie asupra acelor lucruri care-i solicitau o mai mare străduință.

După aceste cunoştințe, tatăl meu îi mai oferi şi altele; îi vorbea adesea despre efectele extraordinare ale naturii, despre praful de puşcă şi despre alte lucruri surprinzătoare când le cercetezi. Fratelui meu îi plăceau foarte mult aceste conversații, dar voia să ştie rațiunea tuturor lucrurilor şi, cum ele nu sunt toate cunoscute, când tata nu i le dezvăluia sau îi spunea ceea ce se spune de obicei, lucruri fără importanță, constituind simple expediente, era foarte nemulțumit, căci avea întotdeauna o extraordinară limpezime de spirit, discernând falsul, încât se poate spune că dintotdeauna şi în toate lucrurile adevărul era unicul scop al minții sale; nimic nu l-a putut mulțumi niciodată, decât cunoaşterea adevărului. Astfel, încă din copilărie, nu se supunea decât unui adevăr evident, aşa încât de câte ori nu i se prezentau temeiurile reale, le căuta singur şi când se ocupa de un lucru nu-l părăsea până când nu găsea acel ceva care-i putea satisface curiozitatea.

Odată, aflându-ne în jurul mesei, cineva a lovit fără să vrea o farfurie de faianță cu un cuțit; fratele meu observă imediat că se auzea un sunet puternic, dar dacă se acoperea farfuria cu mâna, sunetul nu se mai auzea. Vru să ştie imediat cauza şi această experiență l-a ajutat să descopere şi alte lucruri cu privire la sunet, consemnând o mulțime de observații într-o lucrare care fu considerată, pentru vârsta lui de doisprezece ani, ca fiind foarte bine gândită.

Geniul său în geometrie[3] se manifestă pe când încă nu împlinise doisprezece ani, printr-o întâmplare atât de neobişnuită că merită să ne rețină atenția în mod special.

Tatăl meu era un savant în matematici şi întreținea legături cu toate personalitățile abilitate în această ştiință, care-l vizitau adesea; dar cum el intenționa să-l instruiască pe fratele meu în limbi şi cum ştia că matematica este un lucru care dă satisfacții depline spiritului, nu dorea ca fratele meu să dobândească asemenea cunoştințe, de teamă că ar putea neglija latina şi celelalte limbi în care ar fi vrut să-l perfecționeze. De aceea ascunsese toate cărțile care se ocupau de această ştiință şi se abținea să vorbească despre ea cu prietenii lui în prezența fratelui meu.

Dar această precauție n-a împiedicat în nici un fel trezirea curiozității fratelui meu, care-l ruga adesea pe tata să-l învețe matematica. Acesta îl refuza promițându-i, ca pe o recompensă, că-l va învăța imediat ce va cunoaşte foarte bine greaca şi latina.

Fratele meu, văzând această opoziție, îl întrebă într-o zi ce era această ştiință şi cu ce se ocupa ea. Tata i-a spus că, în general, ea îți pune la dispoziție mijloacele de a desena exact anumite figuri şi de a afla proporțiile existente între ele, interzicându-i în acelaşi timp să mai vorbească despre acest lucru şi să se mai gândească vreodată la el. Dar spiritul lui care nu putea fi în nici un fel mărginit, imediat ce i se descoperi acest mic orizont că matematica i-ar oferi mijloacele de a desena figuri infailibil exacte,

începu să viseze la ele şi, în orele lui de odihnă, fiind singur într-un salon, unde avea obiceiul să se joace, se apucă să deseneze cu cărbune asemenea figuri pe pardoseală. Încercă să obţină un cerc perfect, un triunghi cu unghiurile şi laturile egale şi alte lucruri asemănătoare; făcând toate acestea, căuta proporţiile figurilor; dar cum grija tatălui meu de a-i ascunde aceste lucruri fusese atât de mare, el nu ştia nici măcar numele figurilor, fiind constrâns să-şi găsească singur definiţii; boteză cercul *rotund*, linia *bară* şi aşa mai departe. După aceste definiţii îşi construi nişte axiome şi până la urmă câteva demonstraţii perfecte. Trecând de la una la alta, el împinse căutările atât de departe că ajunse să formuleze a treizeci şi doua teoremă a lui Euclid[4].

Până când, într-o zi, tata, care nu bănuia nimic, intră în salon fără ca fratele meu să-l audă, fiind atât de preocupat de jocul lui; văzându-l, se sperie din cauza interdicţiei care i se impuse de a se gândi la aceste lucruri. Dar surpriza tatălui meu fu şi mai mare; văzându-l înconjurat de toate acele figuri, îl întrebă ce face acolo şi fratele meu îi răspunse că studia cutare lucru care nu era decât a treizeci şi doua teoremă a lui Euclid. La întrebarea tatălui meu cum ajunsese la ea, fratele meu îi răspunse că descoperise ceva care-l adusese aici şi-i mai formulă o teoremă, iar la următoarea întrebare răspunsul lui fu tot o teoremă; şi aşa, mergând pe firul apei înapoi şi tot explicând, numindu-le bare şi rotunduri, ajunse la primele definiţii şi axiome de la care plecase[5].

Tata se înspăimântă de întinderea şi puterea acestui geniu şi fără să-i spună nimic se duse la domnul Le Pailleur[6], prietenul lui foarte apropiat, un mare savant şi el. Când ajunse la el, intră şi rămase nemişcat ca un om care-şi pierduse firea, încât domnul Le Pailleur, văzându-l şi zărind chiar lacrimi în ochii lui, se sperie şi-l rugă să nu-i mai ascundă cauza necazului său. Tata îi zise: „Nu plâng de necaz, ci de bucurie. Ştiți grija cu care l-am ferit pe fiul meu de cunoaşterea geometriei, de teama de a nu-l îndepărta de la alte studii şi uitați ce a făcut." Şi-i arătă tot ce găsise, putându-se spune într-un fel că era vorba de cineva care reinventase matematica.

Domnul Le Pailleur nu fu mai puțin surprins decât tatăl meu şi-i spuse că nu i se părea drept să împiedice în continuare acest spirit, ascunzându-i asemenea cunoştințe, că trebuia lăsat să vadă cărțile fără să-l oprească mai mult.

Tatăl meu, gândindu-se că vorbele lui erau potrivite, îi dădu fratelui meu elementele lui Euclid să le citescă în orele sale de odihnă. El le citi şi le înțelese singur fără să aibă nevoie de vreo explicație şi, în timp ce le studia, inventa altele, progresând şi ajungând atât de departe în studiul său încât putea participa cu regularitate la conferințele săptămânale în care oamenii abilitați din Paris se adunau pentru a-şi prezenta operele şi pentru a le examina pe ale altora[7].

Fratele meu era egalul tuturor, atât în examinarea lucrărilor cât şi în elaborarea lor, fiind unul din cei

care aduceau mereu lucruri noi. Se studiau adesea în aceste adunări teoreme trimise din Germania sau din alte țări și i se cerea părerea asupra tuturor mai mult decât celorlalți, căci lumina minții lui era atât de vie că i se întâmpla uneori să descopere greșeli pe care nimeni nu le-ar fi sesizat.

Și totuși el nu-și dedica acestui studiu decât orele sale de repaus, pentru că învăța latina, după aceleași reguli impuse de tatăl meu. Dar cum în această știință el găsea acel adevăr pe care-l căutase atât de mult și era atât de deplin satisfăcut, mintea lui nu era decât la studiul ei, în așa fel încât chiar dacă s-a ocupat puțin de ea, la vârsta de șaisprezece ani va scrie un tratat despre *conice* care fu socotit un efort atât de mare al minții lui încât se spunea că de la Arhimede încoace nu s-a mai văzut un spirit de o asemenea forță.

Toți acești savanți fură de părere ca studiul să fie imediat tipărit, susținând că, în afară de faptul că lucrarea este admirabilă, apariția ei în vremea în care autorul nu avea încă șaisprezece ani i-ar spori mult frumusețea; dar, cum fratele meu nu era deloc interesat de faima lui, nu se ocupă s-o tipărească, ea rămânând nepublicată.

În tot acest timp continua să învețe latina și greaca și, pe deasupra, în timpul prânzului sau după prânz, tata conversa cu el despre logică, despre fizică sau despre alte părți ale filosofiei, acestea constituind singura lui învățătură, el neurmând vreodată vreun

colegiu şi neavând niciodată un alt profesor la aceste materii cum n-a avut nici pentru celelalte.

Vă puteți imagina plăcerea pe care o încerca tata față de progresele fratelui meu în toate aceste cunoştințe, fără să-şi dea seama însă că marile şi permanentele eforturi ale spiritului la o vârstă atât de fragedă i-ar putea şubrezi sănătatea; şi, într-adevăr, ea începu să se altereze de îndată ce împlini vârsta de optsprezece ani. Dar cum durerile pe care le simțea atunci nu-l incomodau foarte tare, ele nu-l împiedicară să-şi continue ocupațiile sale obişnuite, în aşa fel încât în vremea aceea, la vârsta de nouăsprezece ani, inventa acea maşină aritmetică de calculat cu ajutorul căreia nu numai că se puteau face tot felul de calcule fără condei sau jetoane, dar se puteau face chiar dacă nu ştiai nici o regulă aritmetică, exactitatea calculelor fiind infailibilă[8].

Această lucrare a fost considerată o noutate în genul ei, prin faptul că reducea la o maşină o ştiință socotită a fi pe de-a-ntregul spirituală, descoperind modalitatea de a face tot felul de operații cu mare certitudine, fără să fie nevoie de raționamente.

Această muncă îl obosi mult, nu prin gândire sau mişcare, pe care le făcea cu mare uşurință, ci din pricina efortului depus pentru a-i face pe muncitori să înțeleagă aceste lucruri, trebuindu-i doi ani ca să atingă perfecțiunea la care ea se află astăzi.

Dar oboseala şi fragila lui sănătate i-au provocat dureri care nu-l mai părăsiră de la vârsta de optsprezece ani, după cum ne spunea chiar el, că de

la această vârstă practic n-a mai trăit o zi fără dureri. Dar acestea nefiind de o violență egală, imediat ce-i dădeau răgaz, spiritul lui era mereu preocupat să găsească ceva nou.

În vremea aceea, pe când avea douăzeci şi trei de ani, văzând experiența lui Toricelli, inventă şi execută la rândul lui alte experiențe pe care le-a numit experiențele vidului, care dovedeau limpede că toate efectele care fuseseră atribuite ororii de vid erau cauzate de greutatea aerului.

Această ocupație a fost ultima în domeniul ştiințelor umane: şi cu toate că avea să inventeze ruleta mai târziu, faptul nu vine în contradicție cu ceea ce spun eu acum, căci o va descoperi fără să se gândească la ea şi într-o manieră care dovedeşte că nu fusese în vreun fel preocupat de ea, aşa cum voi arăta la locul cuvenit.

Imediat după aceste experiențe[9] şi pe când nu împlinise încă douăzeci şi patru de ani, providența dumnezeiască prilejuindu-i o ocazie care-l obligă să citească anumite lucrări religioase, Dumnezeu îl lumină prin aceste lecturi, făcându-l să înțeleagă perfect că religia creştină ne obligă să nu trăim decât pentru Dumnezeu şi să nu avem alt scop decât pe el; şi acest adevăr i se păru atât de evident, atât de necesar şi atât de util încât încheie aici absolut toate cercetările, renunțând la toate celelalte cunoştințe, pentru a se dedica numai şi numai acelui lucru pe care Iisus Christos îl crede necesar.

Fusese ferit până atunci, printr-o protecție deosebită a lui Dumnezeu, de toate viciile tinereții și, ceea ce este mai ciudat la un spirit de o asemenea calitate și forță, nu s-a dedat niciodată libertinajului în privința religiei, mărginindu-și curiozitatea la lucrurile naturale; mi-a mărturisit de multe ori că aceasta era încă una dintre datoriile pe care le avea față de tatăl nostru care, având el însuși un mare respect pentru religie, îi inspirase acest respect din copilărie, oferindu-i drept precept că obiectul credinței nu poate fi și obiectul rațiunii și cu atât mai puțin nu i se supune acesteia.

Spiritul fratelui meu era atât de marcat de aceste maxime, repetate adesea de tatăl meu, pentru care avea o mare stimă și în care vedea o mare știință însoțită de o puternică și limpede rațiune, încât orice discurs al libertinilor ar fi auzit nu-i trezea nici un interes; și cu toate că era foarte tânăr, îi considera ca pe niște oameni care trăiau într-un principiu fals, anume că rațiunea umană se află deasupra tuturor lucrurilor, necunoscând natura credinței: astfel, acest spirit atât de mare, atât de cuprinzător și plin de curiozitate, care căuta cu atâta grijă rațiunea și cauza lucrurilor, se supunea în același timp religiei ca un copil. Această simpatie i-a însoțit toată viața, în așa fel încât din clipa în care a hotărât să nu se mai ocupe de altceva decât de religie, el nu s-a gândit niciodată la acele probleme ciudate ale teologiei, ci și-a pus toată forța spiritului în cunoașterea și perfecționarea moralei creștine căreia i-a consacrat

tot talentul pe care i-l dăduse Dumnezeu; nemaifăcând altceva toată viața decât să mediteze zi și noapte la legea lui Dumnezeu.

Şi cu toate că n-a făcut studii speciale de scolastică, ştia hotărârile Bisericii împotriva ereziilor inventate de rafinamentele spiritului şi împotriva acestor căutări a luptat el cel mai mult; Dumnezeu i-a oferit încă din vremea aceea prilejul de a-şi arăta zelul pe care-l avea pentru religie.

El locuia pe atunci la Rouen, unde tatăl meu se afla în serviciul regelui şi unde a întâlnit un om care preda un fel de nouă filosofie care-i atrăgea pe curioşi[10]. Fratele meu, fiind îndemnat de doi prieteni tineri să-i însoțească, se duse cu ei, dar fură foarte surprinşi de conversația pe care o întreținură cu acel om care le debită principiile lui de filosofie, din care trăgea concluzii asupra credinței contrare hotărârilor Bisericii.

El voia să dovedească prin raționamentele lui că trupul lui Iisus Christos nu se crease din sângele Sfintei Fecioare, ci dintr-o materie creată într-adins. Şi multe alte lucruri de acest gen. Ei încercară să-l contrazică, dar acesta nu cedă deloc în ideile sale. În aşa fel încât, judecând între ei pericolul de a fi lăsat unui asemenea om libertatea de a-i instrui pe tineri cu astfel de idei eronate, se hotărâră mai întâi să-l avertizeze şi, dacă se împotrivea, să-l denunțe.

Se întâmplă aşa că acest om nu ținu cont de părerea lor şi atunci ei crezură că e de datoria lor să-l denunțe domnului du Bellay, care îndeplinea pe

atunci funcția episcopală din dioceza Rouen din însărcinarea arhiepiscopului. Domnul du Bellay[11] trimise să se facă cercetări cu privire la acest om și să fie interogat; episcopul se lăsă înșelat de confesiunea echivocă pe care acesta i-o scrisese și pe care o semnase cu mâna lui, făcând puțin caz de un avertisment de o asemenea gravitate cum era cel dat de cei trei tineri.

Totuși, imediat ce văzură confesiunea, își dădură seama de greșeală; ceea ce-i obligă să-l caute la Gaillon pe arhiepiscopul de Rouen care, examinând toate aceste lucruri, le consideră foarte importante și scrise o patentă consiliului său prin care ordona domnului du Bellay să-l oblige pe acest domn să retracteze asupra tuturor punctelor de care era acuzat și să nu primească nimic de la el decât prin intermediul celor care-l denunțaseră. Și lucrurile se desfășurară întocmai: acesta apăru în fața consiliului arhiepiscopului și se lepădă de toate ideile sale și am putea spune că a făcut-o sincer, căci nu s-a arătat niciodată supărat pe cei care provocaseră acest scandal, ceea ce ne face să credem că era posibil ca el însuși să-și fi dat seama că s-a înșelat în falsele concluzii pe care le trăgea din falsele sale principii. Firește, tinerii nu doriseră să-i facă prin aceasta nici un rău și nici alt scop n-au avut decât să-l aducă să-și dea singur seama și să-l împiedice să mai seducă alți tineri care n-ar fi fost capabili să discearnă adevărul de fals în niște probleme atât de subtile.

Astfel că acest scandal se încheie cu bine, iar fratele meu continuă să caute din ce în ce mai mult mijloacele de a se face plăcut lui Dumnezeu, iar iubirea pentru perfecțiunea creștină spori atât de tare în el, pe când nu avea decât douăzeci şi patru de ani, încât ea cuprinse întreaga noastră casă: tatăl meu chiar, nefiindu-i ruşine să se supună învățăturilor fiului său, se dedică unei vieți mai sobre pe care o va perfecționa prin practicarea continuă a virtuților, până la moartea lui, care s-a petrecut creştineşte. Iar sora mea, ale cărei calități spirituale extraordinare îi aduseseră încă din copilărie o reputație de care nu se prea bucurau fetele de vârsta ei, fu atât de emoționată de discursul fratelui ei că se hotărî să renunțe la toate avantajele de care se bucurase până atunci pentru a se consacra în întregime lui Dumnezeu.

Cum era plină de mult spirit, de îndată ce Dumnezeu îi cuceri inima, ea se lumină, înțelegând, la fel de bine ca şi fratele meu, toate lucrurile pe care el i le spunea despre sfințenia religiei creştine; şi nemaiputând suporta imperfecțiunea în care trăia în mijlocul lumii, se călugări intrând în mănăstirea foarte austeră de la Port-Royal des Champs, unde a murit la vârsta de treizeci şi şase de ani, după ce îndeplinise funcții foarte grele, stingându-se astfel la puțină vreme, înconjurată de o glorie pe care ceilalți n-o dobândesc decât după mulți ani[12].

Fratele meu avea pe atunci douăzeci şi patru de ani, durerile sporeau continuu şi ajunsese că nu mai putea înghiți nici un fel de lichid dacă nu era încăl-

zit, şi pe acesta picătură cu picătură; dar cum avea pe deasupra şi îngrozitoare dureri de cap, o fierbinţeală a măruntaielor şi multe alte dureri, doctorii îl sfătuiră să-şi golească de tot stomacul, o dată la două zile, timp de trei luni, încât fu obligat să ia toate medicamentele, aşa cum putea el, adică să le încălzească şi să le înghită picătură cu picătură. Era un adevărat supliciu, iar cei din preajma lui se îngrozeau numai privindu-l; fratele meu nu se plângea însă, pe toate le privea ca pe un câştig pentru el. Necunoscând altă ştiinţă decât pe aceea a virtuţii, ştiind că aceasta nu se perfecţionează decât prin suferinţă, aducea cu bucurie toate chinurile sale jertfă căinţei sale; remarcând în toate lucrurile avantajele creştinismului, zicea că altădată durerile îl îndepărtau de studiile sale şi că îi era foarte greu să le îndure; dar un creştin găseşte un rost în toate şi mai ales în suferinţă; pentru că ştia că *Patimile* lui Iisus Christos trebuie să alcătuiască toată ştiinţa creştinului şi unica glorie a vieţii sale.

Continuând să ia medicamentele prescrise cărora li se adăugară şi altele, durerile îi mai scăzură, fără să se înşănătoşească de tot; aşa încât medicii fură de părere că trebuie să renunţe la orice ocupaţie intelectuală care ar fi putut avea urmări asupra sănătăţii lui şi să caute cât mai multe ocazii de a se distra, ocupându-se de ceva care să-i facă plăcere: într-un cuvânt, să-şi petreacă timpul în conversaţiile obişnuite cu lumea: alte distracţii n-ar fi fost pe placul fratelui meu; dar cât de greu îi venea unui om sfânt ca el să

se hotărască să facă acest lucru! Într-adevăr făcu eforturi mari la început, dar era atât de constrâns din toate părțile, că se lăsă convins de ideea că avea să-şi recapete astfel sănătatea: îl făcură să înțeleagă că acesta era un capital pe care Dumnezeu ni l-a dat şi trebuie să-l păzim.

A fost partea din viața lui cea mai fără rost; dacă e adevărat că prin slava lui Dumnezeu el fu ferit de vicii, la fel de adevărat e că aerul lumii nu se potriveşte cu aerul Evangheliei. Dumnezeu, care cerea de la el perfecțiunea, nu vru să-l lase prea mult timp şi se folosi de sora mea ca să-l aducă înapoi, tot aşa cum se folosise de el pentru a o retrage pe sora mea din angajamentele ei lumeşti.

De când se călugărise, fervoarea ei creştea mereu şi toate sentimentele ei erau pline de o sfințenie fără rezerve; iată de ce, ea nu putea suporta ca acela căruia ea îi era datoare, după Dumnezeu, harul de care se bucura să nu se afle în posesia aceluiaşi har; şi cum fratele meu o vizita adesea, ea îi vorbi despre acest lucru şi-l convinse să părăsească lumea şi toate legăturile cu lumea, din care chiar cele mai inocente nu sunt decât nişte zădărnicii fără leac, nedemne de sfințenia creştinismului spre care suntem chemați şi căruia îi este exemplu Iisus Christos.

Motivul sănătății sale, care-l convinsese mai înainte, i se păru atât de jalnic, că i se făcu lui însuşi ruşine. Lumina adevăratei înțelepciuni îl făcu să descopere că Mântuirea trebuie preferată oricărui lucru şi că însemna să raționezi fals mulțumindu-te

cu un bine trecător al trupului când e vorba de câştigat veşnicia sufletului.

Avea treizeci de ani când se hotărî să părăsească aceste noi legături pe care le făcuse cu lumea; îşi schimbă locul şi, pentru a rupe definitiv cu toate obiceiurile de până atunci, se mută la țară, de unde, întorcându-se după ce stătuse o vreme mai retras, mărturisi atât de ferm că vrea să părăsească lumea, că până la urmă lumea îl părăsi.

În sfârşit, el acționa întotdeauna prin principii în toate lucrurile, spiritul şi inima lui fiind făcute aşa cum erau, nu putea să se poarte altfel. Retrăgându-se îşi propuse două maxime, două maxime temeinice ale adevăratei pietăți; una privea renunțarea la toate plăcerile, iar cealaltă renunțarea la toate deşertăciunile.

A început, pentru a-şi pune în practică prima maximă, renunțând la slugi pe cât îi stătea în putință; îşi făcea singur patul şi lua prânzul în bucătărie, îşi ducea vesela şi nu se folosea de cei din jurul său decât în lucrurile pe care în mod absolut nu le putea face singur.

Nu-i era în putință să nu se folosească de simțurile sale: dar când era obligat, din necesitate, să-şi satisfacă anumite plăceri, avea o îndemânare miraculoasă de a-şi muta gândul de la ele, pentru a nu se înfrupta. Nu l-am auzit niciodată să laude vreo bucată de carne şi, când aveam grijă să-i oferim bucate mai rafinate, dacă-l întrebam cum îi plăcuseră, răspundea simplu: „Trebuia să-mi atrageți luarea aminte,

căci acum le-am uitat şi vă mărturisesc că nici n-am băgat de seamă“. Şi când cineva, după obiceiul lumesc, lăuda vreo bucată de carne, lui nu-i plăcea deloc; numea acest lucru a fi senzual, cu toate că nu erau decât remarci obişnuite, dar, zicea el, era un semn că mănânci pentru a-ţi împlini pofta, ceea ce era întotdeauna rău, sau că se folosea de un limbaj senzual, ceea ce nu se cuvenea unui creştin, care nu trebuia să rostească niciodată nimic lipsit de sfinţenie. Nu permitea să i se servească nici un fel de sos sau tocană, să i se dea portocală sau aguridă, nimic din ceea ce i-ar fi putut stârni pofta de mâncare, cu toate că-i plăceau, fireşte, aceste lucruri. Pusese la punct la începutul retragerii sale, cantitatea de hrană care-i trebuia pentru nevoile stomacului său şi nu întrecea niciodată această măsură; şi chiar dacă nu-i plăcea deloc, mânca ceea ce i se prescria. Când era întrebat de ce procedează aşa, spunea că el satisfăcea nevoile stomacului şi nu poftele.

Dar mortificarea simţurilor nu se rezuma doar la renunţarea la tot ceea ce i-ar fi fost agreabil, fie în privinţa mâncării, fie a leacurilor. Patru ani la rând a mâncat supe, fără să manifeste nici cel mai mic semn de dezgust.

Era de ajuns să i se impună un leac şi-l lua fără greutate, iar când mă miram că nu-i e greaţă de anumite medicamente cu un gust foarte rău, râdea de mine, zicându-mi că el însuşi nu pricepe cum poţi să te îngreţoşezi de un medicament când îl iei cu bună ştiinţă şi după ce ai fost avertizat că era rău.

Numai constrângerea și surpriza puteau avea asemenea efecte. Va fi ușor de remarcat mai departe străduința pe care avea s-o depună în renunțarea la tot felul de plăceri provocate în parte și de amorul propriu.

Nu punea mai puțină stăruință în practicarea celeilalte maxime pe care și-o propusese, de a renunța la deșertăciune și care e urmarea celei dintâi. Renunță încetul cu încetul la tapiseriile din camera sa pentru că nu credea că sunt necesare; și, de altfel, nefiind obligat nici de o cuviință, pentru că nu veneau să-l vadă decât oameni cărora el însuși le propovăduia renunțarea și care, prin urmare, nu erau surprinși să vadă că el trăiește în același fel după cum îi sfătuiește pe ceilalți. Am văzut că evita vizitele zadarnice și chiar nu voia să mai vadă pe nimeni. Dar cum o comoară e căutată pretutindeni și cum Dumnezeu nu îngăduie ca o lumină aprinsă întru înțelepciune să fie pusă sub obroc, un mare număr de oameni de foarte bună calitate, persoane de mare spirit pe care le cunoscuse mai înainte, veneau să-l viziteze în odăița lui și să-i ceară sfatul; și tot la el apelau cei care aveau îndoieli cu privire la credință și care știau că el era un mare iluminat în acest domeniu; și unii și alții se despărțeau de el foarte mulțumiți, mulți mai sunt încă în viață și pot mărturisi și astăzi că, în toate ocaziile în care îi ceruseră sfat și lămuriri, îi datorează binele pe care-l cunosc astăzi și pe care-l fac.

Cu toate că se angaja în conversații numai din motive creştineşti şi veghea mult pentru a nu pierde nimic din ceea ce se străduia să obțină în odăița lui, era întotdeauna foarte grijuliu şi temător ca nu cumva amorul propriu să facă din aceste conversații o plăcere. Regula era să nu se lase prins de plăcerea unor conversații, provocată de amorul propriu. Pe de altă parte, nu credea că ar fi putut refuza acestor persoane ajutorul de care aveau nevoie. Iată deci lupta care se dădea în el. Dar spiritul de mortificare care este însăşi spiritul creştinesc, cel care armonizează toate lucrurile, îi veni în ajutor şi-i inspiră ideea de a-şi pune o centură de fier plină de cuie şi s-o încingă direct pe piele de fiecare dată când era anunțată vizita anumitor domni. Aşa făcea şi, dacă simțea trezindu-se în el o anumită vanitate sau că se lăsase prins de plăcerea conversației, se lovea cu coatele pentru a-şi accentua durerea înțepăturilor şi a-şi aduce aminte de datoria lui. Această practică i se părea atât de folositoare că apela la ea chiar pentru a se feri de inactivitatea la care fusese constrâns în ultimii ani ai vieții. Cum nu putea în această stare nici să scrie, nici să citească, ci doar să stea degeaba sau să se plimbe, fără să se gândească la nimic care ar fi putut avea urmări asupra sănătății lui, se temea, pe bună dreptate, ca nu cumva această lipsă de ocupație care era rădăcina răului să-l îndepărteze de principiile sale. De aceea stătea mereu de veghe, de parcă-şi făcuse de bună-voie trupul una cu acest duşman care, înțepându-i trupul, îi ținea treaz spiri-

tul în fervoarea credinţei, dându-i astfel siguranţa că va ieşi biruitor. Dar totul a fost atât de tainic că n-am ştiut nimic şi n-am aflat decât după moartea sa de la o persoană de mare virtute pe care el o iubea şi căreia fusese obligat să-i spună, din motive care-o privesc numai pe ea.

Tot timpul pe care nu-l folosea în faptele creştineşti pe care le-am relatat, îl dedica rugăciunii şi lecturilor Scripturii. Acestea erau parcă centrul inimii lui, în care-şi găsea bucuria şi odihna retragerii sale. E adevărat că avea un har deosebit în a se bucura de plăcerea acestor două ocupaţii, atât de preţioase şi atât de sfinte. Am putea spune că ele nu erau despărţite în lăuntrul său. Căci medita la Scriptură în timp ce se ruga. Spunea adesea că Scriptura sfântă nu era o ştiinţă a spiritului, ci a inimii şi că ea nu poate fi înţeleasă decât de cei care au o inimă dreaptă; ceilalţi nu găseau în ea decât lucruri încâlcite, vălul care acoperea Scriptura pentru ochii evreilor şi pentru creştinii cei răi; caritatea nu era numai obiectul Scripturii, ea îi era şi poarta. Mergea chiar mai departe şi spunea că eşti foarte dispus să asculţi Scriptura când te urăşti pe tine însuţi şi iubeşti viaţa plină de mortificări a lui Iisus Christos. În această dispoziţie citea el Scriptura şi-şi dădea atâta osteneală că o ştia practic pe de rost, în aşa fel încât nu puteai să dai un citat greşit pentru că-ţi spunea imediat: „Nu e din Scriptură“ sau „e de acolo“, precizând locul ei şi, în general, tot ceea ce

putea să ofere o înțelegere perfectă a tuturor adevărurilor. Atât de credință cât şi de morală.

Avea un har stilistic atât de mare că înfrumuseța tot ceea ce spunea: deşi învățase unele lucruri din cărți, le trecea prin propriul său spirit şi ele apăreau cu totul altfel, de parcă ar fi ştiut să le rostească în aşa fel încât să poată pătrunde în mintea omului.

Extraordinarul său har stilistic era un dar natural; dar îşi stabilise reguli speciale de elocință care-i sporeau talentul. Nu era deloc vorba de acele cugetări frumoase, luminate de false străluciri şi care nu înseamnă nimic; niciodată cuvinte mari, puține metafore, nimic neclar, nimic aspru, nimic fără sfială, nimic uitat, nimic inutil. El concepea elocința ca pe un mijloc de a spune lucrurile în aşa fel încât toți cei care-l ascultau să înțeleagă fără greutate, cu plăcere, şi credea că această artă constă în anumite dispoziții care trebuie să se afle între spiritul şi inima celor cărora le vorbeşti pe de o parte şi gândurile şi expresiile folosite, pe de altă parte, dar ale căror proporții nu se organizează decât prin forma pe care le-o dai. Iată de ce studiase mult inima şi spiritul omului. Le cunoştea perfect toate resorturile. Când se gândea la ceva, se punea în locul celui care trebuia să-l înțeleagă; şi cerceta dacă toate proporțiile sunt bune, gândind la forma pe care trebuia să le-o dea şi nu era mulțumit decât dacă vedea că există un acord perfect între aceste proporții şi formă, pentru că ceea ce gândise pentru spiritul celui pe care trebuia să-l vadă să se potrivească cu ceea ce acesta

urma să facă, în aşa fel încât să fie imposibil spiritului acelui om să nu-şi împlinească datoria cu plăcere. Nu mărea ceea ce era mic şi nu micşora ceea ce era mare. Nu era suficient pentru el ca un lucru să pară frumos, el trebuia să fie propriu subiectului, să nu conțină nimic inutil, dar nici să nu-i lipsească ceva. În sfârşit, era atât de stăpân pe stilul lui că putea spune tot ceea ce dorea, iar discursul său avea întotdeauna efectul pe care şi-l propunea. Şi acest fel al lui de a scrie naiv, precis, agreabil, puternic, firesc, îi era atât de caracteristic şi de specific că imediat ce au apărut *Scrisorile unui Provincial,* toată lumea şi-a dat seama că sunt ale lui, cu toate că încercase să țină secretul chiar față de ai săi.

Era chiar în vremea în care Dumnezeu a vrut să-mi vindece fetița de o fistulă lacrimală de care suferea de trei ani şi jumătate. Fistula era atât de gravă că cei mai faimoşi chirurgi din Paris o credeau incurabilă. Dar Dumnezeu s-a gândit s-o vindece prin atingerea de Sfântul Spin care se află la Port-Royal; minunea a fost atestată de mai mulți chirurgi şi medici şi autorizată chiar prin decizia solemnă a Bisericii.

Fiica mea era şi fina fratelui meu; dar a fost mai emoționat din motivul că Dumnezeu era slăvit prin acestă minune care se întâmpla într-o vreme în care credința scăzuse pretutindeni în lume. Bucuria lui a fost atât de mare că fu pătruns cu totul de ea; şi cum spiritul lui nu era preocupat de un lucru la care să nu mediteze îndelung, cu ocazia acestei minuni spe-

ciale îi veniră în minte multe cugetări foarte importante cu privire la minuni în general, atât la cele din Vechiul cât şi din Noul Testament. Dacă există minuni înseamnă că există ceva deasupra a ceea ce numim natură; concluzia este una de bun simţ. Nu trebuie decât să asigurăm certitudinea şi adevărul unei minuni; or, există reguli pentru acest lucru care ţin tot de bunul simţ şi regulile se află în Vechiul Testament. Aceste minuni sunt deci adevărate. Deci există ceva deasupra naturii.

Dar aceste minuni au semne că principiul lor este Dumnezeu; iar cele din Noul Testament, mai ales, erau semnul că acela care le făcea era chiar acel Mesia pe care-l aşteptau oamenii. Deci aşa cum minunile, atât din Vechiul cât şi din Noul Testament, mărturisesc că există un Dumnezeu, cele din Noul Testament dovedesc că Iisus Christos este adevăratul Mesia.

El deslușea toate aceste lucruri cu o admirabilă claritate şi, când îl auzeam vorbind şi desfăşurând împrejurările din Vechiul şi Noul Testament unde erau consemnate aceste minuni, nouă ni se părea totul foarte limpede. Nu se putea nega adevărul acestor minuni, nici concluziile pe care el le trăgea pentru a mărturisi prin ele despre Dumnezeu şi Mesia, fără să se clatine chiar cele mai comune principii pe care se bazează toate acele lucruri care trec drept indubitabile. Am adunat câte ceva din aceste cugetări, dar ele sunt puţine şi m-aş fi văzut obligată să insist asupra lor pentru a le lumina mai bine, conform cu

tot ceea ce l-am auzit spunând, dacă unul dintre prieteni nu ne-ar fi oferit o dizertație despre faptele lui Moise, unde totul este foarte bine explicat într-o manieră demnă de fratele meu.

Trimit deci la această lucrare, adăugând doar că este important să remarcăm aici că toate diversele cugetări pe care fratele meu le-a făcut despre minuni i-au adus multe clarificări privitoare la religie. Cum toate adevărurile se nasc unul din altul, era destul să se aplece asupra unuia, că celelalte veneau buluc să-i lumineze spiritul încât el însuşi se simțea depăşit, după cum ne spunea adesea. Şi tot cu această ocazie s-a simțit el atât de înflăcărat împotriva ateilor că, văzând în luminile date de Dumnezeu mijloacele cu care avea să-i convingă fără putință de tăgadă, se aplecă asupra acestei lucrări ale cărei părți adunate acum ne fac să regretăm atât de mult că nu le-a putut aduna el însuşi şi, cu tot ce-ar mai fi putut adăuga, să alcătuiască o compoziție de o frumusețe desăvârşită. Cu siguranță că ar fi fost capabil s-o facă. Dar Dumnezeu care i-a dat tot spiritul necesar pentru un asemenea proiect nu i-a dat destulă sănătate pentru a-l desăvârşi.

El ar fi dorit să ne demonstreze că religia creştină avea tot atâtea semne de certitudine ca şi lucrurile socotite în lume ca neîndoielnice. El nu ne oferea dovezi metafizice şi nu pentru că le-ar fi disprețuit când erau bine puse în evidență, dar spunea că acestea erau prea departe de raționamentul comun al oamenilor; că nu toată lumea era capabilă să le

înțeleagă şi celor care ar fi putut să le înțeleagă nu le erau de folos decât pe moment pentru că peste o oră nu mai ştiau ce să spună şi se temeau că se înşelau. Mai spunea, de asemenea, că acest fel de dovezi nu ne pot conduce decât la o cunoaştere speculativă a lui Dumnezeu şi că a-l cunoaşte pe Dumnezeu în acest fel înseamnă a nu-l cunoaşte deloc. Nu se folosea însă nici de raționamentele comune luate din lucrările naturii; el le respecta totuşi pentru că erau consfințite de Sfânta Scriptură şi conforme cu rațiunea, dar credea că nu erau destul de proporționale cu spiritul şi cu dispoziția inimii celor pe care trebuia să-i convingă. Remarcase din experiență că, departe de a-i convinge, nimic nu-i îndepărta mai mult, luându-le speranța de a mai descoperi adevărul, decât acest gen de raționamente împotriva cărora se înverşunează atât de mult că-şi înăspresc inima, devenind surzi la vocea naturii, şi că, în sfârşit, aceştia se aflau într-o orbire din care nu puteau ieşi decât prin Iisus Christos, în afara căruia orice comunicare cu Dumnezeu ne este interzisă pentru că aşa stă scris, că nimeni nu-l va cunoaşte pe Tatăl decât Fiul său şi cel căruia Fiului său îi va face plăcere să-l dezvăluie.

Divinitatea creştinilor nu constă numai într-un Dumnezeu, simplu autor al unor adevăruri geometrice şi al ordinii elementelor – aceasta este partea păgânilor. Ea constă într-un Dumnezeu care-şi exercită Providența asupra vieții şi bunurilor omului pentru a-i oferi o fericită înşiruire de ani – aceasta

este partea evreilor. Dumnezeul lui Avraam, al lui Iacob, Dumnezeul creştinilor este un Dumnezeu al iubirii şi al consolării, este un Dumnezeu care umple sufletul şi inima celor care-l au în ei. Este un Dumnezeu care-i face să-şi simtă ticăloşia lor lăuntrică şi infinita lui bunătate, unite în adâncul sufletului lor; care-i umple de umilință, de credință, de încredere şi de iubire; el îi face incapabili pentru alt scop decât el însuşi. Dumnezeul creştinilor este un Dumnezeu care face sufletul să simtă că el este unicul său bine; că orice tihnă se află în el şi nu este altă bucurie decât să-l iubim; şi tot el îl face în acelaşi timp să urască obstacolele care-l împiedică şi-l opresc să-l iubească cu toată forța lui. Amorul propriu şi desfrânarea care-l opresc şi pe care Dumnezeu nu le poate îndura şi Dumnezeu îl face să simtă că de acest amor propriu numai el îl poate vindeca.

Iată ce trebuie să ştie creştinii despre Dumnezeu. Dar pentru a-l cunoaşte în acest fel, trebuie să-şi cunoască în acelaşi timp şi propria lor ticăloşie, căderea şi nevoia pe care o au de un Mediator pentru a se apropia de Dumnezeu şi pentru a se uni cu el. Aceste cunoştințe nu pot fi despărțite pentru că despărțite sunt nu numai nefolositoare, ci chiar vătămătoare. Cunoaşterea lui Dumnezeu fără cunoaşterea ticăloşiei noastre ne face trufaşi. Ticăloşia noastră fără cunoaşterea lui Iisus Christos ne duce la disperare; dar cunoaşterea lui Iisus Christos ne scuteşte de trufie şi ne vindecă de disperare; pentru că în el îl găsim pe Dumnezeu singurul răscum-

părător al păcatelor noastre şi calea unică de a ne salva de ele.

Îl putem cunoaşte pe Dumnezeu fără să ne cunoaştem ticăloşia; sau ticăloşia fără să-l cunoaştem pe Dumnezeu; sau chiar pe Dumnezeu şi ticăloşia noastră fără să aflăm mijlocul de a ne elibera de ticăloşia care ne apasă. Dar nu-l putem cunoaşte pe Iisus Christos fără să cunoaştem deodată şi ticăloşia şi pe Dumnezeu; pentru că el nu este un simplu Dumnezeu, ci un Dumnezeu salvator al ticăloşiilor noastre.

Astfel, toţi cei care-l caută pe Dumnezeu fără Iisus Christos nu găsesc nici o lumină care să-i mulţumească sau care să le fie cu adevărat utilă; căci a reuşi să-l cunoască sau să nu-l cunoască pe Dumnezeu este nefolositor pentru ei, căci folosesc un mijloc de comunicare fără Mediator; în aşa fel încât ei cad fie în ateism, fie în deism, două lucruri pe care religia le urăşte aproape în egală măsură.

Trebuie deci să tindem doar să-l cunoaştem pe Iisus Christos pentru că numai prin el putem pretinde să-l cunoaştem pe Dumnezeu într-un fel care să ne fie folositor. El este adevăratul Dumnezeu al oamenilor, al ticăloşilor, al păcătoşilor. El este centrul şi scopul a toate; cine nu-l cunoaşte, nu poate cunoaşte nimic, nici din ordinea naturii lumii, nici despre sine, pentru că nu numai că nu-l putem cunoaşte pe Dumnezeu decât prin Iisus Christos, dar nu ne putem cunoaşte pe noi înşine decât prin Iisus Christos.

Fără Iisus Christos omul trăieşte fie în viciu, fie în ticăloşie: cu Iisus Christos omul este ferit de viciu şi de ticăloşie; în el se află fericirea noastră, virtutea noastră, viața noastră, lumina noastră, speranța noastră, în afara lui nu e decât viciu, ticăloşie, disperare, iar în natura noastră şi a lui Dumnezeu nu vom vedea decât bezną şi greşeală.

Tot ceea ce spun acum îi aparține cuvânt cu cuvânt şi am crezut că e de datoria mea să le spun aici pentru că ele ne fac să vedem limpede care a fost spiritul lucrării sale. Iar modalitatea pe care ar fi ales-o ar fi fost, fără îndoială, capabilă să emoționeze inima oamenilor.

Unul din punctele principale ale elocvenței sale era nu numai să nu spună ceva din care ceilalți să nu înțeleagă nimic, dar să spună acele lucruri care îi putea interesa pe cei cărora le vorbea, pentru că era sigur că prin amorul lor propriu, chiar ne va face să reflectăm şi, pe deasupra, lucrurile din care ne împărtăşim fiind de două feluri (acestea ori ne supără ori ne consolează), el credea că nu trebuie niciodată să superi dacă nu poți consola; a menaja totul era secretul elocinței sale: astfel, în mărturiile pe care trebuia să le dea despre Dumnezeu şi despre religia creştină, nu voia să spună nimic care să nu fie pe înțelesul tuturor celor cărora le erau destinate şi la care omul să nu fie interesat să participe, fie simțind în el toate lucrurile asupra cărora i se atrage atenția, bune sau rele, fie văzând limpede că nu putea să aleagă un bine mai mare sau mai rezonabil decât

crezând că există un Dumnezeu de care ne putem bucura şi un Mediator care a venit pentru noi să ne mântuiască; ne poate face fericiţi această viaţă prin virtuţile pe care ni le inspiră, mult mai mult decât ne-ar putea face lumea prin tot ceea ce ne promite, dându-ne asigurări că vom fi desăvârşiţi în ceruri dacă merităm, mergând pe căile pe care ni le-a arătat după exemplul lui.

Şi totuşi, cu toate că era convins că tot ceea ce avea de spus despre religie era foarte clar şi convingător, nu credea că era aşa şi pentru cei care trăiau în indiferenţă şi care, negăsind în ei înşişi luminile care să-i convingă, nu se osteneau să le caute în altă parte şi mai ales în Biserică, unde ele se găsesc din plin. El statornicise două adevăruri ca fiind sigure: Dumnezeu a lăsat semne vizibile, îndeosebi în Biserică, pentru a se face cunoscut celor care-l căutau cu sinceritate şi pe care el totuşi le-a acoperit în aşa fel încât ele să nu fie desluşite decât de cei care-l caută din toată inima lor.

Iată de ce, când trebuia să stea de vorbă cu ateii, nu începea niciodată prin a se certa cu ei, nici prin a stabili principiile pe care le avea de expus; voia înainte de toate să ştie dacă aceştia căutau adevărul din toată inima lor; şi atunci, urmând această cale alături de ei, îi ajuta, fie să găsească lumina pe care nu o aveau deşi o căutau sincer, fie pentru a-i predispune s-o caute, făcând din această căutare cea mai importantă preocupare a lor, înainte de a începe

să-i învețe dacă voiau ca învățătura lui să le fie folositoare.

Durerile l-au împiedicat să muncească mai mult pentru proiectul lui. Avea aproape treizeci şi patru de ani când a început să se ocupe de el. S-a pregătit un an întreg, în răgazurile pe care i le dădeau celelalte griji, adunând cugetările care-i veneau în minte cu privire la acest domeniu; dar, exact la un an de zile, adică în al treizeci şi cincilea an al vieții sale şi după cinci ani de viață retrasă, durerile reveniră, copleşindu-l cu o asemenea forță încât n-a mai putut face nimic în cei patru ani cât a mai trăit, dacă viață se poate numi jalnica lingoare în care şi-a petrecut aceşti din urmă ani.

Nu ne putem gândi la această operă fără o întristare foarte mare, văzând că lucrurile cele mai frumoase şi cele mai folositoare secolului în care trăim, n-au fost desăvârşite. N-aş îndrăzni să spun că poate nu le meritam. Oricum ar fi, Dumnezeu a vrut să ne arate în câteva fragmente, ca să zicem aşa, de ce era capabil fratele meu prin grandoarea spiritului şi prin talentele pe care i le dăduse. Şi dacă această lucrare ar putea fi desăvârşită de un altul, cred că Dumnezeu ar dori ca un asemenea mare bine să nu ne fie dat decât prin şi mai multe rugăciuni.

Revenirea bolii fratelui meu începu printr-o durere de dinți care-l lipsi complet de somn, dar cum ar fi putut un spirit ca al lui să stea treaz şi să nu gândească la nimic? Şi chiar în aceste insomnii atât

de frecvente și atât de obositoare, îi veniră în minte anumite idei despre ruletă[13]; o primă idee fu urmată de a doua și a doua de o a treia și, în sfârșit, de o multitudine de reflecții care se succedară una după alta: acestea îi descoperiră, parcă în ciuda voinței lui, demonstrația ruletei de care el însuși fu surprins; dar, cum era multă vreme de când renunțase la toate aceste lucruri, nu se gândi să scrie nimic, dar mărturisi totuși unei persoane căreia el îi datora mult respect pentru calitatea sa și multă recunoștință pentru afecțiunea pe care i-o purta. Această persoană crezu de cuviință că scopul acestei invenții privea doar slava lui Dumnezeu și-l angajă pe fratele meu să scrie tot ce-i venise în minte și să tipărească.

Este incredibil cu ce grabă a pus el totul pe hârtie. Nu a făcut decât să scrie atât cât îl țineau mâinile, realizând-o în câteva zile; dar nu păstră nici o copie; dădea hârtiile pe măsură ce le scria. Mai fu imprimată o lucrare de a lui pe care, tot așa, o dădea pe măsură ce o scria și astfel furniză tipografiilor materiale pentru două cărți diferite. Nu era prea mult pentru mintea lui; dar trupul nu rezistă, căci fu cel din urmă efort care-i șubrezi de tot sănătatea și care-l aduse în acea stare atât de chinuitoare, despre care v-am spus, că nu putea înghiți nici măcar lichide.

Dar dacă durerile îl făcură incapabil de a mai fi de ajutor altora, nu fură inutile pentru el însuși, căci le îndură cu atâta răbdare că-ți venea să crezi, și ne consolam cu acest gând, că Dumnezeu a vrut să-l facă așa cum a vrut el să apară în fața lui Dumnezeu.

Într-adevăr, nu se mai gândea decât la aceste lucruri şi, având mereu în vedere cele două maxime pe care şi le propusese, de a renunța la toate plăcerile şi la toate deşertăciunile, le practica acum cu şi mai multă fervoare, ca şi cum ar fi simțit prin povara carității că se apropie de acel centru în care avea să se bucure de pacea eternă.

Dar nu ne-am putea da seama mai bine de stările speciale cu care şi-a îndurat întețitele dureri din ultimii patru ani de viață decât prin admirabila rugăciune pe care am învățat-o de la el şi pe care o spunea în acea vreme pentru a-i cere lui Dumnezeu învățătura despre cum ne pot fi de folos bolile. Pentru că nu ne îndoim că avea toate aceste lucruri în inima şi în spiritul lui şi, dacă nu le-a scris, cu siguranță le-a practicat. Putem să vă asigurăm că am fost martori şi, dacă nimeni n-a scris mai bine despre folosul bolilor, nimeni nu le-a practicat mai bine, spre deplina edificare a celor care-l vedeau.

Cu câțva ani înainte, scrisese o scrisoare despre moartea tatălui meu, din care se vede convingerea lui că un creştin trebuie să privescă viața ca pe un sacrificiu şi că diversele întâmplări care se abat asupra noastră nu trebuie să ne impresioneze decât în măsura în care întrerup sau desăvârşesc aceste sacrificii. Iată de ce starea de muribund la care fusese redus în ultimii săi ani de viață era un mijloc de a-şi desăvârşi sacrificiul care avea să se împlinească prin moartea lui; îşi trăia starea fizică de durere cu bucurie şi noi îl vedeam în fiecare zi cum îl binecuvânta

pe Dumnezeu cu toată recunoştinţa sa. Când ne vorbea despre moartea de care se credea mai aproape decât a fost până la urmă, ne vorbea în acelaşi timp şi despre Iisus Christos şi ne spunea că moartea este oribilă fără Iisus Christos, dar că lângă Iisus Christos ea este blândă, sfântă, aducând bucurie celui credincios; numai dacă am fi fost nevinovaţi cu adevărat, frica de moarte ar fi fost îndreptăţită, pentru că este împotriva naturii ca cel inocent să fie pedepsit, şi numai atunci s-ar fi cuvenit s-o urâm, pentru că ar despărţi un suflet sfânt de un trup sfânt, dar pentru că ea separa un suflet sfânt de un trup impur, suntem datori s-o iubim. Ar fi drept s-o urâm în clipa în care ar rupe pacea dintre suflet şi trup şi nu în ora în care ea împacă neînduplecata vrajbă dintre acestea. Moartea ia trupului nefericita libertate de a păcătui, ea poartă sufletul în starea prea fericită de a nu-l putea lăuda decât pe Dumnezeu şi de a fi cu el într-o unire eternă, fără să condamnăm iubirea pe care natura ne-a dat-o pentru viaţă, pentru că am primit-o de la Dumnezeu, ci s-o folosim în acelaşi scop în care el ne-a dat-o, trăind o viaţă inocentă şi preafericită şi nu într-un scop contrar; căci Iisus Christos a iubit viaţa pentru că era inocentă şi s-a temut de moarte pentru că ea lovea un trup drag lui Dumnezeu, dar că, nefiind acelaşi lucru în privinţa vieţii noastre care este una păcătoasă, noi trebuie să ajungem să urâm această viaţă care era contrară celei a lui Iisus Christos, să iubim moartea şi să nu ne temem de ea, căci ea, punând capăt astfel unei vieţi

pline de păcat şi de ticăloşie, ne redă libertatea de a ne duce la Iisus Christos, posibilitatea de a-l vedea pe Dumnezeu față către față, să i ne închinăm, să-l binecuvântăm şi să-l iubim în veşnicie fără nici o opreliște.

În virtutea aceloraşi principii iubea el atât de mult penitența; spunea că un trup păcătos trebuia pedepsit şi pedepsit fără crutare, printr-o penitență continuă, altfel el devine rebel față de spirit şi spulberă toate aspirațiile de mântuire; dar cum nu avem curajul să ne pedepsim pe noi înşine, trebuie să ne simțim recunoscători lui Dumnezeu când o face chiar cu mâna lui; iată de ce-l binecuvânta necontenit pentru suferințele pe care i le dăduse şi pe care le vedea ca pe un foc care-i ardea încetul cu încetul păcatele printr-un sacrificiu zilnic, pregătindu-se şi aşteptând împlinirea voiei lui Dumnezeu care prin moarte îi va desăvârşi sacrificiul.

A avut dintotdeauna o atât de mare iubire pentru sărăcie încât aceasta era continuu prezentă în mintea lui: în aşa fel încât de îndată ce voia să întreprindă ceva sau i se cerea un sfat, primul gând care îi venea din inimă spre minte era să vadă dacă sărăcia putea fi practicată în acel caz; dar iubirea pentru această virtute spori mult spre sfârşitul vieții; nu-i puteam aduce o mulțumire mai mare decât să-i povestesc despre ea şi să ascult tot ceea ce avea el să ne spună în privința ei.

N-a refuzat niciodată să dea de pomană cuiva, cu toate că nu era nici el prea bogat, iar cheltuielile

pe care era obligat să le facă din pricina bolilor sale îi întreceau venitul. Nu dădea niciodată decât lipsindu-se pe el. Dar, dacă încercam să-i atragem atenția, în special când făcea o donație prea mare, se necăjea şi ne spunea: „Am remarcat un lucru şi anume că oricât de sărac ai fi, tot laşi ceva în urmă după ce mori". Depăşea uneori măsura, obligat fiind apoi să se îndatoreze ca să poată trăi şi să ia bani cu împrumut pentru că dădea săracilor tot ce avea; nu recurgea la prieteni, căci una din maximele sale era să nu ceară niciodată nimic pentru nevoile lui, de teamă să nu inoportuneze pe ceilalți şi pe ai săi.

De îndată ce afacerea trăsurilor[14] fu pusă la punct, îmi zise că vrea să ceară o mie de livre avans din ceea ce i se cuvenea pentru a trimite banii săracilor din Blois, care se aflau pe atunci într-o mare suferință; şi cum i-am răspuns că afacerea nu era încă sigură, el îmi obiectă că nu avea nici o importanță pentru că, dacă cei cu care trata pierdeau, el le va da din bunurile sale şi că nu mai putea aştepta încă un an, pentru că nevoile celor din Blois erau prea mari. Şi totuşi, cum lucrurile nu s-au putut face de azi pe mâine, săracii din Blois fură ajutați din altă parte, iar fratele meu nu contribui decât cu bunăvoința lui, făcându-ne să vedem adevărul despre ceea ce ne spusese de atâtea ori că n-ar vrea să fie bogat, decât pentru a-i putea ajuta pe cei săraci. Imediat ce credea că ar putea să se îmbogățească, începea să distribuie banii înainte de a fi sigur că i-a câştigat.

Nu trebuie să ne mire că cel care-l cunoştea atât de bine pe Iisus Christos iubea atât de mult săracii şi că, discipolul lui fiind, dădea şi din ce nu avea pentru că purta în inimă exemplul maestrului care se jertfise pe sine. Dar maxima pe care şi-o propusese de a renunța la orice deşertăciune era în el ca un mare temei de iubire pentru sărăcie. Unul dintre lucrurile pe care le examina cu cea mai mare atenție în vederea acestei maxime era excesul general manifestat în dorința de a excela în toate şi care duce, mai ales când e vorba de bunurile lumeşti, la ispita de a avea mereu mai multe, mai frumoase şi mai înlesnitoare. Iată de ce nu voia cu nici un chip să se folosească de cei mai buni muncitori: trebuia întotdeauna să-i găsim pe cei mai săraci şi mai oneşti şi să renunțăm la această excelență care nu ne era necesară, dojenindu-ne când încercam să-i oferim toate înlesnirile, cum ar fi fost să aibă toate lucrurile în apropierea lui, o cameră din care să nu-i lipsească nimic sau alte lucruri de acest fel pentru care nimeni nu-şi face în mod obişnuit nici un fel de scrupul. Dar el, întemeindu-şi ființa pe spiritul sărăciei care trebuie să sălăşluiască în orice creştin, credea că tot ce contravine acestui temei, chiar când era autorizat de buna-cuviință a lumii, constituie întotdeauna un exces de care ne lepădasem chiar prin botez. Uneori ne spunea: „Dacă inima mea ar fi fost atât de săracă precum mintea mea, aş fi fost mult mai fericit: căci aş fi fost în întregime pătruns de spiritul sărăciei, iar

practicarea acestei virtuți este un mijloc foarte bun pentru mântuire".

Toate aceste discursuri ne făceau să ne gândim la noi înşine şi uneori ne îndemnau să căutăm anumite reglementări generale care să acopere toate nevoile: şi-i împărtăşeam şi lui aceste intenții; dar nu găsea că e nimerit, spunând că noi nu eram chemați la lucruri generale, ci la cele personale, iar modul cel mai agreabil de a-i ajuta pe săraci este să fii tu însuți sărac, adică să-i ajuți după puterile tale, fără să punem la cale mari proiecte care țineau şi ele de acea excelență pe care o blama în toate situațiile; atât în spirit cât şi în practică. Nu că ar fi găsit nepotrivit înființarea unor ospicii generale, dar spunea că aceste întreprinderi mari erau rezervate anumitor persoane pe care le predestina Dumnezeu şi pe care le conducea vizibil spre aceste fapte; nu era o vocație comună tuturor, cum ar fi fost ajutorul zilnic şi personal dat săracilor.

Mă sfătuia să mă dedic serviciului săracilor, să-mi impun acest lucru ca pe o pedeapsă a vieții mele. Mă îndemna cu mare stăruință şi mă ruga să-mi îndemn şi copiii. Când îi răspundeam că mă tem ca nu cumva acest lucru să mă îndepărteze de grija familiei mele, îmi răspundea că nu era decât o lipsă de bunăvoință şi că existau diferite trepte în exercitarea acestor virtuți; puteam găsi timp să practic acest serviciu fără să dăunez ocupațiilor mele casnice, că însăşi caritatea arată spiritului calea spre acest lucru şi că nu avem decât s-o urmăm; ne mai

spunea că nu e nevoie de semnele speciale ale unei chemări, că aceasta era vocația generală a tuturor creştinilor; era destul să le aflăm nevoile ca să ne străduim să le acoperim conform mijloacelor care ne stăteau la dispoziție; văzând în Evanghelie că neîndeplinirea acestei datorii era cauza damnării veşnice, numai acest gând, ne spunea el, şi ar fi destul să ne îndemne să ne lipsim de toate, primind de o sută de ori mai mult dacă avem credință. Ne mai spunea că vizitarea săracilor era extrem de utilă pentru că, văzând mereu nevoile care-i apasă şi că adesea le lipsesc lucrurile cele mai necesare, ar trebui să avem inima împietrită pentru a nu ne lipsi de toate înlesnirile nefolositoare şi de bunurile deşarte.

Acestea erau sfaturile pe care ni le dădea pentru a trezi în noi iubirea pentru sărăcie care ținea un loc atât de mare în inima sa. Nici puritatea lui nu era mai puțin excepțională: avea un atât de mare respect pentru această virtute că veghea mereu ca ea să nu scadă nici în el, nici în ceilalți. Este incredibil cât de sever era în această privință. La început eram chiar nedumerită, căci găsea obiecții la aproape tot ceea ce-i spuneam şi se spune în lume în mod obişnuit, lucruri despre care credeam că sunt absolut nevinovate. Dacă-i spuneam, de exemplu, că văzusem întâmplător o femeie foarte frumoasă, mă certa şi spunea că nu trebuie niciodată să rostesc asemenea vorbe în prezența slujitorilor şi a tinerilor, pentru că nu ştiu ce gânduri aş putea trezi în ei. Nu îndrăznesc să spun că nu putea accepta nici măcar mângâierile

pe care le primeam de la copiii mei: pretindea că acest lucru le poate dăuna şi că tandreţea se poate manifesta şi în alte mii de feluri. Îmi era foarte greu să mă supun acestui din urmă sfat, dar am descoperit mai pe urmă că avea dreptate, ca şi în toate celelalte lucruri, şi ştiu din experienţă că aş fi făcut bine dacă m-aş fi supus.

Toate aceste lucruri se petreceau în viaţa noastră obişnuită, dar cu trei luni înainte de moarte, Dumnezeu i-a oferit prilejul de a-şi arăta zelul faţă de această virtute a purităţii; într-o zi, întorcându-se de la Saint-Sulpice, unde ascultase Sfânta Evanghelie, se apropie de el o fată în vârstă de cincisprezece ani care-i ceru de pomană. El se gândea necontenit la primejdia la care se expunea această fată: aflând despre ea că era de la ţară, că tatăl ei murise, iar mama sa fusese internată chiar în ziua aceea la Hôtel-Dieu, îşi dădu seama că fata rămăsese singură şi nu ştia ce avea să se întâmple cu ea; fiind convins că Dumnezeu i-o scosese în cale, o duse imediat la seminar, unde o încredinţă grijii unui preot căruia îi dădu bani, rugându-l să-i găsească un loc unde să fie în siguranţă. Şi pentru a-i uşura sarcina, îi promise că a doua zi va trimite o femeie să-i cumpere acesteia lucrurile de îmbrăcăminte şi tot ce era necesar pentru a-i da o înfăţişare potrivită. Într-adevăr îi trimise o femeie care se îngriji, alături de preot, atât de bine de fată încât în scurt timp ea îşi redobândi înfăţişarea cuviincioasă. Acest preot nu cunoştea numele fratelui meu şi nici nu se îngriji să

întrebe, preocupat de soarta fetei; dar imediat ce ea își găsi locul cuvenit, începu să se gândească la acest gest și să i se pară atât de frumos încât dori să cunoască numele celui care-l făcuse; o întrebă pe femeia respectivă, dar aceasta îi răspunse că i se indicase să nu spună nimic. „Obțineți vă rog această permisiune. Vă implor! Vă promit că nu voi spune niciodată nimănui, dar dacă Dumnezeu va îngădui să moară înaintea mea, ar fi pentru mine o mare mângâiere să fac public acest gest; căci mi se pare atât de frumos și demn de a fi cunoscut că mi-ar părea foarte rău să rămână în uitare." Dar nu obținu nimic și văzând că această persoană care voia să rămână anonimă nu era numai caritabilă, ci și foarte modestă și că, dacă avea un mare zel în a păzi puritatea, nu avea unul mai mic pentru a-și păstra umilința.

Fratele meu dovedea o mare iubire pentru prietenii săi și pentru cei care credeau în Dumnezeu: și, dacă se poate spune că nimeni niciodată n-a fost mai demn de a fi iubit, nimeni niciodată n-a știut să iubească asemenea lui și să-și manifeste această iubire care nu era numai un efect al temperamentului său, căci dacă inima lui se umplea de milă la nevoile prietenilor, nu se muia niciodată decât după regulile creștinismului pe care credința și rațiunea i le punea sub ochi. Iată de ce iubirea lui nu mergea până a se lega de cineva și era lipsită de orice urmă de plăcere.

Nu iubea pe nimeni mai mult decât pe sora mea și pe bună dreptate; o vedea adesea și-i vorbea

despre toate fără nici un ascunziş: iar el primea de la ea sfaturi asupra tuturor lucrurilor fără excepție: căci exista o atât de mare corespondență în sentimentele lor că se potriveau în toate; şi inima lor bătea ca una singură şi-şi găseau unul în altul mângâieri care nu pot fi înțelese decât de cei care, ştiind ce înseamnă să iubeşti şi să fii iubit cu credință, au gustat o asemenea fericire întru deplină mulțumire şi fără teamă că vor fi despărțiți vreodată.

Şi totuşi la moartea surorii mele care o precedă pe a lui cu zece luni, când a primit vestea n-a zis decât atât „să dea Dumnezeu să murim şi noi la fel de creştineşte". Şi pe urmă n-a mai pomenit decât de harul pe care Domnul îl pogorâse asupra surorii noastre în timpul vieții şi despre împrejurările şi vremea morții sale; apoi înălțând inima sa la ceruri unde o credea că se află fericită, ne zicea într-o stare de extaz: „Preafericiți cei care mor şi care mor astfel întru Domnul". Şi când mă vedea supărată (căci e adevărat că am resimțit din greu lovitura pierderii ei) se necăjea şi-mi spunea că nu fac bine, că nu aşa trebuia să gândesc despre moartea celor drepți; dimpotrivă, să-l lăudăm pe Dumnezeu că răsplătise atât de repede puținele servicii pe care ea i le adusese.

Astfel, se poate vedea cum iubea el, fără să se ataşeze de nimeni; şi am mai avut o dovadă, cu ocazia morții tatălui meu, pentru care nutrea fără îndoială cele mai profunde sentimente pe care trebuia să le aibă un fiu recunoscător pentru un tată iubitor: căci am văzut în scrisoarea pe care o scri-

sese cu ocazia morții lui că dacă sufletul lui se tulburase, rațiunea i s-a impus; cercetând acest eveniment în lumina credinței sufletului său s-a înduioşat nu plângându-l pe tatăl său pe care-l pierduse pe pământ, ci privindu-l în Iisus Christos prin care-l câştigase în ceruri.

Fratele meu distingea două feluri de iubiri, una sensibilă, cealaltă rațională, mărturisind că prima era de puțin folos în lume; spunea că nu e nici un merit în ea şi că oamenii oneşti nu trebuie să se bizuie decât pe iubirea rațională care constă în a lua parte la tot ceea ce se întâmplă prietenilor noştri, în orice fel ar vrea rațiunea să participe la ele, pe seama binelui, a comodității, a libertății şi chiar a vieții noastre dacă e o persoană care merită; şi o merită întotdeauna dacă trebuie să fie ajutat în slujirea lui Dumnezeu, unicul scop al iubirii creştinilor.

„O inimă e aspră, spunea el, când cunoaşte nevoile aproapelui şi se opune obligației de a participa la ea; dar o inimă e plină de iubire când toate nevoile aproapelui o pătrund uşor, ca să spunem aşa, prin toate acele sentimente pe care rațiunea vrea să le avem unii pentru alții în asemenea întâlniri; să ne bucurăm când trebuie să ne bucurăm, să ne supărăm când trebuie să ne supărăm“, dar adăuga că iubirea nu putea fi perfectă decât dacă rațiunea era luminată de credință şi acționa prin regulile carității. Iată de ce nu făcea mare diferență între caritate şi iubire, precum nu făcea între caritate şi prietenie; admitea doar că, prietenia, presupunând o legătură mai

strânsă, iar această legătură o străduință mai specială, ne lăsăm mai repede emoționați de nevoile prietenilor pentru că ele ne sunt mai cunoscute şi ne conving mai uşor.

Iată cum concepea el iubirea care se afla în el fără ataşament, fără plăcere, caritatea neavând alt scop decât pe Dumnezeu şi neputând să se ataşeze decât de el şi nu să zăbovescă asupra vreunei desfătări; pentru că ea ştie că nu e timp de pierdut şi că Dumnezeu care vede şi judecă tot ne va face să dăm seamă de tot ceea ce s-a întâmplat în viața noastră şi care n-a constituit un pas înainte pe calea singură îngăduită, acea a perfecțiunii.

Dar nu numai că nu manifesta ataşament față de ceilalți, nu-şi dorea nici ca alții să se ataşeze de el. Şi nu vorbesc de acele legături păcătoase sau periculoase: ar fi prea grosolan, şi oricine îşi poate da seama; vorbesc de prieteniile cele mai nevinovate a căror existență dă acea dulceață vieții în societate: acesta era unul din lucrurile pe care le supraveghea cu multă severitate ca să nu le provoace şi să le împiedice imediat ce credea că erau în pericol de a se naşte. Şi cum eu eram departe de acea perfecțiune şi cum eram convinsă că nu se putea să nu am grijă de un frate ca el care însemna fericirea familiei mele, nu mă dădeam înapoi de la nici una din sarcinile pe care le aveam pentru a-l sluji şi a-i mărturisi prin tot ceea ce gândeam prietenia mea. În sfârşit, recunosc că eram foarte legată de el şi-mi făceam un merit din a-i da toate îngrijirile pe care le priveam ca pe o

datorie; dar el nu socotea aşa şi cum nu era prea grijuliu, mi se părea că nu răspundea sentimentelor mele, iar eu nu eram deloc mulțumită şi mă plângeam din când în când surorii mele deschizându-mi inima în fața ei. Sora mea mă mângâia cum putea, amintindu-mi împrejurările în care am avut nevoie de fratele meu, iar el mi-a venit în ajutor cu tot atâta grijă şi iubire şi că n-ar trebui să mă îndoiesc niciodată că nu mă iubea foarte mult. Dar acest mister al purtării lui rezervate față de mine nu mi-a fost limpede decât în ziua morții lui, când o persoană dintre cele mai bine văzute prin înălțimea sa spirituală şi prin pietate, cu care fratele meu avusese multe legături în practicarea virtuții, mi-a spus că el a făcut-o întotdeauna să înțeleagă ca pe o maximă fundamentală a vieții sale, că nu a dat niciodată nici un prilej de a fi iubit cu un prea mare zel, că era o greşeală asupra căreia oamenii nu stăruiau cât ar fi trebuit, cu grave consecințe şi cu atât mai de temut cu cât părea mai puțin periculoasă.

După moartea sa aveam să mai dobândim o dovadă a acestui principiu pe care-l statornicise de multă vreme în inima sa şi, pentru ca să-i fie mereu sub ochi, îl scrisese cu mâna lui pe o bucățică de hârtie pe care am găsit-o asupra lui şi pe care ne-am dat seama că o citea adesea. Iată ce scria: „E nedrept ca cineva să se lege de mine cu prea multă iubire, chiar dacă o face de bunăvoie şi plăcere. L-aş înşela pe cel în care aş lăsa să se nască o astfel de iubire, căci eu nu pot fi scopul nimănui şi nu am cum să-i

mulțumesc. Nu sunt oare aproape de moarte? Deci obiectul iubirii lor va muri. Pe cât aş fi de vinovat dac-aş face pe cineva să creadă într-un lucru fals, chiar dacă aş face-o cu blândețe şi cu plăcere, aş fi la fel de vinovat dacă m-aş face iubit şi aş atrage oamenii spre mine, căci ei trebuie să-şi petreacă viața iubindu-l pe Dumnezeu sau căutându-l".

Aşa se instruia pe sine şi practica atât de bine aceste învățături că eu m-am lăsat înşelată, judecând după cum se purta cu mine şi atribuindu-i o lipsă de prietenie acolo unde nu era decât desăvârşirea carității lui.

Dar dacă nu voia ca fapturile de astăzi care poate mâine nu vor mai fi, de altfel atât de puțin capabile de fericire, să se iubească unele pe altele, vedem că scopul era ca acestea să-l iubească doar pe Dumnezeu: şi, într-adevăr, aceasta este porunca şi nici n-am putea spune altfel dacă am cerceta cu atenție şi am vrea să urmăm adevărata lumină; iată de ce nu trebuie să ne mirăm că cel care era atât de luminat şi avea o inimă atât de bine organizată îşi propusese aceste reguli atât de severe şi le practica atât de serios.

Dar nu numai în privința acestui prim principiu fundamental al moralei creştine depunea el un atât de mare zel în slujba lui Dumnezeu, ci în toate celelalte care decurg din el şi pe care nu suporta să le vadă încălcate de nimeni; iată ce-l facea să fie atât de înflăcărat de partea regelui şi împotriva întregii lumi în timpul tulburărilor de la Paris; de atunci

numea simple pretexte toate temeiurile care i se prezentau pentru a autoriza rebeliunea: zicea că într-un stat devenit republică, cum era Veneția, era un mare rău să se impună un rege şi să se oprime libertatea popoarelor dată de Dumnezeu, dar, într-un stat în care este stabilită puterea regală, nu se poate în nici un fel încălca respectul care i se datorează fără ca această faptă să nu devină un fel de sacrilegiu, pentru că puterea pe care Dumnezeu i-a dat-o era nu numai un simbol, ci chiar o participare la puterea lui Dumnezeu şi nu i ne putem opune fără să ne opunem evident lui Dumnezeu: şi pe deasupra, războiul civil, urmare a acestei încălcări, este cel mai mare rău care se poate comite împotriva carității aproapelui şi nu avea cuvinte pentru a dovedi cât de mare este greşeala; creştinii nu ne-au învățat revolta, ci răbdarea, când părinții nu se achită cum trebuie de datoriile lor. Spunea de obicei că răul e la fel de mare ca asasinatul sau tâlhăria la drumul mare; şi că, în sfârşit, nu e nimic mai potrivnic firii sale şi nimic nu l-ar putea îndupleca s-o facă; ceea ce l-a îndemnat să refuze avantajele mari care i se oferiseră pentru a lua parte la aceste dezordini.

Acestea erau părerile lui cu privire la serviciile pe care le datorăm regelui şi se arăta ireconciliabil cu cei care nu erau de aceeaşi părere. Şi ceea ce ne face să vedem că acest lucru nu se datora nici temperamentului său, nici unei mari iubiri în acest sens este faptul că trata cu multă blândețe pe cei care-l ofensau personal, în aşa fel încât nu făcea nici o

diferență între aceştia şi ceilalți şi uita atât de profund ceea ce nu privea decât persoana sa, că trebuia să ne străduim să-i aducem aminte. Şi dacă ne manifestam mirarea, ziceau: „Nu vă mirați, nu e dintr-o virtute deosebită, ci pentru că am uitat, nu-mi mai amintesc“. Şi totuşi avea o memorie extraordinară zicând adesea că nu uitase nimic din ceea ce voise să țină minte. Dar era adevărat că ofensele care nu priveau decât persoana sa nu lăsau nici o impresie asupra sufletului său care nu putea fi atins decât de acele lucruri care se aflau într-un raport evident cu caritatea, restul era în afara lui, nu-l privea în nici un fel.

E adevărat că n-am văzut niciodată o natură atât de firesc superioară ca a lui față de toate tulburările privind slăbiciunile umane şi corupția naturală; nu numai față de tot ceea ce-i putea răni pe ceilalți, stârnind cele mai mari vrăjmăşii. Avea fireşte un suflet mare, dar fără ambiții, nedorind nici să fie mare, nici să fie puternic, nici onorat de lume şi privindu-le pe toate mai mult ca pe o deşertăciune decât ca pe un prilej de fericire. Nu dorea decât binele pentru a-l împărtăşi şi altora, iar plăcerea şi-o afla în rațiune, în ordine, în dreptate şi, în sfârşit în tot ceea ce era capabil să hrănească sufletul, mai puțin în lucrurile sensibile.

Fratele meu avea şi el defectele lui. Dar aveam toată libertatea să-i atragem atenția şi se supunea părerii prietenilor săi când aceasta era îndreptățită şi, dacă nu era, o aborda întotdeauna cu blândețe.

Extrema vioiciune a spiritului său îl făcea uneori nerăbdător şi nu-l puteai mulțumi decât foarte greu, dar de îndată ce-i atrăgeai atenția sau îşi dădea seama singur că supărase pe cineva prin acestă nerăbdare a spiritului său, îşi corecta imediat greşeala printr-un comportament atât de cinstit, încât n-a pierdut niciodată prietenia nimănui.

Amorul propriu al celorlalți nu era incomodat de al său, şi chiar s-ar putea spune că nu avea deloc, nevorbind niciodată despre el însuşi, despre nimic din ceea ce venea în atingere cu el. Şi se ştie că dorea ca un om cinstit să evite să se numească pe sine sau chiar să se folosească de cuvinte ca *eu* sau *pe mine;* ceea ce obişnuia să spună asupra acestui subiect era că pietatea creştină aneantiza eul uman, iar civilitatea umană îl ascundea sau îl suprima; concepea acest lucru ca pe o regulă şi o practica întocmai.

Nu se arăta stânjenit nici de defectele altora: dar când se angaja să vorbească despre ele, vorbea fără ascunzişuri; tot aşa cum nu ştia să se facă plăcut prin flatări, era incapabil să nu spună adevărul când era obligat s-o facă; cei care nu-l cunoşteau se arătau surprinşi mai întâi, auzindu-l vorbind, pentru că li se părea că-i trata de sus, cu un fel de autoritate; dar era vorba de acelaşi principiu al vioiciunii spiritului său şi nu trebuia să se afle prea mult timp în compania lui ca să-şi dea seama că, până şi în această manieră a lui de a vorbi era ceva plăcut şi până la

urmă erau tot atât de mulțumiți de felul lui de a vorbi ca și de lucrurile pe care le spunea.

În rest, avea oroare de minciună și cele mai mici înșelătorii îi erau de neîndurat; în așa fel încât dacă spiritul său era penetrant și precis, dacă inima era dreaptă și neînduplecată plăcerilor, conduita era sinceră și plină de fidelitate.

Am găsit o hârtie scrisă de el în care se caracteriza singur, pentru că având sub ochi mereu calea care duce la Dumnezeu, să nu pășească niciodată alăturea; iată ce scria pe această bucată de hârtie: „Iubesc sărăcia pentru că o iubea și Iisus Christos; îmi plac bunurile pentru că ele sunt de ajutor săracilor. Păstrez credință întregii lumi. Nu mă răzbun împotriva celor care-mi fac rău, ci le doresc o conduită asemenea cu a mea în care nu primesc nici răul, dar nici binele de la oameni. Încerc întotdeauna să fiu sincer, autentic și credincios tuturor oamenilor, iar iubirea mea se îndreaptă spre cei de care Dumnezeu m-a legat mai strâns; și cu toate că trăiesc sub ochii oamenilor, toate faptele mele sunt îndreptate către Dumnezeu, care trebuie să le judece și căruia i le-am consacrat. Acestea sunt sentimentele mele și-l binecuvântez în fiecare zi pe Mântuitorul meu care le-a pus în mine și care dintr-un om plin de slăbiciuni și ticăloșit de desfrânare, de ambiții, de orgoliu, a făcut un om scutit de toate aceste rele, prin forța măreției sale și căruia toată slava i-o datorez, el neavând de la mine decât ticăloșie și greșeală."

Am mai putea adăuga multe lucruri la acest portret dacă am vrea să-l desăvârşim; dar lăsând altora mai capabili decât noi grija de a completa ultimele tuşe care nu aparțin decât maeştrilor, voi adăuga doar că acest om atât de mare în toate era simplu ca un copil în privința pietății. Cei care-l vedeau erau surprinşi. Nu numai că nu se arăta mofturos sau ipocrit, dar aşa cum ştia să se înalțe prin pătrunderea celor mai mari virtuți, ştia să se şi coboare în practica obişnuită care edifica pietatea. Orice lucru era mare în inima lui când slujea slavei lui Dumnezeu şi el îl practica asemenea unui copil. Plăcerea lui cea mare, mai ales în ultimii ani ai vieții, când nu mai putea face nimic, era să viziteze bisericile în care se aflau relicve sau alte lucruri sacre. Afla despre ele dintr-un almanah spiritual în care erau consemnate toate locurile unde se aflau aceste lucruri sfinte; dar o făcea cu atâta devotament şi simplitate că cei care-l vedeau se arătau surprinşi: între altele, o persoană foarte virtuoasă şi luminată dădea o explicație prin aceste frumoase cuvinte: „Harul lui Dumnezeu se face cunoscut spiritelor mari prin lucruri mici, iar în spiritele obişnuite prin cele mari“.

Avea o deosebită dragoste pentru slujba religioasă (adică pentru rugăciunile Breviarului) şi se străduia să le recite cât îi stătea în putință: dar era fermecat mai ales de acele rugăciuni compuse din Psalmul 118 în care se găsesc atâtea lucruri admirabile; şi se umplea de bucurie de fiecare dată când îl recitea.

Când vorbea cu prietenii lui despre frumusețea *Psalmului*, cădea în extaz și-i fermeca pe toți cei cu care stătea de vorbă. I se trimitea în fiecare lună un bilet de la Port-Royal, cum se face în multe locuri, iar el îl citea cu mult respect, repetând în fiecare zi maxima conținută în el. Așa se purta în toate împrejurările legate de pietate și cu cele care-l puteau lumina.

Părintele de la Saint-Etienne[15], care l-a văzut bolnav, admira această simplitate și zicea mereu: „E ca un copil, umil și supus ca un copil"; în ajunul morții sale, un preot care era un om de mare știință și de mare virtute, venind să-l vadă și stând de vorbă o oră cu el, ieși și-mi spuse: „Mângâiați-vă, dacă Dumnezeu îl cheamă, nu aveți decât să aduceți laude harului care i l-a dat. Moare cu simplitatea unui copil. Un lucru incomparabil pentru un spirit ca al lui; aș vrea din tot sufletul meu să fiu în locul lui, nimic nu mi se pare mai frumos."

Ultima fază a bolii a început printr-o ciudată greață care-l cuprinse cu două luni înainte de moarte. În casă cu el locuia un om cu familia sa și toată gospodăria, dar care nu era destinat să-i facă vreun serviciu; dar el o socotea ca pe un dar al providenței lui Dumnezeu, de care se îngrijea foarte mult. Unul dintre copiii acestui om se îmbolnăvi de variolă și existau deci doi bolnavi în casă; el și fratele meu. Era absolută nevoie ca eu să fiu lângă fratele meu și cum lui îi era teamă ca eu să nu mă îmbolnăvesc la rândul meu de variolă și s-o transmit și copiilor mei,

se hotărî mai întâi ca acest copil să fie mutat, dar caritatea fratelui meu hotărî altfel; părăsi el casa și se mută la mine. Era deja foarte bolnav, dar zicea că e mai puțin periculos pentru el decât ar fi pentru acest copil să fie transportat; așa că fu el transportat și nu copilul și se mută într-adevăr la noi[16].

Acest gest de caritate fusese precedat de iertarea unei jigniri, într-o afacere foarte delicată, comisă de o persoană care îi era foarte obligată. Fratele meu se achită nu numai fără nici cel mai mic resentiment, ci chiar cu o blândețe însoțită de toată bună cuviința necesară pentru a câștiga o persoană. Și, fără îndoială că se datorează unei Providențe speciale a lui Dumnezeu că, în acest ultim timp, când era atât de aproape de a apărea în fața lui Dumnezeu, a avut ocazia să pună în aplicare aceste două fapte de caritate care sunt semnele predestinării în Evanghelie, pentru ca, murind, să vadă necontenit în aceste două acte de caritate mărturia că Dumnezeu îi ierta greșelile și-i dăruia regatul promis, dându-i atât prilejul de a ierta greșelile altora cât și de a ajuta pe cineva în nevoie cu atâta ușurință.

Dar vom vedea că Dumnezeu i-a pregătit o moarte cu adevărat predestinată prin fapte care nu sunt nici ele mai puțin consolatoare. La trei zile după ce se mută la noi, o colică foarte dureroasă îl doborî, neîngăduindu-i nici o clipă de somn; dar cum avea multă forță de spirit și un mare curaj, se ridica în fiecare zi, luându-și singur medicamentele, fără să

ceară nimănui nici cel mai mic serviciu. Medicii care-l consultau considerau boala gravă, dar cum nu avea febră, nu crezură că pericolul ar putea fi atât de mare; dar fratele meu, care nu voia să lase nimic la voia întâmplării, în a patra zi după declanşarea colicii şi chiar înainte de a fi obligat să stea la pat, ceru să vină preotul de la Saint-Etienne şi se mărturisi, fără să ia împărtăşania. Preotul continua să vină din când în când, iar fratele meu, cu obişnuita lui vigilenţă, nu pierdea nici o ocazie să se mărturisescă, fără să ne mai spună nimic, de teama de a nu ne speria. Câteva zile se simţi mai bine şi profită de acest răgaz pentru a-şi întocmi testamentul[17] în care săracii nu fură uitaţi; se arătă foarte mâhnit că nu putea să le dea mai mult. Îmi spunea că dacă domnul Périer ar fi fost la Paris şi dacă ar fi consimţit, el ar fi dispus ca toată averea lui să fie dată săracilor.

În sfârşit, toată inima şi mintea lui erau la cei săraci şi îmi spunea uneori: „Cum s-a întâmplat că n-am făcut nimic pentru săraci, cu toate că i-am iubit întotdeauna atât de mult?“ Şi cum eu i-am răspuns: „Nu ai avut nici dumneata prea mult“ – mi-a zis: „Dar atunci ar fi trebuit să le dau timpul meu şi grija mea; uite ce n-am reuşit să fac. Şi dacă medicii spun adevărul şi dă Dumnezeu să mă vindec de această boală, sunt hotărât să nu mă mai ocup de nimic decât să-i slujesc pe cei săraci“. Cu acest sentiment îl luă Dumnezeu de lângă noi. Răbdarea lui nu era mai mică decât caritatea şi cei care se aflau

în jurul lui se minunau zicând că niciodată nu mai văzuseră ceva asemănător. Dacă-i spuneam uneori că ne era milă de el, ne mărturisea că-şi îndura cu uşurință starea; că se temea chiar că ar putea să se vindece şi, dacă-l întrebam de ce, spunea: „Pentru că eu ştiu pericolul sănătății şi avantajele bolii". Şi cum nu puteam să nu-l plângem când îl doborau durerile, ne spunea; „Nu mă plângeți, boala este starea firească a creştinilor pentru că sunt aşa cum trebuie să fie, adică în suferință, lipsiți de toate acele bunuri şi plăceri ale simțurilor, scutiți de toate patimile, fără ambiții, fără avariție, în aşteptarea continuă a morții. Nu aşa trebuie să-şi trăiască creştinii viața? Şi nu e o mare fericire să te afli din nevoie într-o stare în care ar trebui să fii obligat să te afli?" Şi, într-adevăr, se vedea că-şi iubea starea, cum puține persoane ar fi capabile s-o facă; nu avea altceva de făcut decât să se supună umil şi împăcat. Iată de ce nu ne cerea decât să ne rugăm şi să-i mulțumim lui Dumnezeu că-i făcuse acest dar. E adevărat că, după ce îl ascultam, nu mai puteam spune nimic, simțindu-ne însuflețiți de aceleaşi sentimente, de dorința de a suferi şi de a crede că aceasta este starea în care ar trebui să se afle întotdeauna creştinii.

Îşi dorea cu ardoare împărtăşania, dar doctorii se împotriveau pentru că nu-l credeau chiar atât de bolnav pentru a primi împărtăşania obştescului sfârşit, şi nu credeau nici că ar fi trebuit s-o facă noaptea, pe nemâncate, fără să fie absolută nevoie. Dar colica

nu-l părăsea şi ei îi prescriseră să bea ape care-i mai uşurară durerile pentru câteva zile. În a şasea zi însă simţi o mare ameţeală şi cumplite dureri de cap. Şi deşi medicii nu fură tulburaţi nici de această stare, punând-o pe seama vaporilor apelor, el continua să se mărturisească şi să ceară cu o insistenţă incredibilă împărtăşania şi ca în numele lui Dumnezeu să se găsească un mijloc de a înlătura toate acele piedici de care aminteam mereu; şi era atât de insistent că o persoană din preajma lui îl dojeni că nu face bine, că trebuie să se încreadă în părerile prietenilor săi şi că, neavând deloc febră, să se gândească singur dacă era drept să i se aducă sfânta împărtăşanie acasă, când de fapt el se simţea oricum mai bine, şi dacă nu era mai înţelept să aştepte să primească împărtăşania la Biserică, unde avea speranţe că va putea fi curând în stare să ajungă. El îi răspunse: „Ei nu-mi cunosc răul şi cred că se înşeală; durerea mea de cap este un lucru prea neobişnuit". Şi totuşi văzând că toată lumea se împotrivea dorinţei lui, nu mai îndrăzni să spună nimic. Dar mă rugă următorul lucru: „Pentru că nu vreţi să-mi faceţi această favoare, aş vrea s-o înlocuiesc cu o binefacere şi neputând intra în comuniune cu ceea ce se află sus, aş vrea să intru în comuniune cu ceea ce se află jos; iată de ce m-am gândit să-mi aduceţi lângă mine un bolnav căruia să i se dea aceleaşi îngrijiri ca şi mie, căci îmi este greu şi ruşine să fiu atât de bine îngrijit în timp ce o mulţime de săraci, cărora le e mult mai rău decât

mie, sunt lipsiți de aceste lucruri atât de necesare; să i se aducă un infirmier şi să nu se facă nici o diferență între noi. Acest lucru îmi va uşura ideea că mie nu-mi lipseşte nimic, idee pe care n-o pot îndura dacă nu mi se aduce şi mângâierea de a şti că se află aici lângă mine un sărac la fel de bine tratat ca şi mine: cereți vă rog un asemenea bolnav preotului."

Am trimis imediat pe cineva la preot, dar acesta îmi răspunse că nu avea pe nimeni în stare să fie transportat, dar că-i va oferi imediat ce se va face bine un mijloc de a-şi exercita caritatea, aducându-i un bătrân pe care să-l îngrijească până la sfârşitul vieții.

Când văzu că nu poate avea un sărac în casă alături de el, mă rugă să-l duc la incurabili[18] pentru că avea o mare dorință să moară lângă cei săraci. I-am spus că doctorii nu sunt de părere c-ar putea fi transportat în starea în care era. Acest răspuns îl supără nespus şi mă făcu să promit cel puțin că dacă durerile îi vor da un pic de răgaz, îi voi da această satisfacție.

Dar n-am mai fost nevoită să fac acest gest; durerea de cap se înteți atât de mult că, prăbuşit de durere, mă rugă să chem un consult pentru ca imediat după aceea, îngrijorat să nu fie prea mare osteneala, să-mi spună: „Mă tem că e prea multă grijă din partea mea în această dorință"; dar eu mi-am îndeplinit imediat misiunea: doctorii îi prescriseră să bea lăptişor, asigurându-ne încă o dată că nu era nici

un pericol, că nu era decât o migrenă provocată de vaporii apelor. Şi totuşi, orice ar fi spus, el nu-i mai credea. Îmi ceru să aduc un preot care să petreacă noaptea cu el; eu însumi mi-am dat seama că e foarte rău şi, fără să mai spun nimic, am dat poruncă să se pregătească lumânările şi tot ceea ce era necesar pentru împărtăşania de a doua zi.

Aceste pregătiri se dovediră a nu fi inutile, căci pe la miezul nopţii, el fu cuprins de o convulsie atât de violentă că, după ce se calmă, am crezut că murise. Şi ne era foarte neplăcut să-l vedem murind fără împărtăşanie după ce ne ceruse cu atâta insistenţă această favoare. Dar Dumnezeu care voia să răsplătească o dorinţă atât de fiebinte şi atât de dreaptă opri ca prin minune convulsia, redându-i întreaga judecată ca şi cum ar fi fost perfect sănătos; în aşa fel încât, intrând în cameră o dată cu odoarele Domnului Dumnezeului nostru, preotul exclamă: „Iată-l pe cel pe care atât de mult l-ai dorit“; aceste cuvinte îl treziră cu totul, iar preotul se apropie să-i dea împărtăşania; el făcu un efort ridicându-se în capul oaselor pentru a o primi cu mai mult respect: preotul îl întrebă, după obicei, despre principalele taine ale credinţei, iar el îi răspunse cu devoţiune: „Da, părinte, cred în toate acestea şi din toată inima mea“. El primi sfânta împărtăşanie şi ultimul mir cu o asemenea duioşie că vărsă câteva lacrimi. Răspunse la toate întrebările, mulţumi în încheiere preotului şi când primi cuminecătura, zise; „Fie ca Domnul să nu se

lepede niciodată de mine!“ Acestea au fost ultimele sale cuvinte. Căci după ce-şi încheie actul de grație, convulsiile îl copleşiră din nou şi nu-l mai părăsiră, nemaiîngăduindu-i nici o clipă de libertate pentru spirit, durând până la moartea sa care se petrecu douăzeci şi patru de ore mai târziu, adică pe 19 august 1662, la ora unu de dimineață şi vârsta lui era atunci de treizeci şi nouă de ani şi nouă luni.[19]

Note

[1] Această *Viață a lui Pascal* fusese pregătită pentru ediția numită Port-Royal (1670). Dar cum le era teamă că anumite pasaje ar putea provoca polemici cu privire la jansenismul lui Pascal, primii editori au amânat pentru mai târziu publicarea ei. Ea a apărut întâi în Olanda, în 1684, după o copie destul de inexactă. Chiar în același an, Pierre Bayle, în *Nouveles de la républiques des lettres* (dec. 1684), judeca astfel această biografie: „O sută de volume de predici nu valorează cât o asemenea viață, fiind mult mai puțin capabile să-i dezarmeze pe necredincioși. Nu ne mai pot spune acum că numai spiritele comune pot fi pioase, căci au văzut pietatea manifestându-se la unul din cei mai mari geometri, la unul din cei mai subtili metafizicieni care au existat vreodată... E bine să fie dat publicității exemplul unei asemenea virtuți pentru a împiedica obstacularea spiritului Evangheliei de către spiritul lumii."

Textul pe care-l oferim e mai cuprinzător decât cel din 1684, și versiunea lui exactă a fost publicată de domnul Gazier în *Revue d'histoire littéraire*, din octombrie 1898. Este textul descoperit de Brunschvicg la Mazarine printre manuscrisele oferite de Faugère.

Sora lui Pascal, Gilberte, s-a căsătorit cu domnul Périer în anul 1641. Născută în anul 1620, ea a murit în anul 1687. Amintirea a doi dintre cei cinci copii ai ei este inseparabil legată de Pascal și de *Cugetările* sale: Fiul ei Etienne care a scris atât de judicioasa *Prefață* a primei ediții și fiica ei Marguerite, vindecată prin minunea Sfântului Spin, moartă în 1733.

[2] Actul de botez al lui Blaise Pascal datează din 27 iunie 1623, parohia Saint-Pierre de Clermont-Ferrand.

[3] Geniu are aici sensul de predispoziție naturală; ceea ce justifică prepoziția *à* (ingenium ad...).

[4] „Suma unghiurilor unui triunghi este egal cu două drepte."

[5] Brunschvicg corectează puțin neverosimilul acestei reinventări a geometriei de către un copil de doisprezece ani prin acest citat extras din *Historiettes* de Tallemant des Réaux (188–189). „Președintele Pascal ne-a lăsat un fiu care a dovedit din fragedă copilărie înclinația pe care o avea pentru matematică; tatăl său îi interzisese să se ocupe de ea până când nu va fi învățat bine latina și greaca. Acest copil de doisprezece, treisprezece ani, citindu-l pe Euclide pe ascuns, ajunsese să facă deja demonstrații; tatăl său dădu peste câteva din ele; îl cheamă la el și-i spuse: « Ce înseamnă acest lucru? » Băiatul, tremurând, i-a răspuns că nu făcea decât să se joace în zilele lui de vacanță. « – Tu înțelegi bine această demonstrație? – Da, tata. – Și de unde ai învățat-o? – Din Euclid, ale cărui prime zece cărți le-am citit. – Și când le-ai citit? – Pe prima într-o seară, după cină, pe altele într-un timp mai scurt, după caz. » Băgați de seamă că i-au trebuit zece luni ca să le înțeleagă."

[6] Domnul Le Pailleur, făcând parte din casa mareșalei de Thémine, nu era un savant de profesie. Dar contemporanii lui l-au citat adesea ca pe un amator foarte avizat față de iluștrii matematicieni și fizicieni ai timpului său, Roberval, Mersenne, Carcavi etc. (Cf. Brunschvicg, I, 115).

[7] Părintele Marsenne îi primea la el pe Descartes, Hobbes, Roberval, Fermat, Desarques. Aceste adunări se vor desfășura mai târziu la Montmort și Thévenot.

[8] În anul 1650, Pascal oferi una din mașinile lui aritmetice reginei Cristina de Suedia. Exemplarul care se afla la Conservatorul de Arte și Meserii din Paris nu pare să fie decât o imitație a „pascalinei" (Cf. Brunschvicg, I, p. 293 și tomul II, p. 22–34).

[9] Doamna Périer pare să spună că activitatea științifică a lui Pascal a încetat prin covertirea sa la jansenism în 1646; e sigur însă că, dimpotrivă, Pascal nu s-a ocupat de știință decât între anii 1647 și 1654.

[10] Este vorba de Jacques Forton, fratele Saint-Ange, capucin (Cf. B. Pascal *Cugetări*, tomul I, p. 350).

[11] Camus, episcop de Bellay (1582–1652). Doamna Périer scrie din greșeală du Bellay. Arhiepiscop de Rouen era pe atunci François de Harley.

[12] Jacqueline Pascal, născută în anul 1625, a fost un fel de copil minune. De la vârsta de opt ani scria versuri și adesea improviza cu simplitate și îndemânare.

În 1638, aflând că regina născuse un moștenitor pentru casa de Franța, Jacqueline compuse un sonet pe care-l recită chiar în prezența reginei.

În februarie 1639, în vârstă de paisprezece ani, jucă într-o comedie la Port-Royal în fața lui Richelieu; după spectacolul în care-i încântase pe toți, ea ceru grațierea tatălui său căzut în acea vreme în dizgrație. În același an ea câștigă un premiu de poezie la Palinods din Rouen, cu stanțe despre Sfânta Fecioară, iar marele Corneille improviza versuri adresate Președintelui acestui concurs pentru a-i mulțumi că i-a oferit premiul Jacquelinei.

În 1647, Jacqueline își anunță hotărârea de a se călugări. Tatăl ei n-a vrut niciodată să consimtă; dar după moartea lui, Blaise Pascal fu cel care s-a opus mult timp călugăririi surorii lui.

Până la urmă, ea intră la Port-Royal în 1652, sub numele de sora Euphémie, unde muri pe 4 octombrie 1661. (A se citi *Jacqueline Pascal* de Victor Cousin).

[13] Despre *ruletă*, cf. Strowski, *Pascal*, III, 327.

[14] Despre *afacerea trăsurilor*, v. scrisoarea trimisă de doamna Périer lui Arnauld de Pomponne, la 21 martie 1662 (B. X., p. 269).

[15] Preotul de la Saint-Etienne-du-Mont era P. Beurrier.

[16] Domnul şi doamna Périer locuiau pe rue des Fausses-Saint Victor; Pascal, în apropiere de Porte Saint-Michel.

[17] A se citi Testamentul lui Pascal şi documentele referitoare la boala sa în B., tomul 10, p. 295.

[18] Spitalul Incurabililor, rue de Sévres, fusese inaugurat în 1635 de cardinalul de Rochefoucauld.

[19] Pascal a fost înhumat în biserica Saint-Étienne-du-Mont.

Convorbire cu domnul de Saci despre Epictet și Montaigne[1]

...În acele vremuri, venise și domnul Pascal să locuiască la Port-Royal des Champs. Nu voi conteni să vorbesc despre acest om, pe care nu numai Franța, ci chiar întreaga Europă l-a admirat. Spiritul său viu, în permanență treaz, era de o întindere, de o elevație, de o fermitate, de o capacitate de pătrundere și de o claritate dincolo de orice închipuire... Omul acesta admirabil, fiind atins de harul lui Dumnezeu, și-a pus spiritul său elevat în slujba lui Iisus Christos, iar marea și nobila lui inimă a îmbrățișat cu umilință penitența. El venise la Paris pentru a se pune la dispoziția domnului Singlin[2], hotărât să împlinească tot ceea ce acesta îi va recomanda. Domnul Singlin crezu, văzându-i geniul, că ar face bine să-l trimită la Port-Royal des Champs, unde domnul Arnauld i-ar putea oferi colanul pentru înaltele științe, iar domnul de Saci l-ar învăța să le disprețuiască. El se instală deci la Port-Royal. Cinstit fiind, domnul de Saci n-a putut refuza să-l primească, mai ales că fusese rugat și de domnul Singlin; dar lumina sfântă pe care o găsea în Scriptură și în Părinții Bisericii îl

făcură să spere că strălucirea lui Pascal nu-l va orbi, deşi acesta reuşea să încânte şi să farmece pe toată lumea. I se păru că tot ceea ce spunea era foarte adevărat. Plăcut impresionat, el recunoscu forța discursurilor sale; dar mărturisi că nu era nici o noutate în aceste discursuri. Toate lucrurile mărețe pe care i le spunea domnul Pascal el le descoperise în Sfântul Augustin şi, dând dreptate tuturor, spunea: „Domnul Pascal este cu atât mai demn de stimă cu cât, necitind scrierile Părinților Bisericii, a descoperit singur, prin puterea de pătrundere a spiritului său, adevărurile rostite de aceştia. Pentru el erau adevăruri surprinzătoare pentru că nu le întâlnise niciodată, dar noi suntem obişnuiți să le găsim pretutindeni în cărțile noastre." Astfel, acest înțelept ecleziast, fiind deci de părere că cei vechi nu erau mai puțin luminați decât contemporanii, îşi păstră această părere şi-l aprecie mult pe domnul Pascal pentru faptul că se întâlnise în toate ideile sale cu Sfântul Augustin.

Stând de vorbă cu oamenii, domnul de Saci avea deosebita grijă de a-şi adapta conversațiile la preocupările celor cu care vorbea. Dacă se întâlnea, de exemplu, cu domnul Champaigne[3], vorbea cu el despre pictură. Dacă se întâlnea cu domnul Hamon[4], se întrețineau despre medicină. Cu chirurgul din partea locului vorbea despre chirurgie. Cei care cultivau livezi, vii sau semințe îi atrăgeau luarea-aminte asupra a ceea ce trebuia să observe. Folosea totul pentru a aduce vorba despre Dumnezeu şi pentru a-i face şi pe ceilalți să vorbească despre Dumnezeu.

Crezu deci de datoria lui să abordeze domeniul în care domnul Pascal era cel mai priceput, vorbindu-i despre lecturile sale filosofice, de care acesta era foarte preocupat. Deschise acest subiect chiar de la primele lor convorbiri. Domnul Pascal îi spuse că Epictet[5] şi Montaigne sunt autorii cărţilor sale preferate, şi-aduse mari elogii celor două spirite. Domnul de Saci, care crezuse întotdeauna că-i citise prea puţin, îl rugă pe domnul Pascal să-i vorbească amănunţit despre cei doi autori.

„Epictet, îi zise acesta, a fost unul dintre oamenii de lume care au cunoscut cel mai bine datoriile omului. El dorea, înainte de toate, ca omul să-l privească pe Dumnezeu ca pe cel mai important ţel; să fie convins că Dumnezeu e drept în toate, să i se supună lui din adâncul inimii, şi să-l urmeze de bunăvoie în toate, crezând că în Dumnezeu este marea înţelepciune; numai aşa va opri el izvorul plângerilor şi al cârtirii şi-şi va pregăti inima să îndure toate întâmplările, chiar pe cele mai dureroase." Nu spuneţi niciodată, zicea el: *Am pierdut aceasta*; spuneţi mai degrabă: *L-am dat înapoi. Fiul meu a murit, l-am dat înapoi. Soţia mea a murit, am dat-o înapoi.* Şi tot aşa despre averi şi despre orice. Dar cel care mi le-a luat e un om rău, veţi spune. De ce să vă supăraţi dacă cel care vi le-a împrumutat a venit să vi le ceară înapoi? Cât timp se află în folosul vostru, îngrijiţi-vă de toate ca şi cum ar fi ale altuia, asemenea unui călător poposit într-un han... N-ar trebui, spunea acesta, să doreşti ca lucrurile să se facă după

voința ta, ci să se facă așa cum trebuie să se facă. Amintește-ți că ești aici un actor, îți joci personajul pe care a vrut stăpânul să ți-l dea. Vei fi pe scenă atât cât îi va plăcea lui să fii. Poți fi sărac sau bogat, după rânduiala lui. Îți revine sarcina să joci bine personajul pe care ți l-a atribuit. Dar de ales nu poți alege. Gândește-te zilnic la moarte și la relele cele mai de neîndurat, și niciodată nu vei gândi nimic josnic și nu vei dori nimic peste măsură.

A arătat în fel și chip cum trebuie să procedeze omul. Voia ca el să fie umil, să-și țină ascunse hotărârile lui cele bune, mai ales la început, și să le săvârșească în taină. Nimic nu-i va dăuna mai mult decât să le trâmbițeze dinainte. Nu ostenea repetând că toată cercetarea și dorința omului trebuie să fie îndreptate spre recunoașterea voinței lui Dumnezeu și împlinirea ei.

„Iată, domnule, zise domnul Pascal domnului de Saci, luminile acestui mare spirit care a cunoscut atât de bine datoria omului. Îndrăznesc chiar să spun că ar fi meritat să i ne închinăm dacă și-ar fi cunoscut la fel de bine și neputința, pentru că ar trebui să fii Dumnezeu pentru a-i învăța pe oameni și una și alta. Astfel, pentru că era pământ și cenușă, după ce a înțeles ce trebuie să facă, iată-l cum se pierde în prezumția a ceea ce ar putea să facă. El spune că Dumnezeu a dat fiecărui om mijloacele de a se achita de toate datoriile sale; că aceste mijloace sunt întotdeauna în puterea noastră; nu trebuie să căutăm fericirea decât prin lucrurile care sunt în puterea

noastră, pentru că Dumnezeu ni le-a dat în acest scop; să vedem ce este liber în noi; bunurile, viața și gloria nu sunt în putera noastră, căci ele nu duc la Dumnezeu; dar spiritul nu poate fi obligat să creadă ceea ce știe că este fals, nici să iubescă cea ce știe că-l face nefericit; aceste două puteri sunt deci pe deplin libere și prin ele putem deveni perfecți; omul poate prin puterea lui să-l cunoască deplin pe Dumnezeu, să-l iubească, să-l asculte, să se vindece de toate păcatele, să dobândească toate virtuțile, să devină sfânt și ucenic al lui Dumnezeu. Aceste principii, de o diabolică trufie, îl conduc la alte erori precum: sufletul este parte din substanța divină; moartea și durerea nu sunt rele, te poți sinucide când ești atât de torturat încât poți crede că Dumnezeu te cheamă la el etc."

„În privința lui Montaigne, despre care vreți, domnule, să vă vorbesc, acesta, fiind născut într-un stat creștin, a făcut profesiune de credință catolică, și nu e nimic deosebit în acest lucru. Dar, cum a vrut să-și întemeieze o morală fondată pe o rațiune fără luminile credinței, el și-a făurit principiile în această supoziție; considerând că omul a pierdut starea de grație, discursul lui merge în acest sens. Pune toate lucrurile sub semnul îndoielii universale, atât de generalizate că această îndoială se îndoiește chiar de sine, iar omul ajunge să se îndoiască de faptul că se îndoiește, în așa fel încât incertitudinea se învârte în jurul ei însăși, într-un cerc perpetuu și fără odihnă; potrivnic atât celor care spun că totul este nesigur,

cât şi celor care nu cred că totul este nesigur, el nu vrea să ne dea nici o certitudine despre nimic. În îndoiala de sine şi în ignoranța care se ignoră se află esența doctrinei sale pe care n-a putut s-o exprime prin nici un termen pozitiv. Dacă ar fi afirmat că se îndoieşte, s-ar fi trădat, asigurându-se cel puțin că se îndoieşte: fiind deci categoric împotriva intenției sale, nu s-a putut exprima decât printr-o interogație: astfel că, nevrând să spună *nu ştiu*, se întreabă *ce ştiu oare?*, sintagma devenind chiar deviza sa, aşezată pe talerele balanței care, cântărind contrariile, se vor afla întotdeauna într-un echilibru perfect; el rămâne deci un pyrrhonian pur[6]. Pe acest principiu se întemeiază discursurile sale şi toate *Eseurile*; singurul despre care pretinde că e de nezdruncinat, cu toate că nu lasă întotdeauna să se vadă limpede intenția lui. Distruge fără milă tot ceea ce ar putea trece printre oameni drept absolută certitudine, nu pentru a stabili contrariul cu o certitudine căruia el însuşi îi este duşman, ci pentru a dovedi doar că aparențele fiind egale şi de o parte şi de alta, omul nu ştie în ce ar trebui să creadă.

În acest spirit, el îşi bate joc de toate certitudinile. De exemplu, el combate pe cei care s-au gândit să introducă în Franța, drept remediu împotriva proceselor, o mulțime de legi pretins drepte; ca şi cum s-ar putea tăia rădăcina îndoielilor din care se nasc procesele şi ar exista diguri care să oprească torentul incertitudinilor, stăvilind ipotezele! Aici, când spune că e acelaşi lucru dacă ar supune cauza sa primului

trecător sau unui judecător înarmat cu nenumărate ordonanțe, el nu pretinde c-ar trebui să se schimbe ordinea de stat; nu e chiar atât de ambițios, şi nici nu crede că părerea lui ar fi cea bună. O face numai pentru a demonstra vanitatea opiniilor înrădăcinate, arătând că excluderea legilor ar diminua diferendele, mai degrabă decât multitudinea lor care nu face decât să le sporească, pentru că neînțelegerile cresc pe măsură ce sperăm să le înlăturăm; aceste neînțelegeri se înmulțesc prin comentarii şi cel mai sigur mijloc pentru a desluşi sensul unui discurs este să nu-l analizăm şi să-l luăm aşa cum ne apare el prima oară; din clipa în care începem să-l cercetăm, claritatea lui dispare pe loc. Judecă astfel la întâmplare, faptele oamenilor şi evenimentele istoriei, când într-un sens, când într-altul, urmându-şi liber prima percepție, fără să-şi supună gândirea regulilor rațiunii, ale cărei măsuri sunt false; fericit să dovedească prin propriul lui exemplu contradicțiile aceluiaşi spirit. Dus de libertatea geniului său, nu ia partea nici unei dispute, având întotdeauna, printr-un exemplu sau altul, un mijloc la îndemână pentru a demonstra slăbiciunea tuturor opiniilor; fiind implicat atât de mult în îndoiala universală, el îşi găseşte temeiul atât în victorie cât şi în înfrângere.“

„De pe această poziție, oricât de precară, oricât de lipsită de temei, el a combătut cu o invincibilă fermitate pe ereticii timpului său care pretindeau că ar fi singurii deținători ai adevărului Scripturii; şi tot de pe această poziție fulgeră cu vigoare im-

pietatea oribilă a celor care susțineau că Dumnezeu nu există.

El îi atacă în mod deosebit în *Apologia lui Raimond de Sebonde* şi, văzându-i lepădându-se de bunăvoie de orice har şi lăsându-se în voia gândirii lor comune, fără credință, îi întreabă cine le-a îngăduit să judece ființa suverană care este infinită chiar prin definiție, ei care nu cunosc nimic despre natura lucrurilor! Le cere să-şi expună principiile pe care se sprijină şi-i obligă să le declare. Examinează tot ceea ce gândirea lor poate produce şi pătrunde atât de profund în ea încât, prin talentul lui excepțional, demonstrează vanitatea tuturor celor care trec drept cei mai luminați şi mai siguri pe ei. El întreabă dacă sufletul ştie ceva, dacă se cunoaşte pe sine, dacă este substanță sau întâmplare, trup sau spirit; ce este fiecare din aceste lucruri în parte şi dacă există ceva în afara lor; dacă-şi cunoaşte propriul trup, dacă ştie ce este materia şi dacă poate discerne trupurile în nesfârşita lor varietate; cum poate raționa dacă este materie şi cum se poate uni cu un trup individual, trăindu-şi pasiunile, dacă este spiritual? Când a început să existe? O dată cu trupul sau înaintea lui? Se sfârşeşte o dată cu el sau nu; dacă nu se înşeală niciodată; dacă ştie când rătăceşte, dat fiind că esența erorii constă tocmai în faptul că nu ştie acest lucru; şi dacă nu cumva în obscurele lui zbateri, nu crede la fel de ferm că doi şi cu trei fac şase pe cât crede apoi că fac cinci; dacă animalele raționează, vorbesc, gândesc şi cine poate decide ce este timpul, ce este

spațiul sau întinderea, ce este mișcarea, ce este unitatea, lucruri care ne înconjoară, absolut inexplicabile; ce este sănătatea, moartea, viața, boala, binele, răul, dreptatea, păcatul, despre care vorbim tot timpul; dacă se află în noi principiul adevărului; și dacă ceea ce credem și numim axiome sau noțiuni comune tuturor oamenilor sunt conforme cu adevărul esențial. Dar, pentru că nu știm decât prin credință că o ființă absolută în bunătatea ei ni le-a dat drept adevărate, creându-ne să aflăm adevărul, cum am putea, fără această lumină, să aflăm dacă, născuți din întâmplare, aceste noțiuni nu sunt incerte sau dacă, născuți de o ființă falsă și rea, nu ni le-a oferit false pentru a ne seduce, dovedindu-ne că Dumnezeu și adevărul sunt inseparabili; și dacă unul nu este, dacă e cert sau incert, celălalt e obligatoriu la fel? Cine știe dacă simțul comun pe care îl luăm în mod obișnuit drept judecător al adevărului a fost destinat acestei funcții de cel care l-a creat? Mai mult, cine știe ce este adevărul și cum putem fi siguri că-l deținem fără să-l cunoaștem? Cine știe ce este o ființă? Pentru că e imposibil s-o definim, pentru că nu e nimic mai general și că ar trebui mai întîi, pentru a o explica, să ne folosim chiar de ființă, zicând: *E cutare sau cutare lucru*? Și pentru că nu știm ce este sufletul, trupul, timpul, spațiul, mișcarea, adevărul, binele, nici chiar ființa, și nici nu ne putem explica ideea pe care o avem despre acestea, cum să dobândim certitudinea că e aceeași pentru toți oamenii, dat fiind că nu avem alt semn decât uniformi-

tatea consecințelor care nu este întotdeauna și semnul uniformității principiilor? Căci ele pot fi diferite conducând totuși la aceleași concluzii, fiecare știind că adesea adevărul este rezultatul unui fals.

În sfârșit, el examinează profund toate științele, geometria căreia se străduiește să-i arate incertitudinile în axiomele și termenii pe care aceasta nu-i definește, cum ar fi întinderea, mișcarea etc., fizica și medicina pe care le critică în multe feluri; istoria, politica morala, jurisprudența și restul. În așa fel încât, fără revelație, am putea crede, după el, că viața este un vis din care nu ne trezim decât în moarte și în timpul căreia deținem tot atât de puțin principiile adevărului ca și în visul natural. Astfel, el atacă atât de puternic și atât de înverșunat rațiunea lipsită de credință încât, făcându-ne să ne îndoim că ea este rațională, să ne întrebăm dacă animalele sunt sau nu sunt raționale, mai mult sau mai puțin decât omul, el o coboară de pe înaltele ei poziții pe care și le-a atribuit și o pune de bunăvoie în rândul animalelor, fără să-i îngăduie să iasă din acest ordin până când nu va fi instruită chiar de creatorul ei, despre rangul pe care nu și-l cunoaște, amenințând-o, dacă crâcnește, așezând-o în urma tuturor, ceea ce i se pare la fel de ușor ca și contrariul; neacordându-i decât puterea de a acționa pentru a-și recunoaște slăbiciunea cu o umilință sinceră, în loc să se înalțe printr-o imbecilă vanitate."

Domnul de Saci crezu că se află în altă țară, că ascultă o altă limbă și rosti în sinea lui cuvintele

Sfântului Augustin: „O, Dumnezeu al adevărului! Cei care cunosc asemenea subtilități de gândire sunt oare pentru aceasta mai plăcuți înaintea feței tale?“ Îl plângea pe filosoful care se înțepa și se rănea în spinii de el singur făuriții, cum spunea Sfântul Augustin când era în această stare. După ce-l ascultă cu răbdare pe domnul Pascal, îi spuse: „Vă sunt îndatorat, domnule; sunt sigur că, oricât de îndelung aş fi zăbovit asupra lui Montaigne, tot nu l-aş fi cunoscut atât cât l-am cunoscut din convorbirea cu dumneavoastră. Acest om ar trebui să dorească să nu fie cunoscut decât prin relatările pe care le faceți despre scrierile lui; şi ar putea spune o dată cu Sfântul Augustin: *ibi me vides, attende.* Cred că acest om avea spirit: dar nu ştiu dacă nu-i atribuiți chiar mai mult decât avea, prin felul cum alcătuiți această justă înlănțuire a principiilor sale. Puteți bănui că, petrecându-mi viața aşa cum am petrecut-o, nu prea am fost îndemnat să-l citesc pe acest autor, ale cărui lucrări nu conțin nimic din ceea ce noi trebuie să căutăm, după regula Sfântului Augustin, pentru că ideile lui nu vin din umilință şi pietate creştină, pentru că răstoarnă fundamentele oricărei cunoaşteri şi, drept urmare, chiar ale religiei. Acest sfânt învățat a reproşat filosofilor de altădată, pe care-i numea academicieni, că voiau să pună totul sub semnul întrebării. Dar ce nevoie avea Montaigne să-şi înveselească spiritul reînnoind o doctrină care trece, pe bună dreptate, printre creştini, drept o nebunie? Dar dacă îl poate scuza pe Montaigne că exclude credința

din tot ceea ce spune, noi, care avem credință, trebuie să excludem tot ceea ce spune Montaigne. Nu blamez spiritul acestui autor care este un mare dar de la Dumnezeu, dar ar fi trebuit să-l folosească mai bine şi să-l închine lui Dumnezeu nu diavolului. La ce serveşte un bun când i se dă o întrebuințare atât de rea?

„Dumneavoastră sunteți fericit, domnule, aflându-vă deasupra acestor învățați copleşiți de nebunia ştiinței, dar cu inima golită de adevăr. Dumnezeu a dăruit inimii voastre alte plăceri şi alte înclinații decât cele pe care le descoperiți în Montaigne. El v-a amintit acea plăcere periculoasă, *a jucunditate pestifera*, spune Sfântul Augustin, care aducea slavă lui Dumnezeu pentru faptul că-i iertase păcatele comise din prea multa aplecare spre vanități de acest fel. Sfântul Augustin este la fel de credibil în aceste lucruri cum era altădată în sentimentele lui. Şi cum spuneți despre Montaigne că prin această îndoială universală îi combătea pe eretici, din pricina aceleiaşi îndoieli aparținând academicienilor, Sfântul Augustin a părăsit erezia maniheenilor. De îndată ce şi-a făcut loc lângă Dumnezeu, el a renunțat la această vanitate pe care o numeşte sacrilegiu. El a recunoscut înțelepciunea Apostolului Pavel care ne-a avertizat să nu ne lăsăm seduşi de aceste discursuri. El mărturiseşte că există în toate acestea o plăcere care ne-ar putea sminti. Uneori crezi că lucrurile sunt adevărate numai pentru că sunt spuse elocvent. Sunt mâncăruri otrăvitoare servite în farfurii frumoase, dar

acestea, în loc să hrănească inima, o golesc. Semănăm atunci cu acei oameni care dorm şi care cred că mănâncă în vis: aceste bucate îi lasă la fel de flămânzi pe cât erau."

Domnul de Saci i-a spus domnului Pascal mai multe lucruri asemănătoare: la care domnul Pascal răspunse că, dacă acesta îl lăuda pentru cât de profund îl cunoştea pe Montaigne şi cât de bine îl prezenta, fără să-l măgulească, putea să-i spună, la rândul lui, că domnia sa îl cunoştea mult mai adânc pe Sfântul Augustin şi că ştia mult mai bine să vorbească despre el, deşi în defavoarea bietului Montaigne. Domnul Pascal păru extrem de edificat de consistența a tot ceea ce domnul de Saci îi prezentase. Și, totuşi, fiindu-i mintea încă foarte plină de autorul lui, nu se putu stăpâni să nu adauge:

„Vă mărturisesc domnule, că văd cu plăcere în acest autor trufaşa rațiune atât de irezistibil rănită cu propriile sale arme şi această revoltă atât de sângeroasă a omului împotriva omului care, din slava pe care o împărtăşea cu Dumnezeu, înălțat prin reflecțiile slabei sale rațiuni, îl aruncă în condiția animalelor. L-aş fi iubit din toată inima pe ministrul unei asemenea uriaşe răzbunări dacă, fiind umilul discipol al Bisericii, prin credință, ar fi urmat regulile moralei, îndreptându-i pe aceşti oameni atât de umiliți, spre binele lor, să nu mai mânie prin noi păcate pe Dumnezeu care singur îi putea salva de cei care-i convinseseră că el nu poate fi cunoscut."

„Dar el acționează, dimpotrivă, ca un păgân. Din acest principiu, că tot ce e în afara credinței se află în incertitudine şi ținând cont de cât de mulți caută adevărul şi binele fără să-şi găsească liniştea, el conchide că trebuie să lăsăm altora această grijă, să ne acordăm un răgaz, trecând uşor peste aceste subiecte, de teamă să nu ne afundăm, insistând prea tare, să luăm adevărul şi binele aşa cum se arată la prima vedere, fără să le constrângem, pentru că sunt atât de fragile că e destul să strângem puțin şi ele ne scapă printre degete, lăsându-ne cu mâinile goale. Iată de ce el urmează raportul simțurilor şi noțiunilor comune, pentru că i-ar trebui multă putere ca să le dezmintă şi nu e sigur dacă va câştiga, neştiind unde se află adevărul. Astfel, el se fereşte de durere şi moarte, pentru că instinctul îl îndeamnă, dar nici nu vrea să li se împotrivească din aceleaşi rațiuni, fără să conchidă însă că ele ar fi adevăratele rele, neîncrezându-se prea mult în aceste mişcări fireşti ale spaimei, dat fiind că le simte pe cele ale plăcerii, acuzate că ar fi rele, cu toate că natura, spune el, zice contrariul. Astfel, ne mărturiseşte el, nu am nimic extravagant în purtarea mea. Făptuiesc şi eu ca şi ceilalți şi tot ce fac ei în naivitatea credinței lor că urmează binele fac şi eu, dar dintr-un alt principiu, acela conform căruia adevărurile fiind aceleaşi şi de o parte şi de cealaltă, exemplul şi comoditatea alcătuiesc un echilibru care mă seduce."

„El urmează deci moravurile țării sale pentru că obiceiul l-a învins. El îşi călăreşte calul ca un om

care n-ar fi filosof, pentru că animalul îl îndură, fără să creadă însă că ar avea vreun drept, neştiind dacă nu cumva calul n-ar avea el pe acela de a se folosi de el. Încearcă să se înfrâneze pentru a nu ceda anumitor vicii; şi rămâne chiar credincios în căsnicie din cauza necazurilor care ar urma dezordinilor, regula acţiunii sale fiind comoditatea şi liniştea. El respinge deci acea virtute potrivit căreia stoicul trebuia întotdeauna să afişeze o privire sălbatică, un aer sever cu părul zburlit şi fruntea ridată şi asudată, stând mereu într-o poziţie dificilă şi mereu tensionat, departe de oameni, într-o mohorâtă tăcere, singur pe vârful unei stânci: fantomă, zicea el, în stare să sperie copiii, ostenind continuu, căutând odihna şi negăsind-o niciodată. Ştiinţa lui e naivă, familiară, plăcută, şăgalnică şi, ca să spunem aşa, nebunatică. Ea urmează ceea ce o farmecă şi trece cu uşurinţă peste întâmplări mai bune sau mai rele, zăbovind în paşnica lenevie, de unde arată omului, care-şi caută fericirea cu atâta greutate, că ea nu poate fi găsită decât aici şi că ignoranţa şi lipsa de curiozitate sunt două urechi pentru un cap bine clădit, cum spunea el însuşi."

„Nu pot să vă ascund, adăugă domnul Pascal, că, citindu-l pe acest autor şi comparându-l cu Epictet, am descoperit că ei erau cu siguranţă doi apărători ale celor două celebre secte ale lumii necredincioase, singurele, între oamenii lepădaţi de lumina religiei, ale căror opinii sunt într-un fel legate şi consecvente, căci ce ar putea să facă decât să ur-

meze unul sau altul din aceste sisteme. Primul: există un Dumnezeu, el l-a creat deci pe om. L-a făcut pentru el însuşi. L-a creat aşa cum trebuie să fie pentru a fi drept şi fericit. Omul poate deci cunoaşte adevărul şi are posibilitatea să se ridice până la Dumnezeu care e binele lui suprem. Al doilea sistem: omul nu se poate ridica până la Dumnezeu. Înclinațiile sale contrazic legea. El este dispus să caute fericirea în bunurile vizibile şi chiar în cele ruşinoase. Totul ar putea fi deci nesigur, şi adevărul este la fel, ceea ce pare a ne reduce la a nu avea nici-o regulă fixă pentru moravuri, nici certitudine în ştiințe. Am avut o deosebită plăcere să remarc diversele lor raționamente, prin care şi unii şi alții au perceput o sământă din adevărul pe care au încercat să-l cunoască. Căci dacă e plăcut să observi dorința naturii de a-l imita pe Dumnezeu în toate operele ei, în care se văd anumite trăsături, ele fiind imagini ale lui Dumnezeu, cu atât mai drept e să recunoaştem în producțiile spiritului eforturile pe care le face pentru a ajunge la adevăr, chiar ocolindu-l, şi să observăm cât reuşeşte şi cât se rătăceşte, cum am încercat să fac în acest studiu!“

„E adevărat, domnule, că m-ați făcut să văd la un mod admirabil cât de puțină nevoie au creştinii de aceste lecturi filosofice. Dar nu voi conteni să vă spun, cu permisiunea dumneavoastră, ceea ce gândesc, gata totuşi să renunț la toate luminile care nu vin de la Dumnezeu, singurul de la care putem primi adevărul. Mie mi se pare că izvorul erorilor stoicilor

pe de o parte şi a epicureicilor pe de alta, este de a nu fi ştiut că starea omului de acum diferă de aceea din epoca creării sale, în aşa fel încât stoicul, remarcând câteva urme ale măreției lui şi ignorând degradarea sa, tratează natura ca pe una sănătoasă, fără nevoia de a o ameliora, ceea ce-l duce în punctul cel mai de sus al orgoliului; în timp ce epicureul simțind ticăloşia prezentă şi ignorând demnitatea lui dintâi, tratează natura ca pe o infirmă irecuperabilă, ceea ce-l aruncă în brațele disperării de a nu mai găsi adevăratul bine şi de aici eşuând într-o extremă laşitate. Aceste două stări trebuie să le cunoaştem dimpreună, pentru a le vedea în tot adevărul lor, fiindcă, dacă le abordăm separat, conduc obligatoriu la unul din cele două vicii, la orgoliu sau la lene, vicii în care se scufundă infailibil toți oamenii lipsiți de har, pentru că, dacă, din laşitate, nu stăruiesc în dezordine, se salvează prin vanitate. Aşa rămân ei întotdeauna sclavii spiritului răului, căruia, aşa cum observa Sfântul Augustin, li se închină în nenumărate feluri."

„Din aceste lumini imperfecte se întâmplă că unul, cunoscând neputința şi nu datoria, se afundă în laşitate, iar ceilalți, cunoscându-şi datoria, dar nu şi neputința, se ridică plini de orgoliu: de unde rezultă că, prin reunirea lor, s-ar putea dobândi o morală perfectă. Dar în locul acestei păci, din reunirea lor, nu rezultă decât războiul şi distrugerea generală. Căci unul, stabilind certitudinea, iar celălalt îndoiala, unul măreția omului, iar celălalt slăbiciunea, nu se vor

putea reuni şi nici împăca; în aşa fel încât, neputând să subziste singuri din pricina defectelor, nici să se unească din pricina opoziției lor, s-au risipit şi s-au anulat lăsând loc adevărului Evangheliei. Ea este cea care împacă contrariile printr-o artă divină. Unind ceea ce este adevărat şi respingând tot ceea ce este fals, ea ne învață o înțelepciune cu adevărat celestă în care se reconciliază principiile opuse, incompatibile în doctrinele umane. Motivul este că aceşti înțelepți au plasat contrariile în acelaşi subiect, căci unul atribuia forță, iar celălalt slăbiciune aceleiaşi naturi, ceea ce nu e compatibil. În schimb, credința ne învață să le punem în subiecte diferite, tot ceea ce este infirm aparține naturii şi tot ceea ce este puternic aparține harului. Iată uimitoarea şi noua uniune pe care numai Dumnezeu o poate propovădui, pe care numai el o poate realiza şi care nu este decât o imagine şi un efect ale unirii inefabile a celor două naturi în singura persoană a unui Om-Dumnezeu."

„Vă cer iertare că mă hazardez în fața dumneavoastră în teologie, în loc să rămân în filosofie. Dar subiectul meu m-a condus pe nesimțite şi e greu să n-o facem, despre orice adevăr ar vorbi, pentru că teologia este începutul tuturor adevărurilor. Ceea ce este aici absolut evident, pentru că ea cuprinde atât de vizibil toate adevărurile acestor opinii. Aşa că nu văd cum vreunul din ei ar fi putut refuza s-o urmeze. Căci dacă sunt plini de ideea măreției omului, ce ar fi putut imagina care să nu cedeze promisiunilor Evangheliei şi care nu este altceva decât înda-

toratul preț al morții unui Dumnezeu? Şi dacă le place să vadă infirmitatea naturii, ideea lor nu egalează pe aceea a veritabilei slăbiciuni a păcatului căruia această moarte i-a fost leacul. Astfel, amândoi găsesc aici mai mult decât ceea ce au visat: admirabil este faptul că se regăsesc aici uniți, ei care nu s-ar fi putut alia pe o treaptă inferioară."

Domnul de Saci nu se putu stăpâni să nu mărturisească domnului Pascal că era surprins de felul cum prezenta lucrurile. Şi, mărturisind, în acelaşi timp, că nu toată lumea cunoştea cum cunoştea el secretul unor reflecții atât de înțelepte şi elevate asupra acestor lecturi, i-a mai spus că i se părea că seamănă cu acei doctori abili care pregătesc otrăvurile, ştiind să extragă din ele cele mai bune leacuri. El adăugă că, deşi vede bine, prin tot ceea ce i-a spus, că aceste lecturi i-au fost utile, nu crede totuşi că ele ar fi folositoare multor oameni, al căror spirit nu ar avea aceeaşi înălțime pentru a-i citi şi judeca pe aceşti autori şi pentru a extrage perlele din bălegarul de unde se înalță un fum negru care ar putea întuneca şovăitoarea credință creştină a celor care-i citesc. Iată de ce, el sfătuieşte aceste persoane să nu se expună cu uşurință acestor lecturi, de teama de a nu se pierde alături de aceşti filosofi şi de a deveni pradă demonilor şi hrană viermilor, cum spune Scriptura, şi cum li s-a întâmplat acestor filosofi.

„Pentru folosul acestor lecturi, zice domnul Pascal, am să vă spun ceea ce gândesc. Găsesc în Epictet acea artă incomparabilă care tulbură liniştea ce-

lor care o caută în lucrurile exterioare, pentru a-i obliga să se recunoască drept adevăraţi sclavi şi jalnici orbi; că este imposibil ca ei să găsească altceva decât eroarea şi durerea de care fug, dacă nu se închină fără rezervă lui Dumnezeu. Montaigne este incomparabil când e vorba să ruşineze orgoliul celor care, fără credinţă, se mândresc că deţin adevărata justiţie; pentru a-i dezgusta pe cei care le adoptă opiniile şi care cred, independent de existenţa şi perfecţiunea lui Dumnezeu, că descoperă în ştiinţă adevăruri de neclintit; pentru a convinge atât de temeinic raţiunea de puţina ei lumină şi de rătăcirile ei, încât să-i fie foarte greu după aceea să se mai lase ispitită să respingă tainele numai pentru că i se pare a găsi în ele lucruri de neacceptat; mintea este atât de slabă aici că se fereşte să judece dacă întruparea sau taina euharistiei sunt posibile: probleme de care omul de rând este adesea atât de preocupat.

Dar dacă Epictet combate lenea, în schimb îndeamnă la trufie, în aşa fel încât poate fi primejdios pentru cei care nu sunt convinşi de corupţia oricărei justiţii care nu vine din credinţă. Iar Montaigne e periculos pentru toţi cei care au o cât de mică înclinaţie spre impietate sau vicii. Iată de ce aceste lecturi trebuie recomandate cu multă grijă, discreţie şi ţinând cont de condiţia şi moravurile celor pe care îi îndrumăm. Mi se pare totuşi că, reunindu-le, ele ar fi mai puţin primejdioase pentru că una se opune celeilalte. Nu pot oferi un exemplu de virtute, dar pot tulbura pe cei vicioşi: omul, aflându-se între

contrarii, unul alungând trufia, celălalt lenea, nu poate stărui în nici unul din aceste vicii, chiar dacă nu le poate evita pe toate."

Astfel s-au pus de acord cele două persoane înzestrate cu un spirit atât de plăcut în privința lecturii celor doi filosofi, întâlnindu-se în acelaşi punct, chiar dacă l-au atins pe căi diferite. Domnul de Saci a ajuns dintr-o dată prin clara viziune a creştinismului, iar domnul Pascal, după multe ocoluri, legat fiind de pricipiile celor doi filosofi.

... Domnul de Saci şi întregul Port-Royal se lăsară cu toții copleşiți de bucuria de a conversa cu domnul Pascal şi de a sta în preajma lui... Admirau la el forța atotputernică a harului care, printr-o îndurare aproape fără pereche impusese o profundă umilință acestui spirit atât de elevat prin el însuşi.

Note

[1] Această convorbire a fost publicată pentru prima oară de părintele Desmolets, de la Oratoriu, în al cincilea volum din opera sa *Mémoires de littérature et d'histoire*, în anul 1728. El a preluat textul din memoriile, pe atunci inedite ale lui Fontaine, secretarul domnului de Saci, memorii care au fost oferite publicului în anul 1736. În afară de acest text, mai există patru copii manuscrise, reprezentând toate variante. Domnul Bédier, comparând toate textele tipărite şi cele manuscrise, a reuşit să stabilească un text definitiv (*Revue d'histoire littéraire*, 1902, şi *Etudes critiques*, 1903).

[2] Domnul de Singlin (1607–1664), confesorul călugărițelor de la Port-Royal. Pe el l-a ales Pascal drept duhovnic după convertirea sa definitivă din anul 1654.

[3] Philippe de Champaigne (1602–1664), unul din cei mai mari pictori francezi din secolul al XVII-lea. Una din fiicele sale a fost călugăriță la Port-Royal; el a pictat-o într-un tablou de al său (aflat la Luvru), împreună cu maica Agnès. Lui i se datorează mai multe portrete ale unor personalitățiii de la Port-Royal, între care şi cel al domnului de Saci.

[4] Domnul Hamon (1618–1687), medic la Port-Royal. Lui i se datorează un număr de epitafuri latine păstrate în necrologul de la Port-Royal. Racine îi purta multă afecțiune, dorind să fie îngropat la picioarele sale.

[5] Epictet, filozof grec din primul secol după Iisus Christos, mai întîi sclav, apoi eliberat, a trăit la Roma, devenind unul din cei mai cunoscuți reprezentanți ai stoicismului. Operele sale cunoscute sub titlul de *Manual* şi *Convorbirile* lui Epictet, au fost redactate de discipolul său Arrianus.

[6] Pyrrhon – pictor, filosof, adept al lui Democrit, considerat întemeietorul doctrinei sceptice (c. 360–270 î.Chr., Elida Pelopones). Nu ne-a lăsat nimic scris, învățătura lui este cunoscută prin discipolul său, Timon din Phius.

Prefață[1]
la ediția Port-Royal
(1670)

Cu privire la modul în care au fost scrise şi adunate aceste *Cugetări;* ce a provocat întârzierea tipăririi; scopul urmărit de domnul Pascal în această lucrare; cum şi-a petrecut el ultimii ani din viață.

Domnul Pascal a părăsit de foarte tânăr studiul matematicii, fizicii şi al altor ştiințe profane, în care făcuse atât de mari progrese, că nu există, cu siguranță, decât foarte puține persoane care să fi pătruns atât de profund ca el în materiile particulare pe care le-a tratat, pentru a începe, în jurul vârstei de treizeci de ani, să se dedice unor lucruri mai serioase şi mai elevate, ocupându-se atât cât i-a permis sănătatea, numai cu studiul Scripturii, al Părinților Bisericii şi al moralei creştine.

Şi, cu toate că n-a excelat mai puțin în acest fel de ştiințe decât în altele, cum s-a văzut după lucrările pe care le-a tipărit, considerate aproape desăvârşite în genul lor, putem totuşi spune că, dacă Dumnezeu i-ar fi permis să zăbovească mai îndelung asupra celei pe care şi-o propusese privind religia şi

căreia voia să-şi dedice întreaga viaţă, această operă ar fi depăşit tot ce scrisese până atunci.

Cred că nu va exista nimeni care să nu se lase convins cu uşurinţă după ce va vedea puţinul pe care-l prezentăm acum, oricât de imperfect ar părea, şi după ce va cunoaşte îndeosebi modalitatea lui de lucru şi toată istoria acestei culegeri. Iată ce s-a întâmplat.

Domnul Pascal a conceput proiectul acestei lucrări cu câţiva ani înainte de moartea sa; nu trebuie să ne mirăm că ani îndelungaţi el n-a pus nimic pe hârtie; avea obiceiul să gândească îndelung la anumite lucruri şi să le dispună în mintea lui înainte de a le face cunoscute, pentru a hotărî şi examina cu grijă pe cele care trebuiau scrise întâi şi pe cele care aveau să vină la urmă: ordinea pe care trebuia s-o acorde tuturor, pentru a obţine efectul dorit. Şi cum avea o memorie excelentă, am putea spune chiar prodigioasă, încât ne asigura de multe ori că nu uita niciodată nimic din ceea ce-şi fixase bine în minte, când se ocupa un timp de un anumit subiect, nu se temea că gândurile care-i veneau i-ar putea scăpa vreodată; iată de ce amâna adesea să le scrie, fie că nu avea răgaz, fie că sănătatea, aproape întotdeauna tânjitoare şi şubredă, n-a fost atât de trainică pentru a-i permite să lucreze consecvent.

Din această cauză s-a pierdut, la moartea sa, cea mai mare parte din ceea ce concepuse cu privire la proiectul său. Căci nu scrisese aproape nimic despre principiile raţiunii pe care voia să se sprijine în opera

sa, despre fundamentele pe care pretindea să-şi întemeieze opera şi despre ordinea pe care ar fi vrut s-o urmeze, ceea ce ar fi fost cu siguranță foarte important. Totul era atât de profund gravat în spiritul şi memoria lui că, neglijând să scrie când poate ar fi putut s-o facă, se trezi, când ar fi vrut, fără nici un fel de putere de a mai munci.

El întâlni totuşi o ocazie, acum zece, doisprezece ani, care-l obligă, nu să scrie ceea ce avea în minte cu privire la acest subiect, ci s-o spună cu voce tare. O făcu deci în prezența şi la rugămintea mai multor persoane foarte importante dintre prietenii lui. El le dezvoltă în puține cuvinte planul întregii sale lucrări; le înfățişă subiectul şi materialul; le declară pe scurt rațiunile şi principiile sale şi le explică ordinea lucrurilor pe care voia să le trateze. Şi aceste persoane, care erau atât de capabile cât era necesar să fie pentru a judeca acest fel de lucruri, au mărturisit că nu auziseră niciodată un lucru mai frumos, mai plin de forță, mai emoționant şi mai convingător; că fuseseră de-a dreptul fermecați; şi că ceea ce văzuseră din acest proiect şi din această intenție, într-un discurs de două, trei ore, făcut pe loc, nici premeditat, nici şlefuit, îi făcu să-şi imagineze ce ar fi însemnat acest proiect dacă ar fi fost executat şi perfecționat de o persoană a cărui forță şi capacitate o cunoşteau, de o persoană obişnuită să trudească la opera sa, niciodată mulțumit cu primele reflecții, oricât de bune ar fi părut altora, refăcând adesea de

opt până la zece ori fragmente pe care alții le apreciaseră drept admirabile chiar de la început.

După ce-i făcu să înțeleagă care sunt mărturiile cele mai impresionante pentru spiritul oamenilor şi mai capabile să-i convingă, el le arătă că religia creştină are tot atâtea semne de certitudine şi de evidență ca toate lucrurile care trec în lumea aceasta drept indubitabile.

Pentru a-şi atinge acest scop, el a început prin a-l zugrăvi pe om, neuitând nimic din ceea ce l-ar fi putut face cunoscut pe dinăuntru şi pe dinafară, până la cele mai secrete mişcări ale inimii lui. Făcu apel apoi la exemplul unui om care, trăind până atunci într-o ignoranță generală, indiferent față de toate lucrurile şi mai ales indiferent față de sine însuşi, vine la urmă să se aşeze în tabloul descris de el, căutând să afle cine este. Acesta va fi surprins să descopere o infinitate de lucruri la care nu se gândise niciodată; şi va remarca, uimit şi plin de admirație, tot ceea ce domnul Pascal îl va face să simtă din măreția şi decăderea, din puterea şi slăbiciunea lui, din puțina lumină care i-a mai rămas şi din întunericul care-l înconjoară din toate părțile; şi, în sfârşit, din toate contradicțiile uluitoare conținute în firea sa. Şi nu va mai putea rămâne atunci indiferent, cu toată puțina lui rațiune; oricât de insensibil ar fi fost până atunci, va dori să afle cine este, de unde vine şi încotro se îndreaptă.

Domnul Pascal, aducând omul în dispoziția de a căuta şi de a se instrui cu privire la o chestiune

atât de importantă, îl va îndruma în primul rând către filosofi; şi, după ce-i va prezenta tot ceea ce marii filosofi din toate sectele au spus despre om, îi va atrage atenția câte defecte, câtă slăbiciune, câte contradicții şi lucruri false se află în tot ceea ce au gândit filosofii despre el, încât nu-i va fi greu acestui om să se convingă că nu în acest domeniu trebuie să stăruiască.

Îl va face apoi să parcurgă întregul univers şi toate vârstele pentru a-i prezenta mulțimea de religii întâlnite aici. Dar trebuie să-l facă mai întâi să vadă, prin rațiuni puternice şi convingătoare, că toate aceste religii sunt pline doar de vanitate, nebunie, erori, rătăciri şi deşănțare, în aşa fel încât el să nu poată găsi nimic satisfăcător în ele.

În sfârşit, va trebui să-l îndemne să-şi arunce ochii asupra poporului evreu şi să observe acele circumstanțe atât de extraordinare încât atenția lui să se fixeze cu uşurință. După ce-i va spune tot ceea ce acest popor are mai ciudat, îl va face să stăruiască în mod deosebit la cartea unică, după care acest popor se conduce, cuprinzând, la un loc, istoria, legea şi religia. Abia va deschide cartea şi va afla că lumea este creația lui Dumnezeu şi că acest Dumnezeu l-a creat pe om după chipul şi asemănarea lui, înzestrându-l cu toate darurile trupului şi ale sufletului cuvenite stării sale. Cu toate că nimic nu-l poate convinge încă de acest adevăr, lui nu va înceta să-i placă, rațiune suficientă pentru a-l face să descopere mai multă credibilitate în presupunerea că Dumnezeu este

creatorul oamenilor şi a tot ceea ce există în univers decât în tot ceea ce chiar aceşti oameni şi-au imaginat cu propria lor rațiune. Ceea ce-l va face să zăbovească în acest loc şi să vadă, prin descrierea care i s-a făcut despre om, că acesta e foarte departe de a avea toate acele daruri pe care le-a avut când a ieşit din mâinile creatorului. Dar nu va sta prea mult timp la îndoială pentru că, pe măsură ce va continua să citească această carte, el va descoperi că, după ce Dumnezeu l-a creat pe om într-o stare de inocență, înzestrându-l cu atâtea haruri, primul lucru pe care acesta l-a făcut a fost să se revolte împotriva creatorului său şi să folosească toate darurile primite pentru a-l batjocori.

Domnul Pascal îl va face atunci să înțeleagă că acest păcat, fiind cel mai mare dintre toate păcatele din toate vremurile, el a fost pedepsit nu numai în acest dintâi om care, alungat fiind din starea lui, căzu imediat în ticăloşie, slăbiciune, greşeală şi orbire, ci în toți descendenții lui, cărora chiar acest om le-a transmis şi le va transmite de-a lungul timpurilor decăderea lui.

Va trebui apoi să-l facă să parcurgă acele pasaje ale cărții, în care el să descopere acest adevăr. Să-i atragă atenția că nu se va mai vorbi despre om decât în raport cu această stare de slăbiciune şi de dezordine: că se spune adesea în ea că orice trup este pervertit, că oamenii s-au lăsat în voia simțurilor şi că au încă de la naştere o înclinație către rău. Şi să-i mai dezvăluie că această primă cădere constituie

izvorul nu numai a ceea ce este mai de neînțeles în natura omului, dar şi al unei infinite serii de efecte aflate în afara lui şi a căror cauză nu-i este cunoscută. În sfârşit, i se va înfăţişa omul, aşa cum se află el zugrăvit în această carte, ca să nu-i pară prea diferit de prima imagine care i s-a prezentat despre el.

Nu e destul să i se dezvăluie acestui om deplina lui stare de ticăloşie: domnul Pascal îl va învăța că va găsi în aceeaşi carte şi consolarea. Şi, într-adevăr, el trebuie să observe că se spune aici că remediul se află în mâinile lui Dumnezeu; că la el trebuie să recurgem pentru a dobândi forțele care ne lipsesc; că el se va lăsa înduplecat, că va trimite chiar un eliberator oamenilor, care va împlini pentru ei şi le va vindeca neputința.

După care, îi va explica un mare număr de reflecții foarte speciale despre cartea acestui popor şi-i va atrage atenția că ea este singura care vorbeşte cu demnitate despre Ființa supremă, dând o idee despre adevărata religie. El va fi făcut să înțeleagă criteriile cele mai sensibile care se aplică învățăturilor pe care această carte le propăvăduieşte. O atenție deosebită trebuie acordată aceleia care afirmă că esența cultului său constă în iubirea față de Dumnezeul adorat; aceasta este o trăsătură foarte specială şi o distinge de toate religiile a căror falsitate, prin lipsa acestui criteriu, apare atât de esențială.

Cu toate că domnul Pascal, după ce l-a condus atât de departe pe acest om, propunându-şi să-l con-

vingă pe nesimțite, nu i-a spus încă nimic care să-l încredințeze de adevărurile pe care i le-a dezvăluit, el i-a creat dispoziția de a le primi cu plăcere, făcându-l să-și dea seama că trebuie să se lase convins și să dorească din toată inima ca ele să fie temeinice, bine fundamentate, pentru că va găsi în ele tot atâtea mijloace pentru liniștea și pentru deslușirea îndoielilor lui.

Aceasta este starea în care ar trebui să se afle orice om rezonabil dacă a pătruns bine înlănțuirea lucrurilor înfățișate de domnul Pascal; există un temei să credem că după toate acestea, el se va înclina cu ușurință în fața mărturiilor prezentate pentru a i se confirma certitudinea și evidența tuturor acestor adevăruri importante despre care i s-a vorbit, adevăruri alcătuind fundamentul religiei creștine cu privire la care-și propusese să-l convingă.

Pentru a spune în câteva cuvinte ceva despre aceste mărturii, după ce-i va arăta în general că adevărurile în cauză sunt conținute într-o carte de a cărei certitudine nici un om de bun simț nu s-ar putea îndoi, se va opri în principal la cartea lui Moise, unde acestea sunt deosebit de frecvente, pentru a-l face să vadă, printr-un mare număr de circumstanțe indubitabile, că era imposibil ca Moise să fi scris lucruri mincinoase sau că poporul căruia i le-a transmis să se fi lăsat înșelat, chiar dacă Moise ar fi fost capabil de viclenie.

El îi va mai vorbi de toate marile minuni relatate în această carte; și, cum acestea sunt de o profundă

consecvență cu religia propovăduită, el va dovedi că nu e posibil să nu fie adevărate, nu numai prin autoritatea cărții care le conține, ci și prin toate împrejurările care le susțin și care le fac demne de crezare.

Îl va face să mai vadă cât de simbolică este legea lui Moise: tot ceea ce li s-a întâmplat evreilor n-a fost decât figurarea adevărurilor desăvârşite o dată cu venirea lui Mesia, iar vălul care acoperea aceste simboluri fiind ridicat, îi va fi uşor să vadă realizarea şi desăvârşirea lor în cei care l-au primit pe Iisus Christos.

Domnul Pascal s-a străduit apoi să dovedească adevărul religiei prin profeții; asupra acestui subiect, el a stăruit mai mult decât asupra altora. Cum se ocupase mult de această chestiune şi cum avea o viziune proprie asupra ei, el le va explica într-o manieră extrem de inteligibilă: le va descifra sensul şi urmările cu o uimitoare uşurință, reuşind să le reliefeze în toată lumina şi forța lor.

Se va opri apoi la apostoli; şi pentru a face evident adevărul credinței lor, răspândite de ei pretutindeni, după ce va stabili că ei nu puteau fi acuzați de minciună decât bănuind că erau vicleni sau că ei înşişi fuseseră înşelați, va demonstra cu claritate că nici una, nici cealaltă dintre supoziții nu era posibilă.

În sfârşit, neuitând nimic din ceea ce putea servi adevărului istoric evanghelic, va face superbe observații chiar asupra Evangheliei, despre stilul evangheliştilor şi despre persoane, dintre care despre

apostoli şi scrierile lor în mod special, despre numărul uimitor de minuni, despre martiri şi sfinţi; într-un cuvânt despre toate căile prin care religia creştină s-a stabilit pe deplin, şi chiar dacă nu a avut răgazul, într-un simplu discurs, să trateze pe îndelete un subiect atât de vast, cum proiecta s-o facă în opera sa, a spus totuşi destul pentru a-i convinge că toate acestea nu puteau fi opera oamenilor şi că numai Dumnezeu a putut conduce desfăşurarea atâtor efecte diferite, toate concurând în mărturisirea de netăgăduit a unei religii pe care el însuşi a întemeiat-o printre oameni.

Iată, în substanţă, pricipalele lucruri despre care el s-a străduit să vorbească în discursul său pe care nu l-a prezentat celor care-l ascultau decât ca pe un rezumat al unei vaste opere la care medita, şi numai prin intermediul unuia dintre cei prezenţi am reuşit să aflăm, de puţină vreme, ceea ce v-am relatat.

Se va vedea printre fragmentele pe care le oferim marelui public ceva din acest mare proiect al domnului Pascal, dar se va vedea foarte puţin. Şi chiar lucrurile pe care le vom descoperi sunt atât de imperfecte, de o întindere atât de mică şi atât de puţin prelucrate că nu pot da decât o idee aproximativă despre maniera în care ar fi vrut el să le trateze.

În rest, nu trebuie să ne mirăm dacă, în puţinul pe care-l oferim, n-am păstrat ordinea şi rânduiala sa în distribuţia materialului. Cum nu există nici o rânduială, e inutil să păstrăm o anumită ordine;

ne-am mulțumit să le dispunem în maniera pe care am crezut-o cea mai proprie şi mai convenabilă pentru materialul pe care-l avem. Sperăm că vor fi puține persoane care, după ce vor înțelege bine scopul domnului Pascal, să nu suplinească ele însele lipsa acestei ordini şi, cercetând cu atenție diversele materiale cuprinse în aceste fragmente, să nu înțeleagă unde ar trebui ele să se afle, urmând ideea celui care le-a scris.

Dacă măcar am avea scris acel lung discurs, în maniera în care a fost el rostit, ne-am putea consola de pierderea acestei opere şi am putea spune că avem cel puțin, chiar imperfect, un model. Dar Dumnezeu n-a îngăduit să ne rămână nimic; la puțin timp după aceea, s-a îmbolnăvit de o apatie şi o slăbiciune care au durat patru ani din viața sa şi, cu toate că nu erau evidente şi nu-l obligau să stea la pat sau închis în casă, îl necăjeau mult, făcându-l incapabil să se ocupe de ceva; cea mai mare grijă şi preocupare ale celor din preajma lui erau să-l distragă de la scris şi chiar de la a vorbi despre ceva care ar fi cerut cât de cât o strădanie sau o constrângere a spiritului, nesolicitându-l decât pentru lucruri neînsemnate şi neobositoare.

Şi totuşi în aceşti patru ani de apatie şi boală a scris el tot ce ne-a rămas din această operă la care medita şi tot ceea ce putem oferi astăzi publicului. Căci, deşi aştepta ca sănătatea lui să se restabilească pentru a-şi relua în întregime munca sau pentru a scrie lucrurile pe care le gândise şi le ordonase în

minte, când apăreau noi reflecții, noi viziuni, noi idei sau uneori chiar numai o întorsătură de frază sau câteva expresii despre care credea c-ar putea folosi într-o zi proiectului său, cum nu era în stare să lucreze cu aceeaşi energie ca în vremea când era sănătos, nici să le rețină în mintea şi spiritul său, îi plăcea să mai aştearnă câte ceva pe hârtie pentru a nu uita; lua atunci prima bucățică de hârtie pe care o găsea la îndemână şi transcria în puține cuvinte o reflecție, uneori chiar numai în jumătăți de cuvinte: nu scria decât pentru el; iată de ce se mulțumea să treacă cu uşurință peste ele pentru a nu-şi obosi mintea şi să scrie numai lucrurile care îi erau absolut necesare pentru a-i aminti de viziunile şi ideile care-i veniseră.

Aşa s-au scris majoritatea fragmentelor pe care le vom găsi în această culegere; să nu ne mirăm deci dacă unele sunt imperfecte, prea scurte sau prea puțin explicate, dacă vom găsi chiar expresii improprii sau lipsite de eleganță. Se întâmpla totuşi câteodată ca, ținând pana în mână, să nu se poată stăpâni, urmându-şi înclinația, aprofundându-şi gândirea şi extinzând-o, chiar dacă nu cu forța şi aplicația spiritului pe care le-ar fi avut dacă ar fi fost pe deplin sănătos. Vom descoperi astfel unele cugetări mai întinse şi mai bine scrise, capitole mai consecvente şi mai bine exprimate decât altele.

Iată în ce fel au fost scrise aceste cugetări. Şi cred că nimănui nu-i va fi greu să-şi dea seama după aceste slabe începuturi şi nesemnificative încercări

ale unei persoane bolnave, scrise numai pentru el, destinate doar unei rememorări a reflecțiilor pe care se temea că le va uita, acestea rămânând nerevăzute şi neretuşate, cum ar fi arătat opera întreagă, dacă domnul Pascal şi-ar fi recăpătat sănătatea şi le-ar fi desăvârşit, el care ştia să pună lucrurile într-o lumină atât de frumoasă şi într-o ordine perfectă, dând o expresie atât de specială, atât de nobilă şi înălțătoare tuturor spuselor sale, el care-şi propusese să ostenească la această lucrare mai mult decât a făcut-o pentru toate celelalte, dorind să-şi folosească toată forța sa de spirit şi tot talentul pe care Dumnezeu i le-a dat şi mărturisind adesea că i-ar fi trebuit zece ani pentru a o desăvârşi.

Cum se cunoştea proiectul domnului Pascal de a scrie despre religie, am avut o mare grijă, după moartea sa, să adunăm toate notele sale privind acest domeniu. Le-am descoperit adunate în diverse vrafuri, dar în dezordine, fără şir, pentru că, aşa cum am mai remarcat, nu reprezentau decât o primă expresie a cugetărilor sale pe care le scria pe bucățele de hârtie, pe măsură ce-i veneau în minte. Totul era atât de imperfect şi prost scris că ne-a fost foarte greu să le descifrăm.

Primul lucru pe care l-am făcut a fost să le transcriem aşa cum erau, în aceeaşi confuzie în care le-am găsit. Dar, când le-am văzut copiate şi ne-a venit mai uşor să le citim şi să le examinăm decât în original, ni s-au părut atât de informe, de dezlânate şi majoritatea atât de puțin explicate, că mult timp

nu ne-am gândit să le tipărim, chiar dacă multe persoane de foarte mare considerație ne-o cereau cu insistență şi solicitări imperioase; ştiam că nu puteam să satisfacem aşteptările şi să fim la înălțimea ideii pe care lumea o avea cu privire la această operă, despre care se vorbise deja, tipărind aceste lucruri în starea în care se aflau.

Dar până la urmă, am fost obligați să cedăm nerăbdării şi dorinței manifestate de toți cei care voiau să le vadă tipărite. Şi am cedat cu atât mai uşor cu cât suntem convişi că cei care le vor citi vor fi atât de echitabili pentru a discerne între o schiță şi o operă desăvârşită şi a judeca opera după un fragment, oricât de imperfect ar fi el. Aşa ne-am hotărât să le dăm publicității. Dar cum existau mai multe modalități de a o face ne-a trebuit un timp până să ne hotărâm pe care s-o adoptăm până la urmă.

Prima modalitate care ne-a venit în minte, şi cea mai uşoară, fără îndoială, era de a le tipări imediat în starea în care le găsisem. Dar ne-am dat seama curând că, făcând astfel, ar fi însemnat să pierdem efectul pe care-l speram, pentru că reflecțiile mai închegate, mai consecvente, mai clare şi mai extinse erau amestecate şi parcă absorbite de atâtea altele imperfecte, obscure, numai pe jumătate lucrate şi unele aproape ininteligibile oricui în afară de cel care le scrisese; eram îndreptățiți să credem că unele veneau împotriva altora şi până la urmă acest volum îngroşat inutil cu atâtea reflecții imperfecte va fi

considerat o îngrămădire confuză fără ordine, dezlânată, neputând folosi la nimic.

Mai există o modalitate de a oferi aceste scrieri publicului, acela de a lucra asupra lor, de a descifra cugetările obscure, de a desăvârşi pe cele imperfecte şi, abordând aceste fragmente în linia proiectului domnului Pascal, să subliniem într-un fel lucrarea pe care ar fi vrut s-o facă el însuşi. Această cale ar fi fost desigur cea mai indicată, dar şi foarte greu de îndeplinit. Am zăbovit totuşi asupra ei un timp şi chiar am început să lucrăm. Dar ne-am hotărât să renunțăm la ea, cum am făcut şi pentru prima, fiindcă ne-am dat seama că era aproape imposibil să pătrundem în gândirea şi scopul unui autor, şi mai ales ale unui autor mort, şi că n-am fi oferit până la urmă lucrarea domnului Pascal, ci una cu totul diferită.

Astfel, pentru a evita inconvenientele prezentate de o modalitate ca şi de cealaltă în publicarea acestor scrieri, am ales una intermediară, cea pe care am urmat-o aici. Am reținut din marele număr de cugetări cele care păreau mai limpezi şi mai lucrate; le-am oferit ca atare, fără să adăugăm sau să schimbăm ceva, în afară de faptul că în loc să fie dezordonate, fără legătură şi risipite peste tot, le-am pus într-o anumită ordine, aşezându-le sub acelaşi titlu pe cele care tratau acelaşi subiect; le-am suprimat pe cele care erau prea obscure sau nedesăvârşite.

Nu pentru că ele n-ar fi conținut şi lucruri foarte frumoase şi că n-ar fi fost capabile să ofere mari

viziuni celor care le vor înțelege bine. Dar cum am renunțat să le lucrăm pentru a le desluşi şi a le desăvârşi, ele ar fi fost absolut inutile în starea în care se aflau. Şi ca să dăm o idee, voi relata aici un exemplu după care vor putea fi judecate toate celelalte pe care le-am retras. Iată cum arăta una dintre cugetări şi în ce stare am găsit-o printre celelalte fragmente: *Un meşter care vorbeşte despre bogăție; un procuror care vorbeşte despre război, despre regalitate etc. Dar bogatul vorbeşte bine despre avere, regele cu răceală despre o mare donație pe care a făcut-o, iar Dumnezeu vorbeşte bine despre Dumnezeu.*

Există în acest fragment un gând foarte frumos, dar pe care puține persoane l-ar fi putut desluşi, pentru că explicația lui este imperfectă, obscură, doar rezumată: în aşa fel încât, dacă n-am fi auzit-o adesea rostită chiar de el, ne-ar fi fost greu s-o recunoaştem într-o expresie atât de confuză şi încâlcită. Iată explicația ei:

El făcuse numeroase observații foarte speciale despre stilul Bibliei şi îndeosebi despre cel al Evangheliei, descoperind frumuseți pe care poate nimeni nu le remarcase mai înainte. El admira, printre altele, naivitatea, simplitatea şi, ca să spunem aşa, răceala cu care se pare că vorbeşte Iisus Christos despre lucrurile cele mai mărețe şi mai înălțătoare cum sunt, de exemplu, împărăția lui Dumnezeu, slava de care se vor bucura sfinții în cer, chinurile infernului, fără să zăbovească asupra lor, cum vor

face Părinții Bisericii mai târziu și toți cei care au scris despre aceste lucruri. Și susținea că adevărata cauză se află în faptul că aceste lucruri, care sunt într-adevăr mari și înălțătoare în ochii noștri, nu sunt la fel și pentru Iisus Christos și de aceea nu trebuie să ni se pară ciudat că acesta vorbește fără uimire și fără admirație, așa cum vom vedea, păstrând proporțiile, un general de armată vorbind simplu, fără emoție, despre asediul unui loc important și despre câștigarea unei mari bătălii, sau un rege vorbind despre o donație de cincisprezece sau douăzeci de milioane, dar cu privire la care o persoană oarecare sau un meșter ar vorbi cu mari exagerări.

Aceasta este cugetarea conținută, închisă în puținele cuvinte care compun acest fragment; observația, adăugată la o mare cantitate de alte observații asemănătoare, ar putea folosi, fără îndoială, în mintea persoanelor rezonabile, de bună-credință, drept mărturie a divinității lui Iisus Christos.

Cred că acest exemplu este suficient, nu numai pentru a judeca toate celelalte fragmente pe care le-am retras, dar și pentru a dovedi puțina aplicație și neglijența, ca să spun așa, cu care au fost scrise, ceea ce ar trebui să ne convingă că domnul Pascal, așa cum am mai spus, nu le-a notat decât pentru el, fără vreun gând că ele ar putea să apară în această stare. Ceea ce ne face să sperăm că lumea va fi înclinată să scuze defectele pe care le-ar mai putea întâlni.

Chiar dacă se mai găsesc în această culegere câteva cugetări mai obscure, mă gândesc că acela care va dori să se aplece asupra lor le va înțelege cu uşurință totuşi, fiind de acord că nu sunt cele mai puțin frumoase, şi că am făcut mai bine oferindu-le aşa cum sunt decât să le fi explicat printr-un mare număr de cuvinte care n-ar fi făcut decât să le încetinească ritmul şi să le slăbească forța, lipsindu-le de acea mare frumusețe care constă în a spune multe lucruri în puține cuvinte.

Putem găsi un exemplu într-un fragment din capitolul: *Mărturii despre Iisus Christos prin profeții,* conceput în aceşti termeni: *Profeții amestecă profețiile particulare cu cele despre Mesia, pentru ca profețiile despre Mesia să nu rămână fără mărturii, iar profețiile particulare fără roade.* El dezvăluie în acest fragment rațiunea pentru care profeții, care nu se gândeau decât la Mesia şi care n-ar fi trebuit, se pare, să profețească decât despre el şi despre ceea ce era legat de el, au prezis adesea şi lucruri particulare, indiferente şi inutile scopului lor. Domnul Pascal ne spune că făceau aceasta pentru că, prezicerile particulare împlinindu-se de la o zi la alta sub ochii tuturor, aşa cum fuseseră prevestite, ei erau recunoscuți incontestabil ca profeți, astfel că lumea nu se putea îndoi de adevărul şi certitudinea tuturor lucrurilor pe care le profețeau despre Mesia. În aşa fel încât, prin acest mijloc, profețiile despre Mesia îşi găseau temeiul şi autoritatea în aceste profeții particulare, certificate şi împlinite; ele, folosind atunci pentru a

dovedi şi a autoriza pe cele despre Mesia, nu erau deci inutile şi nevrednice. Acesta este sensul fragmentului extins şi dezvoltat. Dar există, fără îndoială, persoane care se vor bucura mai mult să descopere singure un sens în obscuritatea cuvintelor decât să le primească astfel desluşite şi explicate.

Şi ar mai trebui, mi se pare, legat de toate acestea, să le spun unor persoane care s-ar putea aştepta să găsească aici dovezi şi demonstrații geometrice ale existenței lui Dumnezeu, ale nemuririi sufletului şi ale multor alte articole despre credința creştină şi să le avertizez că nu acesta era scopul domnului Pascal. Nu voia să dovedească toate adevărurile religiei prin asemenea demonstrații întemeiate pe principii evidente, capabile să învingă opoziția celui mai îndârjit, nici prin raționamente metafizice care adesea mai mult rătăcesc spiritul decât îl conving, nici prin locurile comune extrase din diverse efecte ale naturii; ci prin mărturii morale care se adresează mai mult inimii decât spiritului. Adică, el ar fi vrut mai mult să atingă şi să deschidă inimile decât să convingă şi să înduplece spiritul, ştiind că patimile şi legăturile vicioase, vătămând inima şi voința, sunt cele mai mari obstacole şi cele mai importante impedimente existente în calea credinței; dacă reuşim să îndepărtăm aceste obstacole, nu e greu să aducem spiritului lumina şi rațiunea care-l pot înduplecа.

Ne vom convinge de toate acestea citind scrierile domnului Pascal. Dar însuşi domnul Pascal s-a explicat într-unul din fragmentele găsite printre al-

tele şi pe care nu le-am reținut pentru această culegere. Iată ce spune în acest fragment: *Nu voi încerca aici să dovedesc prin rațiuni naturale existența lui Dumnezeu, a Trinității sau a nemuririi sufletului, şi nici un fel de lucruri de acest gen: nu numai pentru că nu m-aş simți în stare să descopăr în natură ceva care să-i convingă pe ateii înverşunați, dar şi pentru că această cunoaştere fără Iisus Christos este inutilă şi sterilă. Când un om va înțelege că proporțiile numerelor sunt adevăruri imateriale, eterne şi dependente de un prim adevăr în care subzistă şi pe care-l numim Dumnezeu, nu-l văd prea departe pe calea salvării lui.*

Ne vom mira poate să descoperim în această culegere o atât de mare diversitate de cugetări, şi unele chiar foarte departe de subiectul pe care domnul Pascal s-a străduit să-l trateze. Dar trebuie să ținem cont de faptul că scopul său era mult mai amplu şi mai întins decât ne închipuim şi că el nu s-a mulțumit doar să respingă raționamentele ateilor şi ale celor care combăteau anumite adevăruri ale credinței creştine. Marea iubire şi considerația pe care le nutrea pentru religie nu numai că nu putea îngădui ca ea să fie distrusă şi desființată, dar nici măcar să fie vătămată sau rănită în vreun fel. Aşa încât voia să declare război tuturor celor care atacau adevărul sau sfințenia; adică, nu numai ateilor, necredincioşilor şi ereticilor care refuzau să-şi supună falsa lor gândire credinței şi să recunoască adevărurile propovăduite de ea, ci chiar creştinilor şi

catolicilor care, aflându-se în sânul Bisericii, nu trăiau totuşi urmând puritatea maximelor Evangheliei propuse drept model şi conform cărora ar trebui să ne reglăm şi să ne acomodăm toate acțiunile.

Acesta era scopul, iar acest scop era destul de vast pentru a putea cuprinde majoritatea lucrurilor prezentate în această culegere. S-ar putea să descoperiți unele care nu au nici o legătură şi care, într-adevăr, nu-i erau destinate, cum sunt majoritatea celor din capitolul *Diverse cugetări,* din care am găsit multe între hârtiile domnului Pascal şi care ni sau părut potrivite să le adăugăm altora; pentru că nu oferim această carte pur şi simplu ca pe o carte împotriva ateilor sau în favoarea religiei, ci ca şi o culegere de *Cugetări ale domnului Pascal despre religie şi alte subiecte.*

Cred că nu mi-a mai rămas, pentru a încheia această prefață, decât să spun ceva despre autor după ce am vorbit despre opera sa. Cred că nu numai că ar fi foarte potrivit, dar ceea ce am proiectat să scriu ar putea fi foarte util pentru a afla cum a dobândit domnul Pascal considerația şi sentimentele sale față de religie, îndemnându-l să conceapă proiectul acestei opere.

Am relatat pe scurt în prefața la *Traités de l'équilibre des liqueurs et de la pesanteur de lair* cum şi-a petrecut tinerețea şi marele progres pe care l-a făcut într-un timp foarte scurt în toate ştiințele umane şi profane cărora a vrut să se dedice şi îndeosebi în geometrie şi matematici; maniera ciudată şi

surprinzătoare în care le-a învățat, între unsprezece și doisprezece ani, lucrările mici pe care le scria uneori și care depășeau cu mult forța și posibilitatea unei persoane de vârsta lui; efectul uimitor și prodigios al imaginației și spiritului său care transpare din mașina sa aritmetică și pe care a inventat-o între nouăsprezece și douăzeci de ani; și, în sfârșit, minunatele experiențe în domeniul vidului, făcute în prezența unor persoane dintre cele mai considerabile din orașul Rouen, unde a locuit un timp, pe când domnul președinte Pascal, tatăl său, se afla aici în slujba regelui, ca intendent de justiție. Nu voi mai repeta nimic din toate acestea aici, mulțumindu-mă numai să prezint în câteva cuvinte cum a disprețuit el aceste lucruri și în ce spirit și-a petrecut el ultimii săi ani de viață; când a dat dovadă de tot atâta măreție și fermitate a virtuții câtă forță, întindere și admirabilă pătrundere a spiritului vădise odinioară.

A fost ferit în tinerețea lui, prin deosebita protecție a lui Dumnezeu, de viciile la care se dedau majoritatea tinerilor și, ceea ce este extraordinar la un spirit atât de curios ca al lui, n-a dat dovadă de libertinaj în privința religiei, limitându-și curiozitatea la lucrurile naturale. Și a mărturisit în mai multe rânduri că el adăuga acestă obligație la toate celelalte pe care le avea față de tatăl său care, el însuși având un mare respect față de religie, i-o inspirase încă din cea mai fragedă copilărie, dându-i drept maximă că tot ceea ce este obiect de credință nu poate ține de rațiune și cu atât mai puțin să i se supună.

Aceste învățături care i-au fost adesea reiterate de către un tată pentru care avea o profundă stimă şi în care vedea o mare ştiință însoțită de o gândire puternică, de neclintit, au lăsat o asemenea impresie asupra spiritului său încât, oricâte discursuri ar fi auzit de la libertini, nu l-ar fi tulburat; şi cu toate că era foarte tânăr, îi privea ca pe nişte oameni stăpâniți de un principiu fals constând în ideea că rațiunea umană se află deasupra oricărui lucru, aceştia necunoscând natura credinței.

În sfârşit, după ce şi-a petrecut tinerețea în ocupații şi plăceri care păreau destul de inocente în ochii lumii, Dumnezeu l-a dăruit cu atâta har încât l-a făcut să înțeleagă că religia creştină ne obligă să nu trăim pentru noi şi să nu avem alt scop în afara ei. Şi acest adevăr îi păru atât de evident, atât de util şi necesar încât hotărî să se retragă şi să se desfacă încetul cu încetul de toate legăturile sale cu lumea pentru a i se putea dedica în întregime.

Această dorință de a se retrage şi de a trăi o viață mai creştină şi mai ordonată se ivise pe când era încă foarte tânăr; şi atunci se hotărî să părăsească cu totul studiul ştiințelor profane pentru a nu se dedica decât celor care puteau să contribuie la salvarea lui şi a celorlalți. Dar bolile care-l hărțuiau fără încetare îl îndepărtară pentru un timp de la scopul său, împiedicându-l să-l pună în aplicare înainte de treizeci de ani.

Abia atunci începu să lucreze pe deplin şi pentru a o face mai uşor şi pentru a rupe brusc cu toate

habitudinile, îşi schimbă locul, retrăgându-se la ţară[2], unde rămase câtva timp; la întoarcere se arătă atât de doritor să părăsească lumea că până la urmă lumea îl părăsi. Îşi stabili regulile vieţii sale retrase pe două maxime principale, acelea de a renunţa la orice plăcere şi la tot ce i se părea deşertăciune. Aceste maxime le avea tot timpul sub ochi, încercând să le perfecţioneze şi să le pătrundă din ce în ce mai mult.

Această străduinţă continuă de a urma cele două maxime îl înzestrase cu o mare răbdare faţă de tot răul bolilor sale, de suferinţele care nu l-au iertat o clipă în toată viaţa sa; respectându-le, a fost obligat să practice flagelări foarte aspre şi foarte severe asupra lui însuşi şi să refuze orice ar fi putut fi agreabil simţurilor; să primească fără greutate, fără dezgust, şi chiar cu bucurie, când trebuia, tot ceea ce putea să displacă acestor simţuri, fie că era vorba despre veşminte, hrană, mobilier, fie despre orice alt lucru; ele îi dădeau o iubire atât de mare şi atâta înflăcărare pentru sărăcie încât ea era mereu prezentă în mintea lui, iar, când voia să întreprindă ceva, primul gând care-i venea în minte era să vadă dacă sărăcia putea fi practicată în acea împrejurare; avea atâta tandreţe, atâta afecţiune pentru cei săraci încât nu putea refuza niciodată să dea de pomană şi uneori darurile lui erau destul de consistente, chiar dacă le făcea din strictul lui necesar; nu îngăduia grija pentru tot felul de înlesniri, nesuferind acea curioasă căutare şi fantezia celor care voiau să exceleze în toate, cum ar fi să se folosească de cei mai

buni meşteri, să aibă ce-i mai bun şi mai bine făcut şi multe alte lucruri obținute fără scrupule, pentru că lumea nu considera că ar fi în ele vreun rău, dar el nu judeca la fel; şi toate aceste maxime l-au îndemnat la acțiuni remarcabile şi creştineşti pe care nu le mai pomenesc aici de teama de a nu mă lungi, iar scopul meu nu este să refac o viață, ci doar să dau o idee despre pietatea şi virtutea domnului Pascal celor care nu l-au cunoscut; cât priveşte pe cei care l-au văzut şi care l-au frecventat cât de cât în ultimii ani ai vieții sale, nu cred că aş mai putea să-i învăț ceva, convins fiind că vor considera, dimpotrivă, că aş fi putut spune multe alte lucruri pe care acum le trec sub tăcere.

Note

[1] Etienne Périer, fiul Gilbertei şi nepotul lui Pascal, autorul acestei *Préfeţe*, care deschide ediţia Port-Royal (1670). Ea reprezintă documentul esenţial pentru reconstituirea planului *Cugetărilor*. Familia Périer o va introduce în locul *Discursului* compus de Filleau de la Chaise, imprimat abia în 1672. (Cf. Scrisoarea doamnei Périer, adresată domnului Vallant, pe 1 aprilie 1670.)

[2] *La ţară*, adică la Port-Royal. Aluzia este discretă şi se simte întreaga prudenţă pe care o impunea situaţia primilor editori ai *Cugetărilor*.

Cuvântul traducătorilor

Oferim cititorilor, tradusă pentru prima oară în limba română, ediția completă a *Cugetărilor* lui Blaise Pascal. Am folosit ediția Brunschvicg pentru că este prima ediție care recuperează în integralitatea sa textul cugetărilor pascaliene.

Traducerea de față nu este în nici un fel o ediție filologică, ci mai degrabă una a sensului, intenționând să dăm o anumită coerență „fragmentarismului" pascalian. Această coerență, dacă s-a obținut, se datorează unei viziuni de ansamblu asupra cugetărilor, în sensul că le-am socotit „fragmente" ale unui mare poem, ale acelui poem perfect spre care năzuiesc toți marii poeți ai lumii şi din care rămân până la urmă doar *poemele*. Ca şi Francesco d'Assisi, şi Blaise Pascal se afla într-o permanentă stare creatoare. Suferința trupului ca o combustie internă alimentează spiritul, suferința trupului asumată ca o asceză, iluminând pe cel rămas singur în confruntarea cu imensitatea universului, aşteptând moartea, având ca sprijin doar credința şi însemnul divin că e singurul care ştie că va muri, învingând prin chiar această ştiință moartea „pre moarte călcând".

Notele aparțin editorului Ch. M. des Granges, care a reprodus, într-o ediție apărută la *Librairie Garnier Frères* în anul 1930, textul ediției Brunschvicg. Aceste note au fost completate cu traducerea textelor latine. Volumul de față reproduce pentru prima oară în limba română textul integral al *Vieții domnului Pascal*, scris de sora sa, Gilberte Périer, precum și prefața lui Etienne Périer la prima ediție a *Cugetărilor*, cea de la Port-Royal.

Sperând ca măcar pe alocuri să ne fi apropiat de forța de sugestie poetică a textului lui Pascal, mărturisim doar izbânda de a fi restabilit un limbaj adecvat unui text de secol XVII și, de asemenea, de a fi repus în drepturi sintagmele și cuvintele proprii limbii române, mai ales cele de proveniență biblică: *minunile* (și nu *miracolele*) lui Iisus Christos, *mărturiile* (și nu *probele*), *tainele* (și nu *misterele*), *ticăloșia* (și nu *mizeria*) omului fără Dumnezeu etc.

Dificultățile traducerii, câte au fost, nu țin în mod special de „enigmele“ textului, cât de opțiunea pentru un sens sau o conotație din multele posibile, opțiunea putând atunci fi socotită „interpretare“ sau poate intuiție...

Pentru citatele din Biblie am folosit *Biblia sau Dumnezeiasca Scriptură* în traducerea preoților profesori Vasile Radu și Gala Galaction, apărută în anul 1939, la *Fundația pentru Literatură și Artă Carol al II-lea*.

Memorial[1]

✝

Anul de grație 1654

Luni, 23 noiembrie, ziua sfântului Clément, papă şi martir, precum şi a altor martirizați.

Ajunul sfântului Crysogon, martir, şi al altor martiri.

De la ora zece şi jumătate seara până la ora douăsprezece şi jumătate în miez de noapte.

Foc.

„Dumnezeul lui Avraam, Dumnezeul lui Isaac, Dumnezeul lui Iacob"

nu al filosofilor şi al savanților.

Încredințare. Încredințare. Iubire. Bucurie. Pace.

Dumnezeu al lui Iisus Christos

Deum meum et deum vestrum

„Dumnezeul tău va fi Dumnezeul meu."

Lepădarea de lume şi de toate, în afară de Dumnezeu.

Pe El nu-L vom găsi decât pe calea arătată de Evanghelie.

Măreția sufletului uman.

„O, drept părinte, lumea pe tine nu te-a cunoscut, ci eu te-am cunoscut."

Bucurie, bucurie, bucurie, lacrimi de bucurie.

Iar eu m-am lepădat:

Dereliquerunt me fontem aquae vivae.

„Dumnezeul meu, te vei lepăda de mine vreodată?"

De tine-n veci să nu mai fiu despărțit.

Iar viața veşnică aceasta este ca să te cunoască pe tine, singurul, adevăratul Dumnezeu, şi pe Iisus Christos pe care l-ai trimis.

Iisus Christos

Iisus Christos

M-am lepădat de el; l-am alungat, l-am tăgăduit; l-am răstignit.

De el în veci să nu mai fiu despărțit.

Şi El nu e de găsit decât pe calea arătată de Evanghelie:

Întreagă şi mângâietoare renunțare.

Supunere totală lui Iisus Christos şi duhovnicului meu.

Bucurie veşnică pentru o zi de trudă pe pământ.

Non obliviscar sermones tues. Amen.

Note

[1] Memorial. „La câteva zile după moartea lui Pascal, scrie Părintele Guerrier (un călugăr benedictin căruia Marguerite Périer i-a înmânat prima copie a manuscrisului *Cugetărilor*), un servitor din casă descoperi din întâmplare în dublura vestei ilustrului defunct ceva care părea mai gros decât restul; descosând căptuşeala pentru a vedea ce se afla acolo, descoperi o bucată de pergament îndoit, scris de mâna domnului Pascal, iar în interior o hârtie scrisă de aceeaşi mână; una era copia fidelă a celeilalte. Aceste obiecte fură imediat înmânate doamnei Périer, care le arătă mai multor prieteni apropiaţi. Toţi căzură de acord că nu era nici o îndoială că pergamentul, scris atât de îngrijit, cu trăsături atât de ferme, era un fel de memorial pe care Pascal îl păstra cu mare atenţie pentru a-i aduce întotdeauna aminte de un anumit lucru pe care voia să-l aibă mereu sub ochi şi în minte: de aproape opt ani, îl cosea şi-l descosea de fiecare dată când îşi schimba hainele.“ Avem deci în acest document notarea directă a unor impresii trăite de Pascal în chinurile sufletului său (Cf. Scrisoarea Jacquelinei din 25 ianuarie 1655).

Secțiunea întâi

Cugetări despre spirit și despre stil

*1. – *Diferența între spiritul geometric și spiritul de finețe.* – În spiritul geometric, principiile sunt palpabile, dar nu la îndemâna uzului comun; așa încât, din lipsa obișnuinței, abia dacă le băgăm în seamă: dar, dacă le-am acorda măcar puțină atenție, am vedea principiile luminându-se deplin; și ar trebui să avem un spirit lipsit de subtilitate pentru a judeca greșit niște principii atât de evidente încât e aproape imposibil ca înțelesul lor să ne scape.

Dar, în spiritul de finețe, principiile sunt la îndemâna oricui, sub ochii tuturor. Nu e nevoie de nici o stâlcire a minții, nici măcar de vreo străduință deosebită, ci doar de o vedere bună, dar una cu adevărat bună: principiile sunt atât de limpezi și atât de multe că este aproape imposibil să ne scape. Or, omisiunea unui principiu aduce după sine eroarea, astfel, e nevoie de o privire clară pentru a vedea toate principiile și de un spirit subtil pentru a judeca corect principiile cunoscute.

Toți geometrii ar deține deci și un spirit de finețe dacă ar avea o vedere bună, căci ei nu judecă

incorect principiile pe care le cunosc; iar spirit de finețe ar putea avea și geometrii dacă și-ar apleca privirea asupra unor principii neobișnuite pentru geometrie.

Ceea ce face deci ca anumite spirite de finețe să nu fie înzestrate și cu spirit geometric este neputința lor de a se ocupa de principiile de geometrie; iar ceea ce face ca geometrii să nu fie și niște spirite fine este incapacitatea lor de a vedea ceea ce se află chiar sub ochii lor; obișnuiți fiind cu principiile de geometrie clare și elementare, obișnuiți să nu emită judecăți decât după ce au văzut bine și au mânuit principiile, în lucrurile de finețe se rătăcesc pentru că aici principiile nu se lasă ușor manevrate. Pe acestea le vedem greu, mai degrabă le simțim decât le vedem; și mai greu e să-i facem să le simtă pe cei care nu le percep ei înșiși: lucruri delicate și numeroase pentru care ne trebuie un simț foarte subtil și clar pentru a le sesiza și a le judeca drept și la obiect, conform acestui simțământ, fără să le putem adesea demonstra printr-un ordin, ca în geometrie; pentru că despre ele nu avem, cum are aceasta, niște principii, și dacă ne-am angaja într-o asemenea întreprindere, nu le-am da de capăt niciodată. Lucrurile trebuie văzute cu o singură privire și nu printr-un raționament progresiv, cel puțin până la un anumit nivel. De aceea se întâmplă atât de rar ca geometrii să aibă spirit de finețe, iar spiritele de finețe să fie geometri. Din pricină că geometrii ar vrea să trateze geometric anumite lucruri de finețe, acoperindu-se

de ridicol, dorind să înceapă cu definiţii şi să continue cu principii şi nu aceasta este calea în acest fel de raţionament. Şi nu pentru că mintea n-ar putea să-l urmeze; dar o face tacit, firesc şi fără artă, expresia aparţinând tuturor oamenilor, pe când puterea de simţire nu o au decât puţini.

Spiritele de fineţe, dimpotrivă, obişnuite fiind să judece dintr-o singură privire, sunt atât de uimite – când li se prezintă propoziţii din care ele nu înţeleg nimic, pentru că, spre a le pătrunde, ar trebui să treacă prin definiţii şi principii atât de sterile şi pe care nu sunt obişnuite să le vadă astfel în detaliu –, încât se descurajează şi le resping.

Numai spiritele lipsite de subtilitate nu sunt niciodată nici geometrice, nici fine.

Geometrii care nu sunt decât geometri au o judecată corectă dacă li se exprimă toate lucrurile prin definiţii şi principii: altfel, sunt falşi şi insuportabili, căci nu judecă drept decât principiile foarte clare.

Spiritele fine care nu sunt decât atât nu au răbdare să coboare până la principiile prime ale lucrurilor speculative şi de imaginaţie pe care nu le-au văzut în lume, fiind în afara simţului comun.

*2. – Diverse feluri de bun-simţ; cele care sunt într-o anumită ordine a lucrurilor, şi nu în altele, unde nu-şi găsesc locul.

Unii trag consecinţe valabile din puţine principii şi atunci se poate vorbi de o probitate a simţului.

Alţii trag consecinţe valabile din lucruri în care se află multe principii.

De exemplu, unii înțeleg bine efectele apei în care se află puține principii, dar consecințele sunt atât de greu de surprins că e nevoie de o extremă probitate pentru a putea să ajungi la ele.

Cei dintâi nu au nevoie să fie mari geometri numai pentru atât, pentru că geometria înțelege un mare număr de principii şi poate exista un spirit a cărui natură să poată pătrunde puține principii în adâncimea lor şi să nu poată pătrunde absolut deloc lucrurile care conțin multe principii.

Există deci două feluri de spirite: unul care pătrunde puternic şi adânc consecințele principiilor şi acesta este spiritul de probitate; celălalt înțelege un mare număr de principii fără să le confunde şi acesta este spiritul geometric. Unul are forță şi probitate, celălalt amplitudine. Şi unul poate exista foarte bine fără celălalt, spiritul putând fi puternic şi îngust, dar şi amplu şi slab.

3. – Cei obişnuiți să judece prin sentiment nu înțeleg nimic din lucrurile rațiunii, căci vor să pătrundă totul cu o singură privire şi nu au deprinderea de a căuta principiile. Alții, dimpotrivă, obişnuiți să gândească prin principii, nu înțeleg nimic din lucrurile sentimentului, căutând şi aici principii şi nereuşind să cuprindă nimic cu o singură privire.

4. – *Geometrie, finețe.* – Adevărata elocință râde de elocință, adevărata morală râde de morală; adică morala judecății râde de morala spiritului – care nu are reguli.

Judecata aparţine sentimentului, aşa cum ştiinţele aparţin spiritului. Fineţea este partea judecăţii, geometria este partea spiritului.

A râde de filosofie înseamnă cu adevărat a filosofa.

*5. – Cei care judecă o operă fără să ţină seama de vreo regulă sunt, faţă de ceilalţi, asemenea celor care nu au ceas faţă de cei care au. Unul spune: „Au trecut deja două ore". Celălalt răspunde: „Nu au trecut decât trei sferturi de oră". Eu mă uit la ceas şi-i spun unuia dintre ei: „Pentru dumneata timpul trece greu"; iar celuilalt: „N-ai simţit timpul, căci a trecut o oră şi jumătate". Şi râd de cel care-mi spune că mie mi se pare timpul lung şi că judec după fantezia mea: el nu ştie că eu judec după ceas.

*6. – Cum slăbeşte spiritul, poate slăbi şi sentimentul.

Spiritul şi sentimentul se dezvoltă prin conversaţie. Şi tot prin conversaţie spiritul şi sentimentul pot obosi. După cum sunt bune sau rele, pot instrui sau pot obosi, conversaţiile folositoare le dezvoltă, cele nefolositoare le tocesc. Este deci important să ştim să alegem ca să le cultivăm şi nu să le slăbim şi nu putem face această alegere decât dacă acestea sunt bine constituite şi nu şubrede. Acesta este cercul, fericit cel ce poate ieşi din el.

*7. – Pe măsură ce avem mai mult spirit, găsim din ce în ce mai mulţi oameni originali. Oamenii comuni nu desluşesc diferenţele între oameni.

8. – Sunt mulți oameni care ascultă liturghia cum ar asculta vecernia.

*9. – Când vrem să corectăm pe cineva cu folos, pentru a-i arăta că se înşeală, trebuie să observăm din ce unghi abordează acesta lucrul său, căci în mod obişnuit din unghiul acela lucrul este adevărat, şi să-i vădim lui acest adevăr, descoperindu-i unghiul din care acesta vede greşit. Va fi mulțumit când va vedea că nu s-a înşelat, ci doar i s-a întâmplat să nu poată vedea bine din toate unghiurile. Nu ne supărăm că nu putem vedea din mai multe părți deodată, dar ne supărăm dacă ne dăm seama că ne-am înşelat. Şi acest lucru vine din aceea că în mod firesc omul nu poate să vadă totul şi că tot firesc este ca el să nu se înşele privind dintr-un punct de vedere; cât de adevărate se dovedesc temerile simțurilor.

*10. – Rațiunile pe care le descoperim singuri ne conving de obicei mai lesne decât cele apărute în mintea celorlalți.

11. – Toate distracțiile sunt periculoase pentru viața creştină; dar dintre toate acelea pe care lumea le-a inventat, nimic nu e mai de temut decât teatrul. O reprezentare atât de naturală şi delicată a patimilor le răscoleşte şi le sădeşte pe acestea în inima noastră, cu deosebire patima iubirii. Şi mai ales când e prezentată drept castă şi cinstită. Căci, cu cât pare mai inocentă sufletelor nevinovate, cu atât e mai capabilă să le tulbure; violența ei mângâie amorul propriu în care se naşte dorința de a provoca aceleaşi efecte care se văd pe scenă, atât de bine jucate. Şi ne

simţim conştiinţa curată, bizuindu-ne pe cinstea sentimentelor pe care le vedem, îndepărtând din sufletele pure teama, acestea imaginându-şi că nu pot răni puritatea iubind cu o dragoste care pare atât de înţeleaptă.

Astfel, plecăm de la teatru cu inima plină de toată frumuseţea şi farmecul iubirii, atât de convinşi, cu sufletul şi mintea, de inocenţa lor că suntem gata să primim cele dintâi emoţii sau să încercăm să le sădim în inima cuiva pentru a ne bucura de aceleaşi plăceri şi sacrificii pe care teatrul ni le-a zugrăvit atât de bine.

12. – Scaramouche care nu se gândeşte decât la un singur lucru[1].

Doctorul atât de plin de dorinţa de a vorbi că mai vorbeşte un sfert de oră după ce a spus totul.

13. – Ne place să privim rătăcirea, pasiunea Cléobulinei, pentru că ea le ignoră. Dacă nu s-ar înşela nu ne-ar plăcea.[2]

*14. – Când un discurs firesc zugrăveşte o pasiune sau un efect, descoperim şi în noi înşine adevărul pe care îl auzim, dar, neştiind că el se află acolo, suntem gata să-l iubim pe cel care ne-a făcut să-l simţim; căci nu dintre-ale lui ni-l împărtăşeşte, ci dintre-ale noastre. Binele pe care ni-l face ne îndeamnă să-l iubim, în afară de faptul că inima este înclinată să-l îndrăgească tocmai pentru această comuniune a înţelegerii.

15. – Elocinţa care convinge prin blândeţe nu prin constrângere, ca tiran şi rege.

15 *bis.* – Elocința este arta de a spune lucrurile în felul următor: 1. Cei care ascultă să înțeleagă uşor şi cu plăcere; 2. Să fie interesați, în aşa fel încât amorul lor propriu să-i îndemne de bună voie să se gândească la ceea ce ascultă.

Ea constă deci în corespondența care trebuie stabilită între mintea şi inima celor cărora li se vorbeşte, pe de o parte, pe de altă parte, între gândirea şi expresia de care se foloseşte cel care vorbeşte. Ceea ce presupune o cercetare profundă a inimii omului pentru a-i cunoaşte toate resorturile, găsind astfel proporțiile corecte pentru discursul pe care vrem să-l potrivim acestor resorturi. Trebuie să ne punem în locul celor care ne ascultă şi să încercăm mai întâi asupra propriei noastre inimi turnura pe care o vom da discursului pentru a vedea dacă una e făcută pentru cealaltă şi să ne asigurăm că auditoriul va fi aproape obligat să i se supună. Trebuie să ne mărginim, pe cât posibil, la simplitatea naturală, să nu facem mare ceea ce este mic, nici mic ceea ce este mare. Nu e de ajuns ca un lucru să fie frumos, el trebuie să fie propriu subiectului, să nu aibă nimic în plus, dar nici să nu-i lipsească nimic.

17. – Râurile sunt drumuri mergătoare, ele ne duc unde vrem să ajungem.

*18. – Când nu se cunoaşte adevărul unui lucru e bine să existe o eroare comună în care să se fixeze mintea oamenilor, cum ar fi, de exemplu, luna, căreia i se atribuie schimbarea anotimpurilor, înmulțirea bolilor etc., căci boala cea mai răspândită a omului

este curiozitatea iscoditoare în faţa lucrurilor pe care nu le cunoaşte; mai bine pentru el să se afle în eroare decât bolnav de această curiozitate inutilă.

18 *bis*. – Modalitatea de a scrie a lui Epictet, Montaigne şi Salomon de Tultie[3] este cea mai la îndemână, ea se insinuează uşor, se fixează în memorie şi lucrările lor sunt cel mai adesea citate pentru că sunt alcătuite din reflecţii născute din conversaţii obişnuite despre viaţă; cum se întâmplă când, vorbind despre eroarea comună răspândită în lume că luna ar fi cauza unor lucruri, se va găsi întotdeauna cineva să amintească că Salomon de Tultie zicea că dacă nu cunoşti adevărul unui lucru e mai bine să existe o eroare comună etc., care este reflecţia altcuiva.

*19. – Ultimul lucru pe care-l aflăm când alcătuim o lucrare este cu ce ar fi trebuit să începem.

*20. – *Ordine*. – De ce să-mi împart morala în patru capitole mai degrabă decât în şase? De ce să stabilesc virtutea de patru feluri, de două sau de un singur fel? De ce să ne mărginim la *abstine et sustine*[4] mai degrabă decât la „urmează natura“, sau ocupă-te de ale tale, fără nedreptate, ca Platon, sau de altceva? – Dar iată, veţi spune, totul se poate închide într-un cuvânt. – Da, dar este inutil dacă nu-l explici, iar când încerci să-l explici, de îndată ce desfaci un precept care le închide pe toate celelalte, se iveşte confuzia pe care tocmai vrem s-o evităm. Astfel, dacă preceptele sunt închise în unul singur, sunt ascunse şi inutile, ca într-un cufăr, şi nu

se arată niciodată decât în confuzia lor naturală. Natura le-a stabilit pe toate fără să le închidă pe unele în altele.

21. – Natura a aşezat adevărurile fiecare în sinea lui, doar arta noastră le-a închis unele în altele, ceea ce nu e firesc: fiecare îşi are rostul lui.

*22. – Să nu mi se spună că nu e nimic nou în ceea ce afirm; dispunerea materialului e nouă; când se joacă *paume*, mingea este aceeaşi, dar unul o plasează mai bine.

Mi-ar place să mi se spună că m-am folosit de cuvinte perimate. Ca şi cum aceleaşi reflecţii nu pot forma un alt corp al discursului printr-o dispoziţie diferită, ca şi cum aceleaşi cuvinte nu pot alcătui alte reflecţii prin dispunerea lor diferită.

23. – Cuvintele diferit aranjate dau un sens diferit şi sensurile altfel aranjate produc efecte diferite.

*24. – *Limbaj.* – Nu trebuie să ne abatem mintea în altă parte, decât pentru a o lăsa să se odihnească, dar numai când se cuvine, când e potrivit s-o facem, căci cel care-şi odihneşte mintea când nu trebuie o oboseşte; şi cel care oboseşte lasă totul baltă; într-atât răutatea desfrânării se complace în a acţiona împotriva a ceea ce ar trebui să se obţină de la noi, fără să ni se ofere şi plăcerea, preţul pentru care dăm tot ceea ce ni se cere.

*25. – *Elocinţa.* – Avem nevoie de lucruri agreabile şi reale; dar agreabilul trebuie el însuşi prins de adevăr.

26. – Elocința este zugrăvirea gândului şi astfel cei care, după ce au pictat, mai adaugă, obțin un tablou în loc de portret.

*27. – *Miscellan. Limbaj* .– Cei care construiesc antiteze forțând cuvintele sunt asemenea celor care fac ferestre false pentru simetrie: scopul lor nu este să vorbească bine, ci să potrivească figurile de stil.

28. – Simetria, în ceea ce poți cuprinde cu o singură privire, întemeiată pe faptul că altminteri nu se poate, şi întemeiată, de asemenea, pe simetria chipului uman; de aici dorința unei simetrii în lățime şi nu în înălțime sau în profunzime.

29. – Ascultând un discurs într-un stil firesc, suntem uimiți şi fermecați, căci ne aşteptam să vedem un autor şi descoperim un om. Tot aşa cei care sunt înzestrați cu bun gust, când citesc o carte, sperând să găsească în ea un om, sunt surprinşi să descopere un autor: *plus Poetice quam humane locutus es*[5]. Onorează natura cei care o învață că ea poate vorbi despre orice, chiar şi despre teologie.

30. – *A se vedea discursurile 2, 4, şi 5 ale Jansenistului; lucruri înalte şi serioase.*

Urăsc în aceeaşi măsură bufonul şi imbecilul; nu mi-aş face prieten nici dintr-unul, nici din celălalt.

Unii nu pleacă decât urechea, pentru că inima le lipseşte: regula este buna-credință. Poet nu om universal.

După al optulea discurs, credeam că am răspuns destul. Frumusețea prin omisiune, prin judecată.

31. – Toate falsele frumuseți pe care le blamăm la Cicero au un mare număr de admiratori.

*32. – Există un anumit model de grație și frumusețe care provine din raportul între natura noastră, puternică sau slabă, așa cum este, și lucrul care ne place.

Tot ceea ce este construit urmând acest model ne încântă: casă, cântec, discurs, vers, proză, femeie, păsări, râuri, copaci încăperi, haine etc. Tot ceea ce nu urmează acest model displace celor înzestrați cu bun-gust.

Și cum există un raport perfect între un cântec și o casă făurite după un model adecvat, pentru că acestea seamănă acelui model unic, chiar dacă, fiecăruia în genul său, există și un raport perfect între lucrurile făcute după un model prost. Nu pentru că modelul prost ar fi și el unic, există o infinitate de modele proaste; dar fiecare sonet prost, de exemplu, după orice model prost ar fi făcut, seamănă perfect cu o femeie îmbrăcată după un model prost.

Nimic nu ne face să înțelegem mai bine cât de ridicol poate fi un sonet nereușit, decât cercetându-i natura și modelul și imaginându-ne o femeie sau o casă făcute după acel model.

*33. – *Frumusețea poetică.* – Așa cum spunem frumusețe poetică, am putea spune frumusețe geometrică sau frumusețe medicală; dar nu spunem: pentru că știm care este obiectul geometriei și că el constă în a face demonstrații și care este obiectul medicinei, acela de a vindeca; dar nu știm în ce

constă graţia care este obiectul poeziei. Nu ştim ce este acel model natural care ar trebui urmat; şi, în lipsa acestei ştiinţe, s-au inventat nişte termeni bizari: „secol de aur, minune a zilelor noastre, fatal“ etc; şi acest jargon se numeşte frumuseţe poetică.

Dar cel care şi-ar putea imagina o femeie conform acestui model, care constă în a spune lucruri de nimic în vorbe mari, va avea în faţa ochilor o frumoasă domnişoară plină de oglinjoare şi brăţări, care-i va stârni râsul pentru că el ştie mult mai bine în ce constă farmecul unei femei decât cel al unui vers. Doar cei care nu se pricep o vor admira astfel împodobită; în multe locuri, la ţară, ar putea fi luată drept regină; iată de ce le spunem noi acestor sonete făcute după un asemenea model, reginele cătunului.

*34. – Nu treci drept cunoscător al versului între oameni, dacă nu ai renume de poet, de matematician etc.

Dar oamenii universali nu au nevoie de însemne speciale şi nu fac nici o diferenţă între meseria de poet şi aceea de brodereasă.

Oamenilor universali nu li se spune nici poeţi, nici geometri etc., căci ei sunt toate la un loc şi le pot judeca pe toate. Nu-i poţi ghici. Vor vorbi când vor intra despre ceea ce se vorbea înainte de sosirea lor. Nu se desluşeşte în ei o calitate mai mult decât alta, în afară de situaţiile în care trebuie să se folosească de una anume, dar să nu uităm, acestora nu li se va spune că vorbesc bine când nu se dezbat probleme de limbaj, li se spune doar atunci când vine vorba despre această chestiune.

Este deci o minciună să lauzi pe cineva imediat ce a intrat că e foarte priceput la poezie: dar e de prost-gust să nu recurgi la un cunoscător când e vorba să supui judecății câteva versuri.

35. – N-ar trebui nici să se spună: „Acesta este matematician“ nici acesta este „predicator“, nici „elocvent“, ci „om universal“. Această calitate universală este singura care-mi place. Când, văzând un om, îți aduci aminte de cartea lui, este semn de prost-gust; aş vrea să nu se vădească nici o calitate decât dacă se întâmplă să se ivească ocazia de a folosi una din ele *(Ne quid nimis)*[6], de teamă ca nu cumva una din calități să le întreacă pe celelalte, şi să fie poreclit după ea; să nu ne gândim că vorbeşte bine decât dacă vine vorba despre calitatea de a vorbi bine, dar atunci să facem remarca necesară.

36. – Omul e plin de nevoi; el nu-i iubeşte decât pe cei care ştiu să i le împlinească pe toate. „E un bun matematician“, se va spune – dar pe mine nu mă interesează matematica; el m-ar putea lua drept o teoremă. – „E un bun războinic.“ – M-ar confunda cu un oraş asediat. Am nevoie de un om universal care să se poată acomoda nevoilor mele generale.

37. – (Pentru că nu poți fi universal şi să ştii tot ceea ce se poate şti, trebuie să ştii câte puțin din toate. E mai bine să ştim câte puțin din toate decât să ştim totul despre un lucru; universalitatea e cea mai plăcută; dacă le-am putea avea pe amândouă ar fi şi mai bine, dar dacă trebuie să alegem, s-o ale-

gem pe cea dintâi, căci lumea simte şi face astfel, iar lumea este adesea bun judecător.)

38. – Poet nu om universal.

*39 – Dacă trăznetul ar cădea prin văi etc., poeților şi celor care nu reflectează decât la acest gen de lucruri, le-ar lipsi argumentele.

*40. – Exemplele la care apelăm pentru a demonstra anumite lucruri, dacă vrem ca ele să fie exemplificatoare, vom apela la alte lucruri folosindu-le drept exemple; dar cum avem întotdeauna credința că ceea ce vrem să dovedim este mai dificil, trebuie să găsim exemplele cele mai clare care să ne ajute în demonstrație.

Astfel, când vrem să demonstrăm un lucru general, trebuie să dăm mai întâi regula particulară a unui caz; dar când vrem să demonstrăm un caz particular, trebuie să începem cu regula (generală). Căci întotdeauna acel lucru pe care vrem să-l demonstrăm ni se va părea obscur, şi clar doar cel pe care-l folosim drept argument; când ne propunem să demonstrăm un lucru mai întâi ne imaginăm că este greu de deslușit şi că, dimpotrivă, cel prin care vrem să-l demonstrăm este limpede, şi astfel îl vom putea înțelege mai uşor.

*41. – *Epigramele lui Marțial.* – Omului îi place răutatea: dar nu împotriva chiorilor sau a celor nefericiți, ci împotriva celor fericiți şi trufaşi. Gândind altfel, ne-am înşela.

Desfrânarea este izvorul tuturor tulburărilor noastre, şi umanitatea etc.

Trebuie să le fim pe plac celor care au sentimente umane şi tandre.

Epigrama cu cei doi chiori nu are nici o valoare, căci ea nu-i consolează şi nu face decât să ofere prilejul unui spor de glorie pentru autor. Tot ceea ce nu este decât pentru autor nu are valoare. *Ambitiosa recidet ornamenta.*[7]

42. – Ne place să-i spunem regelui *Prinţe*, pentru că astfel îi mai scădem din măreţie.

43. – Anumiţi autori, vorbind despre operele lor, spun „Cartea mea, comentariul meu, istoria mea etc." Miros a megieşi proprietarii care rostesc toată ziua bună ziua „casa mea". Ar fi mai bine să se spună cartea noastră, comentariul nostru, istoria noastră etc., dat fiind că, de obicei, multe din lucrurile pe care acestea le conţin sunt ale altora.

44. – Vreţi să se vorbească de bine despre voi, nu vă lăudaţi singuri.

*45. – Limbile sunt cifruri în care nu literele se schimbă în alte litere, ci cuvintele în alte cuvinte, în aşa fel că până la urmă o limbă necunoscută devine descifrabilă.

*46. – Cei pricepuţi la glume ascund un caracter urât.

*47. – Sunt unii care vorbesc bine, dar nu ştiu să scrie bine. Aflându-se într-un loc, asistenţa îi încălzeşte, dobândind mai mult spirit decât dacă ar fi lipsiţi de această căldură.

*48. – Când într-un discurs dăm peste cuvinte care se repetă şi pe care le vedem totuşi că sunt

atât de potrivite că am strica discursul dacă le-am schimba, trebuie să le lăsăm la locul lor, făcând din ele marca discursului; numai invidia este oarbă şi nu ştie că această repetiție nu e o greşeală; căci nu există reguli generale.

*49. – A masca natura, a o măslui. Nu rege, papă, episcop, – ci *august monarh* etc.; nu Paris –, ci *capitala regatului*. Sunt locuri unde Parisului trebuie să i se spună Paris şi alte locuri unde i se poate spune capitala regatului.

50. – Sensul se schimbă conform cuvintelor care-l exprimă. Sensurile primesc de la cuvinte demnitatea, în loc să le-o ofere. Trebuie să căutăm exemple...

51. – Pyrrhonian pentru încăpățânat.

52. – Nimeni nu spune „curtezan" decât cei care nu sunt; „pedant" cel care nu e pedant; „provincial" cel care nu e provincial, şi pun pariu că editorul a introdus cuvântul în *Lettres au Provincial.*

53. – Căruța *vărsată* sau *răsturnată,* după intenție. *A risipi* sau *a vărsa,* după intenție (Pledoarie a domnului le M(aître)[8] despre franciscanul de nevoie.)

54. – *Miscell.* Fel de a vorbi: „Îmi dorisem să mă dedic acestui lucru."

55. – Virtutea *deschizătoare* a cheii, virtutea *atârnătoare* a unui cârlig.

56. – *Dezvăluire:* „Împărtăşesc neplăcerea dumneavoastră" domnul cardinal nu voia deloc să fie dezvăluit. „Spiritul meu e plin de nelinişte." „Sunt plin de nelinişte", e mai bine.

57. – Am fost stânjenit de aceste complimente: „V-am făcut multă supărare; mi-e teamă că vă plictisesc; mi-e teamă să nu fie prea lung“. Ori te laşi dus de ele, ori te înfurii.

58. – Sunteţi într-o proastă dispoziţie: „Scuzaţi-mă, vă rog“. Fără această scuză nu mi-aş fi dat seama că e vorba de o jignire. „Reverenţă vorbită...“ Nimic nu e mai de prost-gust decât scuza lor.

59. – „A stinge flacăra răzvrătirii“: e deja mult prea mult. „Neliniştea geniului său“: două cuvinte prea îndrăzneţe.

Note

[1] *Scaramouche*, actor italian, pe numele său adevărat Tiberio Fioreli, a dat reprezentații la Petit-Bourbon, între anii 1653 și 1659. În comedia dell'arte, el juca rolul tradițional al *Doctorului*. Pascal l-a văzut probabil în anul 1653 și a păstrat în această notă amintirea unei trăsături de caracter.

[2] *Cléobuline*, regina Corintului, personaj care figurează în celebrul roman al domnișoarei de Scudéry, *Artamène ou le Grand Cyrus*. Ea nutrește o pasiune inconștientă pentru unul din supuși, pe care-l iubește „fără să se gândească la faptul că-l iubește“. Contemporanii, pentru care *Le Grand Cyrus* era un roman cu cheie, vedeau în Cléobuline portretul reginei Cristina de Suedia.

[3] *Salomon de Tultie* este anagrama pentru Louis de Montalte, pseudonimul lui Pascal ca autor al *Provincialelor*. Se crede că el voia să-și semneze cu acest nume *Apologia*. În anul 1658, el își publicase lucrările științifice sub numele de Amos Dettonville, altă anagramă pentru Louis de Montalte.

[4] *Abstine et sustine*, deviza filosofilor stoici: Stăpânește-te și îndură.

[5] Tu vorbești mai mult ca poet decât ca om (Petronius).

[6] Nimic prea mult.

[7] „El va suprima ornamentele trufașe“ (Horațiu, *Epistola către Pisoni*).

[8] Antoine Le Maistre, autor al unei culegeri *Plaidoyers et Harangues*.

Secțiunea a II-a

Ticăloşia omului fără Dumnezeu

60. – *Prima parte:* Ticăloşia omului fără Dumnezeu.
Partea a doua: Fericirea omului care-l are pe Dumnezeu.
Altfel:
Prima parte: Natura este pervertită (de chiar natura însăşi).
Partea a doua: Există vindecare (prin Scriptură).

61. – *Ordine.* – Aş fi început acest discurs despre ordine în felul următor: arătând vanitatea oricăror condiții, vanitatea vieții obişnuite şi apoi vanitatea vieților filosofice, pyrrhoniană, stoică, dar ordinea n-ar putea fi respectată. Mă pricep cât de cât la ea şi ştiu cât de puțini oameni o pot înțelege. Nici o ştiință umană n-o poate urma. Nici Sfântul Toma n-a urmat-o. Matematica poate păstra o ordine, dar în adâncul ei aceasta este inutilă.

62. – *Prefața primei părți.* – Să vorbesc despre cei care au tratat despre cunoaşterea în sine: despre diviziunile lui Charron[1], care întristează şi plictisesc; despre confuzia lui Montaigne care a simțit bine lipsa

[unei drepte] metode, defect pe care l-a evitat, sărind de la un subiect la altul, încercând să păstreze aparențele.

Ce idee prostească i-a venit să se descrie pe sine! Şi nu întâmplător sau împotriva maximelor sale, cum se întâmplă tuturor; ci chiar prin propriile lui maxime şi făcând din aceasta un scop principal. A spune prostii din întâmplare şi din slăbiciune este un rău obişnuit, dar a-ți face un scop din a le spune e de negândit, mai ales asemenea prostii, precum cele pe care le spune...

*63 – *Montaigne.* Defectele lui Montaigne sunt mari. Cuvinte lascive, fără nici o valoare, în ciuda a ceea ce susține domnişoara de Gournay[2]. Credul, *oameni fără ochi.* Ignorant, *Cvadratura cercului, Lumea mai mare.* Eseurile sale despre uciderea voluntară, despre moarte. Inspiră un fel de uşurință a mântuirii, fără teamă, fără căință. Cartea lui nefiind alcătuită pentru a îndemna la pietate, nu era obligat să fie pios în ea, dar noi suntem mereu obligați să nu ne îndepărtăm de pietate. Am putea ierta sentimentele sale un pic prea libere şi voluptoase, în câteva ocazii ale vieții; dar nu-i putem ierta gândurile păgâne despre moarte; căci renunți la orice pietate doar dacă nu vrei să mori creştineşte: dar din toată cartea lui se vede că nu vrea decât să moară în laşitate şi indolență.

64. – Nu în Montaigne, ci în mine găsesc tot ceea ce văd în el.

*65. – Ceea ce are Montaigne bun nu poate fi sesizat decât foarte greu. Ceea ce are rău, în afară de

moravuri, putea fi corectat imediat dacă ar fi fost avertizat că povestea prea mult şi că vorbea prea des despre sine.

66. – Trebuie să ne cunoaştem pe noi înşine; dacă acest lucru nu ne foloseşte la descoperirea adevărului, măcar ne este de trebuinţă în călăuzirea vieţii noastre, căci nu e o cale mai dreaptă pentru ea.

*67. – *Deşertăciunea ştiinţelor.* – Ştiinţa lucrurilor exterioare nu mă poate consola de necunoaşterea moralei în vremuri de amărăciune; dar ştiinţa moravurilor mă va consola întotdeauna de ignorarea ştiinţelor exterioare.

*68. – Oamenii nu pot fi învăţaţi să fie oameni universali, îi poţi însă învăţa tot restul: dar se fălesc întotdeauna că sunt nişte oameni universali, şi niciodată că ar şti din toate câte ceva. Ei se laudă că ştiu singurul lucru pe care nu-l pot învăţa vreodată.

69. – *Două infinituri, calea de mijloc.* – Când citeşti prea repede sau prea încet nu înţelegi nimic.

70. – Natura ne-a... [Natura ne-a aşezat atât de bine la mijloc că dacă schimbăm o parte a balanţei, o schimbăm şi pe cealaltă: *Je faisons, zôa trékei*[3]. Ceea ce mă face să cred că există resorturi în capul nostru dispuse în aşa fel încât atingându-se unul se declanşează şi contrariul.]

71. – Prea mult vin, prea puţin vin; nu-i mai daţi, nu poate descoperi în el adevărul, daţi-i prea mult şi tot nu-l va găsi.

*72. – *Disproporţia omului.* – [Iată unde ne duc cunoştinţele despre natură. Dacă acestea nu sunt

veritabile, în om nu există adevărul; dacă sunt, omul găseşte în ele un mare subiect de umilință, obligându-l să se micşoreze într-un fel sau altul. Dar pentru că el nu poate trăi fără să creadă în ele, îi doresc ca înainte de a începe o cercetare minuțioasă a naturii, s-o observe cu seriozitate, cu zăbavă, să se privească pe sine şi să afle proporția în care există...] Omul să contemple deci întreaga natură în toată grandoarea şi prestanța sa: să-şi îndepărteze privirile de la lucrurile care-l înconjoară. Să privească strălucitoarea lumină ca o lampă eternă luminând universul; pământul să i se pară ca un punct față de acest uriaş cerc pe care astrul îl descrie şi să se minuneze că acest uriaş cerc nu e decât un punct extrem de neînsemnat față de cel pe care astrele rotitoare îl parcurg pe cer.

Dacă vederea se opreşte aici, imaginația să treacă dincolo, dar ea va obosi mai repede să conceapă decât natura s-o hrănescă. Toată lumea aceasta vizibilă nu este decât o fulgerare imperceptibilă în vastul sân al naturii. Nici o idee n-ar putea-o aproxima. În zadar ne vom spori puterea gândului, dincolo de spațiile imaginabile, nu vom obține decât nişte firavi atomi față de realitatea lucrurilor. Totul este o sferă infinită al cărei centru se află pretutindeni iar circumferința nicăieri. În sfârşit, acest tot reprezintă mărturia cea mai sensibilă a atotputerniciei lui Dumnezeu, încât imaginația noastră se rătăceşte în încercarea de a-l gândi.

Omul, întorcându-se spre el însuşi, să observe ce este el față cu tot ceea ce există; să se privească pe sine ca pe un rătăcit în acest canton mărginaş al naturii; şi din acest locşor al universului, în care a fost instalat, să învețe a judeca pământul, regatele, orăşelele şi pe sine însuşi la adevărată lui valoare. Ce este un om în infinit?

Dar pentru a-i prezenta o altă minune, la fel de incredibilă, îl rog să cerceteze, în ceea ce cunoaşte, elementele cele mai fragile. O muşiță îi dezvăluie, în minusculul ei trup, părți incomparabil mai mici, picioruşe cu încheieturi, vene în aceste picioruşe, sânge în aceste vene, umori în sânge, picături în umori şi vapori în aceste picături; divizând mai departe aceste ultime lucruri, îşi va epuiza forțele în încercarea de a le gândi. Şi scopul ultim la care el poate ajunge este tot cel al discursului nostru. Va crede poate că ceea ce a descoperit este infimul extrem a naturii. Şi-l voi face din nou să privească în abisuri. Îi voi zugrăvi nu numai universul vizibil, ci chiar toată imensitatea naturii pe care o putem concepe, în incinta acestei imagini reduse care este atomul. Să vadă în el un infinit de universuri, fiecare cu cercul lui, cu planetele şi pământul său, în aceeaşi proporție cu lumea vizibilă; iar pe acest pământ va zări animale şi chiar o muşiță, în care va regăsi tot ceea ce i-au arătat şi cele dintâi. Şi descoperind mereu în toate acelaşi lucru infinit, continuă să se piardă printre aceste minuni uluitoare, atât în micime cât şi în vastitate. Cine n-ar admira trupul nostru care

adineaori nu era perceptibil în univers, imperceptibil universului însuşi în sânul acestui tot, ca să apară acum un colos, o lume sau mai degrabă un tot față de neantul la care nu putem ajunge?

Cine se va măsura în acest fel se va înspăimânta de sine şi simțindu-se susținut, în masa pe care i-a dat-o natura, între cele două abisuri, al infinitului şi al neantului, se va cutremura de admirație şi va fi mai înclinat să le contemple în tăcere decât să le cerceteze cu trufie.

Căci, până la urmă, ce este omul în natură? Un nimic în raport cu infinitul, un tot în raport cu nimicul, aşezat la mijloc, între nimic şi tot. Infinit de departe de înțelegerea extremelor, scopul lucrurilor şi principiul lor sunt pentru el în mod absolut ascunse, într-un secret impenetrabil, egal de neputincios în a vedea nimicul din care a ieşit şi infinitul în care e cufundat.

Ce va face el, în afară de a percepe [puțina] aparență pe calea de mijloc a lucrurilor, într-o eternă disperare de a nu le descoperi niciodată principiul şi scopul? Toate lucrurile au ieşit din nimic şi sunt sortite infinitului. Cine să urmeze aceste uluitoare demersuri? Numai Autorul lor le poate cunoaşte. Şi în afară de el, nimeni nu le va cunoaşte.

Pentru că nu au contemplat aceste infinituri, oamenii au cutezat semeți în cercetarea naturii, ca şi cum ar exista într-o anumită proporție față de ea. Lucru ciudat că au vrut să înțeleagă principiile lucrurilor şi de aici să reuşească să cunoască tot,

printr-o prezumție la fel de mare ca și obiectul cercetării lor. E în afara oricărei îndoieli că nu poți concepe un asemenea scop fără o trufie sau fără o capacitate infinită precum aceea a naturii.

Când ești un învățat, înțelegi că natura a înscris imaginea ei și a Autorului ei, în toate lucrurile, acestea ținând toate de dubla ei infinitate. Astfel, vedem că toate științele sunt infinite în întinderea propriilor cercetări: cine se mai îndoiește că geometria are de explorat o infinitate de infinite teoreme despre proporții. Acestea sunt infinite în multitudinea și subtilitatea principiilor lor: căci cine nu vede că cele propuse drept ultimele nu se susțin de la sine și că ele se sprijină pe acelea care, având pe altele drept sprijin, nu se îndură niciodată să fie ultimele? Dar spunem că sunt ultimele care apar rațiunii noastre, tot așa cum procedăm în lucrurile materiale în care numim punct indivizibil pe cel dincolo de care simțurile noastre nu mai zăresc nimic, cu toate că acesta este prin natura sa divizibil la infinit.

Dintre aceste infinituri ale științei, cel al mărimilor este cel mai sensibil și iată de ce sunt puține persoane care ar putea pretinde că ele cunosc totul: „Vreau să vorbesc despre toate", spunea Democrit.

Dar infinitul în micime este mult mai puțin vizibil. Filosofii au pretins adeseori că au ajuns la el și aici toți s-au impiedicat. De unde s-au născut și obișnuitele titluri: *Despre principiile lucrurilor: Despre principiile filosofiei,* și altele asemenea, la fel de fastuoase, într-adevăr, chiar dacă nu la un

mod evident, precum unul care-ți sare în ochi, *De omni scibili.*

În mod firesc, omul se crede mai capabil de a atinge centrul lucrurilor decât de a-i cuprinde circumferința. Întinderea vizibilă a lumii ne depăşeşte, evident; dar cum noi suntem cei care depăşesc lucrurile mici, ne credem mai capabili să le stăpânim şi totuşi nu-ți trebuie mai puțină ştiință ca să ajungi la nimic decât îți trebuie pentru a ajunge la tot. Această ştiință ar trebui să fie infinită şi pentru unul şi pentru celălalt; mi se pare că cel care ar reuşi să cunoască principiile ultime ale lucrurilor ar putea ajunge să cunoască şi infinitul. Unul depinde de celălalt şi unul conduce la celălalt. Extremitățile se ating şi se unesc în Dumnezeu şi numai în Dumnezeu.

Să ne cunoaştem dimensiunile, suntem ceva, dar nu suntem totul. Pentru acel ceva care suntem, cunoaşterea primelor principii născute din nimic nu ni se dezvăluie, iar puținul care suntem din tot ne împiedică să vedem infinitul.

Inteligența noastră deține, în ordinea lucrurilor inteligibile, acelaşi loc ca şi trupul nostru în întinderea naturii.

Mărginiți în toate, această stare de mărginire se află în toate virtuțile noastre. Simțurile noastre nu percep nimic din extreme: prea mult zgomot ne asurzeşte; prea multă lumină ne orbeşte; distanța prea mare şi proximitatea ne împiedică să vedem; când e prea lung, dar şi când e prea scurt, un discurs îşi pierde din claritate: prea multe adevăruri ne copleşesc

(cunosc pe unii care nu pot înțelege cum dacă din zero scazi patru, rămâne tot zero), primele principii sunt prea evidente pentru noi; prea multă plăcere ne stânjeneşte; prea multă armonie displace în muzică şi prea multe binefaceri irită: vrem să avem cu ce ne plăti datoriile: *Beneficia eo usque laeta sunt dum videntur exsolvi posse: ubi multum antevenere, pro gratia odium redditur*[4]. Nu simțim nici frigul extrem, nici căldura extremă. Calitățile excesive ne sunt potrivnice nu le putem percepe; de la un punct încolo nu le mai simțim, doar le îndurăm, prea multă tinerețe şi prea multă bătrânețe împiedică spiritul, ca şi prea multă sau prea puțina instrucție; în sfârşit, lucrurile extreme sunt pentru noi ca şi cum n-ar fi, iar noi nu existăm în raport cu ele; fie că ne scapă, fie că le scăpăm noi lor.

Aceasta este adevărata noastră stare. Cea care ne face incapabili să ştim cu certitudine totul, dar şi să ignorăm totul. Navigăm într-un mediu vast, nesigur şi plutitor, împinşi dintr-un loc în altul. Orice țărm pe care credem că l-am putea atinge, pentru a dobândi siguranță, se clatină, se îndepărtează şi dacă-l urmăm nu-l putem apuca, lunecă, pierind într-o eternă fugă. Pentru noi nimic nu stă pe loc. Aceasta este starea noastră naturală şi totuşi cea mai contrară predispozițiilor noastre; ardem de dorința de a găsi un loc tare sub picioare şi o temelie statornică pentru a înălța un turn ridicat la infinit. Dar temeliile noastre crapă, iar pământul se deschide până în străfunduri.

Căutăm deci un punct de siguranţă şi statornicie. Raţiunea noastră este deci decepţionată de inconstanţa lucrurilor vizibile: nimic nu poate fixa finitul între două infinituri care-l cuprind, dar îl şi expulzează.

Acestea fiind bine înţelese, eu cred că ar trebui să stăm liniştiţi, fiecare în locul în care natura l-a plasat. Acest mediu care ne-a fost lăsat moştenire, fiind întotdeauna departe de extreme, ce importanţă are dacă omul manifestă ceva mai multă înţelegere pentru lucruri? Nu este el la fel de infinit de departe de capăt, iar durata vieţii noastre nu este ea egal de infinit [depărtată] de eternitate, chiar dacă ar dura zece ani în plus?

În raport cu aceste infinituri, toate finiturile sunt egale: şi nu văd de ce ne-am apleca inteligenţa mai mult asupra unuia decât asupra celuilalt. Chiar numai comparaţia între noi şi infinit e de ajuns să ne facă să suferim.

Dacă omul s-ar studia pe sine mai întâi, el ar vedea cât de incapabil este să treacă dincolo de el însuşi. Cum s-ar putea ca o parte să cunoască totul? – Dar va aspira să poată cunoaşte cel puţin părţile acelea cu care se poate măsura? Dar părţile lumii posedă toate un asemenea raport şi o asemenea înlănţuire că eu cred că e imposibil să cunoaştem una fără cealaltă şi fără întreg.

Omul, de exemplu, are legătură cu tot ceea ce cunoaşte. El are nevoie de un loc care să-l conţină, de timp pentru a dura, de mişcare pentru a trăi, de

elemente pentru a-l alcătui, de căldură, de hrană, de aer pentru a respira; el vede lumina, simte corpurile, în sfârşit totul se află sub semnul alianței cu el. Ar trebui deci, pentru a-l cunoaşte pe om, să aflăm de ce are nevoie de aer pentru a trăi, iar pentru a cunoşte aerul, ar trebui să aflăm în ce raport stă el cu viața omului etc. Flacăra nu arde fără aer, deci, pentru a cunoaşte flacăra trebuie să cunoaştem şi aerul. Deci toate lucrurile fiind cauzate şi cauzante, ajutătoare şi ajutate, mediate şi imediate, şi totul ținându-se printr-o legătură naturală şi insesizabilă care leagă ce-i mai îndepărtat şi ce-i mai diferit, cred că este imposibil să cunoaştem părțile fără să cunoaştem întregul şi nici întregul fără să cunoaştem părțile. [Eternitatea lucrurilor în ea însăşi sau în Dumnezeu ar trebui să uimească mica noastră durată. Imobilitatea fixă şi constantă a naturii, în comparație cu schimbarea continuă care se petrece în noi, trebuie să aibă acelaşi efect.]

Şi ceea ce încoronează neputința noastră de a cunoaşte lucrurile este faptul că ele sunt simple în ele însele, iar noi suntem alcătuiți din două naturi opuse şi de gen diferit, din suflet şi trup. Este imposibil ca partea care raționează în noi să fie altceva decât spirit; şi când se pretinde că am fi doar corporali, acest lucru ne exclude şi mai mult de la cunoaşterea lucrurilor, nefiind nimic mai de neconceput decât să se spună că materia se cunoaşte pe sine. Nu ne este în putere să ne dumirim cum s-ar putea cunoaşte.

Şi astfel, dacă suntem doar materie, nu putem cunoaşte nimic, dar dacă suntem spirit şi materie, nu putem ajunge la o cunoaştere perfectă a lucrurilor simple, spirituale sau corporale.

De aici vine faptul că toţi filosofii confundă ideile despre lucruri şi vorbesc de lucruri corporale la un mod spiritual şi despre cele spirituale la un mod corporal. Căci cutează să spună că trupul tinde înspre jos, că aspiră spre centru, că se fereşte de distrugere, că se teme de vid, că are înclinaţii, simpatii, antipatii, toate lucruri care aparţin spiritului. Vorbind despre spirit, îl consideră ca având un loc, ca fiind în mişcare dintr-un loc în altul, lucruri care nu aparţin decât trupului.

În loc de a primi ideile acestor lucruri pure, noi le împodobim cu calităţile noastre şi contaminăm cu fiinţa noastră compusă lucrurile simple pe care le contemplăm.

Cine n-ar crede, văzându-ne compunând toate lucrurile din spirit şi trup, că acest amestec ne-ar fi chiar foarte de înţeles? Şi totuşi este lucrul pe care-l înţelegem cel mai puţin. Omul este pentru el însuşi cel mai minunat scop al naturii, căci nu poate concepe ce este trupul şi mai puţin chiar ce este spiritul şi aproape deloc că un lucru oarecare cum este corpul poate fi unit cu spiritul. Aceasta este culmea dificultăţilor sale de înţelegere şi totuşi aceasta este propria lui fiinţă: *Modus quo corporibus adhaerent spiritus comprehendi ab hominibus non potest et hoc tamen homo est.*[5]

În sfârşit, pentru a desăvârşi dovada slăbiciunii noastre, voi încheia cu aceste două consideraţii...

73. – Dar, poate că acest subiect depăşeşte posibilitatea raţiunii noastre. Să-i examinăm deci invenţiile în lucrurile aflate în puterea ei. Dacă există ceva spre care interesul propriu a făcut-o să se aplece cu multă seriozitate, acesta este cercetarea binelui ei suprem. Să vedem deci în ce cred aceste suflete puternice şi clarvăzătoare că l-ar putea găsi şi dacă sunt în acord.

Unul spune că binele suprem este în virtute, celălalt în voluptate, unul în ştiinţele naturale, celălalt în adevăr; *felix qui potuit rerum cognoscere causas*[6], altul într-o ignoranţă totală, altul în indolenţă, altul în rezistenţa la aparenţe, altul în a nu admira nimic, *nihil mirare propre res una quae possit facere et servare beatum*[7], iar adevăraţii pyrrhonieni în ataraxie, îndoială şi permanentă lepădare; alţii, mai înţelepţi, cred că au găsit ceva mai bun. Iată-ne răsplătiţi!

A se transpune după legile de sub titlul următor.

Dacă frumoasa filosofie n-a dobândit nimic sigur după o trudă atât de îndelungată şi încordată, să vedem poate că măcar sufletul va reuşi să se cunoască pe sine. Să-i ascultăm pe învăţaţii lumii cu privire la acest subiect. Ce au crezut ei despre substanţa sufletului 394. Au fost mai norocoşi în localizarea lui? 395. Ce au aflat despre originea, durata şi dispariţia lui? 399.

Să fie oare sufletul un subiect prea nobil pentru slabele lumini ale rațiunii? Să-l coborâm deci la materie, să vedem dacă el ştie din ce este făcut propriul său corp pe care-l însuflețeşte şi pe celelalte pe care le contemplă şi le mişcă în voie. Ce au aflat aceşti mari dogmatici care ştiu totul? *Harum sententiarum* 393.

Ar fi de ajuns dacă rațiunea ar fi rezonabilă şi ea este când mărturiseşte că n-a găsit nimic cert; dar că nu şi-a pierdut speranța [dimpotrivă, e mai înflăcărată ca niciodată în căutarea ei, sigură că are în ea forțele necesare pentru a dobândi această certitudine. Să ne desăvârşim deci rațiunea, să-i cercetăm puterile prin efectele acestora şi să le recunoaştem chiar prin ele; să vedem dacă are puterea necesară şi cele câteva puncte de sprijin capabile să sesizeze adevărul.]

74. – O scrisoare despre *nebunia ştiinței umane şi a filosofiei*. Această scrisoare înainte de *divertisment*.

Felix qui potuit... Nihil admirari.

Două sute optzeci de feluri de bine suprem în Montaigne.

75. – Partea întâi, 1, 2, cap. 1, Secțiunea a IV-a.

[*Conjectură.* Nu va fi greu să mai coborâm o treaptă şi s-o facem acum să pară ridicolă. Căci pentru a începe chiar cu ea însăşi], ce e mai absurd decât să spunem: corpurile neînsuflețite au pasiuni, temeri, orori? Că aceste corpuri insensibile, fără viață şi chiar imposibil s-o aibă – ar putea trăi pasiuni, care presupun un suflet cel puțin senzitiv pentru a le resimți?

Mai mult, că obiectul acestei orori ar fi vidul. Ce ar fi în vidul de care ar trebui să se teamă atât de tare? Ce e mai grosolan şi mai ridicol? Şi asta nu e totul: acestea au în ele însele un principiu de mişcare pentru a evita vidul; au braţe, picioare, muşchi, nervi?

76. – A scrie împotriva celor care aprofundează prea mult ştiinţele. Descartes.

77. – Nu-l pot ierta pe Descartes; el a vrut prin toată filosofia sa să se lepede de Dumnezeu: dar nu s-a putut stăpâni să nu-i acorde rolul de a da lumii un bobârnac pentru a o pune în mişcare; după care, lumea nu a mai avut trebuinţă de Dumnezeu.

78. – Descartes inutil şi nesigur.

79. – [*Descartes*. – Trebuie să spunem în linii mari: „A făcut-o dând lumii chip şi mişcare", căci e adevărat. Dar când e să demonstreze cum şi în ce fel, devine ridicol. Căci este inutil, nesigur şi penibil. Şi dacă ar fi adevărat, n-am mai crede că filosofia merită măcar o oră de osteneală.]

*80. – De ce un om şchiop nu ne irită pe când un spirit şchiop ne irită? Din cauză că un şchiop recunoaşte că noi nu suntem şchiopi pe când un spirit schiop ne acuză pe noi că avem un spirit şchiop. Dacă n-ar fi aşa ni s-ar face milă, nu ne-am înfuria.

Epictet întreabă foarte energic: „De ce nu ne supărăm când ni se spune că ne doare capul şi ne supărăm când ni se spune că gândim prost sau că alegem prost". Din cauză că suntem siguri că nu ne doare capul şi că nu suntem şchiopi, dar nu suntem

la fel de siguri că am ales adevărul. În aşa fel încât, nefiind siguri, din pricină că noi privim din punctul nostru de vedere, pe când un altul priveşte din punctul lui de vedere cu totul potrivnic, suntem surprinşi şi devenim neîncrezători, cu atât mai mult o mie de oameni râd de alegerea noastră; ar trebui să preferăm rațiunile noastre față de ale altora, dar e un lucru de cutezanță şi dificil. Or, această contradicție nu există cu privire la un şchiop.

*81. – Spiritul crede în mod firesc şi voința iubeşte în mod firesc; în aşa fel încât în lipsa unor obiecte adevărate, acestea se vor ataşa de obiecte false.

82. – *Imaginația.* – Aceasta este partea cea mai înşelătoare din om, maestra eroarei şi a falsului, şi cu atât mai vicleană cu cât nu este întotdeauna; căci ea ar fi regula infailibilă a adevărului dacă ar fi regula infailibilă a minciunii. Dar fiind cel mai adesea falsă, ea nu face niciodată dovada calității sale, marcând la fel şi adevărul şi minciuna.

Nu vorbesc de nebuni, vorbesc de cei înțelepți; printre ei se află cei a căror imaginație are marele dar de a-i convinge pe oameni. Degeaba protestează rațiunea, ea nu poate da preț lucrurilor.

Această superbă putere, duşmana rațiunii, căreia îi place să domine şi să controleze rațiunea, pentru a-şi arăta forța în toate lucrurile creează omului a doua sa natură. Ea îşi are fericiții şi nefericiții ei, sănătoşii şi bolnavii ei, bogații şi săracii ei: ea poate naşte credința, îndoiala, ea poate nega rațiunea, ea poate suspenda simțurile şi tot ea le poate spori; ea

își are nebunii și înțelepții ei: și nimic nu ne mâhnește mai mult decât să vedem că ea oferă celor care o posedă o satisfacție mai deplină decât rațiunea. Cei abili în imaginație se fac plăcuți între ei cu totul altfel decât cei prudenți prin rațiune. Îi privesc pe oameni de sus; discută cu îndrăzneală și încredere; ceilalți cu teamă și neîncredere: și veselia de pe chipul lor le oferă adesea un avantaj asupra opiniei celor care-i ascultă, înțelepții imaginativi fiind favorizați în fața judecătorilor de același gen. Ea nu-i poate face înțelepți pe nebuni, dar îi face fericiți; spre deosebire de rațiune, care-i face pe prietenii ei nefericiți, una acoperindu-i de glorie, cealaltă de rușine.

Cine împarte faima? Cine oferă respect și venerație persoanelor, operelor, legilor, celor mari, dacă nu facultatea lor imaginativă. Cât de neînsemnate sunt bogățiile lumii fără participarea ei!

Să nu-mi spuneți că acest magistrat, a cărui bătrânețe venerabilă impune respectul întregului popor, se conduce numai după o rațiune pură și sublimă și că el nu judecă lucrurile decât în natura lor, fără să facă apel la acele inutile detalii care nu stârnesc decât imaginația celor slabi? Îl vedeți începându-și discursul în care depune tot zelul lui plin de fervoare, sporind soliditatea rațiunii prin înflăcărarea carității. Iată-l gata să se facă ascultat, cu un respect exemplar. Dar să vină și un predicator căruia natura i-a dat o voce răgușită și un chip mai ciudat, sau care e prost bărbierit și poate din întâm-

plare, chiar murdar, orice mari adevăruri ar anunța, pariez că toată gravitatea senatorului nostru se va duce de râpă.

Cel mai mare filosof al lumii, aflat pe o scândură destul de lată, dacă are dedesubt o prăpastie, chiar dacă rațiunea îl va convinge că se află în siguranță, se va lăsa copleşit de imaginația care o va lua înaintea rațiunii. Mulți dintre ei nici nu se pot gândi fără să pălească şi să se umple de sudori.

Nu vreau să pomenesc toate efectele imaginației.

Cine nu ştie că vederea pisicilor, a şoarecilor sau scrâşnetul cărbunelui etc. poate scoate din sărite? Tonul vocii impune celor înțelepți şi schimbă un discurs într-un poem de forță.

Afecțiunea sau ura schimbă fața justiției. Şi cât de mult un avocat plătit dinainte se convinge de dreptatea cauzei pe care o pledează! De câte ori un gest îndrăzneț îl face să apară cel mai bun în ochii judecătorilor, înşelați de această aparență! Hazlie rațiune pe care vântul o poartă în toate părțile!

Voi reaminti aproape toate acțiunile oamenilor care nu pornesc decât la impulsurile ei. Rațiunea a fost obligată să cedeze, iar cel înțelept îşi stabileşte principiile pe care imaginația oamenilor le-a introdus cutezător pretutindeni.

[Cel care nu vrea să urmeze decât rațiunea va fi luat drept nebun de mulțimea oamenilor comuni. Trebuie să judecăm conform judecății celei mai mari părți a lumii. Trebuie, pentru că lumii îi place să ostenească în fiecare zi pentru lăudatele comori ale

imaginației și, când somnul ne prinde din pricina oboselii rațiunii noastre, trebuie, fără răgaz, să ne trezim brusc pentru a o lua la goană după himerele acestei stăpâne a lumii și să ne lăsăm impresionați de ea. Iată unul din principiile de eroare, dar nu este singurul.]

Magistrații noștri cunosc bine acest secret. Robele lor roșii, herminele în care se înveșmântă ca niște pisici îmblănite, palatele în care se țin procesele, însemnele heraldice, tot acest aparat împărătesc era foarte necesar; iar dacă doctorii n-ar avea pelerine și pantofi roșii, iar magistrații bonete pătrate și robe largi acoperindu-i din patru părți, niciodată n-ar putea să-i înșele pe oamenii care nu pot rezista la acestă înfățișare atât de strălucitoare. Dacă ar stăpâni adevărata justiție și dacă medicii ar cunoaște adevărata artă de a vindeca, n-ar avea trebuință de bonetele lor pătrate. Măreția acestor meserii ar fi destul de venerabile prin ele însele; dar, neposedând decât științe imaginare, ei sunt obligați să se folosească de toate aceste inutile obiecte care stârnesc imaginația celor cu care au de a face; și astfel, își atrag respectul lor. Numai războinicii nu se deghizează pentru că, într-adevăr, ceea ce este esențial în ei se stabilește prin forță, la ceilalți prin strâmbături.

Regii noștri n-au apelat la aceste artificii. Ei nu se maschează cu veșminte nemaipomenite pentru a-și dovedi calitatea; dar se arată însoțiți de gărzi, de halebardieri. Aceste trupe armate, care nu au mâini și forță decât pentru regii lor, trompeții și toboșarii

care merg înaintea lor şi legiunile care-i înconjoară, îi fac să tremure chiar pe cei mai tari. Ei nu au numai veşmintele, ei au şi forța de partea lor. Ar trebui să avem o rațiune foarte curată pentru a-l privi ca pe un om oarecare pe Marele Sultan, înconjurat, în superbul său serai, de patruzeci de mii de ieniceri.

Nu putem să vedem un avocat cu pelerină şi bonetă fără să ne facem o impresie foarte bună despre virtuțile lui.

Imaginația dispune de toate; ea face frumusețea, dreptatea, fericirea, care sunt totul în lume. Aş dori din toată inima să văd acea carte italiană căreia nu-i cunosc decât titlul *Della opinione regina del mondo*. Subscriu la ea fără s-o fi citit, în afară de lucrurile rele care s-ar afla în ea.

Iată deci efectele acestei facultăți înşelătoare care pare să ne fie dată într-adins pentru a ne duce în eroare. Dar mai sunt şi alte principii.

Impresiile vechi nu sunt singurele în stare să ne amăgească; farmecul noutății are aceeaşi putere asupra noastră. De aici se nasc toate disputele între oameni care-şi reproşează fie că se conduc după impresiile din copilărie, fie că aleargă cutezători după noutăți. Cine ține calea cea dreaptă? Să apere, să dovedească! Nu există principiu, oricât de firesc ar fi, chiar din copilărie, care să nu provoace o falsă impresie, fie de instrucție, fie de simțire.

„Pentru că, în copilărie ați crezut că un cufăr e gol când nu vedeați nimic în el, v-ați convins de posibilitatea vidului. O iluzie a simțurilor voastre,

întărită de obişnuința pe care ştiința ar trebui s-o corecteze". Alții spun dimpotrivă: „Pentru că vi s-a spus la şcoală că vidul nu există, bunul-simț a fost vătămat, căci el înțelegea atât de bine vidul înainte de a i se transmite această falsă impresie care trebuie corectată, apelând la firea noastră dintâi". Cine v-a înşelat deci: simțul sau educația?

Dar mai avem şi un alt principiu al erorii: bolile. Ele ne atacă puterea de judecată şi simțul. Şi bolile grave le alterează mai adânc, deşi nu mă îndoiesc că şi cele mai puțin grave îşi au şi ele efectul lor proporțional.

Propriul nostru interes este un instrument minunat care ne poate deschide ochii asupra unor lucruri plăcute. Nu-i este permis nici celui mai drept om din lume să-şi judece singur propria lui cauză. Cunosc pe unii care, pentru a nu cădea în acest păcat al trufiei, au fost cei mai nedrepți din lume chiar în cauzele drepte: mijlocul cel mai sigur de a pierde un proces îndreptățit era să-l recomanzi prin rudele lui apropiate.

Dreptatea şi adevărul sunt două puncte atât de subtile că instrumentele noastre sunt prea tocite pentru a le putea sesiza exact; dacă se întâmplă să reuşească, ele se ştirbesc, bâjbâind roată-mprejur, sprijinindu-se mai mult pe fals decât pe adevăr.

[Omul este deci atât de fericit alcătuit că nu are nici un principiu al adevărului, având în schimb excelente principii ale falsului. Să vedem acum

câte... Dar cea mai puternică sursă de erori este războiul între simțuri şi rațiune.]

83. – Să începem de aici capitolul puterilor amăgitoare. Omul nu este decât supusul erorii naturale şi ireparabile, dacă e lipsit de har. Nimic nu-i arată adevărul. Totul îl amăgeşte; cele două principii ale adevărului, rațiunea şi simțurile, în afară de faptul că amândurora le lipseşte sinceritatea, se înşeală reciproc. Simțurile amăgesc rațiunea prin false aparențe şi chiar această iluzie pe care o dau rațiunii o primesc de la ea la rândul lor. Ea se răzbună. Patimile sufletului tulbură simțurile, dându-i impresii false. Ele mint şi se înşeală pe întrecute.

Şi, pe deasupra acele erori care pot fi întâmplătoare sau pot proveni din lipsa inteligenței, cu virtuțile ei eterogene...

*84. – Imaginația sporeşte lucrurile mărunte, umplându-ne sufletul cu ele printr-o apreciere fantastică; iar printr-o insolență cutezătoare, ea micşorează lucrurile mari, pe măsura ei, cum face când vorbeşte despre Dumnezeu.

*85. – Lucrurile care ne stăpânesc cel mai mult, cum ar fi să ascundem puținul avut, nu înseamnă aproape nimic. E doar neantul pe care imaginația noastră-l sporeşte făcându-l cât muntele. O altă întorsătură a imaginației ne face să descoperim acest lucru cu uşurință.

86. – [Fantezia mea mă face să urăsc un croncănitor, precum şi unul care leorpăie mâncând. Fantezia are o mare greutate. Ce câştig avem de la ea?

S-o urmăm numai din pricină că e firească? Nu, trebuie să-i rezistăm...)

87. – *Quasi quidquam infelicius sit homine cui sua figmenta dominatur.* (Pliniu)[8]

88. – Copiii care se sperie de propria lor față mânjită nu sunt decât niște copii; dar în nici un fel slăbiciunea copilăriei nu devine tărie o dată cu vârsta. Doar fantezia se schimbă. Tot ceea ce se perfecționează prin progres piere prin progres. Tot cea ce a fost slab nu poate fi niciodată puternic. Degeaba spunem: *a crescut, s-a schimbat*; el este mereu același.

89. – Obișnuința este natura noastră. Cine se obișnuiește cu credința, crede, nu se poate stăpâni să nu se teamă de infern și nu mai poate crede în altceva. Cine se obișnuiește să creadă că regele este înfricoșător... etc. Cine se îndoiește deci că sufletul nostru, fiind obișnuit a vedea numărul, spațiul, mișcarea, nu crede decât în ele?

90. – *Quod crebro videt non miratur, etiamsi cur fiat nescit; quod ante non viderit, id si evenerit, ostentum esse censet.* (Cicero)[9]

Nae iste magno conatu magnas nugas dixerit[10]

91. – *Spongia solis*[11] – Când vedem același efect producându-se mereu, conchidem că e o necesitate firească, cum ar fi că mâine va fi o altă zi etc. Dar adesea natura ne dezminte și nu se supune propriilor ei reguli.

*92. – Ce sunt principiile noastre naturale dacă nu principiile obișnuinței noastre. În copii le aflăm

pe cele primite de la părinţii lor, ca simţul vânătorii la animale, cum se vede din experienţă. Un obicei diferit ne va da alte principii naturale, şi dacă pe unele nu le putem înlătura din obicei, există şi obiceiuri împotriva naturii, de neînlăturat nici prin natură şi nici printr-un alt obicei. Depinde de dispoziţie.

*93. – Părinţii se tem c-ar putea pierde iubirea naturală a copiilor lor, dar ce e această natură ameninţată să se piardă? Obiceiul este o a doua natură care ar distruge-o pe prima? Dar ce este natura? De ce obiceiul nu este natural? Mi-e foarte teamă că această natură să nu fie ea însăşi decât un prim obicei, iar obiceiul o a doua natură.

94. – Natura omului este numai natură, *omne animal*.

Nu există nimic care să nu devină natural şi tot ceea ce este natural e supus pierzaniei.

95. – Memoria, bucuria sunt sentimente, şi chiar propoziţiile geometrice devin sentimente; pentru că, prin raţiune, sentimentele devin naturale, iar sentimentele naturale se şterg prin raţiune.

96. – Când ne folosim de false raţiuni pentru a dovedi efectele naturii, nu mai vrem să le primim pe cele adevărate când ele ni se dezvăluie. Exemplul pe care-l putem da este circulaţia sângelui, pentru a descoperi pricina pentru care se umflă vena deasupra ligaturii.

*97. – Lucrul cel mai important în viaţă este alegerea unei meserii: întâmplarea decide. Obiceiul face să apară zidarii, soldaţii, ţiglarii. „Este un bun

meşter ţiglar", se spune; şi despre soldaţi: se spune „Sunt nebuni"; alţii, dimpotrivă: nimic nu e mai măreţ decât un război, restul oamenilor nu sunt buni de nimic. Tot auzind în copilărie lăudându-se unele meserii şi dispreţuindu-se altele, omul alege: căci firesc este să respingem nebunia şi să alegem adevărul; aceste cuvinte ne emoţionează: păcatul apare când e vorba să le aplicăm. Atât de mare este forţa obiceiului că, dacă natura n-a făcut decât să-i creeze pe oameni, condiţiile au fost create de obiceiuri. Fireşte, natura nu este chiar atât de uniformă. Obiceiul o uniformizează pentru că o constrânge: uneori natura e mai puternică decât obiceiul şi omul se orientează din instinct, în ciuda oricărui obicei, bun sau rău.

98. – *Prejudecata induce eroarea* – E un lucru de plâns să vezi toţi oamenii vorbind despre mijloace şi pe nimeni despre scop. Fiecare se gândeşte cum se va elibera din condiţia sa, dar în privinţa condiţiei şi a patriei, nu alegem, pe acestea ni le dă destinul.

E un lucru de plâns să vezi atâţia turci, eretici, necredincioşi, urmându-şi părinţii, doar pentru faptul că li s-a spus că fiecare dintre ei e cel mai bun; iată ce determină condiţia fiecăruia; de lăcătuş, de soldat etc.

Iată de ce sălbaticii nu pot face nimic în Provence.

*99. – Există o diferenţă universală şi esenţială între acţiunile voinţei şi toate celelalte.

Voinţa este unul din principalele organe ale credibilităţii; şi nu pentru că ea ar crea-o, ci pentru că

lucrurile sunt adevărate sau false după chipul cum sunt privite. Voința care se complace mai degrabă în cele false decât în celelalte, îndepărtează mintea de la cercetarea acelor calități pe care nu-i place să le vadă. Spiritul, mergând mână în mână cu voința, se opreşte la acel chip al lucrului care-i place ei; astfel, el judecă prin ceea ce vede.

100. – *Amorul propriu.* – Natura acestui amor propriu şi a eului uman este să nu se iubească decât pe sine şi să nu se ia în considerare decât pe sine. Dar ce va face? Nu va putea împiedica acel obiect pe care-l iubeşte să fie plin de defecte şi de josnicii: îl vrea mare şi el este mic. Vrea să fie fericit şi se vede nefericit; ar vrea să fie perfect şi se vede plin de imperfecțiuni; vrea să fie obiectul iubirii şi al respectului oamenilor şi vede că defectele lui nu-i aduc decât aversiunea şi disprețul lor. Această încurcătură în care se află provoacă în el cea mai nedreaptă şi mai criminală pasiune pe care ne-am putea-o imagina. Căci el concepe o ură de moarte împotriva acestui adevăr care-l copleşeşte şi-l convinge de defectele sale. Ar dori să-l nimicească şi, neputându-l distruge în sinea lui, îl distruge pe cât poate, în cunoaşterea lui şi în cunoaşterea celorlalți. Adică, depune toate eforturile din lume pentru a-şi ascunde defectele, atât față de ceilalți cât şi față de sine şi nu suportă să-i fie arătate şi nici să-i fie dezvăluite de alții.

Este fără îndoială foarte rău să fim plini de defecte; dar şi mai rău este să fim plini de ele şi să nu

vrem să le recunoaştem, pentru că acest lucru înseamnă să-i adăugăm pe cel al unei iluzii voite. Nu vrem ca ceilalți să ne înşele; şi nici nu ni se pare dreaptă dorința lor de a-i stima mai mult decât merită: nu e deci drept nici din partea noastră să-i înşelăm şi să cerem să ne respecte mai mult decât merităm.

Astfel, când ei descoperă numai viciile şi imperfecțiunile noastre pe care le avem cu adevărat, este vizibil că ei nu ne fac o nedreptate, pentru că nu ei sunt în cauză, dimpotrivă, ne fac un bine, ajutându-ne să ne eliberăm de un rău: necunoaşterea imperfecțiunilor noastre. Nu trebuie să ne supărăm că le cunosc şi că ne dispreţuiesc: e drept ca ei să ştie cum suntem şi să ne dispreţuiască dacă suntem de dispreţuit.

Iată sentimentele de care trebuie să dea dovadă o inimă plină de echitate şi adevăr. Ce trebuie să spunem despre a noastră când o vedem într-o dispoziție cu totul contrară? Nu-i aşa că urâm adevărul şi pe cei care ni-l spun şi că ne-ar place să se înşele cu privire la noi şi să fim considerați altfel decât suntem cu adevărat?

Iată o dovadă care-mi provoacă oroare. Religia catolică nu obligă la divulgarea păcatelor, indiferent, față de oricine: ea acceptă să ne ascundem unii față de ceilalți, cu excepția unuia singur, căruia ea ne comandă să-i dezvăluim toată inima, arătând-o aşa cum este. Nu există decât un singur om pe care ea ne porunceşte să nu-l mințim; obligându-l şi pe el la un secret inviolabil care face ca această cunoaştere

să fie în el ca şi cum n-ar fi. Se poate imagina ceva mai blând şi mai milostiv? Şi totuşi decăderea omului este atât de mare că şi această lege i se pare prea aspră; şi de aceea s-a revoltat împotriva Bisericii o mare parte a Europei.

Cât de nedreaptă şi nesăbuită este inima omului, părându-i-se un lucru rău obligația de a face față de un singur om ceea ce ar trebui făcut față de toți oamenii! Sau ni se pare drept să-i înşelăm?

Aversiunea față de adevăr are intensități diferite; dar putem spune că ea există în noi, în toți, într-o anumită măsură, pentru că este inseparabilă de amorul propriu. Delicatețea rău înțeleasă îi obligă pe cei nevoiți să corijeze pe ceilalți să aleagă atâtea căi ocolite şi să îndulcească adevărul pentru a evita să-i tulbure. Aceştia sunt obligați să ne diminueze defectele, să se prefacă a ni le scuza, să le amestece cu laude şi cu dovezi de stimă şi de afecțiune.

În ciuda acestor prevederi, leacul este întotdeauna amar pentru amorul propriu. Ia din el cât poate mai puțin, întotdeauna cu dezgust şi adesea cu o secretă mânie împotriva celor care-l oferă.

De aceea se întâmplă că, dacă cineva are vreun interes să fie iubit de noi, se fereşte să ne facă un serviciu pe care-l ştie dezagreabil; ne tratează aşa cum vrem să fim tratați: urâm adevărul, ei ni-l ascund; ne place să ne lăsăm înşelați, ei ne înşală.

Cu cât urcăm mai sus pe treapta demnităților, cu atât ne îndepărtăm mai mult de adevăr pentru că oamenii se tem să-i rănească pe cei a căror afecțiune

le este utilă şi a căror aversiune este periculoasă. Un prinț va fi de poveste în toată Europa, numai el singur nu va şti nimic: a spune adevărul este folositor pentru cel căruia i se spune, dar dezavantajos pentru cei care-l spun pentru că se fac urâți. Or, cei care trăiesc alături de prinți îşi iubesc mai mult interesele lor decât pe cele ale prințului pe care-l slujesc: şi astfel ei se feresc să-i facă lui un bine pentru a nu-şi face lor rău în acelaşi timp.

Această nefericire e mai mare şi mai obişnuită în rândurile înalților demnitari, dar nici cei mai mici nu sunt scutiți de ea, pentru că există întotdeauna un interes să te faci iubit de oameni. Astfel, viața umană nu este decât o perpetuă iluzie: nu facem decât să ne înşelăm şi să ne flatăm între noi. Unirea între oameni se întemeiază pe această reciprocă înşelătorie: şi puține prietenii ar rezista dacă fiecare ar şti ce spune prietenul lui despre el, chiar dacă acesta vorbeşte sincer şi fără patimă.

Omul nu este decât mască, minciună, ipocrizie şi în sine şi pentru ceilalți. Nu vrea să i se spună adevărul. Şi evită să-l spună celorlalți; şi toate aceste dispoziții atât de departe de dreptate şi rațiune îşi au rădăcinile naturale în inima lui.

101. – Vreau să subliniez faptul că, dacă toți oamenii ar şti ce se spune despre ei, n-ar mai fi rămas decât câțiva prieteni pe lumea asta. Dovadă, certurile pe care le provoacă relatările indiscrete care se fac uneori. [Aş spune chiar mai mult, toți oamenii ar fi...]

*102. – Există vicii care nu ne stăpânesc decât pentru că sunt legate de altele; dacă le-am reteza trunchiul, ar cădea precum crengile.

*103. – Exemplul castității lui Alexandru n-a făcut atâția abstinenți câți bețivi a făcut prin acel dar al beției pe care-l avea[12]. Nu e o ruşine să nu fii atât de virtuos ca el. Dar nici să credem că viciile noastre nu sunt comune când le împărtăşim cu cei mari şi să nu bagăm de seamă că prin aceste vicii şi cei mari devin oameni de rând. Eşti legat de aceştia prin acelaşi fir de care şi ei sunt legați de popor: căci oricât de sus ar fi aşezați, ei sunt, într-un anumit fel, legați de oamenii cei mai mărunți. Ei nu calcă prin aer, şi nici nu sunt despărțiți de societatea noastră. Nu, nu; dacă sunt mai mari decât noi, numai capul lor e mai sus, dar picioarele lor calcă pe pământ ca şi ale noastre. Ei se află toți la acelaşi nivel şi se sprijină pe acelaşi pământ; şi, prin această extremitate ei sunt la fel de jos ca noi, cei mărunți, asemenea copiilor sau animalelor.

104. – Când patima noastră ne îndeamnă să facem ceva, uităm datoria: când îți place să citeşti, citeşti, chiar dacă ar trebui să faci altceva. Dar pentru a nu uita de datorie, să ne propunem întotdeauna să facem ceva ce nu ne place: şi atunci, scuzându-ne că avem altceva de făcut, ne-aducem prin acest mijloc aminte de datoria pe care o avem de îndeplinit.

*105. – E foarte greu să propunem un lucru judecății altuia fără să dăunăm propriei lui judecăți prin felul cum o prezentăm! Dacă cineva spune: „Mi se

pare frumos; mi se pare greu de înțeles", sau altceva asemănător, el antrenează şi imaginația în această judecată sau, dimpotrivă, o contrariază. E mai bine să nu spunem nimic; şi atunci acela va judeca după ceea ce i se arată sau după ceea ce i se arată atunci şi după ceea ce alte circumstanțe, al căror autor nu suntem noi, au adăugat. Dar măcăr nu noi vom adăuga nimic de la noi. Dacă nu cumva tăcerea îşi va avea efectul ei, după întorsătura şi interpretarea pe care le va da acestei tăceri sau după cum va conjectura mimica, expresia feței sau tonul vocii, dacă va fi un bun fizionomist; e uşor deci să abați o judecată din calea ei firească sau, mai degrabă, sunt atât de puține judecăți solide, de neclintit.

*106. – Cunoscând pasiunea care-l stăpâneşte pe fiecare, ne putem face plăcuți; şi totuşi fiecare îşi are fanteziile lui, uneori chiar împotriva binelui său, şi crezând chiar că-i e bine; e o ciudățenie care pune în încurcătură pe ceilalți.

*107. – *Lustravit lampade terras.*[13]– Timpul şi dispoziția mea sunt foarte puțin legate între ele. Am în mine însumi cețurile şi zilele frumoase. Chiar starea bună sau proastă a treburilor mele nu contează prea mult. Uneori mă ridic eu însumi împotriva destinului; gloria de a-l stăpâni îmi dă o mare bucurie; în loc să mă prefac dezgustat de atâta noroc.

*108 – Chiar dacă anumiți oameni nu par a avea vreun interes în ceea ce spun, nu înseamnă neapărat că ei nu mint: căci există oameni care mint numai de dragul de a minți.

*109. – Când eşti sănătos, te gândeşti ce ai face dacă a-i fi bolnav; când eşti, îţi iei leacurile cu mare plăcere şi răul trece. Nu mai avem plăcerile şi dorinţele distracţiilor şi ale plimbărilor ca în vremea când eram sănătoşi, acestea sunt incompatibile cu nevoinţele bolii. Numai temerile pe care ni le facem singuri, şi nu natura, ne tulbură, pentru că ele adaugă stării în care suntem patimile unei stări în care nu ne aflăm.

109. *bis* – Natura ne face întotdeauna nefericiţi în toate stările, numai dorinţele noastre închipuie o stare de fericire pentru că adaugă stării în care ne aflăm plăcerile stării în care nu ne aflăm; şi când reuşim să realizăm acele plăceri, nu vom fi mai fericiţi pentru că vom avea alte dorinţe conforme cu această nouă stare.

Trebuie să particularizăm această propoziţie generală.

*110. – Sentimentul falsităţii plăcerilor prezente şi deşertăciunea neştiută a plăcerilor absente provoacă nestatornicia.

111. – *Nestatornicie*. – Atingând un om, ni se poate părea că atingem o orgă obişnuită. Ei sunt cu adevărat asemenea orgilor, dar unor orgi mai ciudate, mai schimbătoare, mai deosebite una de alta, cu tuburi care nu urmează treptele fireşti; cei care nu ştiu să cânte decât la orgile obişnuite nu vor scoate din celelalte nici un acord. Trebuie să le cunoaştem [clapele].

*112. – *Nestatornicie.* – Lucrurile au diverse calităţi şi sufletul diverse înclinaţii: căci nimic nu este simplu din ceea ce se oferă sufletului, iar sufletul nimănui nu se arată a fi simplu. De aici vine şi faptul că putem râde sau plânge de acelaşi lucru.

113 – *Nestatornicie şi ciudăţenie.* – A nu trăi decât din munca mâinilor tale şi a domni în acelaşi timp peste cel mai puternic stat din lume sunt două lucruri foarte potrivnice. Dar le aflăm unite în persoana sultanului Turciei.

114. – Diversitatea este atât de amplă precum tonurile vocii, mersul, tusea, ştersul nasului, strănutul... Distingem dintre fructe strugurii; şi între struguri, muscatul, şi varietatea Condrieu şi Desargues[14], şi apoi butaşul. Credeţi că asta este totul? A produs el doi ciorchini la fel? Şi are un ciorchine două boabe la fel? etc.

N-aş putea nici eu însumi judeca un lucru de două ori la fel. Eu nu pot să-mi judec opera la care lucrez; trebuie să fac precum pictorii, să mă distanţez, dar nu prea mult. Cât? Ghiciţi?

115. – *Diversitate.*– Teologia este o ştiinţă, dar câte ştiinţe nu sunt pe lume? Un om este un ansamblu; dar dacă l-am face fărâme, va fi el capul, inima, venele, fiecare venă, fiecare porţiune de venă, sângele, fiecare umoare a sângelui?

Un oraş, un sat, văzut de departe este un oraş sau un sat; pe măsură ce ne apropiem, vedem case, copaci, acoperişuri, frunze, ierburi, furnici, picioruşe

de furnici şi aşa mai departe. Şi totul conținut în numele de sat.

116. – *Cugetări.* – Totul este unul, totul este divers. Câte naturi în natura omului! Ce multe vocații! Prin ce întâmplare fiecare se orientează după ceea ce a auzit că e respectat. Un toc bine croit[15].

117. – *Toc de pantofar.* – Oh! ce bine e croit! Iată un muncitor îndemânatic! Ce curajos e acest soldat! Iată sursa înclinațiilor noastre şi a alegerii condițiilor. „Ce mult bea cutare, ce puțin bea cutare!“ Iată ce-i face pe oameni să treacă drept sobri, bețivani, soldați, poltroni etc.

118. – Talentul principal este cel care le călăuzeşte pe toate celelalte.

119. – Natura se imită; o sămânță aruncată în pământ roditor se înmulțeşte: un principiu sădit într-un spirit adevărat se înmulțeşte; numerele imită spațiul deşi sunt de o natură atât de diferită.

Totul este creat şi condus de un singur stăpân; rădăcina, ramurile, roadele; principiile şi consecințele.

120. – Natura diversifică şi imită, artificialul imită şi diversifică.

121. – Natura ia mereu de la început aceleaşi lucruri, anii, zilele, orele, spațiile; şi, la fel, numerele aşezate cap la cap îşi urmează unele altora. Aşa se naşte un spațiu al infinitului şi al eternului. Şi nu pentru că ar exista ceva infinit şi etern, dar aceste entități închise se multiplică la infinit. Astfel, se pare că doar numărul care le multiplică este infinit.

*122. – Timpul vindecă durerile şi vrajba, pentru că schimbă; nu mai suntem aceleaşi persoane. Nici cel jignit, nici cel care a jignit nu mai sunt aceiaşi. Asemenea unui popor răsculat, revăzut după două generații. Sunt tot francezi, dar nu mai sunt aceiaşi.

123. – Unul nu mai iubeşte persoana pe care a iubit-o acum zece ani. Cred şi eu! Ea nu mai este aceeaşi; dar nici el. El era tânăr şi ea de asemenea; ea este cu totul alta. El ar mai iubi-o poate, dar numai aşa cum a fost cândva.

124. – Nu numai că privim lucrurile din alte unghiuri, dar chiar cu alți ochi: n-avem cum să le găsim aceleaşi.

125. – *Contradicții.* – Omul este în mod firesc credul, incredul, timid, cutezător.

126. Descrierea omului: dependență, dorință de independență, nevoie.

127. – Condiția omului: nestatornicie, plictis, nelinişte.

128. – Nimic nu e mai supărător decât să părăseşti ocupațiile de care te-ai legat. Un om trăieşte cu plăcere în familia lui: e de ajuns să vadă o femeie care-i place, să se bucure în jocuri cinci sau şase zile; iată-l cât e de supărat că trebuie să se întoarcă la obligațiile lui dintâi. Şi e acesta un lucru atât de obişnuit.

129. – Natura noastră este mişcarea; repausul total este moartea.

130. – *Tulburare.* – Când se plânge un soldat sau un plugar de greul lor, să fie lăsați să nu facă nimic.

131. – *Plictis.*– Nimic nu e mai greu de îndurat pentru un om decât să nu facă nimic, să nu aibă pasiuni, o ocupație, distracții, sarcini. El îşi simte atunci neantul, abandonul, insuficiența, dependența, neputința, vidul. Nu va face decât să scoată fără încetare din adâncul sufletului său plictiseala, tristețea, amărăciunea, ciuda, disperarea.

*132. – Cezar era prea bătrân, mi se pare, pentru a se mai distra cucerind lumea. Acestă distracție era bine de lăsat pe seama lui Augustus sau Alexandru. Aceştia erau oameni tineri, greu de oprit. Dar Cezar era mai copt la minte.

133. – Două chipuri asemănătoare, care fiecare în parte nu provoacă râsul, îl pot provoca împreună, prin asemănarea lor.

134. – Ce vanitate şi în pictură atrăgând admirația prin reunirea unor lucruri ale căror originale nu stârnesc nici un fel de interes.

*135. – Ne place mai mult bătălia, decât victoria: ne place să vedem animalele luptându-se, dar nu pe învingător îndârjindu-se împotriva învinsului. Ce dorim mai mult decât victoria? Şi imediat ce o obținem, ne îmbătăm de ea. Aşa se întâmplă şi în joc şi în căutarea adevărului. Ne place să vedem în dispute confruntarea opiniilor, dar deloc să contemplăm adevărul descoperit; pentru a-l remarca trebuie să-l vedem născându-se din dispută. La fel se întâmplă

cu pasiunile; ne face plăcere să vedem două pasiuni contrare ciocnindu-se; dar când una e mai puternică nu mai e nevoie decât de brutalitate. Nu căutăm niciodată lucrurile, ci căutarea lor: În teatru, scenele care nu ne trezesc temeri nu au nici o valoare, dar nici mizeria fără speranță, iubirile prea violente sau severitatea fără măsură.

*136. – Puține lucruri ne consolează pentru că foarte puține ne mâhnesc.

137. – Fără să examinăm toate ocupațiile individuale, e de ajuns să le consemnăm ca pe nişte divertismente.

138. – Oamenii pot fi țiglari[16] sau de orice meserie, dar nu la ei acasă.

*139. – *Divertisment* – Când mi se întâmplă uneori să mă gândesc la vânzoleala oamenilor, la pericolele şi necazurile cărora se expun, la Curte, în război, de unde se nasc atâtea certuri, patimi, acțiuni hazardate, şi adesea ticăloase etc., descopăr că toată nefericirea oamenilor vine dintr-un singur lucru, acela că nu ştiu să rămână singuri într-o odaie. Un om care are destulă avere pentru a putea trăi, dacă ar şti să-şi facă o plăcere din a sta la casa lui, nu s-ar mai vântura pe mări şi n-ar mai asedia oraşe. Nu şi-ar cumpăra atât de scump o slujbă în armată dacă nu i s-ar părea insuportabil să rămână în oraşul lui. Nu căutăm conversația şi distracțiile în jocuri decât dacă nu ne face plăcere să stăm în odaia noastră.

Dar, dacă mă gândesc bine, descriind cauza tuturor nefericirilor noastre, am vrut să descopăr şi

rațiunea ei şi am aflat că există cu adevărat una bine întemeiată; ea constă în nefericirea firească a condiției noastre de oameni slabi şi muritori, condiție atât de ticăloşită încât, dacă socotim şi cântărim, ne dăm seama că nimic nu ne mai poate mângâia.

Orice condiție ne-am putea imagina, dacă am aduna toate bunurile care ne-ar putea aparține, dintre toate regalitatea rămâne cel mai mare rang din lume. Şi totuşi, imaginându-ne un rege bucurându-se de toate desfătările pe care şi le poate îngădui, dacă-l lipsim pe acest rege de distracții şi-l lăsăm să gândească şi să reflecteze la condiția lui, el va descoperi, fără îndoială, lucrurile care-l amenință, revoltele care se pot isca şi, până la urmă, moartea şi bolile care sunt inevitabile, în aşa fel încât, lăsat fără putință de a petrece, iată-l nefericit, chiar mai nefericit decât cel mai umil dintre slujitorii săi care se pot deda jocului şi petrecerilor.

Iată de ce sunt atât de căutate jocurile şi conversația cu femeile, războiul şi marile funcții. Nu pentru că în ele s-ar găsi cu adevărat fericirea, nici să vă închipuiți că banii, câştigul la joc sau partidele de vânătoare le-ar aduce o stare de extaz: nu ni le-am dori dacă le-am obține uşor. Nu căutăm ceea ce se obține fără efort, paşnic, lăsându-ne timp să ne gândim la nefericita noastră condiție; nu căutăm nici pericolele războiului sau grija funcțiilor, ci acea hărțuială care ne distrage şi ne împiedică să ne gândim la noi.

De aici se trage şi faptul că oamenilor le place atât de mult zgomotul şi vânzoleala; de aceea închisoarea este un supliciu atât de oribil, iar plăcerea singurătății pare un lucru de neînțeles. De aici vine marea fericire a condiției regilor, din faptul că toți încearcă fără încetare să-i înveselească şi să le procure tot felul de plăceri.

Regele este înconjurat de oameni care nu se gândesc tot timpul decât cum să-l distreze şi să-l împiedice să se gândească la el însuşi, pentru că, oricât de rege ar fi, dacă se gândeşte, devine nefericit.

Iată tot ce au putut inventa oamenii pentru a fi fericiți. Şi cei care fac pe filosofii în privința acestor lucruri, afirmând că lumea este lipsită de minte dacă poate petrece o zi întreagă alergând după un iepure pe care l-ar fi putut cumpăra pur şi simplu, nu cunosc nimic despre natura noastră; pentru că, dacă ei ar fi cumpărat iepurele cu pricina, acest lucru nu i-ar fi împiedicat să se gândească la moarte şi la ticăloşia stării lor, dar vânarea lui, care-i distrage – o poate face.

Sfatul care i se dădea lui Pyrrhus, să se bucure de odihna pe care o căutase cu atâta oboseală, fu întâmpinat cu multe împotriviri.

A-i spune unui om să trăiască în pace înseamnă a-i spune să trăiască fericit; înseamnă a-l sfătui să-şi creeze o stare de tihnă care i-ar îngădui să gândească în voie, fără să găsească vreun motiv de supărare; înseamnă a-l sfătui... Dar acest lucru ar mai însemna să nu-i înțelegem deloc natura.

Astfel, oamenii care-şi cunosc în mod firesc starea nu evită nimic mai mult decât tihna; nu ocolesc nimic când este vorba să caute emoţiile. Şi asta nu pentru că n-ar avea instinctul care i-ar putea face să cunoască adevărata beatitudine... Deşertăciunea, plăcerea de a se arăta celorlalţi.

[Astfel, punctul de vedere din care sunt blamaţi nu e cel bun; greşeala lor nu e că doresc să se afle în tumult, măcar de l-ar căuta numai ca distracţie; rău e că ei îl caută ca şi cum stăpânirea acelor lucruri pe care le caută ar trebui cu adevărat să-i facă fericiţi şi aici trebuie acuzată căutarea lor drept deşertăciunea: aşa încât şi cei blamaţi şi cei care blamează nu cunosc adevărata natură a omului.]

Şi astfel când li se aminteşte că ceea ce caută cu atâta ardoare nu i-ar putea mulţumi, dacă ar răspunde, cum ar trebui s-o facă, dacă ar gândi profund, că nu caută decât o ocupaţie violentă şi împătimită care să-i distragă de la a se gândi la ei înşişi şi că de aceea îşi propun un scop atrăgător care să-i vrăjească şi să-i pasioneze, ei şi-ar lăsa adversarii fără replică; dar nu răspund astfel pentru că nu se cunosc pe ei înşişi. Ei nu ştiu că ceea ce caută este vânătoarea nu prada.

[Dansul: trebuie să ne gândim bine la mişcarea piciorului. – Gentilomul crede sincer că vânătoarea este o mare plăcere regală: hăitaşul nu simte aşa.]

Ei îşi imaginează că, dacă ar obţine cutare slujbă, se vor odihni la urmă cu plăcere şi nu simt natura

nesătulă a lăcomiei lor. Ei cred sincer că odihna este ceea ce caută, dar ei nu caută decât tumultul.

Ei au un instinct secret care-i îndeamnă să caute distracția și ocupațiile în afara casei lor, instinct născut din resentimentul nesfârșitei lor abjecții; dar ei mai au un instinct secret, păstrat din măreția primei lor naturi și care-i învață că fericirea nu se află decât în repaos și nu în tumult; din aceste două instincte contrarii, înlăuntrul lor se conturează un proiect, ascuns în adâncul sufletului lor, care-i îndeamnă să-și caute odihna în mișcare și să-și închipuie că vor dobândi fericirea pe care n-o găsesc, atingând limanul odihnei, numai învingând obstacolele pe care și le propun.

Așa ne trece viața. Căutăm tihna, luptând împotriva piedicilor, iar dacă le-am depășit, liniștea devine nesuferită; căci atunci, ori ne gândim la ticăloșia în care ne aflăm, ori la cea care ne amenință. Și chiar dacă am fi la adăpost din toate părțile, plictisul, cu autoritatea lui caracteristică, izvorât din adâncul inimii, unde-și are rădăcinile firești, ne va umple spiritul de venin.

Astfel, omul e atât de nefericit că el s-ar plictisi chiar și fără nici un motiv, prin starea naturală a alcătuirii lui, și e atât de vanitos, având o mie de motive de plictis, că un fleac, cum ar fi biliardul sau bătutul mingii, ar fi de ajuns să-l distreze.

– Dar, veți întreba, ce urmărește el? Unul urmărește să se laude mâine între prieteni că a jucat mai bine decât celălalt. Unii asudă într-un cabinet

pentru a dovedi savanţilor că ei au soluţia unei chestiuni de algebră pe care aceştia nu o rezolvaseră până atunci, alţii, şi sunt mulţi, se expun pericolelor pentru a se lăuda apoi că ei au cucerit un oraş, şi destul de prosteşte, după părerea mea: alţii se întrec în a remarca aceste lucruri, nu pentru a deveni mai înţelepţi, ci doar să arate că ei le ştiu pe toate şi aceştia sunt cei mai proşti din tot grupul pentru că se prostesc cu bună-ştiinţă, în timp ce despre alţii putem crede că n-ar mai fi dacă ar avea aceste cunoştinţe. Un om îşi petrece viaţa jucând în fiecare zi câte puţin. Daţi-i în fiecare dimineaţă banii pe care el i-ar putea câştiga, cu obligaţia de a nu mai juca; îl veţi face nefericit. Se va spune poate că acesta caută distracţia, nu câştigul. Lăsaţi-l să joace fără bani, nu se va mai entuziasma şi foarte repede va renunţa. Deci nu caută doar distracţia: o distracţie mohorâtă, fără patimă, l-ar plictisi. Trebuie să se înflăcăreze şi să se iluzioneze singur, imaginându-şi că va fi fericit dacă va câştiga ceea ce i s-ar fi oferit cu condiţia să nu mai joace, pentru că lui îi trebuie un subiect pentru care să se pasioneze, să-şi aţâţe dorinţa, mânia, teama faţă de ceea ce şi-a propus, asemenea acelor copii care se sperie de feţele pe care şi le-au mânjit singuri.

Cum s-a întâmplat că acest om care şi-a pierdut de puţină vreme fiul unic şi care chiar azi dimineaţă era copleşit de procese şi scandaluri, acum nici nu se mai gândeşte la ele? Nu vă miraţi: e foarte ocupat să descopere pe unde va trece mistreţul pe

care câinii îl hăituiesc cu atâta ardoare de vreo şase ore. Nici nu-i trebuie mai mult. Un om, oricât ar fi el de plin de tristețe, dacă-l puteți îndupleca să ia parte la vreo petrecere, iată-l fericit în acel moment; şi omul, oricât de fericit ar fi, dacă nu petrece şi nu e ocupat cu vreo distracție sau pasiune, care să nu lase plictiseala să-l copleşească, va fi curând amărât şi nefericit; fără petrecere nu e bucurie; petrecerea nu îngăduie tristețea. Iată ce aduce fericirea marilor demnitari: persoanele din jurul lor care îi distrează şi puterea lor de a se menține în această stare.

Luați aminte. Ce înseamnă a fi supraintendent, cancelar, preşedinte dacă nu posibilitatea de-a primi în fiecare dimineață un mare număr de oameni care vin din toate părțile pentru a nu le lăsa nici o oră pe zi în care aceştia ar putea să se gândească la ei înşişi? Şi când cad în dizgrație şi sunt trimişi la casele lor de la țară, unde nu le lipsesc nici bunurile, nici servitorii care să le vină în ajutor, ei se simt nefericiți şi abandonați pentru că nu mai există nimeni care să-i împiedice să se gândească la ei înşişi.

140. – [Acest om atât de supărat de pierderea soției şi a unicului fiu, amestecat într-un mare scandal care-l înnebuneşte, cum se face că în acest moment nu mai e trist şi-l vedem eliberat de toate gândurile chinuitoare şi neliniştitoare. Să nu ne mirăm: i s-a dat o minge şi trebuie s-o arunce tovarăşului său. El este ocupat s-o prindă la căderea de pe acoperiş, pentru a câştiga o partidă; cum credeți că se va gândi la treburile lui, având acum altceva de făcut?

Iată o grijă demnă să ocupe acest suflet mare, ferindu-l de orice alt gând al spiritului său. Acest om, născut pentru a cunoaşte Universul, pentru a judeca toate lucrurile, pentru a domni peste un stat, iată-l ocupat, plin de grijă să prindă un iepure! Şi dacă nu se va coborî până acolo şi va vrea mereu să fie îngândurat, ar fi un mare prost pentru că va voi să se ridice deasupra celorlalţi şi, până la urmă, nu-i şi el decât tot un om, adică în stare de mult şi de puţin, de tot şi de nimic; el nu e nici înger, nici fiară, el este un om.]

141. – Oamenii se ocupă să urmărească un iepure sau o minge: chiar regii se bucură de asemenea plăceri.

*142. – *Divertisment* – Demnitatea regală nu e prin ea însăşi destul de mare pentru cel care o posedă ca să-l facă fericit numai văzându-se ce este? Şi de acest gând ar trebui să fie lipsit pentru a fi la rând cu ceilalţi? Îmi dau seama ce-l face pe un om să fie fericit: distragerea de la nimicniciile domestice pentru a-şi umple mintea cu grija dansului. Dar se întâmplă oare la fel şi unui rege? Ar fi el mai fericit dacă s-ar deda acestor zadarnice petreceri, decât contemplându-şi măreţia stării sale? Ce privelişte mai fericită ar putea oferi el spiritului său? Nu i se face oare o nedreptate acestei bucurii, ocupându-i sufletul cu gândul cum să-şi ajusteze paşii în cadenţa unei arii sau cum să plaseze abil o minge, în loc să fie lăsat să-şi contemple în linişte gloria majestăţii sale care-l aureolează? Să se facă proba: să fie lasat un rege

singur, fără nici o desfătare pentru simțuri, fără grijă pentru spirit, fără companie, să se gândească numai la el în toată voia lui; şi se va vedea că un rege fără distracții este un nefericit; de aceea se evită aceste lucruri şi niciodată nu lipsesc din jurul regilor un mare număr de persoane care va face să succeadă distracției interesele şi care ține cont de toate răgazurile pentru a-i furniza plăceri şi jocuri ca să nu rămână un loc gol; adică, ei sunt întotdeauna însoțiți de persoane foarte grijulii să nu-i lase singuri şi în stare să se gândească la sine, ştiind bine că va fi nefericit, oricât de rege ar fi, dacă s-ar gândi.

Nu vorbesc acum despre regii creştini în calitatea lor de creştini, ci pur şi simplu de regi.

*143. – *Divertisment.* – Oamenii sunt încărcați încă din copilărie cu grija onorurilor, a bunurilor, a prietenilor şi chiar cu bunurile şi cu onoarea prietenilor. Sunt copleşiți de treburi, să învețe limbi, să facă exerciții; sunt făcuți să înțeleagă că nu vor fi fericiți dacă sănătatea, onoarea şi averea lor şi aceea a prietenilor nu va fi în bunăstare; destul un singur lucru să lipsească şi nefericirea e gata. Li se dau astfel sarcini şi treburi care-i hărțuiesc din zori. – Iată, veți spune, o ciudată manieră de a-i face fericiți! Ce s-ar putea găsi mai mult pentru a-i face nefericiți! Cum adică, ce s-ar putea găsi? N-ar trebui decât să li se ia toate grijile; atunci ei s-ar vedea pe ei, s-ar gândi la ceea ce sunt, de unde vin, încotro se îndreaptă: aşa se face că ei sunt mereu ocupați şi îndepărtați de aceste gânduri. Şi, dacă după ce li

s-au pregătit atâtea ocupații, tot le mai rămâne un răgaz, sunt sfătuiți să se distreze, să joace, pentru a fi ocupați.

Cât de goală şi plină de mârşăvii este inima omului!

*144. – Mi-am petrecut mult timp cu studiul ştiințelor abstracte: şi puținele legături pe care le-am putut stabili m-au dezgustat. Când am început studiul omului, am văzut că ştiințele abstracte nu sunt proprii oamenilor; şi că eu m-am îndepărtat mai mult de condiția mea, pătrunzând în ele, decât cei care le-au ignorat. I-am iertat pe ceilalți că ştiu atât de puțin. Dar am crezut că-mi voi găsi mai mulți adepți în studiul omului, adevăratul studiu, cel care-i este propriu. M-am înşelat: au fost chiar mai puțini decât în studiul geometriei. Numai lipsa ştiinței în studierea omului ne îndreaptă spre alte cercetări; dar se poate ca această ştiință să nu-i fie încă dat omului s-o stăpânească şi că ar fi mai fericit dacă nu s-ar cunoaşte pe sine?

145. – Nu putem gândi decât la un singur lucru o dată, nu la două lucruri în acelaşi timp: de aceea ne preocupă lumea şi nu Dumnezeu.

*146. – Omul este vizibil făcut să gândească; aceasta este demnitatea şi profesia lui; iar datoria lui e să gândească aşa cum trebuie. Ordinea gândirii este să înceapă cu sine, să continue cu autorul său, şi scopul acestuia.

Or la ce se gândeşte lumea? Niciodată la aceste lucruri; doar la dans, la muzică, la cântec, să facă

versuri, să alerge după femei, să se bată etc., să devină rege, fără să știe ce este un rege și ce este un om.

*147. – Nu ne mulțumim cu viața pe care o avem în noi și în propria noastră ființă; vrem să creăm pentru ceilalți iluzia unei vieți imaginare, și în acest scop ne străduim să părem altfel decât suntem. Trudim neîncetat la înfrumusețarea și conservarea ființei noastre imaginare și o neglijăm pe cea reală. Și dacă avem fie liniște, fie generozitate, fie fidelitate, ne grăbim să le facem cunoscute, pentru a lega aceste virtuți de cealaltă ființă a noastră, lipsindu-ne de ele pentru a le adăuga celei imaginare; suntem cu dragă inima poltroni pentru a dobândi reputația că suntem curajoși. Un mare semn al neantului propriei noastre ființe este aceea de a nu fi mulțumită decât însoțind viața ei reală de una imaginară și de a schimba adesea pe una pentru cealaltă! Căci cel care n-ar fi gata să moară pentru onoarea lui ar fi un infam.

*148. – Suntem atât de făloși că am vrea să ne cunoască tot pământul și chiar cei care vor veni după ce noi nu vom mai fi și suntem atât de plini de vanitate că stima a cinci, șase oameni care ne înconjoară ne distrează și ne mulțumește.

*149. Nu ne interesează să dobîndim respectul orașelor prin care nu facem decât să trecem. Dar ne străduim să-l obținem când rămânem în ele. Cât timp ne-ar trebui? Un timp proporțional cu durata vieții noastre neînsemnate și firave.

*150. – Deşertăciunea este atât de bine înrădăcinată în inima omului că un soldat, o ordonanță, un bucătar, un hamal se laudă şi vor să aibă admiratori; chiar şi filosofii şi-o doresc; cei care scriu împotriva acestor lucruri vor să aibă gloria de a fi citiți; iar eu care scriu acestea, am şi eu poate dorința aceasta; şi poate cei care vor citi...

151. – *Gloria.* – Admirația strică totul şi chiar din copilărie: Bine ai spus! Bine ai făcut! Cât e de înțelept! etc.

Copiii de la Port-Royal[17], cărora nu li se inculcă deloc acest impuls al dorinței şi al gloriei, cad în indiferență.

152. – *Orgoliu.* – Curiozitatea nu e decât vanitate. Cel mai adesea nu vrem să aflăm decât pentru a putea vorbi. Altfel, n-am călători pe mare, dacă ar fi să nu povestim nimic, numai din plăcerea de a vedea, fără speranța de a putea împărtăşi vreodată ceea ce am văzut.

*153. – *Dorința de a fi respectat de cei în mijlocul cărora ne aflăm.* – Orgoliul ne ține legați atât de firesc, de nimicnicia, de greşelile noastre etc. Ne-am pierde viața de bunăvoie numai să se vorbească despre noi.

Deşertăciune: joc, vânătoare, vizită, teatru, o falsă perpetuare a numelui.

154. – [Nu am prieteni care să vă fie de folos.]

155.– Un adevărat prieten este un lucru atât de folositor chiar şi pentru seniorii cei mari, pentru ca aceştia să-i vorbească de bine, să-i susțină în absența

lor, că ei ar trebui să facă totul pentru a-i avea. Dar să aleagă bine: căci dacă se vor strădui pentru nişte proşti, nu-i vor fi de nici un folos, oricât bine ar spune despre ei; şi se poate întâmpla ca aceştia, fiind foarte slabi şi neavând autoritate, să ajungă să-i bârfească.

156. – *Ferox gens, nullam esse vitam sine armis rati.*[18] Unii iubesc mai mult moartea decât pacea; alții iubesc mai mult moartea decât războiul.

Orice înclinație poate fi preferată vieții, deşi iubirea pentru ea pare atât de puternică şi firească.

157. – Contradicție: disprețul pentru ființa noastră; moartea pentru nimic, ura împotriva ființei noastre.

*158. – *Meserii.* – Dulceața gloriei e atât de mare că, de orice obiect am lega-o, chiar de moarte, ne este dragă.

*159. – Faptele bune ascunse sunt cele mai demne de respect. Când văd câte unele trecute în istorie îmi plac foarte mult. Dar asta înseamnă că ele nu au putut fi foarte bine ascunse, pentru că până la urmă tot au fost cunoscute; şi, cu toate că s-a făcut totul pentru ca ele să rămână ascunse, puținul care a reuşit să transpară le strică, lucrul cel mai frumos fiind această dorință ca ele să rămână secrete.

160. – Strănutul absoarbe toate funcțiile sufletului, la fel ca şi amorul; dar nu are aceleaşi urmări împotriva măreției omului, pentru că strănutul e involuntar. Şi chiar când îl dobândeşte, îl dobândeşte împotriva voinței lui; deci acest lucru nu se face în

vederea lucrului în sine, ci pentru un alt scop; şi astfel, el nu este semn de slăbiciune la om, ci de supunere față de această acțiune.

Nu e o ruşine pentru om să se lase copleşit de durere, dar e o ruşine pentru el să se lase copleşit de plăcere. Şi asta nu pentru că durerea ne vine din altă parte, iar plăcerea o căutăm noi; căci putem căuta şi durerea şi să cădem sub greutatea ei, fără ca aceasta să fie neapărat semn de slăbiciune. De unde se trage oare ideea că e o glorie să te prăbuşeşti de durere şi ruşinos să te laşi copleşit de plăcere? Pentru că durerea nu ne ispiteşte, nu ne atrage; noi o alegem şi ne lăsăm stăpâniți de ea, în aşa fel încât, de fapt, până la urmă, tot noi suntem stăpânii ei; numai că omul cedează în fața lui însuşi; în plăcere însă omul cedează plăcerii. Or numai puterea şi stăpânirea de sine oferă gloria, iar servitutea nu aduce decât ruşine.

161. – *Deşertăciune.* – Mi se pare admirabil că un lucru atât de vizibil precum deşertăciunea lumii este un lucru atât de puțin cunoscut că pare ciudat şi surprinzător să spunem că e o prostie să cauți măririle.

Cine vrea să cunoască deplin vanitatea omului nu are decât să cerceteze cauzele şi efectele iubirii. Cauza e *un nu ştiu ce* (Corneille), iar efectele sunt catastrofale. Acest *nu ştiu ce*, atât de puțin lucru că abia dacă-l sesizăm, mişcă pământul, prinții, armatele şi lumea întreagă.

Nasul Cleopatrei: dacă ar fi fost mai scurt, fața pământului ar fi fost cu totul alta.

163. – *Deşertăciune.*– Cauza şi efectele iubirii: Cleopatra.

164. – Cine nu vede deşertăciunea lumii este însuşi plin de deşertăciune. Dar cine n-o vede, în afară de tinerii care sunt înconjuraţi de zgomot, petrec şi se gândesc la viitor? Luaţi-le distracţiile şi-i veţi vedea uscându-se de plictiseală. Îşi vor simţi neantul fără să-l cunoască; căci e o mare nefericire să înduri tristeţea de îndată ce eşti obligat să te cercetezi pe tine şi să nu mai ai nici o distracţie.

165. – *Cugetări. – In omnibus requiem quaesivi.*[19] Dacă starea noastră ar fi una fericită, n-ar trebui să evităm să ne gândim la ea pentru a fi fericiţi.

*166. – *Divertisment.* – Moartea se îndură mai uşor când nu ne gândim la ea, decât gândul permanent al morţii când nu suntem în pericol.

167. – Ticăloşia vieţii umane a născut toate acestea; oamenii cum şi-au văzut starea au căutat distracţia.

*168. – *Divertisment.*– Oamenii neputând să se vindece de moarte, de ticăloşie, de ignoranţă, au hotărât, pentru a fi fericiţi, să nu se mai gândească la ele.

169. – ... În ciuda tuturor acestor păcate, el vrea să fie fericit şi nu vrea decât să fie fericit şi nu poate să nu vrea; dar cum să facă? Ar trebui să devină nemuritor, dar, neputând, s-a hotărât să nu se mai gândească.

*170. – *Divertisment.* Dacă omul era fericit, el ar fi cu atât mai mult cu cât s-ar deda mai puţin

petrecerii, asemenea sfinților şi lui Dumnezeu. – Da, dar nu înseamnă că eşti fericit dacă te poți bucura de petreceri? – Nu, căci distracția vine din altă parte şi din afară; şi astfel omul devine dependent şi, de aici, supus tulburărilor prin mii de feluri care aduc inevitabil supărările.

171. – *Ticăloşie* – Singurul lucru care ne consolează de ticăloşia noastră este distracția şi totuşi aceasta este cea mai mare ticăloşie a noastră; căci ea ne împiedică să ne gândim la noi şi ne pierde pe nesimțite. Fără ea, ne-am plictisi şi acest plictis ne-ar împinge să căutăm un mijloc eficient de a scăpa de ea. Dar petrecerea ne înveseleşte şi ne petrece pe nesimțite spre moarte.

*172. – Nu ne interesăm niciodată de timpul prezent. Anticipăm viitorul ca fiind prea lent, de parcă am dori mereu să-l grăbim sau ne amintim de trecut pentru a-l opri părându-ni-se că trece prea repede; atât de imprudenți suntem că rătăcim în timpuri care nu sunt ale noastre şi nu ne gândim deloc la cel în care trăim noi; atât de vanitoşi, că ne gândim la vremurile care nu mai sunt, scăpând singurul timp, cel care există. Şi aceasta din pricină că prezentul, de obicei, ne răneşte. Îl ascundem ochilor noştri, căci ne mâhneşte; iar dacă este agreabil, ne pare rău să-l vedem îndepărtându-se. Încercăm să-l susținem prin viitor şi credem că putem dispune de lucrurile care nu sunt în puterea noastră pentru un timp în care nu suntem siguri că vom ajunge.

Fiecare să-şi cerceteze gândurile. Le vor găsi pe toate întoarse spre trecut sau viitor. Nu ne gândim aproape deloc la prezent şi, dacă ne gândim, nu o facem decât pentru ca, prin lumina lui, să dispunem de viitor. Prezentul nu este niciodată scopul nostru: trecutul şi prezentul sunt mijloacele noastre; numai viitorul este scopul nostru. Astfel nu trăim niciodată, ci doar sperăm să trăim, şi hotărând să fim fericiți, inevitabil, nu suntem niciodată.

173. – Unii spun că eclipsele prevestesc nefericiri pentru că suntem obişnuiți cu nefericirile, şi tocmai pentru că răul se întâmplă mai des, ei îl ghicesc mai des; în schimb, dacă ar prevesti fericirea ar rămâne adesea de minciună. Ei nu prezic fericirea decât în rare conjuncții ale cerului, de aceea li se întâmplă rar să nu ghicească.

*174. – *Ticăloşie* – Solomon şi Iov au cunoscut şi au vorbit cel mai bine despre ticăloşia umană. Cel mai fericit şi cel mai nenorocit: unul cunoştea zădărnicia plăcerilor din experiență, celălalt realitatea prin suferință.

175. – Ne cunoaştem atât de puțin pe noi înşine că mulți cred că vor muri deşi sunt sănătoşi şi mulți cred că sunt sănătoşi când sunt foarte aproape de moarte, nesimțind febra care se pregăteşte sau abcesul gată să izbucnescă.

*176. – Cronwell a răvăşit întreaga creştinătate: familia regală ar fi fost pe veci pierdută, iar a sa pentru totdeauna puternică, fără acel fir de nisip care

i s-a oprit pe uretră. Şi Roma tremura de frica lui; dar pietricica s-a aşezat acolo, el a murit, familia lui a scăpat, pacea s-a restabilit şi regele a revenit pe tron[20].

*177. – (Trei stăpâni.) Cine ar fi fost prietenul a trei regi, al regelui Angliei, al regelui Poloniei şi al reginei Suediei, s-ar fi temut vreodată să rămână fără pensie şi adăpost pe lume[21]?

178. – Macrobius: nevinovaţii ucişi de Irod.

179. – Când Augustus a aflat că printre copiii sub doi ani pe care Irod îi ucisese s-ar fi aflat şi propiul său fiu, acesta a spus că era mai bine să fi fost purcelul lui Irod decât fiul lui Irod. Macrobius, cartea a II-a, *Sat.*, cap. IV[22].

*180. – Cei mari şi cei mici sunt supuşi aceloraşi întâmplări aceloraşi supărări şi chiar aceloraşi patimi: numai că unul se află pe partea de sus a roţii, altul în mijlocul ei, şi de aceea mai puţin agitaţi de aceeaşi mişcare a roţii.

*181. – Suntem atât de nefericiţi că nu ne putem bucura de nici un lucru decât cu condiţia să ne supărăm dacă el nu reuşeşte; ceea ce s-ar putea întâmpla, şi se întâmplă în fiecare clipă. Cine va găsi secretul de a se bucura de un bine fără să se supere de contrariul lui va găsi dezlegarea: aceasta este mişcarea perpetuă.

182. – Cei care, în afaceri supărătoare, îşi păstrează speranţa şi se bucură de întâmplările fericite fără să se supere de cele nefericite sunt suspectaţi că

ar câştiga pierzând afacerea; dar de fapt se arată încântaţi să găsească pretexte de speranţă pentru a dovedi că sunt interesaţi în această afacere şi să ascundă prin prefăcută bucurie motivele pe care le au să creadă că afacerea e pierdută.

*183. – Alergăm fără încetare spre prăpastie după ce am aşezat ceva în faţa noastră pentru a ne împiedica să o vedem.

Note

[1] Charron, autor al lucrărilor: *Traité de la Sagesse* şi *Traité des trois Vérités*.

[2] Domnişoara de Gournay a publicat în anul 1595 ediția definitivă a *Eseurilor* lui Montaigne; în *Prefață,* îl justifica pe Montaigne în privința acestui punct.

[3] *Je fessons* în această expresie populară, subiectul este la singular şi verbul la plural; în *Ta Zoa Trékei* se găseşte aplicația unei reguli proprii sintaxei greceşti: subiectul la un plural neutru cu verbul la singular. Pascal semnalează cele două construcții ca dovadă a unei legi a oscilației şi a unui joc de contraponderi în creierul nostru.

[4] Binefacerile sunt plăcute atât timp cât le putem răsplăti: altfel, recunoştința va fi înlocuită de ură. (Tacitus, *Anale*, IV, 18.)

[5] „Modul în care spiritul se uneşte cu trupul nu poate fi înțeles de om, şi totuşi acesta este omul". (Sfântul Augustin, *De Civ. Dei*, XXI, 10.)

[6] Fericit cel care a putut descoperi cauza lucrurilor. (Virgiliu, *Georgicele*, II, 489.)

[7] A nu ne mira de nimic e singurul lucru care ne-ar putea aduce şi păstra fericirea. (Horațiu, *Epistole I*, VI, I.)

[8] „De parcă ar exista un om mai nefericit decât cel stăpânit de imaginația sa." (Pliniu, II, 7.)

[9] „Un eveniment frecvent nu miră pe nimeni, chiar dacă nu i se cunoaşte cauza; un eveniment nemaiîntâlnit până trece drept un miracol." (Cicero, *De Divin.*, II, 49.)

[10] „Iată-l făcând eforturi uriaşe pentru a spune enorme prostii." (Terenţiu, *Heaut.*, IV, 1, 8.)

[11] *Spongia Solis*. Petele din soare. Aceste pete avertizează că Soarele s-ar putea stinge, dezminţind astfel încrederea pe care obişnuinţa ne-a dat-o în lumina lui.

În ediţia Garnier-Flammarion din 1976, Dominique Descotes traduce „Spongia Solis" prin „leuretele Soarelui" – numele unei pietre fosforescente, descoperite în 1604. Proprietăţile acestei pietre tulburaseră concepţiile epocii despre lumină şi căldură (n.tr.).

[12] După victorie, Alexandru s-a arătat generos şi plin de spirit cavaleresc faţă de familia lui Darius: pe de altă parte însă beat fiind, într-un acces de mânie, l-a ucis pe prietenul Clitus.

[13] Trimitere la un pasaj din *Odyssea*. „Gândurile omului se schimbă o dată cu razele soarelui...

[14] Geometrul Desargues avea o fermă la Condricu (Rhône).

[15] Pascal nu foloseşte acest exemplu la întâmplare. Se ştie că anumiţi solitari de la Port-Royal îşi impuneau munci manuale, confecţionând pantofi pentru călugăriţe. Sainte-Beuve relatează răspunsul canonicului Boileau, fratele satiricului, dat unui iezuit care pretindea că Pascal confecţionase şi el pantofi: „Eu nu ştiu dacă el a făcut pantofi; dar trebuie să fiţi de acord, părinte stareţ, că v-a încălţat de minune".

[16] Această cugetare, care pare la prima vedere enigmatică, se explică pe de o parte prin fragmentul 97, care trebuie recitit, şi prin fragmentul următor.

[17] *Copiii de la Port-Royal*. Aluzie la elevii care frecventau acele Petites-Ecoles de la Port-Royal, instituite de abatele de Saint Cyran . Ele au funcţionat la Paris, la Granges de Port-Royal, la Chesnay, în apropieree de Versailles, la Saint-Jean-des-Trous, între anii 1632 şi 1661. (Cf. Racine, *Histoire de Port-Royal* ed, Gazier, 1908.)

[18] Popor feroce care crede că nu există viaţă fără război. (Tit-Livius, XXXIV, 17.)

[19] În orice lucru am căutat tihna – *Ecleziastul*.

[20] Cromwel a murit în anul 1658; fiul său, Richard, i-a succedat în postul de Protector. În anul 1660, fiul lui Carol I, Carol al II-lea, a fost rechemat de Monk pe tronul Angliei.

[21] Prietenul acestor trei suverani nu s-ar fi putut bizui pe ei, pentru că regele Carol I a fost decapitat în anul 1649, regele poloniei, Ioan Cazimir a fost detronat în anul 1656, iar Cristina de Suedia a abdicat în anul 1654.

[22] *Macrobius* (secolul al V-lea după Christos) a trăit la curtea împăratului Teodosie. El ne-a transmis o mulţime de anecdote şi bârfe în *Saturnaliile* sale.

Secțiunea a III-a

Despre necesitatea pariului

184. – Scrisoarea care să ne ducă spre cercetarea lui Dumnezeu[1].

Apoi să-l căutăm la filosofi, la pyrrhonieni și dogmatici care-i luminează pe cel care-i cercetează.

185. – Scopul lui Dumnezeu, care hotărăște toate lucrurile cu blândețe, este să sădească religia în spirit prin rațiune și în inimă prin har. Dar a voi s-o impui spiritului și inimii prin forță și amenințări înseamnă nu a impune religia, ci teroarea, *terrorem potius quam religionem*[2].

186. – *Ne si terrerentur et non docerentur, improba quasi dominatio videretur* (Aug., *Ep.* 48 sau 49 – tomul IV: *Contra mendacium ad Consentium*).[3]

*187. – *Ordinea* – Oamenii disprețuiesc religia; ei o urăsc fiindu-le frică să nu fie adevărată. Pentru a-i vindeca, trebuie să începem prin a le arăta că religia nu este deloc potrivnică rațiunii; venerabilă, ea trebuie mai întâi respectată, apoi s-o facem plăcută, în așa fel încât ei să dorească ca ea să fie adevărată și până la urmă să dovedim că e adevărată.

Venerabilă, pentru că ea îl cunoaşte bine pe om; plăcută pentru că ea este promisiunea adevăratului bine.

188. – Trebuie, în orice dialog şi discurs, să spunem celor care s-ar arăta nemulțumiți: „De ce vă plângeți?“

189. – Să începem prin a-i plânge pe increduli; ei sunt, prin starea lor, destul de nefericiți. Nu mai trebuie să-i mustrăm decât numai în cazul în care s-ar dovedi că e de folos. Dar mustrarea le-ar face rău.

190. – Să-i plângem pe ateii care-l caută, nu sunt ei oare atât de nefericiți? Să-i blamăm însă pe cei care se laudă cu ateismul lor.

191. – Şi acesta va râde de cel care crede? Cine ar trebui să râdă de cine? Şi totuşi cel care crede nu va râde de celălalt, ci îi va fi milă.

192. – Să-l mustrăm pe Miton că nu se tulbură, oricum îl va mustra Dumnezeu.

193. – *Quid fiet hominibus qui minima contemnunt majora non credunt*[4]?

*194. – ... Să învețe mai întâi ce este religia pe care vor s-o combată, înainte de a o combate. Dacă această religie s-ar lăuda că are o viziune limpede despre Dumnezeu, c-o stăpâneşte fără ascunzişuri, fără văluri, ea ar putea fi combătută, zicându-se că nu există în lume nimic care s-o dovedească foarte clar. Dar pentru că ea spune, dimpotrivă, că oamenii trăiesc în beznă, departe de Dumnezeu, că el se ascunde vederii lor, că acesta este chiar numele care i se atribuie în Scripturi, *Deus absconditus*, şi, în

sfârşit, pentru că ea se străduieşte să dovedească două lucruri: că Dumnezeu a stabilit semne vizibile în Biserică pentru a se face cunoscut celor care-l caută cu sinceritate, dar că el le-a şi ascuns în acelaşi timp pentru a nu putea fi perceput decât de cei care-l caută din toată inima, la ce le-ar putea folosi, în nepăsarea de care dau dovadă în căutarea adevărului, să susțină sus şi tare că nimic din acest adevăr nu li se arată, când întunericul chiar în care se află şi pe care-l pun pe seama Bisericii nu face decât să întărească una din cele două afirmații, susținute de ea, fără s-o vatăme pe cealaltă, şi care, departe de a o ruina, îi confirmă doctrina?

Ar trebui, pentru a o combate, ca ei să susțină sus şi tare că au făcut toate eforturile pentru a o căuta pretutindeni, şi chiar în ceea ce Biserica propovăduieşte drept învățătură, dar fără nici un rezultat. Dacă ar spune acest lucru, ei ar combate într-adevăr una din afirmațiile ei de mai sus. Dar eu sper să arăt aici că nici o persoană rezonabilă n-ar putea susține acest lucru şi aş îndrăzni chiar să spun că nici o persoană nu a făcut-o până acum. Se ştie cum acționează de regulă cei care gândesc astfel. Ei cred că au făcut mari eforturi ca să se instruiască dacă au dedicat câteva ore lecturii câtorva pagini din Scriptură şi le-au pus ecleziaştilor câteva întrebări privind adevărurile credinței. După care se laudă că au cercetat, dar fără nici un succes, cărțile şi oamenii. Dar, cu adevărat, le voi spune ceea ce le-am mai spus şi altădată, că această nepăsare nu este de supor-

tat. Pentru că aici nu este vorba de interesul superficial al unui străin, ca să spunem aşa; e vorba de noi înşine şi de întreaga noastră fiinţă.

Nemurirea sufletului este un lucru care ne implică atât de puternic, care ne atinge atât de adânc, că trebuie să ne fi pierdut ultimul fir de simţire pentru a ne arăta nepăsători să aflăm ce este această nemurire a sufletului. Toate acţiunile şi gândurile noastre o iau pe căi atât de diferite, după cum sperăm la bunurile veşnice sau nu, că este imposibil să faci vreun demers de bun-simţ şi judecată altfel decât abordându-l din acest punct de vedere, care este şi scopul nostru ultim.

Astfel, interesul şi datoria noastră cea mai importantă este să ne luminăm în privinţa acestui subiect de care depinde tot comportamentul nostru. Şi iată de ce, între cei care nu sunt convinşi, eu găsesc că e o mare diferenţă de la cei care ostenesc cu toate forţele să se instruiască la cei care trăiesc nepăsători, fără nici un gând pentru credinţă. Nu pot decât să-i compătimesc pe cei care suferă sincer de această îndoială, simţind-o ca pe o mare nefericire şi care nu cruţă nimic pentru a scăpa de ea, făcând din căutare cea mai serioasă şi mai importantă preocupare a lor.

Dar pe cei care-şi petrec viaţa fără să se gândească la acest ultim scop al vieţii şi care numai din motivul că nu găsesc în ei înşişi lumina care să-i convingă, nici nu încearcă măcar s-o caute şi să cerceteze profund dacă această credinţă este dintre cele pe care poporul le primeşte dintr-o simplă nai-

vitate sau dintre cele care, deşi neînțelese în sinea lor, au totuşi un temei foarte solid, de neclintit, pe aceştia eu îi judec cu totul altfel.

Această nepăsare într-o problemă în care este vorba despre ei înşişi, de eternitatea lor, de întreaga lor ființă, mă supără mai mult decât mă înduioşează; sunt uimit şi înspăimântat; pentru mine este un lucru monstruos. Şi nu spun acestea dintr-un zel pios al unei devoțiuni spirituale. Înțeleg, dimpotrivă, că acest sentiment ar trebui să-l avem dintr-un principiu de interes uman şi de interes personal: şi nu trebuie să vedem pentru aceasta decât ceea ce văd chiar persoanele cele mai puțin luminate.

Nu e nevoie să avem un suflet foarte elevat pentru a înțelege că nu există o mulțumire adevărată şi profundă, că toate plăcerile noastre sunt deşarte, răul nostru este fără capăt şi că, în sfârşit, moartea care ne amenință în fiecare clipă ne va pune inevitabil, în câțiva ani, în fața oribilei fatalități de a fi eterni sau nimiciți şi nefericiți.

Nimic nu este mai adevărat, nici mai înfricoşător. Putem face cât vrem pe vitejii: cea mai frumoasă viață din lume tot are un sfârşit. Să ne gândim adânc la aceste lucruri şi să spunem apoi dacă nu este de netăgăduit că nu există bine în această viață decât în speranța altei vieți, că nu suntem fericiți decât pe măsură ce ne apropiem de ea şi că, aşa cum nu va mai exista nefericire pentru cei care au lucrat întru eternitate, nu va fi nici umbră de bucurie pentru cei cărora le lipseşte cu totul lumina.

Această îndoială constituie, cu siguranță, o mare nenorocire; și când ne aflăm sub imperiul ei, datoria noastră este să căutăm; altfel, cel care se îndoiește, dar nu caută, este în același timp și nefericit și nedrept. Dacă acesta este liniștit și mulțumit, dacă-și face din această îndoială o profesiune de credință, un titlu de glorie și chiar această stare îi provoacă bucuria și trufia, nu am cuvinte pentru a califica o asemenea extravagantă creatură.

De unde se pot naște asemenea sentimente? Ce prilej de bucurie ar putea fi în a nu aștepta decât un chin veșnic, fără scăpare? Ce prilej de trufie ar putea fi în a se vedea în beznele de nepătruns și cum poate să-i treacă prin minte unui om rațional un asemenea gând?

„Nu știu cine m-a adus pe lume, nici ce este lumea sau eu însumi; mă aflu într-o totală ignoranță cu privire la aceste lucruri; nu știu ce este corpul meu, simțurile mele, sufletul și această parte din mine care gândește ceea ce spun eu acum, care judecă despre tot și despre ea însăși și nu se cunoaște mai mult decât restul.

Văd aceste îngrozitoare spații ale universului care mă închid, sunt legat de un colț al acestei vaste întinderi, fără să știu de ce mă aflu într-un loc mai degrabă decât în altul și nici de ce puținul timp care mi-a fost dat să-l trăiesc mi-a fost acordat acum și nu altădată, de-a lungul veșniciei care m-a precedat și a celei care-mi va urma. Nu văd decât infinituri, din toate părțile, care mă închid precum un atom,

precum o umbră care nu durează decât o clipă fără întoarcere. Tot ceea ce ştiu este că va trebui curând să mor: şi ceea ce cunosc cel mai puţin este chiar această moarte pe care nu o pot ocoli.

Cum nu ştiu de unde vin, nu ştiu încotro mă îndrept; ştiu doar atât că părăsind această lume, voi ajunge pentru totdeauna ori în neant, ori în mâinile unui Dumnezeu supărat, fără să ştiu pe care din aceste două condiţii va trebui s-o împărtăşesc în eternitate. Iată starea mea, plină de slăbiciune şi nesiguranţă. Şi din toate acestea, am conchis că trebuie să-mi petrec zilele vieţii mele fără să mă mai gândesc la ceea ce mi se va întâmpla. Poate voi găsi puţină lumină în îndoielile mele: dar nu vreau să mă ostenesc prea mult şi nu voi face nici un gest pentru a căuta această lumină. Apoi, dispreţuindu-i pe cei care se ostenesc în aceste griji, voi întâmpina, fără presimţiri şi teamă, un asemenea mare eveniment, lăsându-mă uşor condus spre moarte, în nesiguranţa eternităţii condiţiei mele viitoare."

– Cine şi-ar dori să aibă de prieten un om care ar vorbi în felul acesta? Cine îl va alege dintre ceilalţi pentru a-i împărtăşi preocupările lui? Cine îi va cere ajutorul într-o nenorocire? Şi cărui fel de viaţă l-am putea destina?

Într-adevăr, este o glorie pentru religie să-i aibă drept duşmani pe asemenea nesăbuiţi: iar înverşunarea lor nu numai că nu o primejduieşte, ci, dimpotrivă, îi slujeşte în confirmarea adevărurilor ei. Căci credinţa creştină nu are de dovedit decât două

lucruri: decăderea firii şi răscumpărarea prin Iisus Christos. Or eu susțin că dacă ei nu ne sunt utili în demonstrarea adevărului mântuirii prin sfințenia moravurilor lor, ne sunt de folos la un mod admirabil pentru a dovedi prin ei decăderea firii, prin simțăminte atât de denaturate.

Nimic nu este mai important pentru un om decât starea sa. Nimic nu este mai de temut pentru el decât veşnicia. Şi astfel, faptul că există oameni care-şi pot pierde nepăsători ființa, nesocotind pericolul unei veşnice nefericiri, nu mi se pare deloc firesc. Căci față de celelalte lucruri se comportă cu totul altfel; se tem de cele mai neînsemnate lucruri, le prevăd, le simt; şi acelaşi om care poate petrece zile şi nopți turbat şi disperat că a pierdut o funcție sau pentru vreo ofensă imaginară adusă onoarei sale este tot acela care va pierde totul prin moarte fără să se neliniştească şi fără să se tulbure. Este un lucru monstruos să vezi în aceeaşi inimă şi în acelaşi timp atâta sensibilitate față de lucrurile mărunte şi tot atâta insensibilitate față de lucrurile mari; este o vrajă[5] de neînțeles şi o stare de ațipire supranaturală datorate unei forțe atotputernice care-o cauzează.

Trebuie să existe o ciudată răsturnare în firea omului pentru a-şi face un titlu de mândrie din această stare în care pare incredibil că s-ar putea afla măcar o singură persoană. Şi totuşi, experiența m-a făcut să întâlnesc nenumărate asemenea persoane; ar putea să ne surprindă dacă n-am şti că majoritatea dintre ei se prefac şi nu sunt cu adevărat aşa. Sunt oameni

care au auzit zicându-se că a-ți da astfel de aere ar ține de bunele maniere pe care le imită socotindu-le ca pe o eliberare de un jug. Dar nu va fi greu să-i facem să înțeleagă cât de tare se iluzionează încercând să ne câştige astfel respectul. Nu acesta este mijlocul de a-l dobândi şi am spus acest lucru chiar persoanelor de lume care au o judecată sănătoasă şi care ştiu că singura cale de a reuşi este să treci drept cinstit, fidel, chibzuit şi capabil de a fi de folos unui prieten, pentru că oamenii nu iubesc, fireşte, decât pe cei care le pot fi utili. Or, ce folos am putea avea de la un om despre care auzim că a scuturat jugul, că nu crede într-un Dumnezeu care veghează asupra lui, care se consideră singurul stăpân al purtării lui şi nu dă socoteală decât sieşi? Crede el că ne va dobândi încrederea, că vom aştepta de la el consolare, sfaturi şi ajutor în toate împrejurările rele ale vieții? Ar putea pretinde el să ne bucurăm auzindu-l spunând că sufletul nostru nu e decât vânt şi fum şi spunând-o chiar pe un ton de mândrie şi mulțumire? Este acesta un lucru pe care să-l spui cu bucurie? Şi nu unul, dimpotrivă, pe care să-l spui cu mâhnire, ca pe cel mai trist lucru din lume?

Dacă s-ar gândi cu seriozitate, ar vedea că a apucat pe o cale greşită, potrivnică bunului-simț, potrivnică unei firi cinstite şi foarte departe în orice fel de acel aer voios pe care-l arborează; că, mai degrabă, ar fi în stare să-i redreseze decât să-i corupă pe cei care ar avea vreo intenție să-i urmeze. Şi, într-adevăr, faceți-l să-şi dea seama de sentimentele

lui şi de motivele pe care le are de a se îndoi de religie şi vă va răspunde cu vorbe slabe, nesocotite, convingându-vă de contrariu. Este tocmai ceea ce spunea într-o zi o persoană unui asemenea om: „Dacă veți continua să vorbiți astfel, cu siguranță că mă veți face să mă convertesc". Şi avea dreptate, căci cine nu este oripilat să se vadă împărtăşind sentimentele unor persoane atât de demne de dispreț?

Astfel, cei care doar se prefac a împărtăşi asemenea sentimente sunt, probabil, foarte nefericiți, dacă-şi contrariază starea lor firească pentru a deveni cei mai neobrăzați dintre oameni. Dacă sunt supărați în adâncul inimii lor că nu se bucură de mai multă lumină, să nu se ascundă: mărturisirea nu are nimic ruşinos în ea. Nu e ruşine decât să nu ai ruşine. Nimic nu evidențiază mai mult o slăbiciune a spiritului decât ignoranța cu privire la nefericirea unui om fără Dumnezeu. Nici un semn nu e mai distinct pentru răutatea inimii decât lipsa dorinței de a cunoaşte adevărul promisiunilor eterne. Nimic nu e mai fals decât un act de bravură împotriva lui Dumnezeu. Să lase deci aceste împietăți celor care s-au născut sub acest semn rău pentru a fi capabil să le comită. Să fie măcar cinstiți dacă nu pot fi buni creştini şi să-şi dea seama că nu există decât două feluri de oameni care se pot numi rezonabili: cei care-l slujesc pe Dumnezeu din toată inima lor pentru că îl cunosc sau cei care-l caută din toată inima lor pentru că nu-l cunosc.

Cât despre cei care trăiesc fără să-l cunoască şi fără să-l caute, aceştia se judecă pe ei înşişi atât de puțin demni de a-şi avea singuri de grijă încât nu sunt demni de grija celorlalți şi e nevoie de toată mila religiei creştine pe care ei o disprețuiesc pentru a nu-i nesocoti într-atât încât să-i lepădăm în nebunia lor. Dar, pentru că această religie ne obligă să-i considerăm, atât timp cât sunt în viață, drept capabili de a primi harul care să-i lumineze şi să credem că ei se pot umple de credință într-un timp mai scurt decât noi şi că, dimpotrivă, am putea noi cădea în orbirea lor, trebuie să facem pentru ei ceea ce am dori să ni se facă nouă dacă am fi în locul lor şi să-i îndemnăm să le fie milă de ei înşişi şi să facă măcar câțiva paşi încercând să afle lumina. Să dăruiască citirii acestor rânduri câteva ore din viața lor pe care oricum le risipesc inutil: oricâtă aversiune le-ar stârni această carte, vor descoperi poate ceva şi oricum nu vor pierde mult citind-o. Dar pentru cei care o vor întâmpina cu o sinceritate perfectă şi o adevărată dorință de a descoperi adevărul, sper să fie mulțumiți şi convinşi de mărturiile religiei noastre divine pe care le-am adunat aici şi pe care le-am expus în această ordine...

*195. – Înainte de a aborda mărturiile în sprijinul religiei creştine, consider necesar să vorbesc despre nedreptatea oamenilor care trăiesc nesocotind căutarea adevărului unui lucru care este atât de important pentru ei şi care-i priveşte de atât de aproape.

Dintre toate rătăcirile, aceasta este fără îndoială cea care mărturiseşte cel mai mult despre nebunia şi orbirea lor şi în care este uşor să-i recunoşti numai cu simţul comun şi cu simţămintele fireşti.

Căci este de netăgăduit că timpul vieţii nu durează decât o clipă, că starea morţii este eternă, de orice natură ar fi ea, şi astfel toate faptele şi gândurile noastre trebuie să aleagă căi diferite, după condiţia acestei eternităţi, că este imposibil să facem un demers de bun-simţ şi de judecată altfel decât ţintind acel punct care este scopul nostru ultim.

Nimic nu e mai evident decât acest lucru şi astfel, conform principiilor raţiunii, conduita oamenilor devine nesocotită când nu aleg cealaltă cale. Să ne gândim la cei care trăiesc fără să le pese de acest ultim scop al vieţii; la cei care se lasă dominaţi de înclinaţiile şi plăcerile lor, fără minte şi fără nelinişte, de parcă ar putea nimici eternitatea, negândindu-se la ea, fericiţi să se bucure doar de clipă.

Şi totuşi eternitatea există, iar moartea, care o deschide şi care-i ameninţă în tot momentul, îi va pune într-un timp scurt în faţa oribilei fatalităţi de a fi eterni sau de a fi spulberaţi şi nefericiţi, fără ca ei să ştie care din aceste eternităţi le-a fost pregătită pentru totdeauna.

Iată o îndoială cu teribile consecinţe. Ei se află în primejdia unei nefericiri eterne; şi, între altele, ca şi cum lucrul ar fi lipsit de importanţă, ei nu se ostenesc să examineze dacă aceste opinii sunt dintre cele pe care poporul le primeşte cu o uşurinţă prea

naivă sau dintre cele care, obscure fiind în sinea lor, au un temei solid, deşi ascuns. Astfel, ei nu ştiu dacă un lucru e adevărat sau fals, nici dacă există forță sau slăbiciune în mărturii. Ei le au sub ochii lor, dar refuză să le privească. Şi aflându-se în această stare de ignoranță, ei fac tot ce pot pentru a cădea în nefericirea de a aştepta să treacă proba morții, fiind chiar mulțumiți de această stare şi făcându-şi un titlu de glorie din ea. Ne putem gândi cu seriozitate la importanța acestei probleme, fără să fim oripilați de o conduită atât de extravagantă?

Această statornicie în ignoranță este un lucru monstruos ale cărui bizarerii şi stupiditate trebuie să le facem evidente celor care-şi petrec viața în ea, descriindu-le-o, pentru a-i ruşina la vederea nebuniei lor. Căci iată cum gândesc oamenii când aleg să trăiască în ignoranță, fără să ştie cine sunt şi fără să caute lumina. „Nu ştiu“, spun ei.

196. – Oamenii sunt lipsiți de inimă; nu-ți poți face din ei prieteni.

A se da acest nume „omului universal“.

197. – A fi insensibili, disprețuind lucrurile interesante, şi a deveni insensibili față de ceea ce ne interesează cel mai mult.

198. – Sensibilitatea omului față de lucrurile mărunte şi insensibilitatea față de cele importante dovedesc o ciudată răsturnare.

*199. – Să ne imaginăm un număr de oameni în lanțuri, şi toți condamnați la moarte, fiecare fiind sugrumat pe rând în fața celorlalți; cei lăsați la urmă

îşi văd propria lor condiţie în aceea a semenilor lor, privindu-se unii pe alţii, îndureraţi, fără speranţă şi aşteptându-şi rândul. Aceasta este imaginea condiţiei umane.

*200. – Un om aflat într-o închisoare, neştiind dacă fusese arestat pe nedrept, şi neavând la dispoziţie decât o oră pentru a afla, această oră fiindu-i suficientă, dacă ştia că e pe nedrept, pentru a obţine revocarea, este împotriva firii ca el să folosească acea oră jucând pichet şi nu informându-se dacă nu cumva fusese arestat pe nedrept. Tot la fel de nefiresc este ca omul etc. Aici mâna lui Dumnezeu se face grea.

Astfel, nu numai zelul celor care-l caută mărturiseşte despre existenţa lui Dumnezeu, ci şi orbirea celor care nu-l caută.

201. – Toate cârtelile unora sau ale altora nu se îndreaptă decât împotriva lor înşişi şi nu împotriva religiei. Tot ce spun necredincioşii...

202. – [Pe cei care sunt mâhniţi că nu au credinţă e limpede că Dumnezeu nu-i luminează, dar pentru ceilalţi se vede că este un Dumnezeu care-i orbeşte.]

203. – *Fascinatio nugacitatis*[6]. – Pentru ca patima să nu ne vatăme, să trăim ca şi cum n-am avea decât opt zile de trăit.

204. – Dacă omul ar trebui să-şi dea opt zile din viaţă sa ar fi ca şi cum ar trebui să-şi dea o sută de ani.

*205. – Când mă gândesc la scurta durată a vieţii mele, absorbit de eternitatea care m-a precedat şi de

cea care mă urmează, cufundat în infinita imensitate a spațiilor pe care nu le cunosc şi nu mă cunosc, mă îngrozesc şi sunt uimit să văd că sunt aici mai degrabă decât acolo, şi mă întreb de ce acum şi nu atunci. Cine m-a adus? Din porunca şi dorința cui mi-a fost destinat acest timp şi acest loc mie? *Memoria hospitis unius diei praetereuntis.*[7]

206. – Tăcerea eternă a acestor spații infinite mă înspăimântă.

207. – Câte regate ne ignoră!

208. – De ce e mărginită cunoaşterea mea? Înălțimea? Durata stabilită la o sută de ani şi nu la o mie? Ce rațiuni a avut natura de a mi-o da astfel, şi de a alege acest număr mai degrabă decât un altul? Într-o infinitate de numere, nu există nici un motiv să alegi mai mult pe unul decât pe altul, nici unul nefiind mai ispititor decât celălalt.

209. – Iubit şi flatat de stăpânul tău, eşti mai puțin sclav? Tu ai bunul bunurilor, sclavule. Stăpânul tău te măguleşte, curând te va bate.

*210. – Ultimul act e sângeros; oricât de frumoasă ar fi comedia în rest; ni se aruncă pământ în cap şi cu asta se încheie totul pentru totdeauna.

*211. – Ne place să petrecem în mijlocul semenilor; ticăloşi dacă suntem, neputincioşi, aceştia nu ne vor ajuta: omul moare singur. Ar trebui deci să se poarte ca şi cum ar fi singur, şi totuşi, construieşte case superbe etc. Omul să caute adevărul fără să ezite, căci dacă-l refuză mărturiseşte că iubeşte mai mult stima oamenilor decât căutarea adevărului.

*212. – *Trecerea.* – E oribil să simţi strecurându-se printre degete tot ceea ce ai.

*213. – Între noi şi infern sau cer nu e decât viaţa între două hotare, cel mai fragil lucru din lume.

214. – *Nedreptate.* – Să se mai adauge şi trufia ticăloşiei, iată extrema nedreptate.

215. -- Să ne temem de moarte când nu suntem în pericol şi nu când suntem ameninţaţi de ea; căci trebuie să fim oameni.

216. – Moartea inopinată este singura de temut, iată de ce confesorii locuiesc în casele celor mari.

*217. – Un moştenitor primeşte actele casei sale. Va spune el: „Dacă sunt false?“ şi nu se va apuca să le examineze?

*218. – *Închisoare.* – Mi se pare just să nu se aprofundeze opinia lui Copernic: dar aceasta...! Pentru orice viaţă este important să ştie dacă sufletul este muritor sau nemuritor.

*219. – Este indubitabil că sufletul este ori muritor ori nemuritor, ceea ce trebuie să producă mari diferenţe de morală. Şi totuşi filosofii şi-au constituit morala independent de acest lucru: ei au stabilit că trebuie să trăiască clipa.

Platon, pentru înclinaţia spre creştinism.

220. – Falsitatea filosofilor care nu discută despre nemurirea sufletului. Falsitatea dilemei lor în Montaigne.

*221. – Ateii trebuie să vorbească limpede: nu se înţelege prea bine cum ar putea sufletul să fie material.

222. – *Ateii.* – Ce motiv au să spună că nimeni nu poate învia? Ce e mai greu, să te naşti sau să învii, ceea ce n-a fost niciodată să fie, sau ceea ce a fost să mai fie? E mai greu să vii în fiinţă decât să revii în fiinţă? Obişnuinţa ne face s-o simţim pe una cu uşurinţă, iar pe cealaltă imposibilă; vulgar mod de a judeca!

De ce n-ar putea naşte o fecioară? O găină nu face ouă fără cocoş? Cum le distingem unele de altele din exterior? Şi cine spune că găina nu poate să formeze un germene la fel de bine ca un cocoş?

*223. – Ce au de cârtit împotriva naşterii din Fecioară? Ce e mai dificil? Să creezi un om, un animal, sau să-l reproduci? Şi dacă n-ar fi văzut niciodată vreo specie de animale, ar putea ei ghici dacă acestea se pot reproduce fără să se însoţească?

224. – Cât de mult urăsc aceste prostii, să nu crezi în Euharistie etc.! Dacă Evanghelia este adevărată, dacă Iisus Christos este Dumnezeu, unde văd ei dificultatea?

225. – Ateismul înseamnă forţă de spirit, dar numai până la un anumit nivel.

226. – Necredincioşii care-şi fac o profesiune de credinţă din a urma raţiunea trebuie să fie foarte stăpâni pe raţiunea lor. Ce spun ei, de fapt? Nu vedeţi, ne spun ei, oamenii murind ca şi animalele şi pe turci la fel precum creştinii? Ei au ceremoniile lor, profeţii lor, învăţaţii lor, preoţii lor ca şi noi etc. (Este acest lucru potrivnic Evangheliei, nu spune şi ea acelaşi lucru?)

Dacă nu vă preocupați deloc să aflați adevărul, acest gen de lucruri vă sunt suficiente pentru a trăi împăcați. Dar dacă vreți din toată inima să-l cunoașteți, ele nu vă ajung: priviți în detaliu. Ar fi destule doar pentru o problemă de filosofie, dar aici, unde este vorba de tot... Şi totuşi, gândind cu atâta uşurință, lumea continuă să se distreze etc. Să vă informați despre această religie, chiar dacă ea nu-şi va dezvălui ascunzişurile, poate până la urmă vă va lumina.

227. – *Ordine prin dialog.* – „Ce trebuie să fac? Nu văd pretutindeni decât întuneric. Să cred că sunt nimic? Să cred că sunt Dumnezeu? Toate aceste lucruri se schimbă şi-şi urmează." Vă înşelați, există...

228. – Obiecția ateilor: „Dar nu avem nici o lumină".

*229. – Iată ce văd şi mă tulbură. Privesc în toate părțile şi nu văd peste tot decât întuneric. Natura nu-mi oferă nimic care să nu fie subiect de îndoială şi de nelinişte. Dacă nu văd nimic care să-mi arate Divinitatea, mă voi hotărî s-o neg; dacă aş vedea peste tot semnele unui Creator, m-aş odihni paşnic în credință; dar, văzând mai multe care-l neagă în loc să-l confirme, sunt într-o stare de plâns în care mi-am dorit de o sută de ori, dacă există un Dumnezeu care o susține, ea (natura) să mi-o arate fără echivoc; iar dacă semnele pe care mi le arată sunt înşelătoare, ea să le distrugă imediat; să spună totul sau nimic, pentru ca eu să pot hotărî calea pe care

o voi apuca. În starea în care sunt, neştiind ce sunt şi ce trebuie să fac, nu-mi cunosc nici condiția, nici datoria. Inima mea aspiră cu toată ființa mea să cunoască adevăratul bine, pentru a-l urma: nimic n-ar fi prea scump pentru a câştiga eternitatea.

Îi invidiez pe cei pe care-i văd trăind nepăsători în credință, folosind un dar pe care eu, dacă l-aş avea, l-aş folosi cu totul altfel.

230. – Oricât de neînțeles ar fi Dumnezeu, şi oricât de înțeles; sufletul să fie cu trupul sau să nu-l avem: lumea să fie creată sau să nu fie etc., să fie un păcat originar sau să nu fie.

231. – Credeți că este imposibil ca Dumnezeu să fie infinit şi neîmpărțit? – Da. – Vreau deci să vă fac să vedeți un lucru infinit şi neîmpărțit. Un punct mişcându-se pretutindeni cu o viteză infinită; căci el se află în acelaşi timp în toate locurile şi întreg în fiecare loc.

Acest efect al naturii, care vi se părea imposibil altădată, trebuie să vă convingă că mai sunt şi altele pe care nu le cunoaşteți încă. Nu trageți concluzia din ucenicia voastră că nu v-a mai rămas nimic de învățat; ci că v-au rămas nesfârşit de multe de aflat.

232. – Mişcarea infinită, punct care umple totul, clipă de repaus: infinit, fără cantitate, indivizibil şi infinit.

233. – *Infinit. Nimic.* – Sufletul nostru e aruncat în trup unde găseşte numărul, timpul, dimensiunile. El raționează cu acestea şi le numeşte natură, necesitate, şi nu poate să creadă în altceva.

Unitatea adăugată infinitului nu-l sporeşte cu nimic, nici măcar cu cât s-ar adăuga un picior la o măsură infinită. Finitul dispare în prezența infinitului devenind un pur neant. Tot aşa şi spiritul nostru în fața lui Dumnezeu şi dreptatea noastră în fața dreptății divine. Nu există o disproporție mai mare între dreptatea noastră şi cea a lui Dumnezeu decât între unitate şi infinit. Trebuie ca dreptatea lui Dumnezeu să fie nesfârşită ca şi milostivirea lui. Or judecata celor respinşi este mai puțin dură şi ar trebui să uimească mai puțin decât milostivirea pentru cei aleşi.

Ştim că există un infinit şi-i ignorăm natura. Cum ştim că este fals ca numerele să fie finite, este deci adevărat că există un infinit în număr. Dar nu ştim ce este: este fals că el ar fi par, e fals că ar fi impar; căci adăugându-i unitatea, el nu-şi schimbă natura; şi totuşi e un număr şi orice număr este par sau impar (e adevărat că acest lucru se referă la orice număr finit). Tot aşa putem spune că există un Dumnezeu fără să ştim ce este.

Să nu existe un adevăr substanțial numai pentru faptul că vedem lucruri adevărate, dar ele nu sunt adevărul însuşi?

Cunoaştem deci existența şi natura finitului, pentru că suntem finiți şi de aceeaşi mărime cu el. Cunoaştem existența infinitului, dar nu-i cunoaştem natura pentru că el are mărime ca şi noi, dar nu e mărginit ca noi. Dar nu cunoaştem nici existența, nici natura lui Dumnezeu pentru că nu are mărime,

nici margini. Numai prin credință îi putem cunoaște existența, iar prin har îi vom cunoaște natura. Or, am arătat de multe ori că poți cunoaște un lucru fără să-i cunoști natura.

Să vorbim acum după luminile cele naturale.

Dacă există Dumnezeu, el este infinit de neînțeles pentru că neavând nici părți, nici margini, el nu se află în nici un fel de raport cu noi. Suntem deci incapabili să știm ce este, nici dacă este. Acestea fiind date, cine va îndrăzni să rezolve problema? Nu noi, căci nu suntem în nici un raport cu el.

Cine va juca deci pe creștini că nu pot da un temei credinței lor, aceia care profesează o religie de care nu pot da seamă? Aceștia din urmă declară, expunând-o lumii, că e o prostie, *stultitiam;* și apoi vă plângeți că nu vă aduc mărturii! Dacă ea ar putea fi dovedită, ei nu și-ar mai ține cuvântul: sunt lipsiți de probe, dar nu de bun simț. – „Da, dar dacă acest lucru îi scuză pe cei care o oferă ca atare, aceștia scăpând de blamul de a vorbi despre ea fără temei, nu-i scuză pe cei care o primesc." – Să examinăm deci acest punct și să spunem: „Dumnezeu este sau nu este". Dar de ce parte ne vom așeza? Rațiunea nu poate hotărî nimic; există un haos infinit care ne desparte. Se joacă un joc la marginea unei asemenea distanțe infinite, în care vom câștiga fața sau reversul. Pe ce veți miza? Prin rațiune, nu puteți miza nici pe una, nici pe alta; prin rațiune, nu veți putea respinge pe nici una. Nu-i condamnați deci de falsitate pe cei care au ales, căci nu știți nimic. – „Nu, îi vom

condamna nu pentru că au făcut această alegere, ci pentru că au făcut una; căci şi cel care a ales faţa şi cel care a ales reversul fac aceeaşi greşeală, sunt amândoi în eroare; drept ar fi să nu parieze." – Da, dar trebuie să pariem. Nu e după voia noastră; suntem în aceeaşi barcă. Deci pentru ce veţi paria? Să vedem. Pentru că trebuie să alegeţi, să vedem ce vă interesează, cel puţin. Aveţi două lucruri de pierdut: adevărul şi binele şi două lucruri pe care să le angajaţi: raţiunea şi voinţa, cunoaşterea şi fericirea; natura voastră are două lucruri de evitat: eroarea şi ticăloşia. Raţiunea nu va fi nici într-un fel atinsă, alegând pe una sau pe cealaltă, pentru că eşti obligat să alegi. Iată un punct lămurit. Dar fericirea? Să cântărim acum pierderea şi câştigul, afirmând că Dumnezeu există. Să discutăm aceste două cazuri: dacă e să câştigaţi, câştigaţi totul, dacă pierdeţi, nu pierdeţi nimic.

Pariaţi deci că există fără să ezitaţi. – „E admirabil. Da, trebuie să pariem. Dar dacă miza e prea mare?" – Să vedem. Pentru că este vorba de un asemenea risc de câştig şi de pierdere, chiar dacă n-aţi avea de câştigat decât două vieţi pentru una, şi tot ar trebui să pariaţi; şi dacă vor fi trei de câştigat, ar trebui să jucaţi (pentru că sunteţi obligaţi să jucaţi) şi ar fi o imprudenţă când eşti obligat să joci, să nu mizezi propria-ţi viaţă pentru a câştiga trei la un joc, unde e vorba de un asemenea risc de pierdere şi câştig. Dar e vorba de o eternitate de viaţă şi de fericire şi chiar de-ar fi o infinitate de riscuri, din

care n-ați avea decât o singură șansă, și tot ar trebui să pariați pe una pentru a obține două; și ar fi să acționați prostește, obligați fiind să jucați, să refuzați să mizați o viață pentru trei, la un joc unde din infinitatea de riscuri, numai o șansă e pentru voi, dacă e vorba să câștigați în schimb o infinitate de vieți infinit de fericite... Pentru că e vorba de o infinitate de vieți infinit de fericite de câștigat, de o șansă de câștig față de un număr finit de riscuri de a pierde și oricum ceea ce mizați este finit. Ceea ce înlătură orice îndoială; dacă e să câștigăm ceea ce este infinit și pentru aceasta numărul riscurilor de a pierde este finit față de șansa de a câștiga, nu mai stați la îndoială, oferiți totul. Și astfel, obligați fiind să jucăm, trebuie să renunțăm la rațiunea care ne îndeamnă să ne păstrăm viața; mai degrabă să mizăm pe ea pentru a câștiga infinitul apropiindu-se de noi cu pași la fel de repezi ca și neantul.

Căci nu folosește la nimic să spui că e nesigur câștigul și sigur doar riscul și că infinita distanță care se află între *certitudinea* a ceea ce primejduiești și *incertitudinea* cu privire la ceea ce vei câștiga egalează binele finit, pe care-l primejduim firește, cu infinitul care este incert... Dar nu-i așa; orice jucător riscă o certitudine pentru a câștiga cu incertitudine: și totuși riscă cert finitul pentru a câștiga un incert infinit, fără a păcătui împotriva rațiunii. Nu există o distanță infinită între certitudinea a ceea ce riști și incertitudinea câștigului: e fals. Există, într-adevăr, o infinită distanță între certitudinea câștigului

şi certitudinea pierderii. Dar incertitudinea câştigului este proporţională cu certitudinea a ceea ce primejduieşti, conform cu proporţia şanselor de câştig şi a riscului de pierdere. Şi de aici vine faptul că, dacă există tot atâta risc de o parte şi de cealaltă, partida se joacă de la egal la egal şi atunci certitudinea a ceea ce primejduieşti este egală cu incertitudinea câştigului. N-are importanţă că ea se află infinit de departe. Şi astfel, miza noastră se bucură de o forţă infinită când riscăm finitul la un joc unde sunt tot atâtea şanse de câştig cât şi riscuri de pierdere, dar şi infinitul de câştigat. Şi totul este cât se poate de evident şi dacă oamenii sunt capabili de vreun adevăr, acesta este unul din ele. „Sunt încredinţat, vă mărturisesc. Dar există oare vreun mijloc de a vedea dedesubtul jocului?“ – Da, Scriptura şi tot restul etc. – „Da, dar am mâinile legate şi gura mută; mă obligă să pariez şi nu sunt liber, nu mi se dă răgaz şi sunt aşa făcut că nu pot crede. Ce vreţi să fac?“

– E adevărat. Dar învăţaţi-vă cel puţin neputinţa să creadă pentru că raţiunea vă îndeamnă şi totuşi nu puteţi. Lucraţi deci să vă convingeţi nu prin sporirea mărturiilor despre Dumnezeu, ci prin diminuarea patimilor noastre. Aţi merge spre credinţă şi nu ştiţi drumul; vreţi să vă vindecaţi de necredinţă şi cereţi leacul; întrebaţi-i pe cei care erau legaţi ca şi voi şi care vor să parieze acum tot binele lor; sunt oameni care au găsit drumul şi pe care ar fi bine să-i urmaţi ca să vă tămăduiţi de răul de care vreţi să scăpaţi. Urmaţi felul cum au început şi ei; prefăcân-

du-se, luând apă sfinţită, ascultând liturghia. La un mod firesc, veţi ajunge la credinţă şi vă veţi smeri[8]– „Dar este exact lucrul de care mă tem". – De ce? Ce aveţi de pierdut?

Dar pentru a vă arăta că acolo veţi ajunge, vă spun că acest lucru va diminua patimile care vă sunt marile obstacole.

Sfârşitul acestui discurs. – Or, ce rău aţi îndura dacă aţi apuca pe această cale? Veţi fi cinstiţi, fideli umili, recunoscători, binefăcători, prieteni sinceri, adevăraţi. Într-adevăr, nu vă veţi mai tăvăli în plăceri duhnitoare, în trufie, în desfătări: dar nu mai aveţi plăceri de alt fel? Vă spun că veţi câştiga chiar din această viaţă; şi că prin fiecare pas pe care-l veţi face pe acest drum certitudinea câştigului va creşte şi atât de evidentă va fi nimicnicia a ceea ce riscaţi că veţi recunoaşte până la urmă că aţi pariat pe un lucru sigur, infinit, pentru care n-aţi dat nimic în schimb.

– Oh! Discursul mă încântă, mă farmecă etc.

– Dacă discursul vă place şi vi se pare convingător, să ştiţi că vine de la un om care a îngenuncheat pentru a se ruga acestei Fiinţe infinite şi indivizibile căreia el îşi supunea toată fiinţa, pentru a i se închina; supuneţi-i şi voi fiinţa voastră pentru binele vostru şi pentru slava sa; şi iată forţa care se pune de acord cu nimicnicia.

*234 – Dacă n-ar trebui să lucrăm decât pentru ceea ce este sigur, n-ar trebui să facem nimic pentru religie; căci nu e sigură; dar câte lucruri nesigure facem, călătoriile pe mare, războaiele! Zic deci că

n-ar trebui să facem nimic, căci nimic nu e sigur; nu există mai multă certitudine în religie decât în convingerea că vom vedea ziua de mâine; căci nu e sigur că o vom vedea, dar este cu siguranță posibil să n-o mai vedem. Dar nu se poate spune același lucru despre religie. Nu e sigur că este: dar cine va îndrăzni să spună că e cu siguranță posibil ca ea să nu existe? Or, când lucrezi pentru ziua de mâine, acționezi cu rațiune: căci lucrezi pentru ceva nesigur, prin regula părților care s-a demonstrat.

Sfântul Augustin a văzut că omul lucrează întru nesiguranță pe mare, în bătălii etc; dar n-a văzut regula opțiunilor care demonstrează că suntem datori s-o facem. Montaigne a văzut că un spirit șchiop ne ofensează și că obiceiul poate totul; dar n-a văzut temeiul acestui efect.

Toate aceste persoane au văzut efectele, dar nu au văzut cauzele; ei sunt în privința celor care au descoperit cauzele asemenea celor care nu au decât ochi față de cei care au și spirit; căci efectele sunt sensibile, iar cauzele vizibile doar pentru spirit. Și cu toate că efectele se văd prin spirit, acest spirit este, față de spiritul care vede și cauzele, asemenea simțurilor corporale față de spirit.

235. – *Rem viderunt, causam non viderunt*[9].

*236. – Prin opțiune, trebuie să începeți să căutați adevărul, căci dacă muriți fără să aduceți slava principiului cel adevărat, sunteți pierduți. – „Dar, spuneți-mi, dacă ar fi voit să-i aduc slava nu mi-ar fi lăsat semne ale voinței sale“? – Chiar așa a făcut;

dar voi nu le băgați de seamă. Căutați-le deci, merită osteneala.

*237. – *Opțiuni* – În lume trebuie să trăim altfel, după aceste diverse supoziții: 1. Că vom exista mereu; 2. Că e sigur că nu vom fi aici pentru mult timp şi nesigur dacă vom mai fi peste o clipă. Această ultimă supoziție este a noastră.

238. – Voi ce-mi promiteți, în sfârşit (căci zece ani, atâta îmi este partea), dacă nu zece ani de amor propriu, încercând să mă fac plăcut fără să reuşesc, în afară de chinurile sigure?

*239. – *Obiecție* – Cei care speră în mântuirea lor sunt fericiți, dar au ca o contrapondere frica de infern.

Răspuns. – Cine are temei să se teamă mai mult de infern? Cel care nu ştie că există un infern şi este cu certitudine condamnat, dacă infernul există; sau cel care deține o anumită convingere că există un infern şi trăieşte cu speranța să fie salvat, dacă acesta există?

*240. – „Am părăsi imediat desfătările, spun ei, dac-am avea credință". – Şi eu vă spun: Veți avea curând credință dacă vă veți lepăda de plăceri. Voi trebuie să începeți. Dacă aş putea v-aş da credința, dar nu pot s-o fac şi nu pot proba adevărul despre ceea ce spuneți. Dar părăsiți desfătările şi veți avea mărturia că ceea ce spun eu e adevărat.

*241. – *Ordine* – Mi-ar fi mult mai teamă să mă înşel şi să descopăr că religia creştină e adevărată, decât să mă înşel crezând-o adevărată.

Note

[1] *Scrisoare*... Această indicație care revine în multe fragmente probează faptul că Pascal ar fi introdus în opera sa texte redactate sub formă de scrisori. Ne este îngăduit să credem că succesul *Provincialelor* l-a îndemnat pe Pascal să folosească în *Apologia* sa un procedeu pe care-l exploatase cu atâta abilitate şi pe care-l stăpânea magistral.

[2] Teroarea mai degrabă decât religia.

[3] „Dacă ar fi guvernați prin teroare, fără să fie mai întâi învățați, cât de tiranică li s-ar părea stăpânirea" (Sfântul Augustin).

[4] „Ce să facem cu acei oameni care disprețuiesc lucrurile mici şi nu cred în cele mari?"

[5] *Vrajă*, în sensul etimologic al cuvântului, cum ar fi cel din expresia *palatul vrăjit*. Pascal vrea să spună că omul despre care vorbeşte este victima unei anumite incantații magice care îl împiedică să vadă sau chiar să dorească adevărul.

[6] „Fascinația nimicului." (*Înțelepciunea lui Solomon*, IV, 2.)

[7] „Speranța necredinciosului e ca puful zburând în văzduh, ca spuma mării bătută de furtună, ca fumul risipit de vânt şi ca *Amintirea unui hangiu despre ziua care a trecut*". (*Înțelepciunea lui Solomon*, V, 15.)

[8] *Abétir*. (verbul *s'abétir*: „a se prosti", „a se cretiniza", n.tr.). – Iată cum explică domnul Brunschvicg această expresie care l-a frapat pe Victor Cousin: „*S'abétir*", înseamnă a renunța la credințele pe care „instrucția" şi obişnuința le-au impus cu

forța unei necesități naturale, dar care, prin rațiune, se dovedesc neputincioase și inutile; *s'abetir* înseamnă reîntoarcerea la copilărie pentru a se atinge adevărurile superioare, inaccesibile puținei inteligențe a pretinșilor savanți. „Nimic nu e mai conform rațiunii decât această dezavuare a rațiunii": discursul lui Pascal este discursul unui credincios nu al unui sceptic.

[9] „Ei au văzut lucrul nu cauza." După părerea lui Brunschvicg, fraza latină aparține chiar lui Pascal.

Secțiunea a IV-a

Mijloacele credinței

*242. – *Prefața părții a doua:* Să vorbesc despre cei care au tratat acest subiect.

Mă uimește îndrăzneala cu care aceste persoane se apucă să vorbească despre Dumnezeu. Adresându-și discursurile necredincioșilor, prima lor preocupare este să probeze Divinitatea prin operele naturii. Nu m-aș mira de gestul lor dacă și-ar adresa discursurile credincioșilor, căci e sigur că cei care au credința vie în inima lor văd neîncetat că tot ceea ce există este opera acelui Dumnezeu pe care îl slăvesc. Dar cei în care acestă lumină s-a stins și în inima cărora ea trebuie reaprinsă, aceste persoane, lepădate de credință și de har, care, căutând cu toată lumina care este în ei tot ce ar putea descoperi în natură care să-i ajute să dobândească această cunoaștere, nu găsesc decât lucruri obscure, greu de deslușit; a spune necredincioșilor că nu au decât să observe cel mai mărunt dintre lucrurile care-i înconjoară și-l vor vedea clar pe Dumnezeu și a le oferi drept exemplu pentru acest mare și important subiect mersul lunii și al planetelor și a pretinde că le-am făcut dovada

printr-un asemenea discurs, înseamnă a-i face să creadă că mărturiile religiei noastre sunt foarte slabe: şi ştiu prin rațiune şi experiență că nimic nu e mai potrivit pentru a-i face să ne disprețuiască.

Scriptura care cunoaşte cel mai bine lucrurile lui Dumnezeu nu procedează aşa. Ea ne spune, dimpotrivă, că Dumnezeu este un Dumnezeu ascuns şi că, de la pervertirea naturii, el i-a lăsat într-o orbire din care nu pot ieşi decât prin Iisus Christos, în afara căruia orice comunicare cu Dumnezeu este imposibilă: *Nemo novit Patrem nisi Filius, et cui, voluerit Filius revelare*[1].

Acelaşi lucru îl găsim şi în Scriptură când ne face să băgăm de seamă, în atâtea locuri, că cei care-l caută pe Dumnezeu îl vor găsi. Despre lumina lui nu se vorbeşte ca despre „lumina zilei în plină amiază". Nu se spune deloc că cei care caută lumina în plină amiază sau apa în mare chiar o vor găsi. Se înțelege că evidența lui Dumnezeu nu este de acest fel în natură, Şi tot ea ne spune într-un loc: *Vere tu es Deus absconditus*[2].

243. – Este un lucru de admirat că niciodată un autor canonic nu s-a folosit de natură pentru a dovedi existența lui Dumnezeu. Toți încearcă să ne convingă pur şi simplu. David, Solomon etc. nu au spus niciodată; „Nu există vid, deci există Dumnezeu". Erau probabil mult mai înțelepți decât cei mai înțelepți dintre cei care au venit după ei şi care s-au folosit toți de aceşti înaintaşi. Iată un lucru foarte important.

244. – Dar nu spuneți chiar voi că cerul și păsările sunt mărturia existenței lui Dumnezeu? – Nu. – Şi nu acelaşi lucru spune şi religia voastră? – Nu, chiar dacă e adevărat, într-un sens, pentru câteva suflete cărora Dumnezeu le-a dat lumina, pentru cei mai mulți este fals.

*245. – Există trei mijloace de a dobândi credința: rațiunea, tradiția şi harul. Religia creştină, singura care se bucură de rațiune, nu-şi recunoaşte drept fii adevărați pe cei care cred, dar sunt lipsiți de har. Şi aceasta nu pentru că ea exclude rațiunea şi tradiția, dimpotrivă, dar trebuie să-ți deschizi mintea în fața mărturiilor, să le confirmi prin tradiție şi să te supui, prin umilința harului, care numai el poate să dea adevăratul şi mântuitorul efect: *Ne evacuetur crux Christi*[3].

246. – *Ordine* – După scrisoarea „să-l căutăm pe Dumnezeu" să scriem scrisoarea despre „înlăturarea obstacolelor", care conține discursul despre „maşină", pregătirea maşinii, căutarea prin rațiune.

247. – *Ordine.* – O scrisoare de exhortație adresată unui prieten pentru a-l îndemna să caute. – Şi va răspunde: „Dar la ce-mi va folosi să caut? Tot nu-mi apare nimic". Să-i răspund: „Nu dispera" – Iar el îmi va răspunde că va fi fericit să găsească puțină lumină; dar, chiar în virtutea acestei religii, şi când ar crede, tot nu-i va folosi la nimic şi atunci mai bine nu mai caută. – La acestea îi răspund: Maşina.

248. – *Scrisoarea care să sublinieze utilitatea mărturiilor prin maşină.* – Credința este altceva decât mărturia: una este umană, cealaltă este un dar al lui Dumnezeu. *Justus ex fide vivit*[4]: această credință Dumnezeu însuşi o aşază în inimă, iar mărturia este adesea un instrument al ei, *fides ex auditu,* dar credința este în inimă şi spune nu *scio,* ci *credo*[5].

*249. – A-ți pune speranțele în lucruri formale înseamnă a fi superstițios, dar e o trufie să nu vrei să te supui lor.

250. – Semnele exterioare trebuie să fie în acord cu interiorul nostru pentru a-l dobândi pe Dumnezeu. Adică să ne aşezăm în genunchi, să ne rugăm cu buzele etc., pentru ca omul orgolios care n-a vrut să se supună lui Dumnezeu să fie acum supus făpturii. A aştepta ajutor de la aceste semne exterioare înseamnă a fi superstițios, a nu dori să te uneşti cu interiorul înseamnă a fi trufaş.

*251. – Celelalte religii, cum ar fi cele păgâne, sunt mai populare, căci sunt alcătuite numai din semne exterioare; dar ele nu sunt pentru oameni învățați. O religie pur intelectuală ar fi mai pe măsura celor învățați, dar n-ar fi de folos poporului. Numai religia creştină este pe măsura tuturor, fiind alcătuită din semne exterioare în acord cu credința interioară. Ea ridică poporul spre interior şi-i obligă pe trufaşi să se supună semnelor exterioare; şi nu există perfecțiune fără amândouă, pentru că poporul trebuie să înțeleagă spiritul celor scrise, iar învățații să-şi supună spiritul celor scrise.

*252. – ... Căci nu trebuie să ne înşelăm: noi suntem automat şi spirit în acelaşi timp şi de aici vine faptul că nu numai demonstrația este instrumentul prin care reuşim să convingem. Cât de puține lucruri sunt demonstrate! Mărturiile nu conving decât spiritul. Prin tradiție, mărturiile noastre devin cele mai puternice şi mai demne de crezare: ea înclină automatul care antrenează spiritul fără să-şi dea seama. Cine a demonstrat vreodată că mâine va fi o altă zi şi că vom muri? Şi ce poate fi mai evident? Numai tradiția ne-a convins; ea face posibilă existența atâtor creştini, turci, păgâni, din ea se nasc meseriile, soldații etc. (credința se primeşte în botezul creştinilor mai mult decât în cel al turcilor). În sfârşit, trebuie să recurgem la tradiție de îndată ce spiritul a văzut unde se află adevărul, pentru a ne adăpa din ea şi a ne umple de o credință care ne scapă în fiecare clipă; să avem mereu toate mărturiile în fața ochilor ar fi prea complicat: trebuie să ne dobândim o credință mai puțin împovărătoare, una obişnuită care, fără constrângere, fără artă, fără argumente, ne îndeamnă să credem şi înduplecă toate puterile noastre spre această credință, în aşa fel încât sufletul nostru s-o primească firesc. Când nu crezi decât prin forța convingerii, iar automatul este înclinat să creadă contrariul, nu e destul. Trebuie deci să convingem întru credință cele două atribute: spiritul, prin temeiuri, pe care e suficient să le vadă o singură dată în viață; şi automatul, prin tradiție, neîngăduindu-i să încline spre contrar. *Inclina cor meum, Deus*[6].

Rațiunea acționează cu lentoare, cu atâtea viziuni, asupra atâtor principii care trebuie să fie mereu prezente, altfel în fiecare clipă ea poate să slăbească sau să se rătăcească în lipsa tuturor principiilor prezente deodată. Sentimentul nu acționează astfel; el se manifestă într-o clipă și este mereu gata să acționeze. Trebuie deci să ne întemeiem credința pe sentiment; altfel, ea va fi întotdeauna șovăielnică.

*253. – Două excese: a exclude rațiunea și a nu admite decât rațiunea.

254.– Nu sunt rare ocaziile în care lumea ar trebui mustrată pentru prea multă supunere. E un viciu firesc, ca incredulitatea, și la fel de primejdios: superstiția.

255. – Pietatea se deosebește de superstiție.

A împinge pietatea până la superstiție înseamnă a o distruge. Ereticii ne reproșază această supunere superstițioasă, dar ceea ce ei ne reproșază...

Impietatea de a nu crede în Euharistie pentru faptul că nu se vede.

Superstiția de a crede în precepte. Credința etc.

256. – Există puțini creștini adevărați chiar în credință. Sunt mulți care cred, dar numai în superstiție. Sunt mulți care nu cred, din libertinaj. Sunt puțini cei care nu fac parte din nici una din aceste categorii.

Nu mă refer la cei care trăiesc în adevărata pietate a moravurilor și nici la toți cei care cred dintr-un sentiment al inimii.

*257. – Nu există decât trei feluri de persoane: unele care-l slujesc pe Dumnezeu, pentru că l-au găsit: alții care se străduiesc să-l caute pentru că nu l-au găsit; ceilalți sunt cei care nu-l caută pentru că nu l-au găsit. Primii sunt raționali şi fericiți, ultimii sunt nebuni şi nefericiți, cei din mijloc sunt nefericiți, dar rezonabili.

258. – *Unus quisque sibi Deum fingit*[7].

Dezgustul.

259. – Lumea obişnuită are puterea să nu se gândescă la ceea ce nu vrea să se gândească; „Nu vă gândiți la vorbele lui Mesia", zicea evreul fiilor săi. Adesea şi ai noştri fac la fel. Astfel se conservă falsele religii şi pentru mulți oameni chiar cea adevărată.

Dar sunt şi din cei care nu se pot stăpâni să nu se gândească şi se gândesc cu atât mai mult cu cât li se interzice. Aceştia se leapădă de falsele religii, şi chiar de cea adevărată, dacă nu găsesc temeiuri solide.

260. – Ei se ascund în mulțime şi cheamă numărul în ajutor. Tumult.

Autoritate. – Nu tot ce auziți trebuie să devină temei de crezământ: să nu credeți nimic dacă nu dobândiți starea în care să fiți de parcă n-ați fi auzit nimic.

Acordul cu voi înşivă şi vocea permanentă a rațiunii, a voastră, nu a altora, trebuie să vă ducă spre credință.

Credința e atât de importantă! O sută de contradicții pot fi adevărate.

Dacă antichitatea ar fi temeiul credinței, care era temeiul celor vechi? Dacă ar fi pierit şi consimțământul general şi oamenii?

Falsa umilință, orgoliu.

Ridicați vălul. Vă străduiți în zadar; veți crede, veți nega şi vă veți îndoi, orice ați face. Să nu avem oare o regulă? Considerăm că animalele fac bine ceea ce fac. Să nu fie o regulă după care să-i judecăm şi pe oameni?

A nega, a crede şi a se îndoi înseamnă pentru un om ceea ce înseamnă alergatul pentru un cal.

Pedeapsa pentru cei care păcătuiesc, greşeală.

261. – Cei care nu iubesc adevărul se folosesc de pretextul contestației, de numărul mare al celor care-l neagă. Şi astfel greşeala lor vine din aceea că ei nu iubesc adevărul sau caritatea; dar nu pot fi iertați pentru asta.

*262. – Superstiție, – şi desfrânare.

Scrupule, – Dorințe rele.

Teamă rea:

Teama care vine nu din credința în Dumnezeu, ci din îndoiala dacă există sau nu. Teama cea bună vine din credință – teama cea rea vine din îndoială. Teama bună unită cu speranța, pentru că ea naşte credința şi pentru că omul speră în Dumnezeul în care crede; – Teama cea rea, unită cu disperarea, pentru că ne temem de Dumnezeu în care nu credem. Unii se tem să nu-l piardă – alții se tem să-l găsească.

*263. – „O minune, se spune, mi-ar întări credinţa“. Se spune aşa tocmai pentru că minunea nu se vede. Luminile naturale, văzute de departe, par să ne mărginească vederea; dar când ajungem în acel loc, putem vedea mult mai departe. Nimic nu opreşte volubilitatea spiritului. Nu există, se spune, regulă care să nu aibă o excepţie, nici adevăr oricât de general să nu aibă o latură în care acesta să lipsească. E de ajuns ca el să nu fie absolut universal pentru a ne oferi prilejul de a-i aplica excepţia şi de a spune: „Nu e întotdeauna adevărat: deci sunt şi cazuri în care nu e adevărat“. Nu ne mai rămâne decât să demonstrăm că acest caz este adevărat; şi ar trebui să fim foarte stângaci sau foarte nefericiţi să nu găsim puţină lumină.

264. – Nu ne săturăm niciodată să mâncăm şi să dormim în fiecare zi, pentru că foamea revine ca şi somnul; fără ele ne-am plictisi. Tot la fel, dacă nu ne e foame de lucrurile spirituale, ne plictisim. Foamea de dreptate: a opta fericire.

*265. – Credinţa vorbeşte bine despre ceea ce simţurile ascund, dar nu împotriva a ceea ce văd acestea. Credinţa este deasupra, nu împotrivă.

266. – Câte lunete ne-au descoperit astre care nu existau pentru filosofii dinaintea noastră. Se critică deschis sfânta Scriptură cu privire la numărul de stele, spunându-se: „Nu există decât o mie douăzeci şi două, am aflat“.

Există ierburi pe pământ; le vedem. – De pe lună nu se văd. – Şi peste ierburi peri şi în aceşti

peri, animăluțe! Dar după aceea nimic: – O, îngâmfatule! – Mixturile sunt compuse din elemente; dar elementele, nu. – O, îngâmfatule, iată un lucru delicat. Nu trebuie să spunem că există ceea ce nu se vede. Trebuie deci să spunem ca ceilalți, dar să nu gândim ca ei.

*267. – Ultimul demers al rațiunii este să recunoască existența unei infinități de lucruri care o depășesc: ea e slabă dacă nu ajunge să recunoască acest lucru.

Dacă lucrurile naturale o depășesc, ce să mai spunem de cele supranaturale.

*268. – *Supunere.* – Trebuie să știi să te îndoiești la vreme, să te arăți sigur la vreme și să te supui la vreme. Cine nu procedează astfel nu înțelege forța rațiunii. Există unii care nu vor să țină cont de aceste trei principii, fie arătându-se siguri, ca și cum totul ar fi fost demonstrat, lipsiți fiind de știința demonstrației, fie îndoindu-se de toate, neștiind când trebuie să se supună, sau supunându-se la toate, lipsiți de știința de a judeca.

269. – Supunerea și folosirea rațiunii, acesta este adevăratul creștinism.

*270. – Sfântul Augustin: rațiunea nu s-ar supune niciodată dacă n-ar considera că sunt împrejurări în care trebuie să se supună. Este deci drept să se supună când consideră ea că trebuie să se supună.

271. – Înțelepciunea ne trimite la copilărie: *Nisi l'efficiamini sicut parvuli*[8].

*272. – Nimic nu e mai conform cu rațiunea decât această dezavuare a rațiunii.

*273. – Dacă am supune totul rațiunii, religia noastră n-ar avea nimic misterios și supranatural. Dacă am nesocoti principiile rațiunii, religia noastră ar fi absurdă și ridicolă.

*274. – Orice raționament al nostru se reduce când cedăm sentimentului. Dar fantezia este asemănătoare și contrară în același timp sentimentului, în așa fel încât nu putem distinge între aceste două contrarii. Unul spune că sentimentul meu este fantezie, celălalt că fantezia lui este sentiment. Ar trebui să existe o regulă. Ni se oferă rațiunea, dar ea este manevrabilă în toate sensurile; și astfel nu mai găsim nici unul.

*275. – Oamenii confundă adesea imaginația cu inima; și cred că s-au convertit imediat ce s-au gândit să se convertească.

276. – Domnul de Roanez spunea: „ Luminile rațiunii îmi vin după aceea, dar mai întâi un lucru îmi place sau mă tulbură fără să știu de ce și mă tulbură chiar prin acea rațiune pe care o voi descoperi după aceea“. Dar eu cred că nu era tulburat de acele rațiuni pe care avea să le descopere mai apoi, ci că nu găsea acele rațiuni pe care avea să le descopere mai apoi, tocmai pentru că-l tulburau.

*277. – Inima își are rațiunile sale pe care rațiunea nu le cunoaște: se vede dintr-o mulțime de lucruri. Spun că inima iubește ființa universală la un mod firesc și se iubește pe sine tot la un mod firesc, după

cât o țin puterile, dar se îndârjeşte împotriva uneia sau alteia, la alegere. Ați respins una şi ați păstrat-o pe cealaltă: vă iubiți pe voi înşivă din rațiune?

*278. – Inima îl simte pe Dumnezeu şi nu rațiunea. Iată ce este credința: Dumnezeu vădit inimii nu rațiunii.

279. – Credința este un dar de la Dumnezeu: nu credeți ceea ce se spune că este un dar al rațiunii. Celelalte religii nu spun acest lucru despre credința lor: ele nu se bazează decât pe rațiune pentru a ajunge la credință, care nu duce totuşi spre ea.

280. – Ce distanță este între a-l cunoaşte pe Dumnezeu şi a-l iubi!

281. – Inimă, instinct, principii.

*282. – Cunoaştem adevărul nu numai prin rațiune, ci şi prin inimă: prin inimă cunoaştem primele principii şi în zadar rațiunea încearcă să le combată. Pyrrhonienii care nu aveau decât acest scop se străduiau zadarnic. Ştim că nu visăm; oricât de neputincioşi am fi s-o dovedim prin rațiune, această neputință nu demonstrează decât slăbiciunea rațiunii noastre, dar nu şi nesiguranța tuturor cunoştințelor noastre, cum pretind ei. Căci cunoaşterea primelor principii, cum ar fi spațiul, timpul, mişcarea, numărul, este la fel de sigură ca oricare principiu pe care ni-l oferă rațiunea. Pe această cunoaştere a inimii şi a instinctului trebuie să se sprijine rațiunea şi să-şi întemeieze discursul. (Inima simte că există trei dimensiuni în spațiu şi că numerele sunt infinite; iar rațiunea demonstrează apoi că nu există două numere pătrate

din care unul să fie dublul celuilalt. Principiile se simt, propozițiile se demonstrează; şi totul cu certitudine, deşi pe căi diferite.) Şi este la fel de inutil şi de ridicol ca rațiunea să ceară inimii dovezi despre primele principii, dorind să adere la ele, cât ar fi de ridicol pentru inimă să ceară rațiunii un sentiment despre toate asertiunile pe care le demonstrează, dorind şi ea să se împărtăşească din ele.

Această neputință nu ne poate sluji decât la umilirea rațiunii care ar vrea să judece totul, dar nu şi la combaterea certitudinii, ca şi cum numai rațiunea ar fi capabilă să ne instruiască. Să dea Dumnezeu să nu simțim niciodată nevoia decât de a cunoaşte totul prin instinct şi sentiment! Dar natura ne-a refuzat acest dar; nu ne-a dat decât foarte puține cunoştințe în acest fel; celelalte nu pot fi dobândite decât prin rațiune.

Iată de ce, cei cărora Dumnezeu le-a dat religia prin sentimentul inimii sunt mult mai fericiți şi mai convinşi. Dar cei cărora nu li s-a dat, nu le-o putem oferi decât prin raționament, aşteptând ca Dumnezeu să le-o dea prin sentimentul inimii, fără de care credința nu e decât omenească şi inutilă pentru mântuire.

*283. – *Ordine. Împotriva obiecției că Scriptura nu are o ordine.* – Inima îşi are ordinea ei; spiritul pe a sa, din principiu şi prin demonstrație. Inima are o alta. Nu dovedim că trebuie să fim iubiți expunând metodic cauzele iubirii; ar fi ridicol.

Iisus Christos, Apostolul Pavel lucrau în ordinea carității, nu a spiritului. Căci ei voiau să înflăcăreze nu să instruiască. La fel și Sfântul Augustin. Această ordine constă în principal în dezvoltarea fiecărui punct, raportat întotdeauna la scop, pentru a nu-l pierde din vedere niciodată.

*284. – Nu vă mirați văzând persoane simple crezând fără să raționeze. Dumnezeu le-a dat iubire pentru el și ura împotriva lor înșiși. Inima lor se înduplecă spre credință. Nu vom crede niciodată cu o credință utilă și întemeiată dacă Dumnezeu nu ne înduplecă inima, dar vom crede imediat ce el ne va îndupleca inima. David știa bine acest lucru când spunea: *Înclina cor meum, Deus in [testimonia tua]*[9].

*285. – Religia e pe măsura tuturor spiritelor. Unii se opresc doar la întemeierea ei și această religie este de așa natură că numai această întemeiere este destul pentru a-i dovedi adevărul. Alții ajung până la apostoli. Cei mai învățați până la începuturile lumii. Îngerii o văd și mai bine și mai de departe.

*286. – Cei care cred fără să fi citit Testamentele au o dispoziție interioară de mare sfințenie și tot ceea ce aud zicându-se despre religia noastră este conform cu lăuntrul lor. Ei simt că Dumnezeu i-a făcut și nu vor să-l iubească decât pe el, urându-se doar pe ei înșiși, simțind că forța nu se află în ei; că sunt incapabili să meargă în întâmpinarea lui Dumnezeu și că, dacă Dumnezeu nu vine la ei, ei nu pot comunica în nici un fel cu el. Și aud spunându-se

în religia noastră că nu trebuie să-l iubim decât pe Dumnezeu şi să nu ne urâm decât pe noi; dar, că, fiind toți pervertiți şi nedemni în fața lui Dumnezeu, Dumnezeu s-a făcut om pentru a se uni cu noi. Nici nu trebuie mai mult pentru a-i convinge pe oamenii care au această înclinație în inima lor ştiindu-şi datoria şi neputința.

*287. – Cei pe care-i considerăm creştini, dar care nu cunosc profețiile şi mărturiile judecă la fel de bine ca şi cei care au aceste cunoştințe. Ci judecă prin inimă, cum ceilalți judecă prin spirit. Dumnezeu însuşi îi înduplecă spre credință, de aceea credința lor e atât de profundă.

Mărturisesc că un asemenea creştin, care crede fără mărturii, nu va avea argumente pentru a convinge un necredincios care va spune acelaşi lucru despre sine; dar cei care cunosc mărturiile religiei vor dovedi că acest credincios este un veritabil hăruit de Dumnezeu, chiar dacă el nu o poate dovedi singur.

Căci dacă Dumnezeu spune în profețiile sale (care sunt neîndoielnic profeții) că, sub domnia lui Iisus Christos, el îşi va umple popoarele de duhul său şi că fiii, fiicele şi copiii Bisericii vor profetiza, netăgăduit că duhul lui Dumnezeu este peste aceştia şi nu peste ceilalți.

*288. – În loc să vă plângeți de faptul că Dumnezeu se ascunde, slăviți-l pentru câte vi s-au descoperit; şi să-l mai slăviți că nu s-a descoperit în fața acelor învățați trufaşi, nedemni de a cunoaşte un Dumnezeu atât de sfânt.

Cunosc două feluri de persoane: unii au inima umilită şi care iubesc smerenia pe orice treaptă a spiritului s-ar afla, fie în sus, fie în jos; şi cei care au destul spirit pentru a vedea adevărul, oricât de multe lucruri le-ar sta împotrivă.

289. – *Mărturie.* – 1. Religia creştină, prin temeiul ei, prin ea însăşi atât de temeinic aşezată, atât de blândă, fiind atât de contrară naturii. 2. Sfințenia, înălțarea şi umilința unui suflet creştin. 3. Minunile sfintei Scripturi. 4. Iisus Christos, îndeosebi. 5. Apostolii, îndeosebi. 6. Moise şi profeții, îndeosebi. 7. Poporul evreu. 8. Profețiile. 9. Perpetuitatea: nici o religie nu are perpetuitate. 10. Doctrina care e temeiul a toate. 11. Sfințenia acestei legi. 12. Prin conduita lumii.

Este de netăgăduit că, după toate acestea, omul nu trebuie să refuze, judecând ce este viața şi ce este această religie, chemarea de a o urma când inima lui se umple de această chemare şi nimeni nu poate găsi vreun motiv să-i ia în râs pe cei care o urmează.

290. – *Mărturiile religiei.* – Morala, Învățătura, Minunile, Profețiile, Simbolurile.

Note

[1] „... şi nimeni nu cunoaşte pe Fiul, fără numai Tatăl, nici pe tatăl nu-l cunoaşte nimeni, fără numai fiul şi căruia va voi fiul să-l descopere." (*Matei*, 11, 27.)

[2] „Cu adevărat eşti un Dumnezeu nevăzut." (*Matei*, 11, 25.)

[3] „... ca să nu rămână stearpă crucea lui Christos." (*Sf. Ap. Pavel*, *Epistola către Corinteni*, I, 1, 17.)

[4] Cel drept trăieşte din credinţă. „– Credinţa vine din înţelegere." (*Ap. Pavel*, *Epistola către Romani*.)

[5] „Credinţa de a fi înţeles" (*Sf. Ap. Pavel*, *Epistola Către Romani*, 10, 17.)

[6] „Apleacă inima mea, Dumnezeul meu..." (*Psalmul* 19, 36.)

[7] ... Tot el scoate un deşert chip de idol... (*Înţel.*, 15, 8.)

[8] ... De nu vă veţi întoarce ca să fiţi ca pruncii, nu veţi intra în împărăţia cerurilor. (*Matei*, 18, 3.)

[9] „Pleacă inima mea spre descoperirile tale..." (*Psalmul*, 119, 36.)

Secțiunea a V-a

Dreptatea și temeiul efectelor

291. – În scrisoarea *Despre nedreptate* se poate relata gluma fraților întâi născuți, cărora le revine totul. „Prietene, te-ai născut de partea aceea a muntelui; este deci drept ca fratele dumitale întâi-născut să primească totul".

„De ce vrei să mă ucizi?"

292. – El locuiește dincolo de apă.

293. – „De ce vrei să mă ucizi?" – „Ei, de ce! nu locuiești dincolo de apă? Prietene, dacă ai locui pe această parte a apei, eu aș fi un asasin și ar fi nedrept să te ucid: dar pentru că locuiești dincolo de apă, eu sunt un erou și fapta mea e dreaptă".

*294. – ... Pe ce va întemeia el administrarea lumii pe care vrea s-o conducă? După capriciul fiecărui individ în parte? Ce confuzie! După dreptate? Dar nu o cunoaște.

Firește, dacă ar cunoaște-o, n-ar fi stabilit această maximă, cea mai generală dintre toate cele care circulă printre oameni, ca fiecare să-și urmeze moravurile țării lui; dar numai strălucirea unei veritabile echități ar fi supus toate popoarele, iar legislatorii

n-ar fi luat drept model, în locul acestei dreptăți permanente, fanteziile şi capriciile perşilor sau ale germanilor. Am fi văzut-o cultivată de toate statele lumii şi în toate timpurile, în loc să nu vedem niciodată nimic, fie drept, fie nedrept, care să nu-şi schimbe calitatea schimbându-şi climatul. Trei grade mai sus, spre Pol, răstoarnă întreaga jurisprudență; un meridian decide adevărul: în câțiva ani de stăpânire, legile fundamentale se schimbă; dreptul îşi are epocile sale, intrarea lui Saturn în Leu marchează originea unei crime. Ridicolă justiție pe care o mărgineşte un râu! Adevăr dincolo de Pirinei, eroare dincoace de ei!

Unii mărturisesc că dreptatea nu se află în aceste obiceiuri, că ea rezidă în legile naturale, cunoscute în toate țările. Fireşte, ei ar putea susține cu îndârjire această idee, dacă, în temeritatea hazardului care a răspândit legile umane, am fi întâlnit măcar una care să fie universală; dar, ca o ironie, capriciul omului s-a diversificat atât de mult că nu mai există nici una: furtul, incestul, uciderea copiilor şi a părinților, toate şi-au avut locul lor printre faptele virtuoase. Există ceva mai de râs decât faptul că un om poate să aibă dreptul de a mă ucide numai pentru că locuiesc dincolo de apă, iar prințul lui se ceartă cu al meu, chiar dacă eu nu am nimic de împărțit cu el? Există, fără îndoială, legi naturale; dar această măreață rațiune pervertită a pervertit totul: *Nihil amplius nostrum est; quod nostrum dicimus, artis est.*

Ex senatus consultis et plebiscitis crimina exercentur. Ut olim vitiis, sic nunc legibus laboramus[1].

Din această confuzie apare faptul că unul zice că esența justiției este autoritatea legislatorului, celălalt dispoziția suveranului, altul tradiția prezentă; dar cel mai sigur este următorul lucru: nimic, urmând numai rațiunea, nu e drept în sine, totul se clatină cu timpul. Tradiția stabilește echitatea, din singurul motiv că este primită de la înaintași. Acesta este temeiul mistic al autorității sale. Cine încearcă s-o readucă la principiul său, o distruge. Nimic nu e mai fals decât aceste legi care nasc mereu erorile; cine li se supune crezând că sunt drepte, ascultă de justiția pe care și-o imaginează, dar nu de esența legii: ea este pur și simplu redusă la sine; ea este doar o lege și nimic altceva. Cine va vrea să-i studieze motivația o va găsi atât de slabă și de superficială că, dacă nu e obișnuit să contemple minunile imaginației umane, se va mira că un secol întreg i-a putut oferi atâta strălucire și respect. Arta răzvrătirii, a tulburării statelor constă în șubrezirea tradițiilor stabilite, în cercetarea izvoarelor, pentru a le pune în evidență lipsa de autoritate și de dreptate. „Trebuie, se spune, să recurgem la legile fundamentale și primitive ale statului pe care o tradiție nedreaptă le-a înlocuit. Acesta e un joc dinainte pierdut: nimic nu va fi drept, o dată pus în această balanță. Și totuși poporul pleacă urechea la astfel de discursuri. De îndată ce devine conștient de acest lucru, poporul scutură jugul, iar cei mari profită pentru a-l ruina pe el și pe acei

curioşi examinatori ai unor tradiţii primite. Dar, printr-un defect contrar, unii oameni cred că sunt îndreptăţiţi să facă tot ceea ce nu e conform cu o tradiţie. Iată de ce, cei mai înţelepţi dintre legislatori spuneau că, pentru binele lor, oamenii trebuie adesea înşelaţi. Şi un altul, bun politician: *Cum veritatem qua leberetur ignoret, expedit quod fallatur*[2]. Ei nu trebuie să simtă că adevărul a fost uzurpat: un adevăr care a fost introdus odinioară fără motiv şi care a devenit mai apoi rezonabil: trebuie să-i facem pe oameni să privească acest adevăr ca fiind autentic, etern, să-i ascundem începuturile, altfel îl vom vedea dispărând foarte repede.

*295. – *Al meu, al tău.* – „Câinele acesta este al meu, ziceau copiii; acesta este locul meu sub soare." Iată începutul şi imaginea uzurpării pe întreg pământul.

296. – Când se pune problema să se judece dacă trebuie să se pornească un război şi să fie ucişi atâţia oameni, când e vorba să condamni atâţia spanioli la moarte, judecă un singur om şi acela interesat: ar trebui s-o facă o persoană neimplicată.

297. – *Veri juris*[3] – nu avem: dacă am fi avut, n-am fi adoptat drept regulă a dreptăţii moravurile altei ţări.

De aceea, neputându-l găsi pe cel drept, l-au descoperit pe cel mai puternic etc.

298. – *Dreptatea, forţă.* – E drept ca ceea ce este drept să fie urmat şi e necesar ca cel mai puternic să fie urmat. Dreptatea fără forţă este neputincioasă,

forța fără dreptate este tiranie. Dreptatea lipsită de forță va fi în permanență contestată pentru că răii vor exista mereu; forța fără dreptate este de condamnat. Trebuie deci ca forța și dreptatea să stea alături și pentru aceasta să facem în așa fel încât ceea ce e drept să fie puternic sau ceea ce este puternic să fie drept.

Dreptatea este întotdeauna supusă contestațiilor, forța se recunoaște fără împotrivire. Astfel, nu s-a putut da forță dreptății pentru că forța a contestat dreptatea și a zis că este nedreaptă și că numai ea, forța, este dreaptă. Și astfel, neputând da forță dreptății, s-a dat dreptate celui puternic.

299. – Legile universale ale țării sunt cele care se aplică unor cazuri obișnuite; restul legilor sunt pentru excepții. De unde vine acest lucru? Din forța pe care acestea o dețin. Datorită acestui fapt, regii care au forța de partea lor, nu se supun majorității legilor în exercițiu.

Fără îndoială, egalitatea bunurilor ar fi un lucru drept. Dar, neputându-l obliga pe om să se supună legilor drepte, el a fost încredințat că e drept să asculte de forță, și neputându-se întări dreptatea s-a îndreptățit forța, pentru ca forța și dreptatea să fie de aceeași parte pentru a instaura pacea, supremul bine.

300. – „Când o forță înarmată își păzește bunul, bunul acela e bine păzit."

De ce se conformează omul majorității? Au mai multă rațiune dacă sunt mai mulți? Nu, ci pentru că au mai multă forță.

De ce se conformează omul legilor vechi şi vechilor hotărâri? Sunt ele mai sănătoase? Nu, dar nu există altele şi pe deasupra ne scutesc de diversitate.

*302. – ... Acesta este efectul forței, nu al tradiției: căci cei care sunt capabili să inventeze sunt rari; cei mai mulți la număr nu vor decât să imite şi refuză gloria pe care inventatorii o caută prin invențiile lor; şi dacă se încăpățânează s-o obțină, disprețuind pe cei care nu inventează, ceilalți le vor da porecle hazlii şi lovituri de baston. Să nu se laude deci cu astfel de subtilități şi să fie mulțumiți în sinea lor.

303. – Forța este regina lumii şi nu opinia majorității. – Dar opinia majorității uzează de forță. Forța impune opinia. Moliciunea este frumoasă, după părerea noastră. De ce? Pentru că cel ce vrea să danseze pe sârmă va fi singur; dar eu voi pune la cale o cabală mai puternică împreună cu oamenii care vor spune că nu se cuvine.

304. – Legăturile de respect ale unora față de ceilalți sunt în general legături de necesitate; căci acest respect are diferite trepte, toți oamenii voind să domine, dar neputând; numai unii dintre ei pot.

Să ne imaginăm că aceste legături de respect încep să se formeze. Este neîndoielnic că partida cea mai puternică se va bate până când va îndepărta pe cea mai slabă, devenind până la urmă o partidă dominantă. Dar când aceasta s-a stabilit, stăpânii, care nu vor ca războiul să continue, poruncesc că puterea care se află în mâna celor mai tari să treacă

în alte mâini, după voia lor; unii o supun alegerilor poporului, alții succesiunii de sânge etc.

Aici începe imaginația să-şi joace rolul. Până acum puterea se exercita prin forță: aici forța se menține prin imaginație într-un anumit grup, în Franța al gentilomilor, în Elveția al oamenilor de rând etc.

Aceste legături deci de respect față de cutare sau cutare sunt legături ale imaginației.

305. – Elvețienilor nu le place să li se spună gentilomi, şi pentru a fi demni de înalte slujbe, ei trebuie să dovedească mai întâi originea lor de rând.

306. – Cât de reale şi necesare sunt ducatele, regatele şi magistraturile, din pricină că forța reglează totul, pretutindeni şi întotdeauna. Dar pentru că nu este decât un capriciu care-l face pe unul sau pe altul să fie puternic, fenomenul nu este constant, supus fiind schimbării etc.

307. – Cancelarul e grav şi împopoțonat, căci poziția lui e falsă; dar nu şi regele: el are forță, nu are nevoie de imaginație. Judecătorii, doctorii etc. nu au decât imaginație.

308. – Obiceiul de a-i vedea pe regi însoțiți de gărzi, de toboşari, de ofițeri şi de toate acele lucruri care înclină maşina spre respect şi teroare, face ca uneori, când sunt singuri, fără însoțitori, chipul lor să impună supuşilor acelaşi respect şi teroare, căci în mintea lor, ei nu separă persoana regelui de suita lui pe care o vede atât de des însoțindu-l. Şi lumea care nu ştie că efectul vine din acest obicei crede că vine dintr-o forță naturală; de unde s-a născut

aserţiunea: „Forţa Divinităţii este imprimată pe chipul lui etc.“

309. – *Dreptatea.* – Cum moda face plăcerea, ea face şi dreptatea.

310. -- *Rege şi tiran.* – Mi-au trecut prin cap câteva idei.

Voi fi atent la fiecare călătorie.

Măreţia aşezământului, respect pentru aşezământ.

Plăcerea celor mari este să se arate fericiţi.

Esenţa bogăţiei este să fie dăruită, din generozitate.

Trebuie să cercetăm esenţa fiecărui lucru. Esenţa puterii este să protejeze.

Când forţa atacă prestanţa, când un simplu soldat smulge toca unui preşedinte şi o aruncă pe ferestră[4].

311. – Imperiul întemeiat pe opinia majorităţii şi pe imaginaţie durează câtva timp şi e blând şi binevoitor; imperiul bazat pe forţă durează întotdeauna. Astfel, opinia majorităţii este regina lumii, iar forţa e tiranul ei.

312. – Drept este ceea ce s-a statornicit: astfel, toate legile vor fi obligatoriu considerate ca fiind drepte, fără să mai fie examinate, deoarece aşa s-a decis.

313. – *Părerile sănătoase ale poporului.* – Dintre toate relele, răul cel mai mare sunt războaiele civile. Ele izbucnesc cu siguranţă dacă se recompensează meritele, pentru că toţi vor zice că şi ei merită. Răul de temut de la un prost care accede la

putere prin dreptul de naştere nu este nici atât de mare, nici atât de neclintit.

314. – Dumnezeu a creat totul pentru sine; a dat putere răului şi binelui pentru sine.

O puteţi aplica lui Dumnezeu sau vouă înşivă. Dacă o aplicaţi lui Dumnezeu, Evanghelia este regula. Dacă e pentru voi, veţi ţine locul lui Dumnezeu. Şi aşa cum Dumnezeu e înconjurat de oameni plini de caritate, care-i cer toate bunurile carităţii care sunt în puterea sa, tot aşa şi... să ştiţi deci şi să cunoaşteţi că nu sunteţi decât nişte regi ai desfrânării şi mergeţi pe calea desfrânării.

315. – *Temeiul efectelor.* – Iată un lucru de mirare: nu vor ca eu să onorez un om îmbrăcat în brocarturi şi urmat de şapte, opt lachei. Şi o să-mi dea şi câteva curele pe spinare dacă nu-l salut. Această haină este o forţă. E la fel cu un cal cu hamuri scumpe faţă de un altul! Montaigne e de tot hazul cum nu vede diferenţa şi se miră când zăreşte una şi se întreabă care e motivul. „Într-adevăr, zice el, de unde vine etc.“.

316. – *Părerile sănătoase ale poporului.* – A fi bine îmbrăcat nu e un lucru prea serios; căci înseamnă să arăţi că o mulţime de oameni lucrează pentru tine; să arăţi prin pieptănătură că ai un valet de cameră, un negustor de parfumuri etc., plastron, fir, pasmanterie... etc. Or, nu e vorba de o simplă superficialitate, nici de o îmbrăcăminte fără importanţă, când ai la dispoziţie mai multe braţe. Cu cât te slujesc

mai mulţi, cu atât eşti mai puternic: A fi bine îmbrăcat înseamnă a-ţi arăta forţa.

317. – Respectul este: „Ridicaţi-vă“. În aparenţă, fără nici un rost, dar foarte just: căci se va răspunde: „Mă ridic dacă e nevoie, fiindcă o fac oricum chiar dacă nu slujeşte la nimic“. Respectul este întru distincţia celor mari: or, dacă respectul ar însemna să stai într-un fotoliu, toată lumea ar fi respectată; şi n-am mai distinge nimic: dar, stând în picoare, lumea va putea foarte bine face deosebire.

318. – El are patru lachei.

*319. – Ce bine face cel care îi distinge pe oameni după exterior mai degrabă decât după calităţile interioare! Cine va trece întâi dintre noi doi? Cine va ceda locul celuilalt? Cel mai puţin înţelept? Dar eu sunt la fel de înţelept ca şi el; şi atunci va trebui să ne batem. El are patru lachei, şi eu nu am decât unul: se văd de la o poştă; se pot număra; eu trebuie să cedez, aş fi un prost dacă m-aş împotrivi. Şi ajungem să facem pace, cel mai mare dintre bunuri.

320. – Lucrurile cele mai smintite din lume devin cele mai rezonabile din cauza smintelii oamenilor. Ce e mai nesăbuit decât să alegi pentru guvernarea unui stat pe primul fiu al reginei? Nu alegem niciodată la cârma corăbiei pe călătorul cu cel mai înalt rang de nobleţe. Această lege e ridicolă şi nedreaptă; dar pentru că ei sunt şi vor fi întotdeauna ridicoli şi nedrepţi, ea devine rezonabilă şi dreaptă, căci cine va decide? Cel mai virtuos şi mai înţelept? Iată-ne

bătându-ne fără răgaz, fiecare pretinzând că el e mai virtuos şi mai înţelept! Să ataşăm deci aceste calităţi de ceva incontestabil. Şi acesta este fiul cel mai mare a regelui; e clar, şi nu mai încape nici o discuţie. Raţiunea n-ar putea proceda mai bine, căci războiul civil este cel mai mare dintre rele.

321. – Copii uimiţi să-şi vădă camarazii copleşiţi de onoruri.

*322. – Nobleţea este un mare avantaj, căci, de la optsprezece ani, ea-l face pe om cunoscut şi respectat cum un altul n-ar fi dobândit decât la cincizeci de ani. Sunt treizeci de ani câştigaţi fără osteneală.

*323. – Ce este *eul?*

Un om stând la fereastră să se uite după trecători, dacă eu mă nimeresc pe acolo, pot spune că el stă acolo să mă vadă pe mine? Nu, pentru că nu se gândeşte la mine în mod deosebit; dar cineva care iubeşte o persoană pentru frumuseţea ei, o iubeşte cu adevărat? Nu, căci variola care-i va ucide frumuseţea, dar nu va ucide şi persoana, îl va face să n-o mai iubească.

Dar dacă sunt iubit pentru judecata mea, pentru memoria mea, mă iubeşte pe mine? Nu, căci eu pot pierde aceste calităţi, fără să mă pierd pe mine. Unde este deci acest eu, dacă nu e nici în trup, nici în suflet? Dar cum să iubeşti un trup sau un suflet altfel decât pentru calităţile lui, care nu alcătuiesc totuşi eul, pentru că sunt trecătoare? Iubim substanţa

sufletului unei persoane, un suflet abstract, şi câteva calităţi pe care le are? Asta nu se poate şi n-ar fi drept. Nu iubeşti deci niciodată pe nimeni, iubeşti doar calităţile unei persoane.

Să nu se râdă deci de cei care primesc onorurile pentru funcţii şi servicii, căci nu iubim pe nimeni decât pentru calităţi împrumutate.

*324. – Poporul are opinii foarte sănătoase, de exemplu:

1. Alege distracţia şi vânătoarea mai degrabă decât poezia. Aşa-zişii savanţi îşi bat joc şi exultă, exemplificând prin această alegere nebunia lumii: dar, pentru un motiv pe care ei nu-l înţeleg, poporul are dreptate.

2. El distinge omul după exterior, cum ar fi rangul şi averea. Unii exultă arătând cât e de nesăbuit, dar mi se pare foarte rezonabil (canibalii râd de un copil rege);

3. Oamenii din popor se supără când primesc o palmă sau îşi doresc foarte mult gloria. Dar acest lucru este foarte de dorit, din cauza altor bunuri esenţiale care i se adaugă; un om care a primit o palmă fără să se revolte este copleşit de înjurii şi obligat să răspundă.

4. Să muncească pentru ceva nesigur; călătoreşte pe mare, trece peste o scândură.

*325. – Montaigne nu are dreptate: tradiţia nu trebuie urmată decât pentru că e tradiţie, şi nu pentru că este rezonabilă şi dreaptă. Poporul o urmează din pricină că el o crede dreaptă. Altfel n-ar urma-o,

cât ar fi ea de tradiție; căci el nu vrea să se supună decât rațiunii și dreptății. Altfel, tradiția ar trece drept tiranie; dar imperiul rațiunii și al dreptății nu este mai tiranic decât cel al desfătărilor; acestea sunt principiile naturale ale omului.

Este bine deci să ne supunem legilor și tradițiilor pentru că ele sunt legi; să știm că n-a rămas nici una adevărată și dreaptă de adăugat, că nu știm care ar fi acestea, și că trebuie să le urmăm pe cele primite: astfel, nu le vom părăsi niciodată. Dar poporul nu e sensibil la o astfel de învățătură. Și, cum el crede că adevărul poate fi descoperit, că el se află în legi și tradiții, el crede în ele, iar vechimea lor este dovada autenticității lor (și nu a autorități lor fără adevăr). Și astfel, el se supune; dar el se revoltă de îndată ce-i arătăm că ele nu valorează nimic. Ceea ce se poate spune despre toate, privindu-le dintr-un anumit unghi.

326. – *Nedreptate.* – Este periculos să spui poporului că legile nu sunt drepte pentru că el nu li se supune decât pentru faptul că le crede drepte. Iată de ce trebuie să i se spună în același timp că trebuie să asculte de ele pentru că sunt legi. Tot așa cum trebuie să asculte de superiori pentru că sunt superiori. Prin aceste lucruri orice revoltă poate fi evitată, dacă-i putem face să înțeleagă acest lucru și că ele reprezintă în fapt definiția dreptății.

*327. – Lumea judecă bine lucrurile, căci se află într-o ignoranță naturală care este adevărata fire a

omului. Ştiinţele au două extremităţi care se ating. Prima este pura ignoranţă naturală în care se află toţi oamenii la naştere. Celălalt capăt este cel pe care-l ating marile suflete, după ce au aflat toate ştiinţele lumii, ajungând să descopere că nu ştiu nimic, întâlnind astfel ignoranţa de la care au pornit, dar aceasta este o ignoranţă savantă care se cunoaşte pe sine; cei aflaţi între aceste două puncte, ieşiţi din ignoranţa naturală dar neajungând la cealaltă, au acel aer al unei ştiinţe suficiente care le dă prilejul să facă pe înţelepţii. Ei tulbură lumea, şi judecă totul prost. Poporul şi înţelepţii pun în mişcare lumea, pe ceilalţi poporul îi dispreţuieşte şi ei îl dispreţuiesc la rândul lor. Aceştia judecă totul strâmb, dar lumea îi judecă cum se cuvine.

328. – *Temeiul efectelor.* – Răsturnare permanentă de la *pentru* la *contra.*

Am demonstrat deci că omul e inconsistent prin consideraţia pe care o acordă lucrurilor care nu sunt esenţiale; şi toate aceste opinii au fost spulberate. Am demonstrat apoi că toate aceste opinii sunt foarte sănătoase şi că toate aceste deşertăciuni fiind bine întemeiate, poporul nu e chiar atât de inconştient pe cât se spune; şi astfel am distrus opinia care o distruge pe cea a poporului.

Dar acum trebuie să spulberăm şi această din urmă aserţiune şi să demonstrăm că e adevărat că poporul este superficial chiar dacă opiniile lui sunt sănătoase; pentru că el nesesizând unde se află

adevărul, îl aşează acolo unde nu se află, opiniile lui fiind astfel întotdeauna profund false şi foarte şubrede.

329. – *Temeiul efectelor.* – Slăbiciunea omului este cauza atâtor frumuseți pe care le iveşte lumea, precum ar fi arta de a cânta la vioară.

Asta nu este un rău decât din pricina slăbiciunii noastre.

330. – Puterea regilor este întemeiată pe rațiunea şi pe nebunia poporului, şi mai mult pe nebunie. Cel mai mare şi mai important lucru din lume are drept temei slăbiciunea, dar acest fundament este uimitor de ferm. Căci nimic nu e mai sigur decât acest lucru, că poporul ar fi slab. Ceea ce se întemeiază pe o rațiune sănătoasă e foarte şubred, cum ar fi respectul pentru înțelepciune.

*331. – Nu ni-i putem închipui pe Platon şi Aristotel, decât îmbrăcați în lungi robe de savanți. Ei erau nişte oameni cumsecade şi, asemenea celorlalți, râdeau cu prietenii lor. Şi când se distrau scriind *Legile* şi *Politica*, ei o făceau jucându-se. Este partea cea mai puțin filosofică şi mai puțin serioasă a vieții lor, căci a fi filosof înseamnă a trăi simplu şi liniştit. Când au scris despre politică, au făcut-o de parcă ar fi pus ordine într-un spital de nebuni; şi dacă se prefăceau a-l considera un lucru foarte important, ei ştiau că nebunii cărora li se adresau credeau toți că sunt regi şi împărați. Ei intrau în principiul lor pentru că le moderau nebunia, micşorând răul, pe cât le stătea în putință.

*332. – Tirania constă în dorinţa de dominaţie, dorinţă universală depăşind ordinea de drept.

Diverse grupuri, ale celor puternici, ale celor frumoşi, ale celor cuminţi sau pioşi, fiecare în sânul grupului său, nu în altă parte: uneori se întâlnesc şi atunci cel puternic şi cel frumos se bat prosteşte, fiecare vrând să fie stăpânul celuilalt, neînţelegând că puterea lor e de un gen diferit. Greşeala lor este că ar vrea să stăpânească totul. Nimeni nu poate s-o facă, nici măcar forţa; ea nu are nici o putere în regatul savanţilor, ea nu stăpâneşte decât acţiunile exterioare.

Tirania. – ... Aceste discursuri sunt false şi tiranice: „Eu sunt frumos, trebuie deci să vă temeţi de mine. Sunt puternic deci trebuie să mă iubiţi. Sunt..."

Tirania înseamnă să vrei să obţii pe o cale ceea ce se dobândeşte pe alta. Anumitor virtuţi li se cuvin anumite merite: iubirii i se cuvine plăcerea, temerii i se cuvine forţa; încrederea se cuvine ştiinţei. Acestea sunt datoriile care li se cuvin, ar fi nedrept să le ocolim, pe cât de nedrept ar fi să le cerem alte virtuţi. Este deci fals şi tiranic să spui: „Nu e puternic, deci nu-l voi stima: nu este învăţat, deci nu mă voi teme de el.

*333. – N-aţi văzut niciodată oameni care, plângându-se că nu-i băgaţi în seamă, vă dau exemple de oameni de condiţie care-i respectă? Acestora eu le-aş răspunde: „Arăta-ţi-mi meritul cu care i-aţi fermecat pe aceştia şi eu vă voi respecta asemenea lor."

*334.– *Temeiul efectelor.* – Desfrânarea şi puterea sunt sursele faptelor noastre; desfrânarea dă naştere acțiunilor voluntare: puterea acțiunilor involuntare.

*335. – *Temeiul efectelor.* – Este deci adevărat când se spune că toată lumea trăieşte în iluzie. Chiar dacă opiniile poporului sunt sănătoase, ele nu sunt în capul lui, căci poporul crede că adevărul se află acolo unde nu se află de fapt. Adevărul se află în părerile lui, dar nu atât pe cât îşi imaginează. Astfel, este adevărat că trebuie onorați gentilomii, dar nu pentru că naşterea este un avantaj efectiv etc.

336. – *Temeiul efectelor.* – Îți trebuie o gândire ascunsă şi să judeci totul prin ea, vorbind totuşi ca poporul.

*337. – *Temeiul efectelor.* – Gradație. Poporul onorează persoanele de viță aleasă; cei mai puțin înțelepți îi dispretuiesc zicând că naşterea nu este avantajul nimănui, el se datorează întâmplării. Cei mai înțelepți îi onorează, nu prin gândirea poporului, ci prin gândirea lor ascunsă. Bigoții care au mai mult zel decât ştiință îi dispretuiesc, nețінând seama de respectul pe care îl acordă acestor înțelepți, căci ei judecă prin noua lumină pe care le-o dă pietatea. Dar creştinii adevărați îi onorează printr-o lumină superioară. Astfel se succed opiniile de la *pentru* până la *contra*, după câtă lumină avem.

338. Adevărații creştini se supun şi nebuniei: nu pentru că ar respecta nebunia, ci ordinea lui Dum-

nezeu care, pentru a-i pedepsi pe oameni i-a aservit acestor nebunii: *Omnis creatura subjectà est vanitati. Liberabitur*[5]. Astfel explică sfântul Toma epistola sfântului Iacob privind preferința pentru cei bogați, că, dacă ea nu ține seama de poruncile lui Dumnezeu, ei vor rătăci calea credinței.[6]

Note

[1] Există trei citate: – primul e din Cicero (*De Fin.*, V, 21): „Nu există nimic care să fie al nostru; ceea ce numim al nostru este opera unei convenții". – Al doilea e din Seneca (*Scrisori,* 95): „În temeiul unor senatus-consultes şi al unor plebiscite se comit crimele". – Al treilea e din Tacitus (*Ann.,* III, 25): „Odinioară sufeream din pricina viciilor noastre, astăzi suferim din pricina legilor".

[2] Pentru că nu cunoaşte adevărul care-l va elibera, merită să fie înşelat (Sf. Augustin, *De. Civ. Dei* IV, 27).

[3] Pascal împrumută aceste două cuvinte dintr-un citat al lui Montaigne (III, 1). Fraza aparține lui Cicero (*De Off.*, III, 17) şi înseamnă: „Nu deținem un model solid şi pozitiv al adevărului drept şi al unei justiții pure; nu avem despre ele decât umbra şi câteva imagini".

[4] În *Satyre Ménippée*, seniorul de Rieux, reprezentant al nobilimii, se exprimă astfel: „Nu există bonetă pătrată sau pernițǎ pe care să nu-mi vină s-o arunc..." Este o amenințare a forței brutale împotriva reprezentanților justiției.

[5] „Căci supusă este făptura deşertăciunii" (*Eclesiastul,* 3, 19). „Dar făptura însăşi se va izbăvi" (Sf. Ap. Pavel, *Epistola către Romani,* 8, 21).

[6] Trimitere la *Epistola Sfântului Apostol Iacob*, 2, 8–9: Dacă, într-adevăr, împliniți legea împărătească, potrivit Scripturii: „Să iubeşti pe aproapele tău ca pe tine însuți", bine faceți.
Iar de vă uitați la fața omului, faceți păcat şi legea vă osândeşte ca pe nişte călcători de lege.

Secţiunea a VI-a

Filosofii

*339. – Pot foarte bine concepe un om fără mâini, fără picioare, chiar fără cap (fiindcă numai experienţa ne învaţă că e mai necesar capul decât picioarele). Dar nu pot concepe un om fără gândire. Ar fi o piatră sau o brută.

340. – Efectele maşinii aritmetice o apropie de gândire mai mult decât o pot face animalele, dar nu putem spune despre ea că are voinţă, cum au animalele.

341. – Istoria ştiucii şi a broaştei relatată de Liancourt[1]: acestea fac mereu acelaşi lucru şi niciodată altceva, vreun lucru care ar aparţine spiritului.

342. – Dacă un animal ar face prin gândire ceea ce face prin instinct, şi dacă ar vorbi prin inteligenţă, cum face prin instinct când, în timpul vânătorii, îşi avertizează camarazii că prada a fost găsită sau pierdută, ele ar vorbi şi despre ceea ce le doare mai tare şi-ar spune, de exemplu: „Rupeţi această sfoară care mă răneşte şi la care nu pot ajunge“.

343. – Papagalul îşi spală mereu ciocul deşi e curat.

344. – Instinct şi raţiune, însemnele a două naturi.

345. – Raţiunea ne comandă mult mai imperios decât un stăpân. Căci neascultând de unul, eşti nefericit, dar neascultând de celălalt eşti un prost.

346. – Gândirea dă măreţie omului.

*347 – Omul nu este decât o trestie, cea mai fragilă din natură: dar este o trestie gânditoare. Nu e nevoie ca universul întreg să se înverşuneze împotriva lui pentru a-l zdrobi. Un abur, o picătură de apă sunt de ajuns pentru a-l ucide. Dar chiar dacă universul întreg l-ar zdrobi, omul tot ar fi mai nobil decât cel care-l ucide pentru că el ştie că moare şi e conştient de avantajul pe care universul îl are faţă de el, din faptul că acesta nu ştie nimic.

Toată demnitatea noastră stă în gândire. De la ea trebuie să ne reclamăm şi nu de la spaţiu sau de la durată, pe care nu le-am putea umple. Să lucrăm deci pentru gândirea noastră: acesta este principiul moralei.

348. – *Trestie gânditoare* – Demnitatea trebuie să ne-o căutăm nu în spaţiu, ci în ordinea gândirii noastre. Nu vom avea nici un folos prin stăpânirea pământului: prin spaţiu, universul mă cuprinde şi mă înghite ca pe un punct, prin gândire eu îl înţeleg.

349. – *Imaterialitatea sufletului* – Filosofii care şi-au domolit patimile, prin ce materie ar fi putut s-o facă?

*350.– *Stoicii.*– Ei au conchis că se poate întotdeauna ceea ce nu se poate numai uneori şi pentru că dorinţa de glorie îi îndeamnă pe cei avuţi să facă

bine, ei cred că toți ar putea să-l facă. Acestea sunt acele stări febrile pe care sănătatea nu le poate urma.

Din faptul că există creştini, Epictet conchide că oricine ar putea să fie.

*351. – Marile eforturi spirituale pe care le atinge sufletul uneori şi în care nu se poate menține; el doar se înalță, nu ca pe un tron, pentru totdeauna, ci numai pentru o clipă.

*352. – Nu eforturile deosebite măsoară virtutea unui om, ci condiția lui obişnuită.

*353. – Nu admir o virtute excesivă, cum ar fi valoarea, dacă nu văd şi un exces de virtute opusă, cum era, de exemplu, Epaminonda, în ființa căruia valoarea se unea cu bunătatea. Astfel, ar însemna nu să urcăm, ci să coborâm. Nu ne putem arăta măreția aşezându-ne la o extremă, ci unind cele două extreme şi umplând mijlocul, dar poate că nu e vorba decât de o bruscă mişcare a sufletului, de la un capăt la altul al acestor extreme şi că el nu se află întotdeauna într-un punct anume, precum vătraiul în foc. Să fie aşa, dar acest lucru vorbeşte despre agilitatea sufletului dacă nu despre amploarea lui.

354. – Natura omului nu avansează continuu, ea are o mişcare înainte-înapoi specifică ei.

Febra are înfrigurări şi fierbințeli, dar şi înfrigurarea demonstrează intensitatea temperaturii ca şi fierbințeala.

Lucrurile se petrec la fel, din secol în secol, şi cu invențiile oamenilor. Şi tot la fel cu bunătatea şi răutatea lumii: *Plerumque gratae principibus vices*[2].

*355. – Elocvența continuă plictisește.

Și prinții și regii se amuză câteodată. Nu stau mereu aburcați pe tronurile lor; s-ar plictisi; măreția trebuie uneori părăsită pentru a putea fi simțită. Continuitatea dezgustă în toate; frigul este agreabil când te poți încălzi.

Natura acționează prin progres, *itus et reditus*[3]. Ea avansează, se întoarce, merge mai departe, apoi înaintează de două ori mai încet, apoi mai repede ca niciodată.

La fel se întâmplă și cu fluxul mării și drumul soarelui.

356. – Hrana pentru corp, puțin câte puțin. Multă mâncare puțină substanță.

357. – Când vrei să urmărești virtuțile până la capăt, și de o parte și de celaltă, descoperi vicii care se insinuează pe nesimțite, pe căi neștiute, în partea infinitului mic; pe partea infinitului mare, viciile sunt nenumărate, ne pierdem în vicii și nu se mai văd virtuțile. Același lucru se întâmplă uneori chiar perfecțiunii.

*358. – Omul nu este nici înger, nici bestie, dar nefericirea vine din faptul că, vrând să facă pe îngerul, face pe bestia.

359. – Nu ne menținem în virtute prin propriile noastre forțe, ci prin contraponderea a două vicii opuse, ca și cum am rămâne în picioare între două vânturi potrivnice: îndepărtați unul din aceste vicii și vom cădea în celălalt.

*360. – Ceea ce stoicii ne propun este atât de dificil şi zadarnic!

Stoicii spun: „Toți cei care nu sunt la cel mai înalt nivel de înțelepciune sunt la fel de nebuni şi vicioşi ca şi cei care sunt numai de două degete în apă".

361.– *Supremul bine. Disputa în privința supremului bine. – Ut sis contentus temetipso et ex te nascentibus bonis*[4]. – Există o contradicție, căci îl sfătuiră până la urmă să se sinucidă. Oh! Ce viață fericită de care te lepezi ca de ciumă!

362. – *Ex senatus-consultis et plebiscitis...*

A se căuta asemenea pasaje.

363. – *Ex senatus-consultis et plebiscitis scelera exercentur.*

Nihil tam absurde dici potest quod non dicatur ab aliquo philosophorum. Divin.

Qui busdam destinatis sententiis consecrati quae non probant coguntur defendere. Cic.

Ut omnium rerum sic literarum quoque intemperantia laboramus. Senec.

Id maxime quemque decet, quod est cujusque suum maxime. Sen. 588.

Hos natura modos primum dedit. Georg.

Paucis opus est litteris ad bonam mentem.

Si quando turpe non sit, tamen non est non turpe quum id a multitudine laudetur.

Mihi sic usus est, tibi ut opus est facto, fac.[5] Ter.

364. – *Rarum est enim ut satis se quisque vereatur.*

Tot circa unum caput tumultuantes deos.

Nihil turpius quam cognitioni assentionem praecurrere. Cic.

Nec me pudet ut istos fateri nescire quid nesciam.

Melius non incipiet.[6]

*365. – *Cugetare* – Întreaga demnitate a omului constă în gândire.

Gândirea este deci un lucru admirabil şi incomparabil prin natura sa. Ar trebui să aibă ciudate defecte pentru a fi dispreţuită; dar are atâtea că nimic nu e mai ridicol decât ea. Cât e de măreaţă prin natura ei! Cât de jalnică prin defecte!

Dar ce fel de cugetare este aceasta? O prostie!

366. – Spiritul acestui suveran judecător al lumii nu este atât de independent ca să nu fie supus tulburării la prima zarvă care se face în preajma lui. Nu e nevoie de bubuitura unui tun pentru a-l împiedica să gândească: nu e nevoie decât de zgomotul unei giruete sau al unui scripete. Nu vă miraţi că nu gândeşte bine astăzi: o muscă îi bâzâie pe la ureche; e destul pentru a-l face incapabil să dea un sfat bun. Dacă vreţi ca el să găsească adevărul, alungaţi animalul care-i ţine gândirea în loc şi-i tulbură puternica inteligenţă care guvernează oraşe şi regate. Iată un zeu deosebit de hazliu! *O ridicolosissimo eroe!*[7]

367. – Puterea muştelor: câştigă bătălii, ne împiedică sufletul să acţioneze, ne mănâncă trupul.

368. – Când se spune despre căldură că nu e decât mişcarea câtorva globule, iar lumina acel *conatus recedendi*[8] pe care-l simţim, suntem uimiţi.

Cum! Plăcerea să nu fie decât acest dans al spiritelor? Concepusem o cu totul altă idee despre acest lucru! Şi acele sentimente care ni se par atât de departe de celelalte încât şi noi spunem că sunt aceleaşi cu cele cu care le comparăm! Sentimentul focului, acea căldură care ne afectează cu totul altfel decât pipăitul, auzul şi lumina, totul ni se pare atât de misterios şi totuşi e grosolan ca o lovitură de piatră.

E adevărat că micimea spiritelor care intră în pori ating alţi nervi, dar şi aceştia sunt tot nişte nervi atinşi.

369. – Memoria este necesară pentru toate operaţiile raţiunii.

370. – [Întâmplarea dă naştere gândurilor şi tot întâmplarea le face pierdute: nu există nici o metodă de a le păstra sau dobândi. Gând scăpat, voiam să-l scriu; în locul lui, scriu că mi-a scăpat.]

371. – [Când eram mic îmi ascundeam cartea: şi pentru că mi se întâmpla câteodată să... crezând că mi-a fost ascunsă, să devin bănuitor...]

*372. – Scriindu-mi gândul, uneori îmi scapă; ceea ce îmi aminteşte de slăbiciunea mea de care uit mereu; ceea ce mă învaţă tot atât cât şi gândul meu uitat, căci nu doresc decât să-mi cunosc cât mai bine neantul.

373. – *Pyrrhonism.* – Voi scrie aici gândurile fără ordine, dar poate nu într-o confuzie lipsită de scop: aceasta este veritabila ordine care-mi va marca obiectul chiar prin dezordine. I-aş acorda prea mare

onoare subiectului meu dacă l-aş trata în ordine pentru că vreau să arăt că el este incapabil de ordine.

*374. – Ceea ce mă uimeşte cel mai mult este să văd că lumea nu se miră de slăbiciunea ei. Se acționează cu seriozitate, fiecare îşi urmează condiția; nu pentru că este cu adevărat bine s-o urmeze, ci pentru că aşa e moda, ca şi cum fiecare ar şti cu siguranță unde se află adevărul şi dreptatea. În fiecare clipă omul se simte decepționat; şi, printr-o ridicolă umilință, el crede că e greşeala lui şi nu a abilității cu care se laudă întotdeauna că o stăpâneşte. Dar e bine că sunt atâția oameni în lume care nu sunt pyrrhonieni, întru gloria pyrrhonismului, pentru a demonstra că omul e capabil de opinii dintre cele mai năstruşnice, fiind în stare să creadă că nu se află în această slăbiciune naturală şi inevitabilă, ci, dimpotrivă, că s-ar afla în starea lui de înțelepciune naturală.

Nimic nu întăreşte atât de mult pyrrhonismul decât cei care nu sunt deloc pyrrhonieni: dacă ar fi toți, ei n-ar avea dreptate.

*375. – [Mi-am petrecut mult timp din viața mea crezând că există dreptate: şi nu mă înşelam; căci ea există în măsura în care Dumnezeu a vrut să ni-o reveleze; dar nu judecam astfel şi aici mă înşelam, căci credeam că dreptatea noastră era esențial dreaptă şi că trebuia s-o cunosc şi să judec prin ea. Dar m-am trezit de atâtea ori alături de judecata cea dreaptă că, până la urmă, am început să nu mai am încredere în mine şi apoi nici în ceilalți. Am văzut

toate țările și oamenii schimbându-se și astfel, după multe schimbări de judecată, atingând veritabila dreptate, am aflat că natura noastră nu e decât o continuă schimbare și de atunci nu m-am mai schimbat și, dacă m-aș fi schimbat, aș fi confirmat teoria mea.

Pyrrhonianul Arcesilas[9] care redevine dogmatic.]

376. – Această sectă se întărește mai mult prin dușmanii ei decât prin adepți: căci slăbiciunea omului este mai evidentă în cei care n-o cunosc decât în cei care o cunosc.

*377. – Discursul de umilință este un subiect de orgoliu pentru oamenii trufași și de umilință pentru cei umili. Discursurile pyrrhonismului sunt prilej de afirmare a afirmativilor: puțini vorbesc cu umilință despre umilință; puțini caști despre castitate, puțini despre pyrrhonism, îndoindu-se. Nu suntem decât minciună, duplicitate, contradicție și ne ascundem și ne deghizăm față de noi înșine.

*378. – *Pyrrhonism.* – Spiritul extrem este acuzat de nebunie ca și extrema lipsă de spirit. Numai mediocritatea e bună. Majoritatea a stabilit acest lucru și ea nu iartă pe nimeni care ar vrea să scape într-un fel sau altul. Nu mă voi încăpățâna, consimt să rămân în ea și refuz să fiu la capătul de jos, nu pentru că e jos, ci pentru că e capăt; aș refuza să mă aflu și la cel de sus. A părăsi calea de mijloc înseamnă a părăsi umanitatea. Măreția sufletului uman constă tocmai în faptul de a ști să se mențină; chiar dacă măreția lui ar fi tocmai s-o părăsească, el tot n-o face.

379. – Nu e bine să fii prea liber. Nu e bine să ai chiar tot ce-ți trebuie.

Toate maximele bune circulă prin lume, numai că nu sunt aplicate; de exemplu:

Nimeni nu se îndoieşte că trebuie să-şi expună viața pentru binele public, dar nu pentru religie.

E adevărat că trebuie să existe inegalitate între oameni; dar fiind de acord asupra acestui lucru, iată poarta deschizându-se nu numai celei mai puternice dominații, dar şi celei mai profunde tiranii.

E necesar să dăm puțin răgaz spiritului, dar astfel deschidem poarta marilor revărsări: să-i marcăm limitele. – În lucruri nu există limite: legile vor să le impună, spiritul nu le suportă.

381. – Când eşti prea tânăr, nu judeci bine; când eşti prea bătrân, la fel: dacă nu gândim destul, dacă gândim prea mult, ne încăpățânăm, ne înşelăm. Dacă ne admirăm în continuu opera după ce-am încheiat-o, nu o mai înțelegem. La fel se întâmplă şi cu tablourile privite de prea aproape sau de prea departe; nu există decât un punct indivizibil care este cel adevărat; celelalte sunt prea aproape, prea departe, prea sus sau prea jos. Perspectiva îl fixează în arta picturii. Dar în adevăr şi în morală cine îl va fixa?

*382. – Când totul se mişcă la fel, nimic nu se mişcă în aparență, ca într-o corabie. Când toți se îndepărtează de mal, nimic nu pare să se mişte. Cel care stă pe loc remarcă îndepărtarea celorlalți, el fiind punctul fix.

383. – Cei care viețuiesc în dezordine spun celor care trăiesc în ordine că ei sunt cei care se îndepărtează de natură, crezând că numai ei o urmează; asemenea celor care se află pe o corabie şi cred că cei de pe mal se îndepărtează. Limbajul este acelaşi pentru toate. Ne trebuie un punct fix pentru a judeca. Portul este punctul fix al celor de pe corabie, dar unde vom găsi un port pentru morală?

*384. – Contradicția este un semn rău pentru adevăr: multe lucruri sigure sunt contradictorii. Multe lucruri false nu conțin nici o contradicție. Contradicția nu este semnul falsității, după cum nici lipsa ei nu este semnul adevărului.

385. – *Pyrrhonism*. – Fiecare lucru este aici adevărat şi fals în parte. Adevărul esențial nu este aşa; el este pur şi în întregime adevărat. Amestecul îl dezonorează şi-l distruge. Nimic nu este adevăr pur şi, astfel, nimic nu este adevărat, adică nimic nu este adevăr pur. Se va spune că omuciderea este un rău: da, căci ştim bine ce este răul şi viclenia. Dar cine ne va spune ce este binele? Castitatea? Nu, pentru că s-ar sfârşi lumea. Căsătoria? Nu: abstinența valorează mai mult. Să nu ucizi? Nu, pentru că dezordinile ar fi teribile, iar cei răi i-ar distruge pe cei buni. Să ucizi? Nu, pentru că astfel distrugi natura. Nici adevărul, nici binele nu-l deținem decât parțial, într-un amestec de rău şi fals.

*386. – Dacă visăm în toate nopțile acelaşi lucru, el ne va afecta tot atât de mult ca şi obiectele pe care le vedem în fiecare zi. Şi dacă un meşter ar fi

sigur că visează în toate nopțile, douăsprezece ore la rând, că e rege, cred că va fi aproape la fel de fericit ca un rege care ar visa în fiecare noapte, douăsprezece ore la rând, că e un simplu meşter.

Dacă am visa în fiecare noapte că suntem urmăriți de duşmani şi tulburați de fantome chinuitoare, chiar dacă ne-am petrece zilele în diverse ocupații, cum ar fi călătoriile, am suferi tot atât de mult ca şi cum ar fi adevărat, fiindu-ne teamă să mai adormim, cum ne-am teme şi la trezire ca nu cumva nenorocirile să ni se întâmple aievea. Şi, într-adevăr, visul ne face la fel de mult rău ca şi cum s-ar petrece în realitate.

Dar pentru că visele sunt foarte diferite, şi chiar unul singur se poate diversifica, ceea ce vedem în vis ne afectează mult mai puțin decât ceea ce vedem în stare de veghe, din pricina continuității care nu e totuşi atât de continuă şi egală ca să nu se schimbe, dar o face mai puțin brusc, mult mai rar, cum se întâmplă în călătorie; şi atunci îți spui: „Mi se pare că visez"; căci viața e un vis mai puțin schimbător.

387. – [Se poate întâmpla să existe demonstrații adevărate: dar nu e sigur. Acest lucru nu arată altceva decât că nu e sigur că totul e nesigur, spre gloria pyrrhonismului.]

388. – *Bunul simț.* – Ei sunt constrânşi să spună: „Nu sunteți de bună credință; noi nu dormim etc.". Ce mult îmi place să văd trufaşa rațiune umilită şi rugătoare! Căci nu acesta este limbajul unui om căruia i se dispută dreptul său şi care-l apără cu arma în mână. El nu se amuză zicând că nu se

acționează de bună credință, ci el pedepsește această rea credință prin forță.

389. – Eclesiastul arată că omul fără Dumnezeu nu știe nimic, pândit fiind de inevitabila nenorocire. E o mare nefericire să vrei și să nu poți. Or, el vrea să fie fericit și sigur de un adevăr; și totuși nu poate nici să știe, nici să-și dorească să știe. Nu poate nici măcar să se îndoiască.

390. – Dumnezeule! Ce discurs imbecil! „Dumnezeu a făcut lumea pentru a o pedepsi? Va condamna el atâția oameni slabi? etc". Pyrrhonismul este leacul acestui rău și el va distruge această deșărtăciune.

391. – *Conversație.* – Vorbe mari: religia, eu o neg. *Conversație.* – Pyrrhonismul e de folos religiei.

*392. – *Împotriva pyrrhonismului.* – [... Este deci un lucru ciudat că nu se pot defini aceste lucruri fără să le întunecăm, vorbind despre ele în deplină siguranță.] Să presupunem că toți le concep în același fel; dar presupunem degeaba, căci nu avem cum s-o dovedim. Văd că se aplică aceleași cuvinte în aceleași cazuri și că de fiecare dată când doi oameni văd un corp străin schimbându-și locul, ei exprimă amândoi aceeași viziune despre același obiect, zicând și unul și celălalt că acesta s-a mișcat: și din această conformitate de aplicație rezultă un puternic exemplu de conformitate de idei: dar nu e convingător, într-o deplină convingere, deși sunt mulți gata să parieze pe un răspuns afirmativ, pentru că se știe că tragem adesea aceleași consecințe din presupuneri diferite.

E de ajuns pentru a încurca cel puțin materia: nu pentru că s-ar stinge în mod absolut lumina naturală a acestor lucruri; academicienii ar fi garantat; dar acest lucru o întuneca, şi-i tulbură pe dogmatici, spre gloria cabalei pyrrhoniene, care constă tocmai în această ambiguitate ambiguă şi într-o anumită obscuritate îndoielnică cărora îndoiala noastră nu le poate refuza toată lumina, dar nici înțelepciunea noastră naturală nu le poate risipi toate umbrele.

*393. – E amuzant să constatăm că există oameni în lume care, renunțând la legile lui Dumnezeu şi ale naturii, şi-au făcut ei legi cărora li se supun cu exactitate, cum ar fi adepții lui Mahomed, hoții, eretici etc. Dar şi logicienii. Se pare că neruşinarea lor e fără margini, fără bariere, văzând că au încălcat legi atât de sfinte şi atât de drepte.

394. – Toate principiile lor sunt adevărate; ale pyrrhonienilor, stoicilor, ateilor etc. Dar concluziile sunt false pentru că principiile opuse sunt şi ele adevărate.

*395. – *Instinct. Rațiune.*– Există o neputință de a dovedi, neînvinsă de nici un dogmatism. Există o idee despre adevăr, neînvinsă de nici un pyrrhonism.

396. – Două lucruri îl învață pe om cu privire la natura sa: instinctul şi experiența.

*397. – Măreția omului este formidabilă prin faptul că el îşi recunoaşte ticăloşia. Un copac nu poate s-o facă.

398. – Chiar toate ticăloşiile la un loc îi probează măreția. Sunt ticăloşiile unui mare senior, ticăloşiile unui rege fără țară.

*399. – Nu există ticăloşie fără sentimentul ei; o casă ruinată nu e netrebnică. Numai omul e netrebnic. *Ego vir videns*[10].

*400. – *Măreția omului* .– Avem o idee atât de măreață despre sufletul omului că nu suportăm ca el să fie dispreţuit şi să nu fie respectat de un alt suflet; şi toată fericirea oamenilor constă în acest respect.

*401. – *Glorie.*– Animalele nu se admiră. Un cal nu-şi admiră deloc însoţitorul; nu că n-ar fi între ei o întrecere la alergat, dar e fără consecințe; căci, în grajd, cel mai greoi şi mai puțin zvelt nu-şi cedează ovăzul celuilalt, cum ar vrea oamenii să li se facă lor. Virtutea cailor îşi ajunge sieşi.

402. – Măreția omului chiar în desfrânare; pentru că a ştiut să-şi construiască din ea o regulă admirabilă şi o imagine a carității.

403. – *Măreție.* – Temeiurile efectelor marchează măreția omului, pentru că şi-a extras din desfrânare o impecabilă ordine.

*404. – Cea mai mare josnicie a omului este dorința gloriei, dar tot ea este şi marca excelenței sale, căci oricâte bogății ar avea pe pământ, oricâtă sănătate şi uşurință de a trăi, tot nu e mulțumit dacă nu are respectul oamenilor. El respectă atât de mult rațiunea umană, că orice avantaj ar avea pe pământ, dacă poziția lui nu e avantajoasă în rațiunea umană, tot nu e mulțumit. E cel mai frumos loc din lume şi

nimic nu-l poate întoarce din această dorință, calitatea cea mai durabilă a inimii omului.

Iar cei care-l disprețuiesc pe om și-l pun în rând cu animalele vor să fie admirați și puși în lumină, contrazicându-se pe ei înșiși prin propriul lor sentiment; natura lor, care e mai puternică decât orice, convingându-i de măreția omului mai mult decât îi convinge rațiunea de josnicia lui.

*405. – *Contradicție* – Orgoliul răscumpărând toate ticăloșiile. Fie că le ascunde, fie că le dezvăluie, se mândrește că le cunoaște.

406. – Orgoliul răscumpără și acoperă toate ticăloșiile. Iată un monstru ciudat și o rătăcire dintre cele mai evidente. Iată-l căzut din locul său și căutându-l cu obstinație. Așa fac toți oamenii. Să vedem cine-l va găsi.

407. – Când răutatea are rațiunea de partea sa, ea se umple de mândrie și-și etalează rațiunea cu tot fastul. Când austeritatea și alegerea severă nu reușesc să dobândească adevăratul bine, trebuind să renunțe urmându-și natura, rațiunea e foarte mândră de această renunțare.

408. – Răul este la îndemână și există o infinitate de rele: binele e aproape unic: dar un anume gen de rău este foarte greu de atins, aproape la fel de greu ca și ceea ce numim bine și adesea el trece drept bine, acest rău deosebit. E nevoie de o înălțime a sufletului la fel de extraordinară pentru a-l atinge, de câtă e nevoie pentru atingerea binelui.

*409. – *Măreția omului.* – Măreția omului e atât de evidentă că ea își trage rădăcinile chiar din netrebnicia lui, căci ceea ce este natură la animale, numim ticăloşie la oameni: dar recunoaştem că natura lui fiind astăzi aceeaşi cu a animalelor, el şi-a pervertit natura lui cea bună care-i era proprie altădată.

Cine e nefericit că nu e rege decât un rege deposedat? Era Paulus Emilius nefericit că nu mai era consul? Dimpotrivă, toată lumea credea că era fericit că fusese, pentru că nu era condiția lui să fie consul mereu. Dar îl credea pe Perseu atât de nefericit că nu mai era rege, condiția lui fiind dintotdeauna cea de rege, încât i se părea ciudat că el mai suportă viața[11]. Cine e nefericit că nu are decât o gură? Şi cine n-ar fi nefericit neavând decât un ochi? Nu ne-am gândit niciodată să fim nefericiți că nu avem trei: dar nu ne-am putea consola dacă nu i-am avea deloc.

410. – *Perseu, rege al Macedoniei, Paulus Emilius.* – I se reproşa lui Perseu că nu se sinucide.

411. – În ciuda evidenței tuturor ticăloşiilor noastre, care ne întristează, care ne strâng de gât, există în noi un instinct pe care nu-l putem reprima şi care ne înalță.

*412. – Războiul intern al omului între rațiune şi patimile sale. Dacă n-ar avea decât rațiunea, fără patimi... Dacă n-ar avea decât patimile, fără rațiune... Dar avându-le pe amândouă, nu poate scăpa de război, nu poate trăi în pace cu una decât

aflându-se în război cu cealaltă; astfel apare el mereu sfâşiat şi potrivnic lui însuşi.

*413. – Acest război intern al rațiunii împotriva patimilor a făcut ca cei care au dorit pacea să se împartă în două secte. Unii au vrut să renunțe la patimi şi să devină zei, alții au voit să renunțe la rațiune şi să devină brute. (Des Barreaux[12]) Dar n-au putut, nici unii, nici ceilalți; şi rațiunea acuza mereu josnicia şi nedreptatea patimilor, tulburând odihna celor care li se abandonează, iar patimile sunt mereu vii în cei care ar vrea să se lepede de ele.

414. – Oamenii sunt atât de imperios nebuni că ar însemna să fii nebun, printr-o altă întorsătură a nebuniei, să nu fii nebun.

415. – Natura omului poate fi abordată în două feluri: ținând cont de scopul său şi atunci el este mare şi incomparabil; ținând cont de multitudinea lui, cum ar fi să judecăm natura calului şi a câinelui, după număr, după felul cum aleargă şi după acel *et animum arcendi*[13] şi atunci, omul este abject şi viclean. Iată două căi după care omul e judecat diferit şi care au dus la atâtea dispute aprinse între filosofi.

Căci unul neagă supoziția celuilalt; unul spune: „Nu s-a născut în acest scop; căci toate acțiunile sale sunt nepotrivite acestui scop"; celălalt zice: „El se îndepărtează de scopul său când se dedă unor acțiuni josnice".

416. – A. P. R.[14] – *Măreție şi decădere.* – Decăderea se deduce din măreție şi măreția din decădere; unii au dedus decăderea cu atât mai mult cu cât au

folosit-o drept mărturie a măreției, alții au dedus măreția, şi tot ceea ce unii au putut spune pentru a-i demonstra măreția n-a folosit decât ca argument celorlalți pentru a-i deduce ticăloşia, pentru că omul e cu atât mai netrebnic cu cât cade mai de sus; ceilalți, dimpotrivă. Ei s-au repezit unii la alții, într-un cerc fără sfârşit; fiind sigur că în măsura în care oamenii se lasă cunoscuți, se descoperă în ei şi măreția şi josnicia. Într-un cuvânt, omul ştie că este ticălos, pentru că este, dar e şi măreț pentru că o ştie.

*417. – Această duplicitate a omului este atât de vizibilă că i-a făcut pe unii să creadă că are două suflete. Un subiect simplu alcătuit li se pare incapabil de atât de multă şi schimbătoare varietate, de la prezumția nemăsurată la oribila tristețe a inimii.

*418. – Este periculos să i se arate omului cât de mult se aseamănă animalelor, fără să i se arate şi măreția lui. Şi este şi mai periculos să i se arate prea mult măreția fără să i se facă evidentă şi josnicia. Şi e de tot periculos să nu ştie nimic nici despre una, nici despre alta; dar este foarte folositor să i se vorbească şi despre una şi despre cealaltă.

Nu trebuie să creadă că este egalul animalelor, dar nici al îngerilor, nici să-i ignore pe unii sau pe ceilalți, ci să-i cunoască atât pe unii cât şi pe ceilalți.

419. – Nu aş suferi dacă aş şti că se odihneşte în unul sau în celălalt, fiind fără loc şi fără odihnă...

*420 – Dacă se laudă, îl cobor; dacă se coboară, îl laud; şi-l contrazic, până când înțelege că este un monstru de neînțeles.

421. – Îi mustru egal şi pe cei care se apucă să-l laude pe om şi pe cei care se apucă să râdă de el, nu-i aprob decât pe cei care caută ostenind.

422. – E bine să fii obosit şi sătul de inutila căutare a adevăratului bine, pentru a întinde brațele Eliberatorului.

*423. – *Contrarietăți. – După ce am arătat decăderea şi măreția omului.* – Omul să-şi cunoască deci prețul. Să se iubească pe sine căci există în el o natură capabilă de bine; dar să nu-şi iubească josniciile care sunt în el. Să se disprețuiască pentru că această natură capabilă de bine e nefolosită; dar să nu-şi disprețuiască această capacitate naturală. Să se urască şi să iubească: există în el capacitatea de a cunoaşte adevărul şi de a fi fericit: dar adevărul lui nu este statornic sau satisfăcător.

Vreau deci să-l aduc pe om să dorească să-l găsească, să fie gata şi lepădat de patimile lui, pentru a urma adevărul acolo unde-l va găsi, ştiind cât s-a întunecat cunoaşterea sa din pricina patimilor sale; aş vrea ca el să urască în sine desfrânarea care-l determină, pentru a nu-l orbi în alegerea lui şi a nu-l opri după ce va fi ales.

*424. – Toate aceste contrarietăți, care par să mă fi depărtat cel mai mult de cunoaşterea religiei sunt aceleaşi care m-au condus mai degrabă spre cea adevărată.

Note

[1] Ducele de Liancourt era un prieten credincios al celor de la Port-Royal. Conflictele lui cu autoritățile eclesiastice au prilejuit scrierea *Provincialelor*. – Nu se știe nimic despre această anecdotă cu știuca și broasca, de care pomenește Pascal. Brunschvicg crede că ea este destinată să apere „spiritul animalelor“ împotriva partizanilor automatismului; Pascal se raliază, de altfel în acest punct părerii lui Descartes (*Discours de la Méthode*, partea a V-a).

[2] „Schimbările plac aproape întotdeauna celor mari“ (Horațiu, *Ode*, III, 29, 13). În loc de *principibus*, textul lui Horațiu spune *divitibus*. Pascal împrumută aproape întotdeauna citatele profane din Montaigne; și acesta citează adesea inexact, fie că o face din memorie, fie că textele la care apelează sunt greșite.

[3] Dus și întors.

[4] Pentru ca să fii mulțumit cu tine însuți și bunurile pe care ți le dobândești singur.“ (Seneca, *Scrisori*, 70.)

[5] În virtutea acestor senatus-consultes și a plebiscitelor se comit crimele. (Seneca, *Scrisori,* 95.)

Nu există nici o absurditate care să nu fi fost susținută de filozofi. (Cicero, *De Divinatione*, II, 58.)

Consacrați opiniilor lor definitive, ei sunt obligați să apere și ceea ce dezaprobă. (Cicero, *Tusculanes,* II, 2.)

Totul ne copleșește, chiar excesul de învățătură. (Seneca, *Scrisori,* 106.)

Ceea ce-i convine cel mai mult fiecăruia este ceea ce i se potrivește firii lui.(Cicero, *De Officiis*, I, XXXI.)

Cel dintâi lucru pe care-l face natura este să pună limite. (Virgiliu, *Georgicele*, II, 20.)

Nu este nevoie de prea multă învățătură pentru a atinge înțelepciunea (Seneca, *Scrisori*, 106.)

Chiar dacă nu este un lucru de rușine, el este totuși, fie și numai pentru că-l aprobă mulțimea. (Cicero, *De Finibus*, II, 15.)

Eu fac așa, tu faci ce vrei (Terențiu, *Heautontimorumenos*, I, I, 28.)

[6] Se întâmplă rar ca omul să se respecte îndeajuns pe sine. (Quintilianus, X, 7.)

Atâția zei învârtindu-se în jurul unui singur cap. (Seneca, *Suasoriae*, I, 4.)

Nimic nu e mai rușinos decât să afirmi ceva înainte de a ști. (Cicero, *Academice*, I, 45.)

Și nu mi-e rușine să mărturisesc că nu stiu ceea ce nu știu. (Cicero, *Tusculanes*, I, 25.)

Îi va fi mai ușor să nu înceapă decât să se oprească. (Seneca, Scrisori, 72.)

[7] Oh! Ridicolul erou!

[8] E desemnat Descartes. *Conatus recedendi* înseamnă „forța centrifugă de care sunt animate toate corpurile care se mișcă în cerc pentru a păstra distanța față de corpurile în jurul cărora se învârtesc". (Descartes, *Princip.*, III, 54.)

[9] Arcesilas. Fondatorul noii Academii (secolul al III-lea înainte de Christos). După Cicero, Arcesilas, care introdusese pyrrhonismul în doctrina lui Platon, oferea inițiaților din Școala sa o învățătură dogmatică.

[10] „Eu omul care am văzut..." (*Plângerile lui Ieremia,* III, 1.)

[11] Perseu, rege al Macedoniei, a fost învins, după un război încrâncenat, de Paulus Emilius, în anul 166, înainte de Christos. Abandonat de soldați și chiar de fiii săi, el s-a predat pretorului Octavius care l-a adus la Roma pentru a figura în triumful lui Paulus Emilius; a murit în închisoare de foame sau de nesomn.

[12] Des Barreaux (1602–1673) a fost cel mai cunoscut epicureic din secolul al XVII-lea. Ateu şi desfrânat, se întorcea la credinţă de câte ori se simţea bolnav. Lui i se atribuie unul din cele mai frumoase sonete religioase din literatura noastră care începe astfel: *Mare eşti Doamne şi judecăţile tale sunt drepte!...* şi se termină cu aceste două versuri:

Dar unde vei găsi Doamne un loc să-ţi abaţi mânia
Şi el să nu mustească de sângele lui Iisus Christos?

Voltaire îi contestă paternitatea acestui sonet pe care îl atribuie abatelui de Lavau. – A se citi într-o scrisoare a domnişoarei Geoffrin, din 7 iunie 1767, povestea „omletei cu slănină" a lui Des Barreaux.

[13] *Animum arcendi.* „Acesta este instinctul de a hăitui, explică domnul Brunschvicg, instinctul câinelui de pază."

[14] Aceste litere A.P.R. indică un fragment care, asemenea celui cu numărul 430, făcea parte din notele pregătite de Pascal pentru conferinţa pe care o va ţine la Port-Royal în 1658 şi în care îşi va expune planul *Apologiei* sale. (Cf. *Prefaţa* lui Etienne Périer.)

Secțiunea a VII-a

Morala și Învățătura

*425. – *Partea a II-a. Omul fără credință nu poate cunoaște adevăratul bine, nici dreptatea.* – Toți oamenii încearcă să fie fericiți; fără excepție; orice mijloace ar întrebuința, toți tind spre acest scop. Ceea ce-i face pe unii să plece la război, iar pe alții să nu meargă, este aceeași dorință de fericire, prezentă în amândoi, însoțită însă de vederi diferite. Voința nu face niciodată nici cel mai mic demers decât spre acest scop. Acesta este motivul tuturor acțiunilor oamenilor, chiar și al celor care se vor spânzura.

Și totuși de un număr atât de mare de ani, niciodată, nimeni, fără credință, nu a ajuns în acest punct, spre care țintim cu toții. Toți se plâng: prinți, slujitori, nobili și oameni de rând, tineri și bătrâni, puternici și slabi, savanți și ignoranți, sănătoși și bolnavi, din toate țările, din toate timpurile, de toate vârstele și de toate condițiile.

O încercare atât de îndelungată, atât de continuă și uniformă, ar trebui să ne convingă de neputința noastră de a ajunge doar prin eforturile noastre, dar exemplul nu ne este de ajutor. Nu e niciodată perfect

asemănător ca să nu fie o cât de delicată diferență. Şi de aceea aşteptăm întotdeauna ca speranța noastră să nu fie decepționată în această ocazie cum a fost în alta. Şi astfel, prezentul nu ne mulțumeşte niciodată, experiența ne înşală şi, din nefericire în nefericire, ne petrece până la moarte care este împlinirea veşnică.

Cine ne impune această aviditate şi această neputință dacă nu faptul că odinioară omul a fost cu adevărat fericit, iar acum nu i-a mai rămas decât semnul şi urma goală pe care încearcă inutil s-o umple cu tot ce-l înconjoară, căutând în lucruri absente ajutorul pe care nu-l mai găseşte în cele prezente, pentru că abisul infinit şi imuabil nu poate fi umplut decât cu un lucru infinit şi imuabil, adică chiar cu Dumnezeu?

Numai el este adevăratul lui bine; şi de când l-a părăsit, lucru ciudat, nimic în natură nu mai e capabil să-i țină locul: astrele, cerul, pământul, elementele, plantele, varza, mazărea, animalele, insectele, vițeii, şerpii, febra, ciuma, războiul, foametea, viciile, adulterul, incestul. Şi de când a pierdut adevăratul bine, totul i se poate părea bine, până la distrugerea proprie, chiar dacă e potrivnic lui Dumnezeu, rațiunii şi naturii la un loc.

Unii îl caută în autoritate; alții în curiozități şi ştiințe, alții în voluptate. Alții, care nu erau nici ei mai aproape, e adevărat, au considerat că e necesar ca binele universal, pe care toți oamenii îl doresc, să nu fie în lucrurile particulare care nu pot fi posedate

decât de un singur om şi care, fiind împărțite, îl necăjesc cel mai mult pe proprietar prin lipsa acelei părți pe care nu o are şi care nu-l lasă să se bucure nici de ceea ce-i aparține. Aceştia au înțeles că adevăratul bine trebuie să fie în aşa fel orânduit ca toți să-l stăpânească deodată, fără ca el să fie micşorat sau să stârnească invidie; şi nimeni să nu fie lipsit de el împotriva voinței lui. În temeiul faptului că această dorință, fiind naturală, există obligatoriu în toți, neaflându-se om care să nu o aibă, ei conchid...

426. – Adevărata natură fiind pierdută, totul poate să țină loc de natură: tot aşa cum veritabilul bine fiind pierdut, totul poate deveni un veritabil bine.

*427. – Omul nu ştie la ce nivel să se aşeze. El e vizibil rătăcit şi căzut din locul lui, incapabil să-l mai regăsească. Îl caută pretutindeni neliniştit şi fără rezultat, într-o beznă de nepătruns.

428. – Dacă e un semn de slăbiciune încercarea de a dovedi existența lui Dumnezeu prin natură, apropiați-vă de Scriptură; dacă este un semn de forță cunoaşterea acestor contradicții, bizuiți-vă pe Scriptură.

429. – Omul poate coborî până la a se supune animalelor, până la a se închina lor.

*430. – A. P. R. – (Început, după ce voi fi explicat neînțelesul.) – Măreția omului şi decăderea lui sunt atât de vizibile încât e necesar ca adevărata religie să ne învețe că există în om atât un mare principiu de măreție cât şi un principiu al decăderii.

Ea ar trebui să ne desluşească temeiul unor asemenea contradicţii.

Pentru ca omul să fie fericit, trebuie să i se arate că există un Dumnezeu pe care e obligat să-l iubească; că adevărata noastră fericire este să vieţuim întru el, iar unica nefericire e să fim despărţiţi de el; avem nevoie de o religie care să recunoască beznele din noi care ne împiedică să-l cunoaştem şi să-l iubim pe Dumnezeu, altfel, datoria noastră fiind să-l iubim, iar neînfrânarea îndepărtându-ne de el, suntem plini de nedreptate. Ea trebuie să dea seama de aceste împotriviri ale noastre faţă de Dumnezeu şi faţă de propriul nostru bine. Ea trebuie să ne înveţe şi leacul împotriva acestor neputinţe şi modul în care putem obţine aceste leacuri. Să se examineze toate religiile lumii şi să se vadă dacă există vreuna în afară de creştinism care ar putea s-o facă.

Filosofii ne propun drept orice bine, binele care se află în noi. Este acesta adevăratul bine? Au găsit ei leacul pentru răul nostru? L-au lecuit pe om de trufie făcându-l egalul lui Dumnezeu? Cei care ne-au pus în rând cu animalele, mahomedanii care ne oferă plăcerile pământului drept orice bine, chiar în eternitate, au adus ei vreun remediu neînfrânării noastre? Care religie ne va învăţa să ne vindecăm de trufie şi neînfrânare? Care religie ne va învăţa binele nostru, datoriile noastre, slăbiciunile care ne îndepărtează de ele; cauza acestor slăbiciuni, leacurile care le pot vindeca şi mijlocul de a obţine aceste leacuri?

Nici o religie n-a putut s-o facă. Să vedem ce va face înțelepciunea lui Dumnezeu:

„Nu aşteptați, spune ea, nici adevăr, nici consolare de la oameni. Eu sunt cea care v-am creat şi numai eu vă pot învăța cine sunteți. Dar acum nu mai sunteți în starea în care eu v-am făcut. L-am făcut pe om sfânt, inocent, perfect. L-am dăruit cu inteligență şi lumină; i-am trimis toată slava şi minunile mele. Ochiul omului vedea pe atunci maiestatea lui Dumnezeu. Nu viețuia în bezna care-l orbea, nu era muritor şi ticăloşit. Dar n-a putut susține atâta glorie fără să cadă în trufie. A vrut să devină centrul lui însuşi şi să se lipsească de ajutorul meu. S-a sustras stăpânirii mele; şi, pentru că spera să-mi devină egal prin dorința de a-şi găsi fericirea în el însuşi, l-am lăsat în voia lui; şi, răsculând făpturile care îi erau supuse, am făcut din acestea duşmanii lui: în aşa fel încât omul a devenit astăzi asemenea animalelor şi atât de departe de mine că abia i-a mai rămas o picătură de lumină de la cel care l-a creat; într-atât toate cunoştințele sale s-au stins şi s-au tulburat! Simțurile, eliberate de rațiune, şi adesea stăpânele rațiunii, l-au vânturat în căutarea plăcerilor. Toate făpturile îl supără sau îl ispitesc, stăpânind asupra lui, supunându-l prin forță sau fermecându-l cu dulceața lor, ceea ce înseamnă o stăpânire şi mai teribilă şi mai imperioasă“.

„Iată în ce stare au ajuns oameni de astăzi. Le mai rămâne un instinct neputincios al fericirii primei

lor naturi, dar sunt cufundaţi în ticăloşiile orbirii şi desfrânării lor care au devenit a două lor natură."

„Din acest principiu pe care vreau să vi-l lămuresc puteţi cunoaşte cauza atâtor contradicţii care i-au uimit pe oameni şi care i-au făcut să împărtăşească o atât de mare diversitate de sentimente. Observaţi acum toate aspiraţiile de măreţie şi glorie pe care încercările atâtor nenorociri nu le pot stinge şi vedeţi dacă nu cumva temeiul acestor aspiraţii nu se află într-o altă natură."

A. P. R. *pentru mâine (Prosopopea).* – „În zadar, o, voi, oameni, căutaţi în voi înşivă leacul nenorocirilor voastre. Toată înţelepciunea voastră nu ajunge decât pentru a învăţa că nu în voi înşivă veţi găsi adevărul şi binele. Filosofii vi le-au promis, dar nu au putut face nimic. Ei nu ştiu nici care este adevăratul vostru bine, nici care este adevărata voastră stare. Cum v-ar putea oferi leacuri pentru relele voastre pe care ei înşişi nu le cunosc? Bolile voastre cele mai rele sunt trufia care vă îndepărtează de Dumnezeu şi desfrânarea care vă leagă de pământ; filosofii n-au făcut altceva decât să întreţină una din aceste boli. Dacă vi l-au dat pe Dumnezeu drept scop n-au făcut-o decât pentru a vă învăţa trufia: v-au făcut să credeţi că-i sunteţi asemenea lui prin natura voastră. Şi cei care au văzut deşertăciunea acestei idei v-au aruncat în alt abis, făcându-vă să credeţi că natura voastră este asemenea cu aceea a animalelor şi v-au îndemnat să vă căutaţi binele în desfrânare care este partea animalelor. Nu acesta este

remediul pentru a vă vindeca de nedreptățile voastre pe care acești înțelepți nu le-au cunoscut. Numai eu pot să vă fac să înțelegeți cine sunteți, față de..."

Adam. Iisus Christos.

Dacă sunteți uniți cu Dumnezeu, sunteți prin har nu prin natură. Dacă sunteți decăzuți, sunteți prin căință, nu prin natură.

Astfel, această dublă capacitate...

Nu mai sunteți în starea creației voastre.

Aceste două stări fiind evidente, nu se poate să nu le recunoașteți. Urmăriți-vă aspirațiile, observați-vă pe voi înșivă și vedeți dacă nu veți descoperi caracterele vii ale celor două naturi. Cum să existe atâtea contradicții într-un subiect simplu în alcătuirea lui?

– De neînțeles? – Tot ceea ce este de neînțeles rămâne mereu de neînțeles. Numărul infinit. Spațiul infinit egal cu cel finit.

– E de necrezut că Dumnezeu se poate uni cu noi? – Această judecată nu vine decât din viziunea decăderii noastre. Dar dacă o simțiți la modul sincer, urmați-o tot atât de departe ca mine, și recunoașteți, într-adevăr, că sunteți foarte jos, că sunteți prin voi înșivă incapabili să aflați dacă marea lui milostivire nu vă poate face demni de el. Căci aș vrea să aflu de unde acest animal, care se recunoaște atât de slab, are dreptul să măsoare milostivirea lui Dumnezeu și să-i pună limitele pe care fantezia sa i le sugerează. El știe tot atât de puțin ce este Dumnezeu pe cât nu știe ce este el însuși; și, tulburat de viziunea

propriei lui stări, îndrăzneşte să spună că Dumnezeu nu-l poate face demn să comunice cu el.

Dar vreau să-l întreb dacă Dumnezeu cere altceva de la el decât, cunoscându-l, să-l iubească; şi de ce crede că Dumnezeu n-ar putea să se lase cunoscut şi iubit şi de el, fiind în mod firesc capabil de iubire şi cunoaştere, cu siguranţă că el ştie măcar cine este şi iubeşte ceva. Deci, dacă omul vede ceva în bezna în care se află şi dacă găseşte ceva demn de iubire printre lucrurile pământului, de ce, dacă Dumnezeu îi dă o rază din esenţa lui, n-ar fi capabil să-l cunoască şi să-l iubească în aşa fel încât lui Dumnezeu să-i placă să intre în comunicare cu el? Există deci o trufie insuportabilă în acest fel de raţionamente, chiar dacă ele par întemeiate pe o falsă umilinţă, nici sinceră, nici rezonabilă, dacă nu mărturiseşte că, neştiind despre noi cine suntem, nu o putem afla decât de la Dumnezeu.

„Nu încerc să vă supun credinţa fără raţiune şi nu pretind să vă stăpânesc prin tiranie. Nu pretind nici măcar că v-aş oferi raţiunea tuturor lucrurilor. Şi pentru a pune de acord aceste contradicţii, vreau să vă fac să vedeţi clar, prin mărturii temeinice, semnele divine în mine, care vă vor convinge cine sunt, obţinând autoritatea prin minuni şi mărturii pe care nu le veţi putea refuza; şi apoi să credeţi fără şovăială în învăţătura mea dacă nu veţi găsi alt temei s-o refuzaţi, cum ar fi faptul că nu puteţi şti prin voi înşivă dacă aceste lucruri sunt sau nu."

„Dumnezeu a vrut să-i răscumpere pe oameni şi să ofere mântuirea celor care o căutau. Dar oamenii s-au arătat atât de nedemni că e drept ca Dumnezeu să refuze unora, din pricina înăspririi lor, ceea ce acordă altora printr-o milostivire care acelora nu li se cuvine. Dacă ar fi vrut să înfrângă încăpățânarea celor mai îndârjiți, el ar fi putut s-o facă, decoperindu-se atât de evident lor că ei nu s-ar mai fi îndoit de adevărurile esenței lui, aşa cum va apărea în ziua din urmă, cu o asemenea izbucnire de fulgere şi cu o asemenea tulburare a naturii că morții vor învia şi orbii îl vor vedea."

„Nu în acest fel a voit el să se arate pe tronul lui de mângâiere; pentru că atâția oameni s-au dovedit nedemni de îngăduința lui, el a vrut să-i lepede lipsindu-i de binele pe care nu-l vor. Nu era deci drept ca el să se arate într-o manieră vizibil divină şi absolut capabil să-i convingă pe toți oamenii; dar n-ar fi fost drept nici să vină atât de ascuns încât să nu poată fi recunoscut de cei care-l caută cu sinceritate. El a dorit să fie perfect recunoscut de aceştia; şi astfel, vrând să se arate direct celor care-l caută din toată inima şi să rămână ascuns celor care îl alungau cu toată inima, el şi-a acomodat maniera de a se arăta, în sensul că a dat semne vizibile celor care-l căutau, dar nu şi celor care nu-l căutau."

„Există destulă lumină pentru cei care vor să vadă şi destul întuneric pentru cei care au o aplecare potrivnică."

*431. – Nimeni altcineva n-a ştiut că omul este creatura prin excelenţă. Unii care cunoşteau bine realitatea acestei excelenţe au luat drept laşitate şi ingratitudine sentimentele umile pe care oamenii le au în mod natural despre ei înşişi. Ceilalţi, care ştiau bine cât de eficientă este ticăloşia lor, au tratat drept ridicole aceste sentimente de măreţie care sunt la fel de naturale omului.

Ridicaţi ochii spre Dumnezeu, spun unii; vedeţi pe cel căruia îi semănaţi şi care v-a creat ca să vă închinaţi lui. Puteţi deveni asemenea lui; înţelepciunea vă va face egalul lui dacă veţi vrea să-l urmaţi. „Ridicaţi capul, oameni liberi", spune Epictet. Iar alţii spun: Întoarce ochii spre pământ, vierme slăbănog, şi priveşte animalele al căror tovarăş eşti.

Ce va deveni deci omul? Va fi el egalul lui Dumnezeu sau al animalelor? Ce îngrozitoare distanţă! Cine suntem deci? Nu vedem prin toate acestea că omul este rătăcit, căzut din locul lui, pe care-l caută neliniştit şi nu-l poate regăsi? Şi cine îl va călăuzi? Cei mai mari oameni nu au putut.

432. – Pyrrhonismul este adevărat. Căci, la urma urmei, oamenii, înainte de Iisus Christos, nu ştiau unde sunt, nici dacă erau mari sau mici. Şi cei care au spus una sau alta nu ştiau nici ei nimic despre acestea, bâjbâind, la întâmplare, fără să gândească; şi mai ales se rătăceau excluzând-o pe una sau pe alta.

Quod ergo ignorantes quaeritis, religio annuntiat vobis[1].

*433. – *După ce am înțeles întreaga natură a omului.*– Pentru ca o religie să fie adevărată, ea trebuie să ne cunoască natura. Ea trebuie să cunoasă măreția şi decăderea, precum şi temeiul uneia şi al celeilalte. Cine le-a cunoscut, decât religia creştină?

*434. – Cele mai importante argumente ale pyrrhonienilor (las deoparte pe cele neînsemnate) sunt: nu avem nici o certitudine cu privire la adevărul acestor principii, în afara credinței şi a revelației, dacă nu le simțim natural în noi. Or, acest sentiment natural nu este o probă convingătoare a adevărului lor pentru că nu există certitudine, în afara credinței, dacă omul a fost creat de un Dumnezeu bun, de un demon rău sau la întâmplare; ne îndoim că aceste principii ne-au fost date ca adevărate, false sau incerte, după originile noastre. Tot aşa cum nimeni nu are siguranța, în afara credinței, dacă veghează sau doarme, dat fiind că în timpul somnului credem că suntem în stare de veghe la fel de ferm ca şi cum am fi; credem că vedem spații, chipuri, mişcări; simțim timpul curgând, îl măsurăm; şi acționăm ca în stare de veghe; în aşa fel încât, – jumătate din viață petrecând-o în somn, după propria noastră mărturisire, în care, orice ne apare, nu avem idee dacă e adevărat, toate sentimentele noastre fiind nişte iluzii, – cine ştie dacă această jumătate de viață pe care o petrecem în stare de veghe nu este un alt somn, un pic diferit de primul, din care ne trezim când credem că dormim?

[Şi cine se îndoieşte că, dacă am visa mai mult şi dacă din întâmplare, visurile s-ar pune de acord, ceea ce se întâmplă destul de des, chiar când veghem în singurătate, lucrurile nu ni s-ar părea răsturnate? În sfârşit, pentru că visăm adesea că visăm, adăugăm vise după vise, viaţa nu este ea însăşi decât un vis pe care se altoiesc altele, din care ne trezim prin moarte şi în timpul căreia avem tot atât de puţine cunoştinţe despre principiul adevărului şi al binelui ca şi în timpul somnului natural. Aceste diverse gânduri care ne tulbură nefiind decât iluzii poate, asemenea curgerii timpului şi deşartelor fantezii ale visurilor.]

Iată principiile puternice de o parte şi de cealaltă.

Le las la o parte pe cele mai neînsemnate, precum discursul pe care-l ţin pyrrhonienii împotriva influenţei cutumei, educaţiei, moravurilor, ţărilor şi a altor lucruri asemănătoare care, deşi îi antrenează pe cei mai mulţi dintre oamenii comuni, pe cei care nu se întemeiază decât pe aceste şubrede fundamente, pot fi răsturnate la cel mai mic suflu al pyrrhonienilor. Putem să le cercetăm cărţile dacă nu suntem destul de convinşi; vom desluşi foarte repede, poate chiar prea repede.

Mă opresc la unicul argument puternic al dogmaticilor care constă în faptul că, vorbind de bună-credinţă şi cu sinceritate, nu ne putem îndoi de principiile naturale. Împotriva cărora pyrrhonienii opun incertitudinea originilor noastre care o închid pe aceea

a naturii noastre; la care dogmaticii sunt gata să răspundă de când durează lumea.

Iată războiul deschis între oameni: fiecare trebuie să-şi aleagă tabăra, situându-se fie de partea pyrrhonienilor fie de partea dogmaticilor. Căci cel care vrea să fie neutru va fi pyrrhonian prin excelență; această neutralitate este esența cabalei (pyrrhoniene): cine nu e împotrivă e obligatoriu cu ei (de unde transpare avantajul lor). Ei nu sunt nici măcar de partea lor înşişi; ei sunt neutri, indiferenți, nehotărâți în toate, fără excepție.

Ce va face omul în această situație? Se va îndoi de toate? Se va îndoi că veghează; dacă e pişcat, dacă e ars? Se va îndoi că se îndoieşte? Se va îndoi că există? Nu poate ajunge până aici; şi pun rămăşag că nu a existat niciodată un pyrrhonian perfect. Natura sprijină rațiunea neputincioasă şi o împiedică să bată câmpii până într-atât.

Se va spune oare, dimpotrivă, că omul stăpâneşte adevărul cu certitudine, el, cel pe care oricât l-ai îndemna, nu-ți poate arăta nici o mărturie şi e obligat să dea înapoi?

Ce este deci această himeră numită om? Ce noutate, ce monstru, ce haos, ce subiect de contradicție, ce minune! Judecător al tuturor lucrurilor, vierme imbecil al pământului, trezorierul adevărului, cloaca de incertitudine şi eroare: slava şi scârna universului.

Cine va desluşi această complexitate? Natura încurcă ițele pyrrhonienilor, rațiunea pe cele ale dogmaticilor. Ce se va întâmpla, oameni buni, care vă

căutaţi veritabila condiţie prin raţiunea voastră naturală? Nu puteţi ocoli nici una din aceste secte, nici să rămâneţi numai în una din ele.

Află, deci, trufaşule, ce paradox eşti chiar pentru tine însuţi! Umileşte-ţi raţiunea neputincioasă; taci, natură imbecilă; află că omul îl depăşeşte infinit pe om şi înţelege de la stăpânul vostru adevărata voastră condiţie pe care o ignoraţi. Ascultă-l pe Dumnezeu.

Căci în sfârşit, dacă omul n-ar fi fost pervertit, el s-ar fi bucurat cu siguranţă în inocenţa lui şi de adevăr şi de fericire; şi dacă omul ar fi fost dintotdeauna pervertit, el n-ar fi avut nici o idee, nici despre adevăr, nici despre fericire. Dar, nefericiţi cum suntem, chiar dacă nu este nici un gram de măreţie în condiţia noastră, ideea de fericire o avem, dar nu o putem atinge; simţim imaginea adevărului şi nu posedăm decât minciuna: incapabili să nu ştim absolut nimic şi să ştim ceva cu certitudine; e atât de evident că am fost cândva la un anumit nivel de perfecţiune din care am căzut, din nefericire!

Lucru de mirare, totuşi, că misterul cel mai departe de cunoaşterea noastră, cel al transmisiei păcatului, este un lucru fără de care noi nu putem dobândi nici o cunoaştere despre noi înşine! Căci, fără îndoială, nu există nimic care să ne tulbure mai tare raţiunea decât să ni se spună că păcatul primului om i-a făcut vinovaţi pe toţi cei care, fiind atât de departe de această întâmplare, par incapabili să participe la el. Această transmisie ni se pare nu numai

imposibilă, ci chiar foarte nedreaptă; căci ce este mai potrivnic regulilor jalnicei noastre justiții decât să condamnăm în veşnicie un copil fără vină pentru un păcat, la care pare să fi participat atât de puțin, comis cu şase mii de ani înainte de naşterea sa? Fireşte, nimic nu ne tulbură mai profund decât această învățătură; şi totuşi, fără acest mister, noi suntem de neînțeles chiar pentru noi înşine. Nodul condiției noastre îşi are răsucirile şi ascunzişurile în acest abis, în aşa fel încât omul este mai de neînțeles fără acest mister decât este acest mister de neînțeles pentru om. [De unde se pare că Dumnezeu, dorind să ne evidențieze dificultatea ființei noastre inteligibile față de noi înşine, a ascuns nodul atât de sus, mai bine spus, atât de jos, că suntem incapabili să ajungem la el; în aşa fel încât nu prin trufaşele agitații ale rațiunii noastre, ci prin simpla supunere a rațiunii, ne-am putea cu adevărat cunoaşte.]

[Aceste temeiuri, solid clădite pe autoritatea inviolabilă a religiei ne fac să aflăm că există două adevăruri la fel de ferme: primul, că omul în starea creației sau în cea de grație este deasupra naturii, asemenea lui Dumnezeu şi participând la divinitate; celălalt, că, pervertit şi păcătos, el a decăzut din prima lui stare şi a devenit asemenea animalelor.]

[Aceste două propoziții sunt la fel de ferme şi de sigure. Scriptura ne-o spune deschis când citim în câteva locuri: *Deliciae meae esse cum filiis hominum. Effundam spiritum meum super omnem carnem. Dii estis* etc., iar în alte locuri citim: *Omnis caro*

foenum. Homo assimilatus est jumentis insipientibus, et similis factus est illis. Dixi in corde meo de filiis hominum. – Ecles., 3][2]

[De unde apare clar că omul, prin har, devine asemenea lui Dumnezeu, participând la divinitatea sa, şi că, fără har, el este asemenea animalelor.]

435. – Fără aceste divine cunoştinţe, ce ar fi putut face omul decât fie să se înalţe în sentimentul interior care i-a rămas din măreţia lui trecută, fie să se prăbuşească la vederea slăbiciunii lui de acum? Căci, neputând vedea adevărul întreg, nu poate ajunge la o virtute perfectă. Unii consideră natura nepervertită, şi s-au refugiat în orgoliu sau lene, cele două izvoare ale viciilor; pentru că ei nu pot decât ori să i se abandoneze ori să scape prin orgoliu. Chiar dacă excelenţa omului le este cunoscută, ei nu-i cunosc pervertirea; sau evită lenea, dar devin orgolioşi; şi dacă recunosc infirmitatea naturii, nu-i cunosc demnitatea: în aşa fel încât, chiar dacă pot evita vanitatea, se îmbolnăvesc de disperare. De aici s-au născut diversele secte: stoicii şi epicurienii; dogmaticii şi academicienii etc.

Numai religia creştină a putut vindeca aceste două vicii, nu alungându-l pe unul prin celălalt, prin înţelepciunea pământului, ci alungându-le pe toate prin simplitatea Evangheliei. Căci ea îi învaţă pe cei drepţi – pe care-i ridică până la împărtăşirea cu divinitatea – că în această sublimă stare chiar, ei mai poartă încă în ei acele forţe ale pervertirii care-i pot face toată viaţa supuşi greşelii, ticăloşiei, morţii, păcatu-

lui; şi tot ea strigă celor mai necredincioşi că sunt demni să primească harul Mântuitorului. Astfel, făcându-i să tremure pe cei pe care-i justifică, îi consolează pe cei pe care-i condamnă, temperând cu atâta dreptate teama prin speranță, prin această dublă capacitate comună tuturor, a harului şi a păcatului, că ea coboară infinit mai mult decât ar putea-o face rațiunea, dar fără să ducă la disperare, şi înalță infinit mai mult decât orgoliul naturii, fără să depăşească măsura, evidențiind prin aceasta că numai religia, singura scutită de greşeală şi de viciu, îi poate învăța pe oameni şi îi poate îndrepta.

Cine ar putea refuza acestor celeste lumini credința şi închinarea? Nu e mai clar decât lumina zilei că simțim în noi trăsăturile de neşters ale întâietății noastre? Şi nu e adevărat că simțim în fiecare clipă efectele deplorabilei noastre condiții? Ce ne scoate deci din acest haos şi din această confuzie monstruoasă dacă nu adevărul acestor două stări, cu o voce atât de puternică încât e imposibil să-i rezistăm.

*436. – *Slăbiciune.* – Toate preocupările oamenilor sunt îndreptate spre dobândirea binelui: dar nu vor avea nici un mijloc prin care să dovedească că-l dețin pe drept pentru că nu au la îndemână decât fantezia omului, dar nu şi forța de a-l stăpâni în deplină siguranță. Acelaşi lucru se întâmplă şi ştiinței pe care boala o poate învinge. Suntem incapabili să găsim adevărul şi binele.

*437. – Dorim adevărul şi nu găsim decât incertitudinea.

Căutăm fericirea şi nu găsim decât ticăloşia şi moartea.

Suntem incapabili să nu dorim adevărul şi binele, dar nu suntem capabili nici de certitudine, nici de fericire. Această dorinţă ne-a fost lăsată atât pentru a ne pedepsi cât şi pentru a ne face să simţim de unde am căzut.

*438. – Dacă omul nu e făcut pentru Dumnezeu, de ce nu e fericit decât întru Dumnezeu? Dacă omul e făcut pentru Dumnezeu de ce îi este el atât de potrivnic lui Dumnezeu?

439. – Natura e pervertită. – Omul nu acţionează prin raţiunea care-i alcătuieşte fiinţa.

440. – Pervertirea raţiunii prin atâtea diverse şi extravagante moravuri. A trebuit să vină adevărul pentru ca omul să nu mai trăiască numai în sine.

*441. – În ceea ce mă priveşte, mărturisesc că, imediat ce religia creştină ne descoperă acest principiu că natura oamenilor este pervertită şi căzută din faţa lui Dumnezeu, ea ne deschide ochii să vedem pretutindeni semnul acestui adevăr; căci natura a lăsat pretutindeni semnele unui Dumnezeu pierdut, şi în om şi în afara omului, şi ale unei naturi pervertite.

*442. – Adevărata natură a omului, adevăratul bine, adevărata virtute şi adevărata religie sunt lucruri de care cunoaşterea este inseparabilă.

443. – *Măreţie, decădere.* – Pe măsură ce avem mai multă lumină se descoperă mai multă măreţie şi

mai multă ticăloşie în om. Simţul comun al oamenilor – la cei care sunt mai învăţaţi, filosofii – tulbură simţul comun al oamenilor; creştinii îi tulbură pe filosofi.

Cine se miră deci că religia are o cunoaştere adâncă despre ceea ce omul poate descoperi cu atât mai mult cu cât are mai multă înţelepciune?

444. – Ceea ce oamenii prin marea lor înţelepciune nu reuşesc să cunoască, religia îi învaţă pe copii.

*445. – Păcatul originar este o nebunie pentru oameni, şi ne e prezentat ca atare. Nu-mi veţi reproşa deci lipsa de raţiune a acestei învăţături tocmai pentru că eu v-am spus că e fără raţiune. Dar nebunia ei e mai înţeleaptă decât toată înţelepciunea lumii *sapientius est hominibus.* Căci fără aceasta, ce se va spune că este omul? Toată starea lui depinde de acest punct imperceptibil. Şi cum să-şi dea el seama prin raţiune, când e un lucru potrivnic raţiunii şi când, raţiunea departe de a-l inventa prin mijloacele sale, se depărtează din preajma lui?

446. – *Despre păcatul originar. Ampla tradiţie a păcatului originar după evrei*[3].

După cuvântul *Facerii,* 8, 21. Plăsmuirile inimii omului sunt rele din tinereţea lui.

R. Moise Haddarschan: Această dospeală rea se află în om încă din clipa procreării sale.

Massechet Succa: Această dospeală rea are şapte nume în Scriptură; rău, preput, neruşinat, duşman,

scandal, inimă de piatră, acvilon; toate semnifică răutatea ascunsă şi impregnată în inima omului.

Misdrach Tillim spune acelaşi lucru că Dumnezeu va elibera natura bună a omului de natura lui cea rea.

Această răutate se reînnoieşte în fiecare zi împotriva omului, cum scrie *Psalmul* 37: „Nelegiuitul urzeşte planuri împotriva celui drept şi scrâşneşte din dinţi. Dar Domnul îşi bate joc de el, căci vede cum vine şi ziua lui". Răutatea ispiteşte inima omului în această viaţă şi-l pedepseşte într-o alta. Toate se găsesc în Talmud.

Misdrach Tillim despre *Psalmul 4:* „Cutremuraţi-vă şi nu păcătuiţi". Cutremuraţi-vă şi îngroziţi neînfrânarea, căci ea nu vă va duce în păcat. Şi despre *Psalmul 36:* „Nelegiuitul a zis în inima sa: Teama de Dumnezeu să nu fie înaintea ochilor mei"; adică răutatea firească a omului a zis aceasta nelegiuitului.

Misdrach el Kohelet. – „Mai bun e copilul sărac şi înţelept decât regele bătrân şi nebun care nu ştie să prevadă viitorul". Copilul este virtutea, regele este răutatea omului. Şi ea se numeşte rege pentru că toate membrele o ascultă şi e bătrână pentru că se află în inima omului din copilărie până la bătrâneţe. Şi nebună pentru că ea îl conduce pe om pe calea pierzaniei pe care el nu o poate presimţi.

Aceleşi lucru şi în *Misdrach Tillim.*

Bereschit Rabba despre *Psalmul 35:* „Doamne, toate oasele mele te vor binecuvânta, tu care izbăveşti pe unul mai nenorocit de unul mai tare decât el, şi

pe cel care-l jefuieşte"; există un tiran mai mare decât dospeala cea rea? – Şi *Proverbe,* 25: „De flămânzeşte vrăjmaşul tău dă-i să mănânce pâine"; adică dacă dospeala cea rea este flămândă dă-i din pâinea înțelepciunii despre care s-a vorbit în *Proverbe* 9; dacă îi e sete dă-i apa despre care a vorbit *Isaia,* 45.

Misdrach Tillim zice acelaşi lucru; Scriptura în acest loc, vorbind despre duşmanul nostru, înțelege dospeala cea rea; dându-i această pâine şi această apă, adunând cărbuni încinşi pe capul lui.

Misdrach el Kohelet despre *Eclesiast 9:* „Un mare rege a asediat un oraş mic". Acest mare rege este dospeala cea rea, marile întărituri cu care el îl înconjoară sunt ispitele, dar s-a găsit un om sărac şi înțelept care l-a eliberat, adică virtutea.

Psalmul 41: „Fericit cel ce ia aminte la cel sărac".

Şi *Psalmul 83:* „Duh ce trece şi nu se mai întoarce"; de unde unii au prins prilejul de a cârti împotriva nemuririi sufletului, dar sensul e că acest spirit e dospeala cea mai rea, care-l însoțeşte pe om toată viața, până la moarte, dar nu va mai învia cu el o dată.

Şi despre *Psalmul 103*, acelaşi lucru.

Şi despre *Psalmul 16*.

Principiile Rabinilor: doi Mesia.

447. – Se va spune că oamenii au cunoscut păcatul originar, numai pentru că li s-a zis că dreptatea este partea pământului? – *Nemo ante obitum beatus*

est; cu alte cuvinte, ei ar fi ştiut că, după moarte, începe beatitudinea eternă şi esenţială?

448. – [Miton] vede bine că natura e pervertită şi că oamenii sunt potrivnici cinstei; dar el nu ştie de ce ei nu se pot înălţa.

449. – *Ordine.* – După „pervertire“, să spunem: e drept ca toţi cei care sunt în această stare s-o ştie; şi cei cărora le place şi cei cărora nu le place; dar nu e drept ca toţi să vadă mântuirea“.

*450. – Dacă nu ne cunoaştem trufia, ambiţia, desfrânarea, slăbiciunea, ticăloşia şi nedreptatea, suntem cu adevărat orbi. Şi dacă ştim, să nu dorim să ne eliberăm, atunci ce să spunem despre om?

Cum să nu avem deci respect pentru o religie care cunoaşte atât de bine defectele omului şi dorinţa pentru adevărul unei religii care promite atât de doritele leacuri?

451. – Toţi oamenii se urăsc firesc între ei. S-au folosit cât au putut de desfrânare pentru a o pune în slujba binelui public: dar asta nu e decât înşelătorie şi o falsă imagine a carităţii, pentru că de fapt nu e decât ură.

*452. – A-i plânge pe nefericiţi înseamnă a fi împotriva desfrânării. E uşor să facem uz de o asemenea mărturie de prietenie, făurindu-ne reputaţia de milostivi, fără să dăm nimic în schimb.

453. – S-au întemeiat pe desfrânare admirabile reguli de constrângere, de morală şi de dreptate; dar în adâncuri, în adâncurile viclene ale omului, acest *figmentum malum* nu este decât ascuns: nu e învins.

454. – *Nedreptate.* – N-au avut un alt mijloc de a-şi satisface desfrânarea fără să facă rău altora.

455. – Să ne urâm *eul;* dumneata, Miton, îl ascunzi, nu renunţi la el numai pentru atâta pricină. Deci ar trebui să te urâm. – Deloc, căci acţionând cum acţionăm, îndatoritori faţă de toată lumea, nu avem motiv să ne urâm. – E adevărat, dacă nu urâm în acest *eu* decât neplăcerea care ne vine de acolo. Dar dacă-l urăsc pentru că este nedrept, pentru că vrea să fie în centrul tuturor lucrurilor, îl voi urî mereu.

Într-un cuvânt, eul are două calităţi: este nedrept în sine, pentru că vrea să fie centrul a toate; incomod pentru ceilalţi pe care vrea să-i aservească; pentru că fiecare *eu* îi este duşman şi ar vrea să fie tiranul tuturor celorlalţi. L-aţi făcut să se lepede de caracterul incomod, dar nu şi de nedreptate; şi astfel nu-l veţi putea face plăcut celor care urăsc nedreptatea; nu-l veţi face plăcut decât celor nedrepţi care nu-l vor simţi ca pe un duşman; astfel, rămâneţi nedrepţi şi nu veţi plăcea decât celor nedrepţi.

456. – Ce dereglare de judecată să se susţină că nimeni nu vrea să fie deasupra tuturor şi că nu-şi iubeşte mai mult propriul lui bine, durata fericirii şi a vieţii lui decât pe cele ale lumii întregi!

457. – Fiecare este totul pentru el, căci, mort, totul moare pentru el. De aici vine faptul că fiecare crede că e totul pentru toţi. Nu trebuie să judecăm natura după noi, ci după ea.

*458. – „Tot ceea ce se află în lume este desfrânare a cărnii sau desfrânare a ochilor sau orgoliu

al vieţii: *libido sentiendi, libido sciendi, libido dominandi*"[4]. Nefericit pământ al blestemului pe care cele trei fluvii de foc mai degrabă-l aprind decât îl răcoresc! Fericiţi cei care, fiind pe aceste fluvii, nu s-au scufundat, nu s-au lăsat târâţi şi au rămas drepţi, neclătinaţi pe apele lui; nu în picioare, ci aşezaţi într-un scăunel scund şi sigur, de unde nu se vor ridica înainte de a se lumina şi, după ce se vor fi odihnit în pace, vor întinde mâna celui care vrea să-i ridice pentru a-i ţine în picioare, bine statorniciţi sub porticurile sfântului Ierusalim, unde orgoliul nu-i va putea înfrunta şi abate; şi, totuşi, unii plâng nu pentru că văd trecându-se toate lucrurile pieritoare pe care torentele le duc la vale, ci în amintirea scumpei lor patrii, Ierusalimul celest, despre care-şi amintesc mereu în interminabilul lor exil!

459. – Fluviile Babilonului curg, se rostogolesc şi duc cu ele la vale. O, sfinte Sioane, unde totul este statornic şi nimic nu cade!

Trebuie să stăm pe fluvii, nu dedesubt sau în mijlocul lor; ci deasupra; şi nu în picioare, ci aşezaţi; pentru a fi umili; fiind aşezaţi şi în siguranţă, deasupra apelor. Dar stăm în picioare sub porticurile Ierusalimului.

Să vedem dacă această plăcere este statornică sau schimbătoare: dacă trece, este un fluviu al Babilonului.

460. – *Desfrânarea cărnii, desfrânarea ochilor, orgoliul* etc. – Există trei ordine ale lucrurilor: trupul, spiritul, voinţa. Carnalii sunt cei bogaţi, regii:

obiectul lor este trupul. Curioşii şi savanții: obiectul lor este spiritul. Înțelepții: obiectul lor este dreptatea.

Dumnezeu domneşte peste toate şi totul se raportează la el. În lucrurile trupului domneşte propriu-zis desfrânarea: în cele spirituale, curiozitatea; în înțelepciune, orgoliul. Nu pentru că nu poți fi glorios prin bunuri sau cunoştințe, dar aici orgoliul nu-şi are rostul, căci spunând unui om că este savant, nu trebuie să încetezi a-i spune că nu are dreptul să fie orgolios. Orgoliul îşi are locul în înțelepciune: nu poți să spui unui om că a devenit înțelept şi că nu are dreptul să fie glorios: căci aşa e drept. Astfel, numai Dumnezeu dă înțelepciunea; şi iată de ce: *Qui gloriatur, in Domino glorietur*[5].

461. – Cele trei feluri de desfrânări au dat naştere celor trei secte, iar filosofii n-au făcut decât să urmeze una din aceste desfrânări.

462. – *Căutarea adevăratului bine.* – Majoritatea oamenilor caută binele în avere şi în bunurile exterioare sau măcar în petreceri. Filosofii au arătat deşertăciunea acestora şi le-au aşezat unde au putut.

*463. – [Împotriva filosofilor care îl au pe Dumnezeu fără Iisus Christos.]

Filosofii. – Ei cred că numai Dumnezeu e demn să fie iubit şi slăvit, dar au dorit să fie iubiți şi admirați de oameni. Nu-şi cunosc pervertirea. Dacă se simt plini de sentimente pentru a-l iubi şi slăvi pe Dumnezeu şi-şi află aici bucuria cea mai mare să se socotească buni, ferice de ei! Dar dacă nu au asemenea sentimente, dacă nu au alt scop decât să-şi asi-

gure stima oamenilor şi, când drept orice perfecţiune încearcă să-i facă pe oameni să-şi găsească fericirea iubindu-i pe ei, zic că această perfecţiune este oribilă. Cum! Ei l-au cunoscut pe Dumnezeu şi nu şi-au dorit decât să-i iubească oamenii, ca oamenii să se oprească la ei! Ei şi-au dorit să fie obiectul fericirii deliberate a oamenilor!

464. – *Filosofii.* – Suntem plini de lucruri care ne scot în afara noastră.

Instinctul ne îndeamnă să ne căutăm fericirea în afara noastră. Patimile noastre ne scot în afară chiar dacă nu există obiecte care să le aţâţe. Obiectele din afară ne ispitesc prin ele însele şi ne cheamă chiar dacă nu ne gândim la ele. Şi atunci degeaba au spus filosofii: „Întoarceţi-vă la voi înşivă, în voi veţi găsi odihna"; lumea nu-i crede, iar cei care-i cred sunt cei mai deşerţi şi mai proşti.

465. – Stoicii spun: „Retrageţi-vă în voi înşivă; acolo vă veţi găsi odihna". Şi nu e adevărat.

Alţii spun: „Ieşiţi în afară; căutaţi-vă fericirea în distracţii". Şi nu e adevărat. De acolo vin bolile.

Fericirea nu este în noi, nici în afara noastră, fericirea e în Dumnezeu, şi în afară şi înlăuntrul nostru.

466. – Dacă Epictet ar fi văzut bine drumul adevărului, el ar fi spus oamenilor: „ Urmaţi o cale falsă"; el arată că există o cale, dar ea tot nu duce la Dumnezeu. Aceea de a vrea ceea ce Dumnezeu vrea. Numai Iisus Christos duce la el: *Via, veritas*[6].

Viciile lui Zenon[7] chiar.

467. – *Temeiul efectelor.* – Epictet. Cei care spun: „Vă doare capul", nu o fac din acelaşi temei. Putem fi siguri de sănătate, dar nu de dreptate; şi temeiul lui era o nerozie.

Şi totuşi credea că-l poate demonstra zicând: „este în puterea noastră sau nu". Dar nu băga de seamă că problemele inimii nu sunt în puterea noastră şi nu avea dreptul să argumenteze cu faptul că existau creştinii.

*468. – Nici o altă religie nu propune omului să se urască pe sine însuşi. Nici o altă religie nu poate deci să placă celor care se urăsc pe ei înşişi, căutând o ființă cu adevărat demnă de iubit. Şi aceştia, chiar dacă n-ar fi auzit niciodată până atunci vorbindu-se despre religia unui Dumnezeu umilit, tot ar fi îmbrățişat-o pe loc.

469. – Simt că s-ar fi putut întâmpla să nu fiu deloc, căci eul meu constă în gândirea mea; deci eu care gândesc s-ar fi putut să nu fiu dacă mama mea ar fi murit înainte de a-mi da viața: deci nu sunt o ființă necesară. Nu sunt etern şi nici infinit; dar văd bine că există în natură o ființă necesară, veşnică şi infinită.

*470. – „Dacă aş fi văzut o minune m-aş fi convertit" zic unii. Cum sunt atât de siguri că ar fi făcut ceea ce nu cunosc? Ei îşi imaginează că această convertire constă într-un fel de închinare față de Dumnezeu, ca un comerț, ca o conversație închipuită de ei. Convertirea veritabilă constă în a se face pulbere în fața Ființei universale pe care au supărat-o

de atâtea ori şi care-i poate pierde în orice clipă; în a recunoaşte că nu se poate nimic fără ea şi că nu merită nimic de la ea decât dizgraţia; convertirea constă în a descoperi că există o opoziţie invincibilă între Dumnezeu şi noi şi că, fără un mediator, nu putem intra în legătură cu el.

471. – Este nedrept să ne ataşăm de cineva, cu toate că o facem cu plăcere şi de bunăvoie. I-aş înşela pe cei în care aş face să se nască această dorinţă, căci eu nu pot fi scopul nimănui şi nu pot să mulţumesc pe nimeni. Nu sunt eu gata să mor? Deci obiectul ataşamentului lor va muri. Pe cât de vinovat aş fi dacă aş acredita un fals, chiar manipulat cu blândeţe, crezând că poate face plăcere, făcându-mi şi mie astfel plăcere, la fel de vinovat aş fi dacă m-aş lăsa iubit şi i-aş atrage pe oameni spre mine să mă iubească. Trebuie să-i avertizez pe cei ce sunt gata să consimtă la o minciună, să nu creadă, orice avantaj ar avea din ea; şi să nu se ataşeze de mine: căci trebuie să-şi petreacă viaţa preocupaţi să-i placă lui Dumnezeu şi să-l caute numai pe el.

*472. – Voinţa proprie nu ne mulţumeşte niciodată, chiar dacă ar avea în puterea ei tot ceea ce şi-ar dori. Fără ea, omul poate fi mulţumit, prin ea nu e mulţumit niciodată.

473. – Să ne imaginăm un corp plin de membre gânditoare.

*474. – *Membre. Să începem cu ele.*– Pentru a măsura iubirea care trebuie s-o avem pentru noi înşine, să ne imaginăm un trup plin de membre

gânditoare, căci noi suntem membrele întregului, şi să vedem atunci cum ar trebui fiecare membru să se iubească pe sine etc.

*475. – Dacă picioarele şi mâinile ar avea o voință a lor specială, ele nu şi-ar avea niciodată un rost decât supunând această voință specială dintâi care guvernează întregul corp. În afara lui, ele sunt dezorganizate şi nefericite; dar, nedorind decât binele trupului, ele îşi fac lor înseşi bine.

476. – Numai pe Dumnezeu să-l iubim, să nu ne urâm decât pe noi.

Dacă piciorul n-ar fi ştiut niciodată că aparține trupului şi că există un trup de care depinde, dacă nu s-ar cunoaşte şi nu s-ar iubi decât pe sine, când ar descoperi că aparține unui trup de care depinde, ce regret, ce ruşine pentru viața lui trecută, de a fi fost inutil trupului care îi dă viața, care l-ar fi nimicit dacă l-ar fi retezat şi l-ar fi separat, ca şi cum s-ar fi lepădat de el! Ce rugăminți pe el să fie păstrat! Cu ce supunere s-ar lăsa guvernat de voința care călăuzeşte corpul, până la a consimți să fie îndepărtat dacă ar fi trebuit! Sau să-şi piardă calitatea lui de membru; căci trebuie ca orice membru să accepte să moară pentru trup, singurul pentru care totul există.

*477. – Este fals că suntem demni să fim iubiți de ceilalți şi este nedrept s-o dorim. Dacă ne-am fi născut rezonabili şi indiferenți, cunoscându-ne pe noi şi pe ceilalți, n-am da deloc frâu liber acestei voințe a noastre. Şi totuşi ne naştem cu ea; ne naştem deci nedrepți, căci totul tinde către sine. Faptul

acesta e potrivnic oricărei ordini; trebuie să tindem spre general; înclinaţia spre sine este începutul oricărei dezordini, în organizarea administrativă, în economie, în corpul individual al omului. Voinţa este deci pervertită.

Dacă membrii comunităţilor naturale şi civile tind spre binele trupului, comunităţile în sine trebuie să tindă spre un alt trup mai general, ai cărui membri sunt. Trebuie deci să tindă spre general. Ne naştem deci nedrepţi şi pervertiţi.

*478. – Când vrem să ne gândim la Dumnezeu, nu există oare întotdeauna ceva care ne distrage, ispitindu-ne să gândim la altceva? Acesta este un rău care s-a născut o dată cu noi.

*479. – Dacă există un Dumnezeu, să-l iubim numai pe el şi nu fiinţele trecătoare. Raţionamentul necredincioşilor, în *Înţelepciune,* nu se întemeiază decât pe faptul că nu există Dumnezeu. „Veniţi deci, spune nelegiuitul, să ne desfătăm cu făptuirile“. E lucrul cel mai rău dintre toate. Dacă ar exista pentru ei un Dumnezeu de iubit, nu ar fi ajuns la această concluzie, ci la una cu totul contrară la cea care aparţine înţelepţilor: „Există un Dumnezeu, să nu ne bucurăm deci de făpturi“.

Deci, tot ceea ce ne îndeamnă să ne ataşăm de făptuiri este rău pentru că ne împiedică fie să-l slujim pe Dumnezeu, dacă-l cunoaştem, fie să-l căutăm, dacă nu-l cunoaştem. Dar noi suntem plini de desfrânare, plini deci de rău; de aceea trebuie să ne

urâm pe noi înşine şi tot cea ce ne îndeamnă spre altă legătură decât cu Dumnezeu.

480. – Pentru ca membrele să fie fericite, ele trebuie să aibă o voinţă şi aceasta să se conformeze trupului.

*481. – Morţile exemplare ale lacedemonienilor nu ne emoţionează deloc. Ce ne pot aduce ele? Numai moartea martirilor ne emoţionează; căci ei sunt „membrele noastre". Avem o legătură comună cu ei: hotărârea lor o poate determina pe a noastră, nu numai prin exemplu, ci pentru că o poate valida pe a noastră. În exemplul păgânilor nu găsim nimic din toate acestea; nu avem nici o legătură cu ei; nu devii bogat văzând un străin bogat, dar te îmbogăţeşti când tatăl sau soţul tău este bogat.

*482. – *Morala.* – Dumnezeu făcând cerul şi pământul, care nu simt deloc bucuria existenţei lor, a vrut să creeze fiinţe care să cunoască această bucurie şi care să alcătuiască un trup cu membre gânditoare. Căci membrele noastre nu simt deloc fericirea unirii lor, a admirabilei lor inteligenţe, a grijii pe care o are natura de a le da viaţă, de a le face să crească, să dureze. Cât de fericite ar fi dacă ar simţi, dacă ar vedea! Dar ar trebui pentru aceasta să aibă inteligenţă ca să cunoască şi bunăvoinţă ca să consimtă la voinţa sufletului universal. Dotate cu inteligenţă, dacă s-ar folosi de ea numai pentru a-şi reţine hrana numai pentru ele însele, fără s-o lase să treacă spre alte membre, ar fi nu numai nedrepte, ci chiar ticăloase, urându-se între ele, în loc să se iubească;

fericirea ca şi datoria lor constând în a consimţi la conduita întregului suflet căruia aparţin, care le iubeşte mai mult decât se iubesc ele pe sine.

483. – A fi membru şi a nu avea viaţă, fiinţă şi simţire decât prin spiritul trupului şi pentru trup.

Membrul separat, nevăzând trupul căruia aparţine, nu este decât o fiinţă pieritoare şi muribundă. Şi totuşi crede că este un întreg; nevăzând deloc trupul de care depinde, crede că nu depinde decât de sine şi vrea să devină centru şi trup el însuşi. Dar neavând în sine principiu de viaţă, nu face decât să se rătăcească şi să se mire în incertitudinea fiinţei lui, simţind bine că el nu e trup şi totuşi nevăzând deloc că e membrul unui trup. În sfârşit, când descoperă acest lucru, se simte parcă ar fi revenit la sine şi nu se mai iubeşte decât pentru trup. Şi-şi plânge rătăcirile lui trecute.

El n-ar putea prin natură să iubească un alt lucru decât pentru sine, aservindu-l, pentru că fiecare lucru se iubeşte pe sine mai mult decât pe orice... Dar iubind trupul, el se iubeşte pe sine pentru că el nu are fiinţă decât în interiorul trupului, prin el şi pentru el: *qui adhaeret Deo unus spiritus est*[8].

Corpul iubeşte mâna, iar mâna, dacă ar avea voinţă, ar trebui să se iubească la fel cum o iubeşte sufletul. Orice iubire care depăşeşte acestea este nedreaptă.

Adhaerens Deo unus spiritus est. Ne iubim pe noi pentru că suntem membru al lui Iisus Christos,

el este corpul căruia noi îi suntem membru. Totul este unul, unul este în celălalt, ca cele trei Persoane.

*484. – Adevărata şi unica virtute este deci să ne urâm (pentru că suntem demni de ura prin desfrânare) şi să căutăm o fiinţă cu adevărat demnă de iubire pentru a iubi. Dar, cum nu putem iubi ceea ce este în afara noastră, ar trebui să iubim o fiinţă care este în noi şi care nu suntem noi şi acest lucru este adevărat pentru fiecare om în parte. Or, aceasta nu poate fi decât Fiinţa universală! Regatul lui Dumnezeu este în noi; binele universal este în noi, este noi înşine şi nu este noi înşine.

*486.– Demnitatea omului constă, în starea lui de inocenţă, să folosească şi să stăpânească făptuirile, dar astăzi şi-a pierdut demnitatea şi s-a supus lor.

*487.– Orice religie e falsă dacă, în credinţa sa, nu adoră pe Dumnezeu ca principiu al tuturor lucrurilor şi dacă, în morala ei, nu iubeşte un singur Dumnezeu ca scop al tuturor lucrurilor.

488. – ... Dar este imposibil ca Dumnezeu să fie scop dacă n-ar fi principiu. Ne-am înălţa privirile în sus, dar ne-am sprijini pe nisip: pământul s-ar crăpa, ne-am scufunda privind la cer.

489. – Dacă există un singur principiu al întregului, un singur sfârşit pentru tot, atunci totul se face prin el, totul e pentru el. Adevărata religie trebuie deci să ne înveţe să nu-l slujim decât pe el. Dar cum suntem neputincioşi să ne închinăm cuiva pe care nu-l cunoaştem şi să iubim altceva decât pe noi înşine, religia care ne învaţă datoriile să ne înveţe şi

neputinţele noastre, oferindu-ne de asemenea remediile. Religia ne învaţă că printr-un om totul a fost pierdut, iar legătura noastră cu Dumnezeu s-a rupt, dar că tot printr-un om legătura s-a refăcut.

Ne naştem atât de potrivnici acestei iubiri a lui Dumnezeu şi totuşi avem atâta nevoie de ea încât e de crezut că ne naştem vinovaţi, altfel Dumnezeu ar fi nedrept.

490. – Oamenii nefiind obişnuiţi să creeze valoarea nu fac decât s-o răsplătească acolo unde o găsesc gata constituită, judecându-l pe Dumnezeu după ei înşişi.

*491.– Adevărata religie trebuie să aibă drept semn obligaţia de a-l iubi pe Dumnezeu. Aşa ar fi drept şi totuşi nici o altă religie, în afară de a noastră, n-a făcut acest lucru. Religia trebuie să ştie ce este desfrânarea şi neputinţa; a noastră le ştie. Ea trebuie să ofere şi remediile: rugăciunea e primul remediu. Nici o religie nu a cerut lui Dumnezeu să se lase iubit şi urmat.

*492. – Cine nu urăşte în sine amorul lui propriu şi acel instinct care-l face să se creadă egalul lui Dumnezeu, este orb de-a binelea. Cine nu vede că nimic nu e mai potrivnic adevărului şi dreptăţii? Căci este fals că am avea această capacitate; este nedrept şi imposibil s-o dobândim, pentru că toţi vor acelaşi lucru. Ne-am născut deci într-o evidentă nedreptate, de care nu ne putem elibera, deşi ar trebui să ne eliberăm.

Totuşi nici o altă religie n-a remarcat că e vorba aici de un păcat, nici că ne-am născut cu el, nici că suntem obligați să-i rezistăm; după cum nu s-a gândit să ne ofere remedii.

493. – Adevărata religie ne învață datoriile, neputințele (orgoliu şi desfrânarea); dar şi remediile (umilința, mortificarea).

494. – Ar trebui ca adevărata religie să ne învețe despre măreție, despre ticăloşie, să ne inducă respectul şi ura de sine, iubirea şi ura.

*495. – Dacă este o orbire supranaturală să trăieşti fără să-l cauți pe Dumnezeu, să trăieşti în răutate crezând în Dumnezeu, este o orbire înspăimântătoare.

496. – Experiența ne învață să vedem diferența enormă între devoțiune şi bunătate.

*497. – *Împotriva celor care, încrezători în mila lui Dumnezeu, trăiesc nepăsători, fără să facă fapte bune.* – Cum cele două izvoare ale păcatelor noastre sunt trufia şi lenea, Dumnezeu ne-a descoperit două calități în el pentru a ne vindeca: mila şi dreptatea sa. Sarcina dreptății este să nimicească orgoliul, oricât de sfinte ar fi faptele noastre, *et non intres in judicium* etc.[9] iar sarcina milei este să combată lenea, îndemnând la fapte bune, după cum se spune în pasajul următor: „Mila lui Dumnezeu cheamă la căință"; şi unul aparținând niniviților: „Să ne căim, să vedem dacă nu cumva i se va face milă de noi".

Şi astfel, nu numai că mila lui nu va îngădui delăsarea, dar o va combate categoric; şi atunci, în

loc să spunem: „Dacă Dumnezeu n-ar fi milostiv, ar trebui să facem multe eforturi întru virtute“, trebuie să spunem, dimpotrivă, că tocmai pentru că Dumnezeu e milostiv, e necesar să facem atât de multe eforturi întru virtute.

498. – E adevărat, se dobândeşte greu starea de pietate. Dar această greutate nu vine din pricina pietăţii care începe să lucreze în noi, ci din pricina lipsei de pietate care mai stăruie încă în noi. Dacă simţurile noastre nu s-ar opune căinţei şi dacă pervertirea noastră nu ne-ar împotrivi purităţii lui Dumnezeu, n-ar fi deloc greu să devenim pioşi. Nu suferim decât în măsura în care viciul, care ne este natural, rezistă în faţa harului supranatural; inima noastră se simte sfâşiată între două eforturi contrare; dar ar fi nedrept să imputăm această sfâşiere lui Dumnezeu care ne atrage spre el, în loc s-o atribuim lumii care ne ţine pe loc. Precum un copil pe care mama îl smulge din braţele hoţilor şi care trebuie să sufere violenţa iubitoare şi legitimă a celei care-i va aduce libertatea şi să deteste violenţa dezlănţuită şi tiranică a celor care-l reţin pe nedrept. Cel mai crud război cu care Dumnezeu i-ar putea pedepsi pe oameni în această viaţă ar fi să-i lipsească de acest război pe care el l-a adus cu sine: „Am venit să aduc războiul“, spune el şi, pentru a învăţa ce este acest război: „Am venit să aduc sabia şi focul“. Până la venirea lui, lumea trăia într-o falsă pace.

499. – *Opere exterioare* – Nu e nimic mai periculos decât ceea ce place şi oamenilor şi lui Dumne-

zeu. Căci stările care-i plac lui Dumnezeu şi oamenilor conţin un lucru care place lui Dumnezeu şi altul care place oamenilor: cum ar fi măreţia sfintei Tereza; ceea ce-i place lui Dumnezeu este profunda ei umilinţă în revelaţiile sale, ceea ce place omului este înţelepciunea ei. Şi fiecare pe întrecute vrea să imite aceste discursuri crezând că imită starea ei; şi nu se străduiesc să iubească ceea ce Dumnezeu iubeşte şi a se pune în starea care-i place lui Dumnezeu.

E mai bine să nu posteşti şi să te smereşti decât să posteşti şi să nu fii smerit. Fariseu, vameş.

La ce mi-ar folosi să le păzesc pe toate, când totul ar putea în aceeaşi măsură să mă vatăme şi să mă slujească, când totul depinde de binecuvântarea lui Dumnezeu pe care o oferă doar pentru ceea ce se face întru el, după porunca şi căile lui, felul cum se împlineşte o faptă fiind la fel de important pentru că Dumnezeu poate din rău să facă bine, dar, fără Dumnezeu, omul din bine face rău.

500. – Înţelegerea cuvintelor bine şi rău.

501. – Prima treaptă: a fi mustrat pentru că ai făcut rău şi a fi lăudat pentru bine. A doua treaptă: să nu fii nici lăudat, nici mustrat.

502. – Avraam nu ia nimic pentru el, ci doar pentru slujitorii săi; astfel, cel drept nu ia din lume nimic pentru sine, nici nu caută admiraţia lumii: numai de poftele lui el se slujeşte ca un stăpân spunând uneia: *Du-te* şi *[celeilalte]: Vino. Sub te erit appetitus tuus*[10]. Poftele sale astfel stăpânite sunt

virtuţi: Zgârcenia, mânia, pe care Dumnezeu însuşi şi le atribuie, şi ele sunt tot virtuţi ca şi clemenţa, mila, stăruinţa, care şi ele pot fi pofte. Trebuie să ne folosim de ele ca de nişte sclave şi, lăsându-le hrana lor, să împiedicăm sufletul să se hrănească din ele, căci, dacă poftele stăpânesc, acestea devin vicii care hrănesc sufletul şi-l otrăvesc.

503. – Filosofii au consacrat viciile atribuindu-le chiar lui Dumnezeu: creştinii au consacrat virtuţile.

504. – [...Lipsit de spiritul lui Dumnezeu; şi faptele lui ne înşeală din cauza dispariţiei sau întreruperii spiritului lui Dumnezeu în el: şi el se căieşte în amărăciunea lui.]

Cel înţelept acţionează prin credinţă chiar în lucrurile cele mai neînsemnate: când îşi mustră slujitorii, el doreşte convertirea lor în duhul lui Dumnezeu şi-l roagă pe Dumnezeu să-i îndrepte, aşteptând tot atât de la Dumnezeu cât şi de la mustrările lui, rugându-l pe Dumnezeu să binecuvânteze pedepsele lui. Şi la fel pentru toate faptele sale...

505. – Totul ne poate fi fatal, chiar lucrurile făcute pentru a ne sluji; precum se întâmplă să ne ucidă pereţii sau treptele dacă nu călcăm drept.

Cea mai mică mişcare este importantă pentru natură; marea întreagă se schimbă din pricina unei pietre. Astfel, în har cea mai mică faptă este importantă prin efectele ei asupra întregului. Deci totul este important.

În fiecare faptă, trebuie să privim, în afară de fapta în sine, starea noastră prezentă, trecută şi vii-

toare şi starea celorlalţi, acelor pentru care această faptă contează, şi să vedem toate legăturile dintre lucruri. Şi atunci vom fi stăpâni pe noi.

506. – Dumnezeu să nu ne impute păcatele noastre, adică toate consecinţele şi urmările păcatelor noastre, care sunt îngrozitoare, chiar ale celor mai mici greşeli, dacă le ţine socoteala fără milă!

507. – Acţiunile harului, duritatea inimii; circumstanţele exterioare.

508. – Pentru a face din om un sfânt e nevoie de har, iar cel care se îndoieşte nu ştie ce este un sfânt şi ce este un om.

509. – *Filosof* – Frumos lucru să sfătuieşti un om care nu se cunoaşte pe sine să se ducă singur spre Dumnezeu! Frumos lucru să i-o spui unui om care se cunoaşte!

510. – Omul nu este demn de Dumnezeu, dar nu incapabil să devină demn de el.

Este nedemn pentru Dumnezeu să se alăture unui ticălos, dar nu este nedemn să-l scoată din ticăloşia lui.

511. – Dacă cineva vrea să spună că omul nu merită să-i vorbească lui Dumnezeu, trebuie să fie foarte mare pentru a avea dreptul să judece.

512. – Întreaga Euharistie cuprinde în expresia ei trupul lui Iisus Christos, dar nu se poate spune că reprezintă întregul trup al lui Christos. Dacă nu se produce o schimbare prin unirea celor două lucruri (pâinea şi vinul), nu ne este îngăduit să spunem că unul devine celălalt: astfel, sufletul este unit cu tru-

pul, focul cu lemnul, fără schimbare. E nevoie de o schimbare pentru ca forma unuia să devină forma celuilalt, cum ar fi unirea Verbului cu omul.

Pentru că trupul meu nu poate alcătui trupul unui om, deci sufletul meu, unit cu orice fel de materie, îmi va alcătui trupul. Nu se distinge condiţia necesară de condiţia suficientă: unirea e necesară, dar nu suficientă. Braţul stâng nu este braţul drept. Impenetrabilitatea este o proprietate a corpurilor.

Identitatea *de numero,* dacă se produce în acelaşi timp, presupune identitatea materiei. Dacă Dumnezeu uneşte sufletul meu cu un trup din China, acelaşi trup, *idem numero,* va fi în China. Acelaşi râu care curge aici este *idem numero* cu cel care curge în acelaşi timp în China.

513. – De ce a stabilit Dumnezeu rugăciunea:

1. Pentru a comunica făpturilor sale demnitatea cauzalităţii.

2. Pentru a ne învăţa de la cine deţinem virtutea.

3. Pentru a ne face să dobândim celelalte virtuţi prin muncă.

Dar pentru a-şi păstra întâietatea, el dă rugăciunea celui pe care-l iubeşte.

Obiecţie: Dar se va crede că rugăciunea vine de la noi.

Acest lucru este absurd, căci aflând credinţa şi neavând virtuţile, cum am putea avea credinţă? Să fie oare mai mare distanţa între necredinţă şi credinţă decât între credinţă şi virtute?

Merit, un cuvânt ambiguu.

Meruit Habere Redemptorem.
Meruit tam sacra membra tangere.
Digno tam sacra membra tangere.
Non sum dignus.
Qui manducat indignus.
Dignus est accipere.
Dignare me.[11]

Dumnezeu nu ne datorează decât ceea ce ne promite. El a promis să ne îndreptăţească rugăciunile, dar niciodată n-a promis rugăciunea decât fiilor promişi.

Sfântul Augustin a spus fără tăgadă că forţele pot să i se ia celui drept, dar a spus-o din întâmplare; căci s-ar fi putut ca ocazia s-o spună să nu se ivească. Dar principiile sale dovedesc că ivindu-se prilejul, i-a fost imposibil să n-o spună sau să spună ceva potrivnic. A fost deci mai mult obligat s-o spună, într-o anumită împrejurare, decât că ar fi spus-o pentru că s-a ivit un anume prilej: una ţine de necesitate, cealaltă de întâmplare. Necesitatea şi întâmplarea sunt tot ceea ce putem cere.

514. – „Lucraţi la mântuirea voastră cu teamă."

Mărturia rugăciunii: *Petenti dabitur*[12].

Deci stă în puterea noastră să cerem. Spre deosebire de … Dar împlinirea pe care o cerem nu este în puterea noastră. Fiindcă nu suntem mântuiţi, iar orice împlinire se află în mântuire, ne lipseşte rugăciunea.

Cel drept n-ar trebui să spere numai în Dumnezeu, pentru că nu trebuie să spere, ci să se străduiască să obţină ceea ce cere.

Să conchidem deci că, datorită faptului că omul a devenit nedrept după primul păcat, şi că Dumnezeu nu vrea să se depărteze de el din această pricină, numai în starea lui dintâi stă în puterea omului să nu se depărteze.

Deci cei care se îndepărtează de Dumnezeu, au pierdut această stare a lor dintâi, pentru că, altfel, nu s-ar depărta de Dumnezeu; iar cei care nu se depărtează şi-au păstrat starea lor de graţie. Deci cei pe care i-am văzut plini de har pentru un timp, prin această stare dintâi, de îndată ce vor fi lipsiţi de acest har, vor înceta să se mai roage.

Apoi Dumnezeu îl părăseşte pe cel dintâi în sensul că...

*515. – Cei aleşi îşi vor ignora virtuţile, iar năpăstuiţii întinderea crimelor lor: „Doamne, oare când te-am văzut înfometat şi însetat etc.?“

516. – *Rom.*, III, 27. „Atunci unde este pricina de laudă? A fost înlăturată. Prin care lege? Prin legea faptelor? Nu, prin legea credinţei.“ Deci credinţa nu este în puterea noastră, precum faptele legii, ea ne este dată într-un alt fel.

517. – Alinaţi-vă! Nu de la voi trebuie să aşteptaţi, dimpotrivă, neaşteptând nimic de la voi, trebuie să-l aşteptaţi.

518. – În orice condiţie, chiar şi martirii au de ce se teme, prin Scriptură.

Cel mai mare chin al Purgatoriului este incertitudinea judecății. *Deus absconditus*[13].

519. – *Ioan,* 8, 30–32: *Multi crediterunt in eum. Dicebat ergo Jesus: „Si manseritis..., vere mei discipuli eritis; et veritas liberabit vos". Responderunt: « Semen Abrahae sumus, et nemini servimus unquam.*"[14]

Există o diferență între ucenici și adevărații ucenici. Ei pot fi recunoscuți spunându-li-se că adevărul îi va elibera: căci dacă răspund că sunt liberi și că stă în puterea lor să se elibereze din mâna diavolului, sunt ucenici, dar nu adevărații ucenici.

520. – Legea nu distruge natura: ea o învață; harul nu distruge legea, ci o exercită. Credința în botez este izvorul vieții creștinilor și al celor convertiți.

*521. – Harul va fi mereu în lume – ca și natura – în așa fel încât el este într-un fel natural. Și vor fi pelagieni, și catolici și între ei dispute. Pentru că unii purced dintr-o primă naștere, iar ceilalți din grația celei de a doua nașteri.

522. – Legea ne obligă la ceea ce nu ne dă, harul ne dă numai la ceea ce ne obligă.

523. – Orice credință constă în Adam sau Iisus Christos; și orice morală în desfrânare sau har.

*524. – Nu există nici o învățătură mai proprie omului decât aceasta care-l învață despre dubla lui capacitate de a primi și de a pierde harul, din pricina dublului pericol la care este expus, al disperării sau al orgoliului.

525. – Filosofii nu recomandă deloc sentimente pe măsura celor două stări.

Ei inspiră mişcări de măreţie pură şi nu aceasta este starea omului.

Ei inspiră sentimente de umilinţă pură, şi nu aceasta este starea omului.

Mişcările de umilinţă trebuie făcute nu prin natură, ci prin căinţă; nu pentru a stărui în ea, ci pentru a ne înălţa spre măreţie. Înălţarea nu se face prin merit, ci prin har şi după ce am trecut prin umilinţă.

*526. – Ticăloşia convinge disperarea, orgoliul convinge prezumţia. Întruparea a demonstrat omului măsura ticăloşiei lui prin măsura răscumpărării necesare.

*527. – Cunoaşterea lui Dumnezeu fără cunoaşterea ticăloşiei fiinţei umane dă naştere orgoliului. Cunoaşterea ticăloşiei fiinţei umane fără cunoaşterea lui Dumnezeu produce disperarea. Cunoaşterea lui Iisus Christos se află la mijloc pentru că prin el îl regăsim şi pe Dumnezeu şi ticăloşia noastră.

*528. – Iisus Christos este un Dumnezeu de care ne apropiem fără orgoliu şi la picioarele căruia ne aplecăm fără disperare.

*529. – ...Nici o ticăloşie care să ne facă incapabili de bine, nici o sfinţenie scutită de rău.

*530. – O persoană mi-a zis într-o zi că era plin de bucurie şi încredere când ieşea de la împărtăşanie. Un altul îmi spunea că stăruia în el o teamă. Mă gândeam că din amândoi am fi făcut unul bun şi că

fiecăruia îi lipsea sentimentul celuilalt. Se întâmplă şi în alte situaţii.

531. – Cel care ştie voia stăpânului său va fi mai aspru bătut din cauza puterii pe care o are prin cunoaşterea lui. *Qui justusest, justificetur adhuc*[15], din cauza puterii pe care i-o dă dreptatea lui. Celui care a primit mai mult i se va cere mai mult, din cauza puterii care i s-a dat.

532. – Scriptura conţine pasaje pentru a alina toate stările şi pentru a înfricoşa toate stările.

Natura pare să fi procedat la fel prin cele două infinituri, natural şi moral, pentru că vom avea întotdeauna înălţări şi căderi, vom fi mai luminaţi sau mai puţin luminaţi, mai plini de har sau mai ticăloşi, având în noi destule lucruri prin care să ne umilim dar să ne şi ridicăm din umilinţă.

533. – *Comminutum cor* (Ap. Pavel), iată caracterul creştin. *Albe v-a numit, eu nu vă mai cunosc* (Corneille), iată un caracter inuman. Caracterul uman este cu totul altfel.[16]

534. – Nu există decât două feluri de oameni: unii drepţi care se cred păcătoşi, alţii păcătoşi care se cred drepţi.

535. – Trebuie să fim foarte îndatoraţi celor care ne atrag atenţia asupra defectelor noastre, căci ei ne mortifică şi ne înştiinţează că suntem dispreţuiţi; ceea ce nu ne opreşte să fim şi în viitor, căci mai avem şi alte defecte pentru a fi dispreţuiţi. Dar ei pregătesc exerciţiul corijării şi eliberarea dintr-o greşeală.

*536. – Aşa e făcut omul că spunându-i mereu că e un prost până la urmă crede; şi tot spunându-şi lui însuşi până la urmă crede. Conversaţia omului cu sine însuşi trebuie foarte bine supravegheată: *Corrumpunt mores bonos colloquia prava*[17]. Trebuie să păstrăm tăcerea atât cât putem şi să nu vorbim decât cu Dumnezeu, pentru că el este adevărul şi astfel ne convingem pe noi înşine de acest adevăr.

537. – Creştinismul e ciudat. El porunceşte omului să-şi recunoască răutatea şi chiar caracterul lui abominabil; şi-i porunceşte să fie asemenea lui Dumnezeu. Fără o asemenea contrapondere, elevaţia l-ar face îngrozitor de vanitos, iar ticăloşia teribil de abject.

*538. – Cât de puţin orgoliu îi trebuie unui creştin ca să se creadă unit cu Dumnezeu! Şi cât de puţină abjecţie pentru a se pune în rând cu viermii pământului!

Ce chip ciudat de a privi viaţa şi moartea, binele şi răul!

*539. – Ce deosebire este între un soldat şi un călugăr în privinţa supunerii? Pentru că ei sunt la fel de supuşi şi dependenţi, aflându-se în slujbe la fel de chinuitoare. Dar soldatul speră întotdeauna să devină stăpân şi nu devine niciodată, căci şi căpitanii şi prinţii sunt tot sclavi şi dependenţi, dar el speră şi trudeşte pentru a-şi atinge scopul; în schimb, călugărul nu-şi doreşte niciodată decât să fie dependent. Astfel, deosebirea dintre ei nu stă în servitutea perpetuă căreia le sunt supuşi dintotdeauna, ci în

speranța pe care unul o are în permanență, iar celălalt niciodată.

540. – Speranța pe care o au creştinii de a ajunge în stăpânirea unui bine infinit este un amestec de bucurie şi de temere reale; căci ei nu sunt asemenea celor care speră la un regat din care nu vor primi nimic niciodată, fiindu-i supuşi; ci ei speră în sfințenie, în eliberarea de nedreptate, şi chiar au câte puțin din toate acestea.

*541. – Nimeni nu este fericit ca un adevărat creştin, nici atât de rezonabil, virtuos şi iubitor.

542.– Numai religia creştină îl face pe om *iubitor* şi *fericit* în acelaşi timp. Un om numai cinstit nu poate fi şi iubitor şi fericit în acelaşi timp.

*543.– *Prefață* – Dovezile metafizice despre Dumnezeu sunt atât de departe de rațiunea umană şi atât de ascunse că abia dacă le zărim; şi dacă unii se folosesc de ele, nu le vor folosi decât o clipă, atât cât le văd manifestându-se, dar numai după un ceas încep să se teamă că s-au înşelat.

Quod curiositate cognoverunt superbia amiserunt.[18]

Aceasta este cunoaşterea unui Dumnezeu fără Iisus Christos, dorința de a comunica fără intermediar cu Dumnezeul pe care l-au cunoscut la început fără intermediar. În schimb, cei care-l cunosc pe Dumnezeu prin intermediar îşi cunosc şi ticăloşia.

*544. – Dumnezeul creştinilor este un Dumnezeu care se face simțit în suflet ca unicul bine; pacea e în el, nu există altă bucurie decât să-l iubim pe el.

Şi tot el face ca sufletul să urască obstacolele care-l opresc şi-l împiedică să-l iubească pe Dumnezeu cu toate puterile lui. Amorul propriu şi desfrânarea care-l opresc îi sunt de neîndurat. Dumnezeu îl face să simtă existenţa acelui amor propriu care-l pierde şi că numai el singur îl poate vindeca.

*545. – Iisus Christos n-a făcut altceva decât să-i înveţe pe oameni că nu fac decât să se iubească pe ei înşişi, că erau orbi, sclavi, bolnavi, nefericiţi şi păcătoşi; că era nevoie să-i elibereze, să-i lumineze, să-i fericească şi să-i vindece: şi că acest lucru nu se poate face decât urându-se pe sine, urmându-l pe el în chinul şi moartea pe cruce.

546. – Fără Iisus Christos, omul trăieşte în viciu şi ticăloşie. Cu Iisus Christos omul este scutit de viciu şi de ticăloşie. În el este întreaga noastră virtute şi toată fericirea noastră. În afara lui, nu există decât viciu, ticăloşie, greşeală, beznă, moarte, disperare.

547. – *Dumnezeu prin Iisus Christos.* – Nu-l putem cunoaşte pe Dumnezeu decât prin Iisus Christos. Fără acest Mediator, orice comunicare cu Dumnezeu este întreruptă; prin Iisus Christos, îl cunoaştem pe Dumnezeu. Toţi cei care au pretins că-l cunosc pe Dumnezeu şi-l pot dovedi, fără Iisus Christos nu deţineau decât nişte mărturii neputincioase. Dar, drept mărturie întru Iisus Christos, noi deţinem profeţiile, mărturii solide şi palpabile. Aceste profeţii s-au împlinit şi s-au dovedit adevărate prin fapte, stabilind certitudinea acestor adevăruri şi

de aici, proba divinității lui Iisus Christos. În el și prin el, îl cunoaștem pe Dumnezeu. În afara lui și în afara Scripturii, fără păcatul originar, fără mediatorul necesar promis și sosit, nu-l putem afla nicăieri pe Dumnezeu, nu putem propăvădui învățătura și morala cea adevărată. Dar prin Iisus Christos și în Iisus Christos se află mărturia întru Dumnezeu și se pot propăvădui morala și învățătura.

Dar ne putem cunoaște în același timp și propria noastră ticăloșie, căci Dumnezeu nu este altceva decât marele mântuitor al ticăloșiei noastre. Astfel, nu-l putem cunoaște bine pe Dumnezeu decât cunoscându-ne bine propria noastră nedreptate. Cei care l-au cunoscut pe Dumnezeu fără să-și cunoască propria lor ticăloșie nu l-au slăvit pe el, ci s-au slăvit pe ei. *Quia... non cognovit per sapientiam... placuit Deo per stultitiam praedicationis salvos facere.*[19]

*548. – Nu numai că nu-l putem cunoaște pe Dumnezeu decât prin Iisus Christos, dar nici pe noi nu ne putem cunoaște decât prin Iisus Christos. În afara lui Iisus Christos, nu vom ști nici ce este viața noastră, nici ce este moartea noastră, nu-l vom cunoaște pe Dumnezeu și nici pe noi înșine.

Astfel, fără Scriptură care nu-l are decât pe Iisus Christos drept scop, nu cunoaștem nimic, nu vedem decât beznă și greșeală în natura lui Dumnezeu și în propria noastră natură.

549. – Este nu numai imposibil, dar și inutil să-l cunoști pe Dumnezeu fără Iisus Christos. Ei nu s-au

depărtat unul de altul, dimpotrivă, s-au apropiat; ei nu s-au înjosit unul pe altul, ci...

Quo quisquam optimus est, pessimus, si hoc ipsum, quod optimus est, adscribat sibi.[20]

550. – [Îi iubesc pe toţi oamenii ca pe fraţii mei pentru că sunt toţi mântuiţi.] Iubesc sărăcia pentru că şi el a iubit-o. Îmi plac averile pentru că ele îmi oferă mijlocul de a-i ajuta pe cei săraci. Păstrez credinţa întregii lumi şi nu răsplătesc cu rău pe cei care mi-au făcut rău, dar le doresc o condiţie asemănătoare cu a mea, unde nu mai primeşti de la oameni nici binele, nici răul. Încerc să fiu drept, adevărat, sincer şi credincios tuturor oamenilor: şi duioşia inimii mele se îndreaptă spre cei cu care Dumnezeu m-a unit mai strâns; şi fie că sunt singur sau amestecat printre oameni, toate faptele mele le aduc în faţa lui Dumnezeu, să le judece, căci lui i le-am închinat pe toate.

Acestea sunt sentimentele mele şi binecuvântez în fiecare zi a vieţii mele pe Mântuitorul, care mi le-a dat mie şi care dintr-un om plin de slăbiciuni, de ticăloşie, de desfrânare, de trufie şi ambiţie a făcut un om eliberat de toate aceste rele prin forţa harului său căruia toată slava i-o datorez, neprimind de la mine decât ticăloşia şi păcatul meu.

551. – *Dignior plagis quam osculis non timeo quia amo.*[21]

552. – *Mormântul lui Iisus Christos.* – Iisus murise sub ochii tuturor, pe cruce. Mort, a fost apoi ascuns în mormânt.

Iisus a fost pus în mormânt de sfinți.

El n-a făcut în mormânt nici o minune.

Acolo numai cei sfinți au intrat.

Acolo primește Iisus Christos o nouă viață, nu pe cruce.

Iisus Christos nu și-a aflat odihna pe pământ decât în mormânt.

Taina lui Iisus[22]– În patimile sale, Iisus Christos suferea chinuit de oameni: dar în agonie suferea chinuit de el însuși: *turbare semetipsum*[23]. Chinuit de o mână ne-umană, dar atotputernică, căci trebuie să fie atotputernică pentru a o îndura.

*

*   *

Iisus caută alinare în cei câțiva prieteni dragi lui, dar aceștia dorm; îi roagă să-i fie măcar o clipă alături, dar ei îl părăsesc cu atâta nepăsare, având atât de puțină milă, că nu se pot stăpâni să rămână treji nici măcar o clipă. Astfel, a fost Iisus lăsat singur în fața mâniei lui Dumnezeu.

*

*   *

Iisus este singurul pe pământ care nu numai că-și trăiește și-și împărtășește singur chinul, dar și singurul care *știe*: numai cerul și el știu.

*

*   *

Iisus se află într-o grădină, dar nu a desfătărilor, asemenea primului Adam, unde acesta se dăduse pierzării, pe el şi întreaga speță umană, ci într-una a plângerii, unde întreaga speță umană a fost mântuită. El îndură chinul, lepădat în groaza nopții.

*
*   *

Cred că Iisus nu s-a plâns decât o singură dată: dar atunci a făcut-o ca şi cum nu-şi mai putea stăpâni durerea peste fire de cumplită: „Sufletul meu e întristat de moarte.“

*
*   *

Iisus caută ajutor şi uşurare la oameni. Mi se pare că e singura dată în viața lui. Dar nu le primeşte, căci ucenicii lui dorm.

*
*   *

Iisus se află în agonie până la sfârşitul lumii, iar noi nu trebuie să dormim până în vremea aceea.

*
*   *

Iisus în mijlocul nepăsării universale şi a prietenilor săi, aleşi ca să vegheze cu el, găsindu-i dormind, se supără de pericolul la care se expuneau ei

înşişi, nu el, şi le prevesteşte mântuirea şi binele cu o duioşie plină de iubire, în ciuda trădării lor, ştiind că spiritul este întotdeauna gata, dar carnea este neputincioasă.

*

* *

Iisus, găsindu-i dormind fără grijă de el şi de ei înşişi, are bunătatea să nu-i trezească, lăsându-i să se odihnească.

*

* *

Iisus se roagă în nesiguranța voinței Tatălui şi temându-se de moarte; dar, cunoscând-o, i-a ieşit în întâmpinare oferindu-i-se: Eamus. *Procesit* (Ioan)

*

* *

Iisus s-a rugat de oameni, dar ei nu l-au iertat.

*

* *

Iisus, în timp ce ucenicii săi dormeau, a lucrat pentru mântuirea lor. Fiecăruia dintre cei drepți el le-a făcut la fel în timp ce ei dormeau, şi în neantul dinaintea naşterii lor şi în păcatul de după naşterea lor.

*

*   *

Nu s-a rugat decât o dată să treacă paharul de la el şi de două ori să i se dea dacă trebuie.

*

*   *

Iisus în chin.

*

*   *

Iisus, văzându-şi toţi prietenii dormind şi toţi duşmanii veghind, şi-a pus nădejdea doar în Tatăl.

*

*   *

Iisus nu vede în Iuda pe duşmanul său, ci porunca lui Dumnezeu să-l iubească şi să mărturisească pentru că-i spune prieten.

*

*   *

Iisus smuls dintre ucenicii săi şi intrat în agonie: trebuie să ne smulgem dintre cei apropiaţi şi intimi pentru a-l imita.

*

*   *

Iisus fiind în agonie şi în grele chinuri să ne rugăm îndelung.

*

*   *

Îl implorăm pe Dumnezeu nu să ne abandoneze viciilor noastre, ci să ne elibereze de ele.

*

*   *

Dacă Dumnezeu ne-ar da stăpânii cu mâna lui, oh! cât de cu dragă inimă ne-am supune lor! Am urma infailibil necesitatea şi întâmplările.

*

*   *

– „Alină-te, nu m-ai căuta dacă nu m-ai fi găsit“[24]

*

*   *

„În toată agonia mea, m-am gândit la tine şi am vărsat atâta sânge pentru tine.“

*

*   *

„Mă ispiteşti mai mult pe mine decât te pui pe tine la încercare întrebându-mă dacă ai face bine cutare sau cutare lucru absent: îl voi face în tine imediat ce se va arăta.“

*

*   *

„Lasă-te condus de poruncile mele, uite ce bine am călăuzit Fecioara şi pe sfinţii care m-au lăsat să lucrez în ei.“

*

*   *

„Tatălui meu îi place tot ceea ce fac.“

*

*   *

„Vrei să plătesc cu sângele trupului meu de carne, fără ca tu să verşi nici o lacrimă? “

*

*   *

„Convertirea ta e preocuparea mea, nu te teme şi roagă-te cu încredere cum te-ai ruga mie.“

*

*   *

„Îţi sunt prezent prin cuvântul meu în Scriptură, prin spiritul meu în Biserică, prin inspiraţia şi puterea mea în preoţi, prin rugăciunea mea în credincioşi.“

*

*   *

Doctorii nu te vor vindeca, pentru că, până la urmă, tot vei muri. Numai eu pot vindeca şi face trupul nemuritor.

*

*   *

„Îndură lanțurile şi umilința trupului tău: acum eliberarea ta nu e decât spirituală.“

*

*   *

Îți sunt mai prieten decât oricine: căci am făcut pentru tine mai mult decât toți ai tăi la un loc, iar ei nu ar îndura de la tine ce am îndurat eu şi n-ar fi murit pentru tine în timpul necredinței şi al sălbăticiei tale, cum am făcut eu, şi cum sunt gata să fac şi fac prin aleşii şi prin Sfânta Împărtăşanie.

*

*   *

Dacă ți-ai cunoaşte păcatele, ți-ai pierde inima.

„– O voi pierde, Doamne, căci mi-am văzut răutățile arătate de tine.“

„– Nu, căci eu, cel prin care tu le afli, te pot vindeca de ele; şi dacă-ți spun acestea, e semn că vreau să te vindeci. Pe măsură ce le vei ispăşi, le vei cunoaşte şi ți se va spune: « Iată păcatele tale de care ai fost eliberat ».

Căieşte-te deci pentru păcatele tale ascunse şi pentru răutatea ascunsă a celor pe care-i cunoşti.“

*

*   *

„– Doamne, îţi dau totul.“

*

*   *

Te iubesc mai mult decât ţi-ai iubit tu ticăloşiile, *ut imundus pro luto*[25].

*

*   *

„A mea să fie slava nu a ta, vierme şi ţărână.“

*

*   *

„Întreabă-ţi duhovnicul dacă propriile mele cuvinte îţi vor fi prilej de rele, de vanitate sau curiozitate.“

*

*   *

Îmi văd abisul de trufie, de curiozitate, de desfrânare. Nu există nici o legătură de la mine la Dumnezeu, nici la Iisus Christos cel drept. Dar el a fost învinovăţit prin mine; toate relele voastre au căzut pe capul lui. El este mai căzut decât mine, dar, departe de a mă urî, se simte onorat să mă alătur lui şi să-l ajut.

Dar el s-a vindecat singur şi mă va vindeca şi pe mine cu atât mai mult.

Să-mi adaug rănile mele la ale lui, să mă aliez cu el şi mă va salva, salvându-se. Dar nu va trebui să-i mai adaug nimic pentru viitor.

Eritis sicut dii scientes bonum et malum.[26] Toată lumea judecă în locul lui Dumnezeu: „Acest lucru e rău, acest lucru e bun şi se supără sau se bucură prea mult de întâmplări.“

Faceţi lucrurile mici ca şi pe cele mari, cu măreţia cu care Iisus le face în noi şi care trăieşte viaţa noastră; şi pe cele mari le faceţi ca pe cele mici şi uşoare, prin atotputernicia lui.

Falsa dreptate a lui Pilat n-a folosit decât să sporească suferinţa lui Iisus Christos; căci el a pus să fie biciuit prin falsa lui dreptate şi apoi l-a ucis. Era mai bine dacă-l ucidea pe loc. Tot astfel şi cu drepţii cei falşi: ei fac lucrurile rele şi pe cele bune pentru a fi pe placul lumii şi pentru a demonstra că nu sunt cu totul dăruiţi lui Iisus Christos: căci le e ruşine: Şi, în sfârşit, prin marile ispite şi prilejuri, ei îl ucid.

*

* *

Se pare că Iisus Christos nu ne lasă să-i atingem rănile decât după învierea sa. *Noli me tangere*[27]. Nu trebuie să ne unim decât cu suferinţa lui.

El a comunicat cu noi ca om muritor în Cina cea de Taină, ca înviat cu ucenicii la Emaus şi s-a înălţat la cer cu întreaga Biserică.

*

* *

„Să nu te compari cu alții, ci numai cu mine. Dacă nu mă găseşti în cei cu care te compari, te compari cu un răufăcător. Dacă mă găseşti în el, compară-te cu el. Dar cu cine-l vei compara? Cu tine sau cu mine cel aflat înlăuntrul tău? Dacă îl compari cu tine, va fi un răufăcător. Dacă-l vei compara cu mine, mă vei compara pe mine cu mine. Căci eu sunt Dumnezeu în toate."

„Îți vorbesc şi te învăț adesea, pentru că nu-ți poate vorbi călăuza ta şi eu nu vreau să fii lipsit de călăuză."

„Şi poate că o fac chiar la rugămintea lui şi astfel el te călăuzeşte fără ca tu să bagi de seamă. Nu m-ai căuta dacă nu m-ai avea în tine."

„Deci nu te nelinişti."

Note

[1] „Deci eu vă vestesc vouă pe acela pe care voi îl cinstiți fără să-l știți." (*Faptele Apostolilor*, 17, 23.)

[2] „Dezmierdându-mă pe pământul lui și bucurându-mă de fiii oamenilor." (*Proverbe*, 8, 31.)

„Vărsa-voi din duhul meu peste odrasla ta." (*Isaia*, 44, 3.)

„Ci eu am socotit că sunteți dumnezei și cu toții fiii Celui prea înalt." (*Psalmul*, 82, 6.) – „Toată făptura este ca iarba trecătoare." (*Isaia*, 40, 6.)

„Omul s-a pus în rândul dobitoacelor și a devenit asemenea lor." (*Psalmul*, 49, 13.)

„Și am gândit în inima mea, în privința fiilor omului, că Dumnezeu vrea să-l pună la încercare și să le arate că ei, pentru ei nu sunt decât dobitoace." (*Eclesiastul*, III, 18.)

[3] „Toate aceste apropieri, spune domnul Brunschvicg, sunt împrumutate dintr-o operă din Evul Mediu, intitulată *Pugio Christianorum ad impiorum perfidiam jugulandam, et maxime Judeorum:* « Pumnalul creștinilor pentru a descăpățâna perfidia nelegiuților și mai ales pe a evreilor »." Ea e citată adesea sub numele de *Pugio fidei*. Autorul este un dominican catalan din secolul al XVIII-lea, Raimond Martin. Prima ediție a apărut la Paris, în anul 1651, prin grija lui Bosquet, episcop de Ledève.

[4] Pentru că tot ce este în lume, adică pofta trupului și pofta ochilor și deșarta slavă a vieții, nu este de la Tatăl, ci este din lume. (*Epistola I Sobornicească a Sf. Apostol Ioan*, 2, 16.)

[5] „Căci cel care se laudă, în Domnul se laudă." (*Epist. Sf. Ap. Pavel către Corinteni,* I, 1, 31.)

[6] „Iisus răspunse lui: Eu sunt calea, adevărul și viața. Nimeni nu vine la tatăl meu fără numai prin mine." (*Ioan*, 14, 6.)

[7] Zenon din Kition, fondatorul stoicismului.

[8] „Pe când cel ce se uneşte cu Domnul este un singur Duh cu el.“ (*Epist. Sf. Ap. Pavel către Corinteni*, I, 6, 17.)

[9] „Nu intra în judecată cu robul tău.“ (*Psalmul* 143, 2.)

[10] „Dar tu pune stăpânire pe poftele tale...“ (*Facerea*, 4, 7)

[11] Pascal adună aici un anumit număr de texte pentru a comenta cuvântul „vrednic“ *(mérite)* al cărui sens e uşor de sesizat. „El e vrednic de un mântuitor.“ – „El a fost vrednic să-l atingă braţele sale sfinte.“ – „Eu nu sunt vrednic...“ – „Cel care mânca fără să fie vrednic [din trupul lui Hristos].“ – „El este vrednic să-l primească.“ – „Fă-mă, Doamne, vrednic...“

[12] „I se va da celui care va cere.“ (*Matei*, VII, 7.)

[13] Dumnezeu cel ascuns.

[14] Mulţi au crezut în el. Iisus a zis către iudeii care au crezut în el: „De rămâneţi în cuvântul meu, sunteţi cu adevărat ucenicii mei şi veţi cunoaşte adevărul şi adevărul vă va elibera“. Iar ei i-au răspuns: „Noi suntem sămânţa lui Avraam şi niciodată nimănui n-am fost robi“. (*Ioan*, 8, 30–32.)

[15] „Cine este drept să facă dreptate mai departe.“ (*Apocalipsa*, 22, 11.)

[16] „Apleacă inima mea spre umilinţă.“ (*Ep. Sf. Ap. Pavel către Corinteni*, 12, 6; I, 12, 6.) Pascal opune caracterului inuman al tânărului Horaţiu (care pronunţă acest vers în actul II, scena 3) caracterul *uman* al lui Curiaţiu. Dar deasupra acestui caracter uman el pune caracterul *creştin* (*cominutum cor* „puţinul orgoliu“, umilinţa).

[17] „Tovărăşiile rele strică obiceiurile bune“ (*Ep. Sf. Ap. Pavel către Corinteni*, I, 15, 33.)

[18] „Ceea ce au găsit din curiozitate, au pierdut din orgoliu.“ (Sfântul Augustin, *Predici*, 141.)

[19] Că de vreme ce lumea, prin înțelepciunea ei, n-a cunoscut pe Dumnezeu bine a voit Domnul să mântuiască pe cei credincioşi prin nebunia propovăduirii. (*Epist. Sf. Pavel către Corinteni*, I, 1, 21.)

[20] „De eşti bun, vei deveni rău dacă-ți atribui ție partea aceea prin care eşti bun." (Sf. Bernard, *Cantica Sermones*, 84.)

[21] „Mai vrednic de bătăi decât de îmbrățişări, nu mă tem, pentru că-l iubesc." Domnul Brunschvicg atribuie fraza latină lui Pascal.

[22] Acest fragment a fost publicat pentru prima oară de domnul Faugère; începând cu ediția lui, s-a instituit obiceiul de a fi înserat printre *Cugetări.* Dar trebuie să vedem în el mai puțin un fragment din *Apologie* cât un fel de meditație mistică al cărui ton aminteşte de extazul din *Memorial*. Taina lui Iisus, spune Brunschvicg, desfide orice comentariu.Nicăieri poate nu izbucneşte cu o mai profundă emoție caracterul unic şi incomparabil al creştinismului: concentrarea în jurul unei persoane a celor mai reale şi universale sentimente din câte au existat în inima unui om, spiritul de renunțare şi spiritul de caritate. Din *Tainele lui Iisus,* Paul Verlaine a extras cele mai frumoase versuri din *Sagesse.*

[23] „...se zgudui în duhul său şi se turbură" (*Ioan*, 11, 33.)

[24] Domnul V. Giraud, în ediția sa din *Cugetări* (Crès, 1921) semnalează aici două apropieri de *Confesiunile* Sfântului Augustin (Cartea X, cap. 18 şi 20.)

[25] „Cât de mult îi place ticălosului balta." (?)

[26] „Veți fi ca nişte dumnezei, cunoscând binele şi răul." (*Facerea*, 3, 5.)

[27] „Nu mă atinge. (*Ioan*, 20, 17).

Secțiunea a VIII-a

Fundamentele religiei creştine

*556.– ... Ei hulesc ceea ce nu cunosc. Religia creştină constă în două puncte; este la fel de important ca oamenii să le cunoască pe cât este de primejdios să nu le cunoască. Dumnezeu prin mare mila lui ne-a dat semn pentru amândouă.

Şi totuşi ei găsesc prilejul să conchidă că din aceste două puncte unul nu există, tocmai acela din care ar fi trebuit să fie dedus celălalt. Înțelepții care au spus că nu este decât un Dumnezeu au fost persecutați, evreii urâți, iar creştinii şi mai mult. Ei au văzut prin înțelepciunea lor naturală că, dacă există o religie adevărată pe pământ, aspirațiile tuturor lucrurilor trebuie să tindă spre ea, ca spre un centru. Orice aspirație a lucrurilor trebuie să aibă drept scop stabilitatea şi măreția religiei; oamenii trebuie să aibă în ei înşişi sentimente conforme cu ceea ce ne învață ea; şi, în sfârşit, ea trebuie să fie într-atât centrul şi scopul spre care toate lucrurile să tindă, încât oricine i-ar cunoaşte principiile să poată da seama de întreaga natură a omului în particular şi de tot mersul lumii în general.

Pe acest temei, ei hulesc religia creştină pentru că nu o cunosc. Ei îşi imaginează că ea constă simplu în slăvirea lui Dumnezeu, considerat a fi mare, puternic şi etern; ceea ce înseamnă deism, un principiu la fel de departe de religia creştină ca şi ateismul, care îi este contrar. De aici, ei conchid că această religie nu este adevărată, nevăzând că toate lucrurile concură la stabilirea acestui punct, că Dumnezeu nu se arată oamenilor cu toată evidența cu care ar putea s-o facă.

Dar ei pot conchide ce vor împotriva deismului, dar nu vor putea conchide nimic împotriva religiei creştine care constă propriu-zis în misterul Mântuitorului care, unind în el două naturi, umană şi divină, i-a răscumpărat pe oameni din păcat pentru a-i reconcilia cu Dumnezeu în divina sa persoană.

Religia îi învață pe oameni deci două adevăruri: că există un Dumnezeu de care oamenii sunt vrednici şi că există o anumită pervertire în natura lor care-i face nevrednici de el. Este important pentru oameni să cunoască ambele puncte. Este la fel de periculos pentru om să-l cunoască pe Dumnezeu fără să-şi cunoască ticăloşia şi să-şi cunoască ticăloşia fără să-l cunoască pe Mântuitorul care-i poate vindeca. Stăpânirea numai a uneia din aceste cunoaşteri duce fie la trufia filosofilor care l-au cunoscut pe Dumnezeu, dar nu şi ticăloşia lor, fie la disperarea ateilor care-şi cunosc ticăloşia fără să aibă un Mântuitor.

Şi astfel, pe cât este de necesar omului să cunoască cele două puncte, pe atât este de mare mila lui Dumnezeu de a ni le fi făcut cunoscute. Religia creştină o face şi aceasta este misiunea ei.

Să se examineze ordinea lumii şi să se vadă dacă nu toate lucrurile tind spre stabilirea celor două principii ale acestei religii: Iisus Christos este scopul a toate şi centrul spre care tindem. Cine îl cunoaşte, cunoaşte raţiunea tuturor lucrurilor.

Cei care rătăcesc se rătăcesc pentru că nu văd unul din aceste principii. Putem deci cunoaşte pe Dumnezeu fără ticăloşia noastră şi ticăloşia noastră fără Dumnezeu, dar nu-l putem cunoaşte pe Iisus Christos fără să cunoaştem totul şi pe Dumnezeu şi ticăloşia noastră.

Iată de ce nu mă voi apuca aici să dovedesc prin raţiuni naturale fie existenţa lui Dumnezeu sau a Trinităţii, fie nemurirea sufletului şi nici un fel de lucru din această natură; şi nu numai pentru că nu m-aş simţi destul de puternic pentru a găsi în natură argumentele pentru a-i convinge pe ateii înverşunaţi, ci pentru că această cunoaştere fără Iisus Christos este inutilă şi sterilă. Când un om va fi convins că proporţiile numerelor sunt adevăruri imateriale eterne şi dependente de un prim-adevăr în care ele subsistă, numit Dumnezeu, nu-l voi vedea prea înaintat pe drumul mântuirii lui.

Dumnezeul creştinilor nu constă într-un Dumnezeu simplu autor al unor adevăruri geometrice şi al ordinii elementelor. Aceasta este partea păgânilor şi

a epicurienilor. El nu constă într-un simplu Dumnezeu care-şi exercită providenţa asupra vieţii şi bunurilor oamenilor pentru a oferi un şir de ani fericiţi celor care-l slăvesc; aceasta este partea evreilor. Dar Dumnezeul lui Avraam, Dumnezeul lui Isaac, Dumnezeul lui Iacob, Dumnezeul creştinilor este un Dumnezeu de alinare şi iubire; este un Dumnezeu care umple inima şi sufletul celor care-l cunosc; este un Dumnezeu care-i face să simtă înlăuntrul lor propria ticăloşie şi nesfârşită sa milostivire; unite în adâncul sufletului lor, acestea îi umplu de umilinţă, de bucurie, de încredere, de iubire, incapabil de altceva decât de a-l iubi pe el.

Toţi cei care-l caută pe Dumnezeu în afara lui Iisus Christos oprindu-se la natură nu vor găsi nici o lumină care să-i lămurească sau ajung să-şi făurească un mijloc de a-l cunoaşte pe Dumnezeu şi de a-l sluji fără intermediar căzând fie în ateism, fie în deism, două principii pe care religia creştină le respinge.

Fără Iisus Christos, lumea nu s-ar susţine, căci ar trebui ori să dispară, ori să se transforme în infern.

Dacă lumea n-ar fi fost dată decât pentru a-l învăţa pe un om despre Dumnezeu, divinitatea lui ar străluci pretutindeni la un mod incontestabil; dar cum ea nu se ţine decât prin Iisus Christos şi pentru Iisus Christos şi pentru a-i învăţa pe oameni despre ticăloşia şi răscumpărarea lor, totul străluceşte în lume de mărturiile celor două adevăruri.

Şi cea ce se vede nu marchează nici o absenţă totală, nici o prezenţă manifestă a divinităţii, ci prezenţa unui Dumnezeu ascuns. Totul poartă amprenta acestui caracter.

Nu este vorba să nu vedem nimic; nu se pune problema nici să vedem prea mult pentru ca să credem că ne aflăm în stăpânirea lui, ci să vedem destul pentru a ne da seama că l-am pierdut: căci pentru a şti că l-am pierdut trebuie să vedem şi să nu vedem: aceasta este starea în care se află natura.

De orice parte s-ar aşeza, nu le voi da nici un răgaz...

*557. – Este deci adevărat că totul îl învaţă pe om despre condiţia lui, dar el trebuie să înţeleagă bine: căci nu e adevărat că Dumnezeu ne dezvăluie totul şi nu este adevărat că Dumnezeu ne ascunde totul. Dar este deopotrivă adevărat că se ascunde celor care-l ispitesc şi se descoperă celor care-l caută, pentru că oamenii sunt toţi nevrednici de Dumnezeu şi vrednici de Dumnezeu; nevrednici prin ticăloşia lor, vrednici prin prima lor natură.

558. – Ce vom conchide din toată întunecimea noastră dacă nu nevrednicia noastră?

*559. – Dacă niciodată nu s-ar fi arătat nimic de la Dumnezeu această lipsă eternă ar fi fost echivocă şi s-ar putea raporta de asemenea la o absenţă totală a divinităţii sau la netrebnicia în care s-ar afla oamenii neputând-o cunoaşte. Dar pentru că se arată câteodată, dar nu întotdeauna, echivocul dispare. Dacă apare o dată, el este mereu. Astfel nu se poate spune

decât că există un Dumnezeu şi că oamenii nu sunt vrednici de el.

*560. – Noi nu putem închipui nici starea glorioasă a lui Adam, nici natura păcatului său, nici transferul care s-a făcut în noi. Lucrurile acestea s-au petrecut în starea unei naturi cu totul diferită de a noastră, şi care depăşeşte starea capacităţii noastre prezente.

Toate acestea sunt inutile cunoaşterii noastre pentru că nu ne salvează. Tot ceea ce este important de ştiut este că suntem ticăloşi, corupţi, despărţiţi de Dumnezeu şi răscumpăraţi de Iisus Christos; iată de ce avem admirabile mărturii pe pământ.

Astfel, cele două mărturii ale răscumpărării se trag de la necredincioşii care trăiesc indiferenţi faţă de religie şi de la evreii care-i sunt duşmani de neîmpăcat.

561. – Există două feluri de a convinge despre adevărurile religiei noastre: una prin forţa raţiunii, cealaltă prin forţa autorităţii celui care vorbeşte. Nu se foloseşte ultima, ci prima. Nu se spune: „Trebuie să credeţi, căci Scriptura care e divină o spune“, ci se spune: Trebuie să credeţi prin cutare sau cutare raţionament, dar argumentele sunt slabe, raţiunea fiind flexibilă şi putând fi aplicată la toate.

562. – Nu există pe pământ nimic care să nu dovedească fie ticăloşia omului, fie milostivirea lui Dumnezeu; neputinţa omului fără Dumnezeu şi puterea omului în Dumnezeu.

*563 .– Aceasta ar fi una din nedumeririle celor vânduți diavolului să vadă că sunt condamnați de propria lor rațiune prin care ei pretind să condamne religia creştină.

*564. – Profețiile, miracolele însăşi şi mărturiile religiei noastre nu sunt de natură să se poată spune despre el că sunt absolut convingătoare; dar sunt şi atât de convingătoare cât să nu se poată spune că ar fi lipsit de rațiune să credem în ele. Există deci claritate şi obscuritate pentru a-i lumina pe unii şi a-i întuneca pe alții. Dar orice evidență este de aşa natură, că ea depăşeşte sau cel puțin egalează evidența contrară; încât nu rațiunea ne poate determina să nu urmăm religia; ci desfrânarea şi răutatea inimii. Prin acest mijloc, al rațiunii, există destulă evidență pentru a condamna şi nu suficientă pentru a convinge; astfel apare că în cei care o urmează, lucrează harul nu rațiunea; iar în cei care o resping lucrează desfrânarea şi nu rațiunea.

Vere discipuli, vere Israelita, vere liberi, vere cibus.[1]

565. – Recunoaşteți deci adevărul religiei în chiar obscuritatea religiei, în puțina lumină pe care o avem, în indiferența de care dăm dovadă în a o cunoaşte.

*566. – Nu se înțelege nimic din lucrarea lui Dumnezeu dacă nu avem drept călăuză principiul că el a vrut să-i orbească pe unii şi să-i lumineze pe alții[2].

567. – Cele două rațiuni contrare. De aici trebuie să începem: fără de care nu vom înțelege nimic şi

totul va avea un caracter eretic; şi chiar la sfârşitul fiecărui adevăr să adăugăm că trebuie să ne amintim de adevărul opus.

568. – *Obiecție* – Vizibil, Scriptura e plină de lucruri neinspirate de Duh Sfânt. – *Răspuns*: Acestea nu vatămă credința. – *Obiecție*. Dar Biserica a hotărât că totul vine de la Duhul Sfânt. – *Răspuns*. Răspund prin două lucruri: Biserica n-a decis acest lucru niciodată şi dacă ea l-a decis, ea îl poate susține.

[Există multe spirite false.

Dionisie avea un suflet caritabil: el este unul din aceste spirite false.]

Profețiile citate în Evanghelii, credeți că ne sunt relatate pentru a fi crezute? Nu, dimpotrivă, pentru a vă îndepărta de credință.

569. – *Canonicii*. – Ereticii, la începuturile Bisericii, drept mărturii pentru canonici.

570. – Trebuie introdus în capitolul *Fundamente* ceea ce se află în *Simboluri* privind problema simbolurilor: de ce fusese profetizată prima venire a lui Iisus Christos? De ce profetizarea era tăinuită ca modalitate?

*571. – *Temeiul cauzei. Simbolurile*. – [Aveau de întreținut un popor dedat bucuriilor pământeşti destinat să fie păstrătorul Testamentului spiritual]; trebuia, pentru a întemeia credința în Mesia, să fi existat profeții precedente, şi ele să fie propovăduite de oameni demni de crezare, de o inteligență, de o fidelitate şi de un zel extraordinar, cunoscuți pe întregul pământ.

Pentru a reuşi toate acestea, Dumnezeu a ales acest popor pământean căruia i-a dat misiunea de a păstra profețiile care-l vestesc pe Mesia ca eliberator al spiritului dar şi ca pe cel care-i va dezlega de bunurile pământeşti pe care acest popor le iubea atât de mult. Şi astfel el a dat o mare putere profeților lui şi a pus sub ochii întregii lumi cărțile care vesteau pe Mesia, asigurând toate noroadele că acesta va veni aşa cum au prezis cărțile pe care le țineau deschise pentru toată lumea. Decepționați de venirea lui umilă şi săracă, ei au devenit cei mai înverşunați duşmani ai săi. În aşa fel încât, iată, poporul cel despre care am fi crezut cel mai puțin că ne-ar fi favorabil, poporul cel mai minuțios şi mai zelos privind propria lui lege şi pe profeții săi a păstrat legile şi profețiile nepervertite, în aşa fel încât cei care l-au negat şi l-au răstignit pe Iisus, care fusese un răzvrătit, sunt deținătorii cărților de mărturii despre el, şi în care stă scris că va fi respins şi prigonit. Astfel, lepădându-se de el, ei au dovedit că el era acela, dovedit atât prin evreii drepți care l-au primit cât şi prin cei nedrepți care l-au respins, fiind prezise şi una şi cealaltă.

Iată de ce profețiile au un caracter ascuns, spiritual, căruia acest popor îi era duşman şi unul pământesc, ascunzându-l pe celălalt, căruia el îi era prieten. Dacă sensul spiritual ar fi fost dezvăluit, ei n-ar fi fost în stare să-l primească şi, neputându-l susține, nu ar fi avut nici interesul în conservarea cărților şi ceremoniilor lor; şi dacă ar fi primit aceste

promisiuni spirituale şi le-ar fi păstrat nepervertite până la venirea lui Mesia, mărturiile lor n-ar fi avut forța necesară pentru că ar fi venit din partea unor prieteni.

Iată de ce e bine că sensul spiritual a fost ascuns; pe de altă parte, dacă acest sens ar fi fost cu totul ascuns, n-ar fi putut folosi drept mărturie pentru Mesia. Cum s-a procedat atunci? Ele au fost ascunse sub înțelesurile temporale în mulțimea pasajelor şi descoperite clar în altele; timpul şi starea lumii au fost prevestite mai limpede decât lumina zilei şi acest sens spiritual a fost atât de clar explicat în câteva pasaje că ar fi trebuit să fim orbi, de acea orbire pe care carnalul o aduce în spirit când acesta i se supune, pentru a nu-l recunoaşte.

Iată deci cum s-a purtat Dumnezeu. Acest sens este acoperit de un altul într-o infinitate de pasaje, dar în aşa fel încât pasajele în care stă ascuns sunt echivoce şi pot să se preteze ambelor sensuri. În schimb, cele în care este dezvăluit sunt univoce şi nu pot fi înțelese decât în sensul spiritual.

În aşa fel încât nu ne pot duce în eroare şi numai un popor atât de pământean s-a putut înşela atât de mult.

Bunurile promise din abundență i-au împiedicat să înțeleagă adevăratele bunuri, dacă nu cumva chiar lăcomia lor a determinat această aplecare pentru bunurile pământeşti. Dar cei care nu-l aveau drept bun decât pe Dumnezeu îşi raportau acest bun numai la Dumnezeu. Căci există două principii care

împart voința oamenilor, lăcomia şi caritatea. Nu că lăcomia n-ar putea să stea lângă credință iar caritatea nu s-ar putea alătura bunurilor pământeşti, dar lăcomia uzează de Dumnezeu şi se bucură de lume pe când caritatea dimpotrivă. Or, scopul ultim este cel care dă numele lucrurilor. Tot ceea ce ne împiedică să ajungem la el se numeşte duşman. Astfel, făpturile, cu toate că sunt bune, îi duşmănesc pe cei drepți dacă îi îndepărtează de Dumnezeu. Dumnezeu însuşi este duşmanul celor tulburați de lăcomie.

Astfel, cuvântul de duşman depinzând de scopul ultim, cei drepți înțelegeau prin el patimile lor, iar iubitorii de bunuri pământene înțelegeau pe babilonieni, astfel că aceste cuvinte nu erau de nedeslușit decât pentru cei nedrepți. Aşa spunea Isaia: *Signa legem in electis meis*[3] iar Iisus Christos va fi piatra de încercare. Dar, „Fericiți cei ce nu se vor poticni de ea!" spunea şi el: „Unde este înțeleptul? Acesta va înțelege ce voi spune. Cei drepți îl vor înțelege, căci drepte sunt căile Domnului, numai cei răi se vor clătina pe această cale".

572. – Ipoteza unor apostoli mincinoşi. – Timpul clar, modalitatea obscură. – Cinci mărturii ale simbolurilor.

$$2000 \begin{cases} 1600 \text{ profeți} \\ 400 \text{ fragmente.} \end{cases}$$

573. – *Orbirea Scripturii.* – „Scriptura, ziceau evreii, spune că nu se ştie de unde venea Iisus Christos (Ioan, 7 I, 27, şi 12, 34.) Scriptura, spune

că Christos va rămâne veşnic, iar acesta spune că va muri“.

Astfel, spune Sfântul Ioan, nu credeau deloc, cu toate că el făcuse atâtea minuni pentru ca să se împlinească cuvântul lui Isaia: *El i-a orbit* etc.

574. – *Măreție.* – Religia este un lucru atât de mare că sunt îndreptățiți cei care nu vor să se ostenească s-o cerceteze, fiind obscură, e mai bine să se lipsească de ea. De ce se plâng deci dacă e în aşa fel întocmită că poate fi descoperită de cei care se ostenesc s-o caute.

575. – Totul este prilej de bucurie pentru cei aleşi, chiar şi obscuritățile Scripturii, căci ei le onorează datorită luminilor divine. Şi totul este prilej de tristețe pentru ceilalți, chiar şi luminile divine, căci ei le hulesc din pricina obscurităților pe care nu le desluşesc.

576. – *Comportamentul general al lumii cu privire la Biserică; Dumnezeu a vrut să lumineze şi să orbească.* – Evenimentul mărturisind divinitatea acestor profeții şi restul profețiilor trebuie crezut. Şi prin aceasta noi vedem ordinea lumii astfel: minunile creației şi ale potopului fiind uitate, Dumnezeu a instaurat legea şi l-a trimis pe Moise şi pe profeții care au prevestit lucruri particulare; şi pentru a pregăti adevăratul miracol, el a pregătit profețiile şi împlinirea lor; dar profețiile fiind suspecte, el a vrut să le facă credibile etc.

577. – Dumnezeu şi-a orbit poporul întru binele celor aleşi.

*578. – Este destulă lumină pentru a-i lumina pe cei aleşi şi destul întuneric pentru a-i umili. Este destul întuneric pentru a-i orbi pe cei respinşi şi destulă lumină pentru a-i condamna şi a-i face de neiertat; Sfântul Augustin. (după Montaigne, *Sebonde*)

Genealogia lui Iisus Christos în Vechiul Testament este amestecată cu atâtea genealogii inutile că nu poate fi desluşită; dacă Moise n-ar fi ținut un registru decât cu strămoşii lui Iisus Hristos ea ar fi fost mult mai limpede; dacă n-ar fi remarcat-o pe cea a lui Iisus Christos, ea n-ar fi fost vizibilă: dar, până la urmă, dacă privim cu atenție, vedem genealogia lui Iisus Christos desluşită prin Tamar, Ruth etc.

Cei care ordonau sacrificiile le cunoşteau inutilitatea, cei care le declarau inutile le practicau neîncetat.

Dacă Dumnezeu n-ar fi îngăduit decât o singură religie, ea ar fi fost foarte uşor de recunoscut; dar dacă privim cu atenție desluşim adevărul din această confuzie.

Principiu: Moise era un om abil; chiar dacă nu guverna prin spiritul său, nu spunea nimic clar care să fi fost împotriva spiritului.

Astfel toate slăbiciunile foarte evidente sunt forțe. Exemplu: cele două genealogii ale Sfântului Matei şi Sfântului Luca. Ce poate fi mai limpede că ele au fost alcătuite independent una de cealaltă?

579. – Dumnezeu (şi apostolii) prevăzând că sămânța orgoliului va da naştere ereziilor şi, nevoind să le dea prilejul să apară chiar în termenii lor proprii, au introdus în Scriptură şi în rugăciunile Bisericii cuvinte şi sentințe contradictorii care să rodească în timp; aşa cum s-a introdus morala carității care va rodi împotriva desfrânării.

580. – Natura are perfecțiuni prin care poate demonstra că este imaginea lui Dumnezeu şi defecte pentru a demonstra că nu e decât o imagine a lui Dumnezeu.

*581. – Dumnezeu ar vrea să activeze mai degrabă voința decât spiritul. Caritatea desăvârşită ar sluji spiritului, dar ar vătăma voința, coborând trufia.

582. – Ne facem un idol din adevăr; căci adevărul lipsit de caritate este un Dumnezeu şi atunci imaginea sa este un idol pe care nu trebuie să-l iubim nici să ne închinăm lui; şi mai puțin încă să iubim şi să ne închinăm potrivnicului acestuia care este minciuna.

Pot foarte bine să iubesc întunericul deplin. Dar dacă Dumnezeu îmi oferă o stare mai puțin întunecată, această puțină obscuritate îmi displace şi atunci nu mai desluşesc nici rostul unui întuneric total şi nu-mi place; acesta este un defect şi un semn că mi-am făcut din obscuritate un idol, despărțit de ordinea lui Dumnezeu. Or, nu trebuie să ne închinăm decât ordinii lui.

583. – Slăbănogi sunt oamenii care cunosc adevărul, dar care nu-l susțin decât atât cât au un interes; şi, în afara acestui interes, îl abandonează.

584. – Lumea subsistă pentru a-şi exercita mila şi judecata nu ca şi cum oamenii ar fi ieşit din mâna lui Dumnezeu, ci ca nişte duşmani ai lui Dumnezeu cărora el, prin milostivire, le oferă destulă lumină pentru a-i face să se întoarcă dacă vor voi să-l caute şi să-l urmeze şi pentru a-i pedepsi dacă ar refuza să-l caute şi să-l urmeze.

*585. – *Dumnezeu a vrut să rămână ascuns.* Dacă n-ar fi existat decât o religie, Dumnezeu s-ar fi arătat; dacă n-ar fi fost martiri decât în religia noastră, la fel.

Dumnezeu fiind astfel ascuns, orice religie care nu spune că Dumnezeu este ascuns nu este o religie adevărată; şi orice religie care nu va explica rațiunea acestor lucruri nu este o religie a învățăturii. A noastră o face: *Vere tu es Deus absconditus*[4].

*586. – Dacă n-ar conține puțină obscuritate, omul nu şi-ar simți ticăloşia, dar dacă n-ar exista nici o lumină, omul n-ar spera în salvare. Astfel, că nu numai că e drept, ci chiar util pentru noi ca Dumnezeu să fie parțial ascuns şi parțial descoperit pentru că e tot atât de periculos pentru om să-l cunoască pe Dumnezeu fără să-şi cunoască ticăloşia, cât şi să-şi cunoască ticăloşia fără să-l cunoască pe Dumnezeu.

587. – Această religie atât de bogată în minuni, sfinți, părinți ireproşabili; învățați şi mari mărturi-

sitori; martiri, regi (David) stabiliți; Isaia, principe de sânge: – atât de mare în învățătura ei, după ce şi-a etalat toate minunile şi toată înțelepciunea, ea le respinge pe toate spunând că nu are înțelepciune şi nici semne, ci doar crucea şi nebunia.

Căci cei care prin aceste semne şi înțelepciune merită încrederea voastră şi care v-au dovedit caracterul lor vor declara că nimic din toate acestea nu vă poate schimba şi nu vă poate face să-l cunoaşteți şi să-l iubiți pe Dumnezeu decât virtutea nebuniei crucii, fără înțelepciune, fără semne; şi nici un fel de semne fără această virtute. Astfel religia noastră e nebună, privind cauza efectivă, şi înțeleaptă privind înțelepciunea care ne-o pregăteşte.

588. – Religia noastră e înțeleaptă şi nebună. Înțeleaptă pentru că ea este cea mai savantă, şi întemeiată pe miracole, profeții etc; nebună, pentru că nimic din toate acestea nu o face să fie ceea ce este; e bine să condamnăm pe cei care nu sunt şi să nu-i credem pe cei care sunt. Ceea ce-i face să creadă este crucea, *ne evacuata sit crux*[5]. Şi astfel, Sfântul Pavel, plin de înțelepciune şi semne, spunem că nu e nici înțelept şi nici nu are semne; el venea doar să convertească. Dar cei care nu vin decât pentru a convinge pot spune că sunt plini de înțelepciune şi semne.

588. *bis – Contrarietăți.* Înțelepciunea infinită şi nebunia religiei.

Note

[1] În această frază latină, Pascal reuneşte patru pasaje din Sfântul Ioan. Se poate traduce; „Veți fi cu adevărat ucenicii mei... cu adevărat iudei, cu adevărat liberi. Cu adevărat hrană." Dar ultima parte nu este inteligibilă decât completată: „Trupul meu vă este cu adevărat hrana, iar sângele meu adăparea".

[2] Această cugetare dovedeşte cât loc ocupă jansenismul în *Apologia* lui Pascal.

[3] „Lega-voi această descoperire a Domnului şi voi pecetlui această învățătură, pentru ucenicii mei."

[4] „Cu adevărat tu eşti Dumnezeu ascuns." (*Isaia*, 45, 15)

[5] „Ca să nu rămână stearpă crucea lui Christos." (*Epist. Sf. Ap. Pavel către Corinteni*, I, 1, 17)

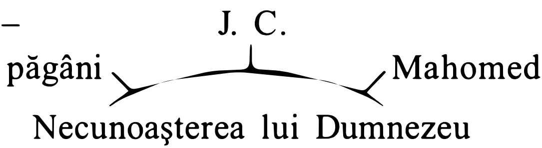
Secțiunea a IX-a

Perpetuitatea

589. – *Religia creştină nu este singura adevărată*. – Oricare ar fi rațiunea care ne-ar face să credem că ea nu este cea adevărată există şi una care ne face să vedem că ea este cea adevărată.

590. – Vorbind despre religii, trebuie să fim sinceri: adevărați păgâni, adevărați evrei, adevărați creştini.

591. –

592. – *Falsitatea altor religii.* – Acestea nu au mărturii. A noastră are. Dumnezeu provoacă celelalte religii să-şi aducă semnele mărturisitoare: *Isaia,* 43, 9; 44, 8.

*593. – *Istoria Chinei*[1]. – Nu cred decât în istoriile ai căror martori s-au lăsat sugrumați.

[Cine e mai demn de crezare, Moise sau istoria Chinei?]

Nu se pune problema să vedem în mare toate acestea. Vă spun încă o dată că vom găsi în aceste istorii cu ce să orbim şi cu ce să luminăm.

Printr-un singur cuvânt, eu pot nimici toate raționamentele voastre. „Dar istoria Chinei este foarte încâlcită“, veți spune, iar eu vă răspund: „ Este încâlcită, dar găsim şi destule lucruri lămuritoare; căutați-le“.

Astfel, că tot ceea ce spuneți foloseşte unuia dintre scopuri şi nimic împotriva celuilalt. Aşa că totul este folositor şi nimic vătămător.

Trebuie deci să cercetăm amănunțit şi să punem mărturiile în față.

594. – Împotriva istoriei Chinei. Istoricii Mexicului, cel cu cinci sori, din care ultimul nu are decât opt sute de ani[2].

Diferența între o carte primită de un popor şi una care a format un popor.

*595. – Mahomed nu are autoritate. Ar fi trebuit deci ca rațiunile lui să fie foarte puternice, sprijinindu-se numai pe propriile-i forțe.

Ce spune deci? Că trebuie să-l credem.

596. – Psalmii cântați pe întreg pământul.

Cine depune mărturie pentru Mahomed? El însuşi. Iisus Christos nu vrea ca mărturia să se facă prin el.

Calitatea de martori constă în aceea că ei sunt întotdeauna şi pretutindeni, iar el, umil, nu e decât unul singur.

*597. – Împotriva lui Mahomed. Alcoranul nu este cartea lui Mahomed, cum nu e Evanghelia Sfântului Matei, căci acesta este citat de mai mulți autori,

din secol în secol, şi chiar duşmanii, ca Celsius şi Porphirios, nu l-au dezavuat niciodată.

Alcoranul spune că Matei era un om de bine. Deci Mahomed era un profet mincinos, fie că spunea despre oamenii de bine că erau răi, fie că nu era de acord cu ceea ce spuneau ei despre Iisus Christos.

*598. – Nu prin ceea ce are obscur cartea lui Mahomed şi care poate trece drept misterios aş vrea să-l judec eu pe Mahomed, ci prin ceea ce este limpede, paradisul lui şi tot restul: aici este el ridicol. Iată de ce nu e drept să considerăm obscurităţile lui drept misterioase când ceea ce este limpede este ridicol.

Nu acelaşi lucru se întâmplă când e vorba de Scriptură. Cred că există şi în ea lucruri nedesluşite, la fel de bizare ca şi cele din cărţile lui Mahomed, dar ea conţine limpezimi admirabile şi profeţii evident împlinite. Deci situaţia nu este aceeaşi. Nu trebuie să confundăm şi să egalăm lucruri care nu seamănă decât prin obscurităţi şi nu prin limpezimile care valorifică obscurităţile.

*599. – *Diferenţa între Iisus Christos şi Mahomed.* – Mahomed n-a fost proorocit, Iisus Christos a fost. Mahomed ucide, Iisus îi lasă pe ai săi să fie ucişi.

Mahomed interzice cititul; apostolii îndeamnă la citirea Cărţii Sfinte.

În sfârşit, deosebirea e atât de mare că, dacă Mahomed a luat calea izbânzii umane, Iisus a ales calea morţii umane. Şi în loc să spunem că, dacă

Mahomed a izbândit, Iisus Christos ar fi putut izbândi cu atât mai mult, trebuie să spunem că tocmai pentru ca Mahomed a izbândit, Iisus Christos a trebuit să moară.

*600. – Orice om poate face ceea ce a făcut Mahomed, căci n-a făcut minuni şi n-a fost proorocit; nimeni nu poate face ceea ce a făcut Iisus Christos.

*601. – *Temeiul credinței noastre.* – Religia păgână nu mai are [astăzi nici un temei. Se spune că altădată temeiul ei erau oracolele care vorbeau. Dar unde sunt cărțile care s-o dovedească? Sunt ele demne de crezare prin virtutea autorilor lor? Sunt ele păstrate cu atâta grijă încât să fim siguri că n-au fost pervertite?]

Religia mahomedană are drept temei Alcoranul şi pe Mahomed. Dar acest profet, care trebuia să fie ultima aşteptare a lumii, a fost el proorocit? Ce semn avem că nu era un om oarecare ce şi-a zis profet? Ce minuni a făcut, ce taine a desluşit, chiar după tradiția lui? Unde e morala, unde e fericirea?

Religia evreiască trebuie privită la un mod diferit, după tradiția Cărților Sfinte şi după tradiția poporului. Morala şi fericirea sunt ridicole în tradiția populară. Dar este admirabilă în cărțile sfinte (şi orice religie este la fel: căci şi creştinismul este diferit în Cărțile Sfinte şi în cazuistică.) Temeiul acestor cărți este admirabil, ele sunt cele mai vechi şi mai autentice din lume: în timp ce Mahomed, ca s-o facă să reziste pe a sa, a interzis să fie citită, Moise, pentru

a o face să reziste pe a sa, a poruncit lumii s-o citească.

Religia noastră este atât de divină că orice altă religie divină nu i-a putut servi decât de fundament.

602. – *Ordine* – Să vedem ce este limpede şi de necontestat în starea evreilor.

603. – [3]

604. – Numai ştiinţa împotriva simţului comun şi a naturii omului este singura care a rezistat printre oameni.

*605. – Numai religia împotriva naturii, împotriva simţului comun, împotriva plăcerilor este cea care a existat dintotdeauna.

*606. – Nici o religie în afară de a noastră nu l-a învăţat pe om că s-a născut în păcat, nici o sectă a filosofilor nu a spus-o: nici una deci nu a spus adevărul.

Nici o religie nu a existat dintotdeauna pe pământ, în afară de cea creştină.

*607. – Cine va judeca religia evreilor prin interpretările ei grosolane, o va cunoaşte prost; ea este vizibilă în Cărţile Sfinte, în tradiţia profeţilor care ne-au făcut de atâtea ori să înţelegem că ei nu interpretau legea *ad litteram*. Astfel, religia noastră e divină în Evanghelie, în apostoli şi în tradiţie; dar ea poate părea ridicolă în interpretările celor nepricepuţi.

Mesia, după evreii dedaţi bucuriilor pământeşti, trebuia să fie un mare prinţ temporal. Iisus Christos, după creştinii aplecaţi spre bucuriile pământeşti, venea să ne scutească de iubirea pentru Dumnezeu şi

să ne aducă sfintele daruri care să opereze totul fără participarea noastră. Aceasta nu este nici religie creştină, nici evreiască.

Adevăraţii evrei şi adevăraţii creştini au aşteptat dintotdeauna pe acel Mesia care să-i facă să-l iubească pe Dumnezeu şi, prin această iubire, să-i învingă pe duşmani.

*608. – Evreii, iubitori de bunuri pământeşti, ţin calea de mijloc între creştini şi păgâni. Păgânii nu-l cunosc pe Dumnezeu şi nu iubesc decât viaţa pământească. Evreii îl cunosc pe adevăratul Dumnezeu şi nu iubesc decât viaţa pământească. Creştinii îl cunosc pe adevăratul Dumnezeu şi nu iubesc deloc viaţa pământească. Evreii şi păgânii iubesc aceleaşi bunuri. Evreii şi creştinii iubesc pe acelaşi Dumnezeu.

Evreii sunt de două feluri: unii împărtăşesc plăcerile păgâne, alţii pe cele creştineşti.

*609. – În fiecare religie sunt două feluri de oameni: printre păgâni, închinători ai animalelor, alţii închinători ai unui singur Dumnezeu în religia naturală; printre evrei, unii iubind plăcerile vieţii, alţii spiritualizaţi, aceştia erau creştini de lege veche; printre creştini, evreii de lege nouă, care interpretau legea *ad litteram*. Evreii iubitori de plăceri lumeşti aşteptau un Mesia pe măsura lor, creştinii de lege nouă, păzind litera legii, credeau că Mesia va veni să-i scutească de iubirea faţă de Dumnezeu; adevăraţii evrei şi adevăraţii creştini se închinau unui Mesia care-i va face să-l iubească pe Dumnezeu.

*610. – *Pentru a arăta că adevărații evrei și adevărații creștini au aceeași religie*. După cum pare, religia evreilor constă în esență în paternitatea lui Avraam, în circumcizie, jertfe, ceremonii, arca, templul, Ierusalimul și, în sfârșit, în legea și legământul lui Moise.

Eu spun:

Ea nu constă în nici unul din aceste lucruri, ci numai în iubirea de Dumnezeu, iar Dumnezeu respinge toate celelalte lucruri.

Dumnezeu n-a acceptat deloc posteritatea lui Avraam. Evreii vor fi pedepsiți de Dumnezeu ca niște străini care-l supără. *Deut.* 8, 19: „Dar dacă vei uita pe Domnul Dumnezeul tău și vei umbla după alți Dumnezei, îi vei cinsti și te vei închina lor, vă mărturisesc cu tot dinadinsul că veți fi cu toții nimiciți“.

Străini vor fi primiți de Dumnezeu ca și evreii dacă-l vor iubi, *Is.*, 56, 3: „Și să nu zică cei de alt neam care s-au alăturat de Domnul: „Osebi-mă-va Domnul de poporul său!“. Străinii care se vor lipi de Dumnezeu o vor face pentru a-l sluji și a-l iubi; „Și eu îi voi duce pe muntele sfânt și voi primi de la ei jertfe și arderi de tot, căci casa mea va fi casa lor de rugăciune“.

Adevărații evrei să nu caute slava lor decât în Dumnezeu și nu în Avraam, *Is.*, 63, 16: „Dar tu ești părintele nostru! Avraam nu ne știe! Israil nu ne cunoaște! Tu, Doamne, ești Tatăl nostru și Mântuitorul nostru “. – Moise însuși le-a spus că Dumnezeu

nu va accepta persoanele. *Deut.,* 10, 17: „Dumnezeu… nu caută la fața nimănui nemitarnic“. – Sabbatul nu este decât un semn, *Ex.*, 31, 13; în memoria ieşirii din Egipt, *Deut.*, 5, 15. Deci nu mai e necesar pentru că Egiptul trebuie uitat. – Circumcizia nu e decât un semn, *Facerea,* 17, 11. De aici vine faptul că fiind ei în deşert au fost circumcişi pentru a nu fi confundați cu celelalte popoare: după venirea lui Iisus Christos, circumcizia n-a mai fost necesară.

S-a poruncit circumcizia inimii. *Deut.*, 10, 16; *Ierem.*, 4, 4: „Tăiați-vă împrejur pentru Domnul Dumnezeul vostru şi dați la o parte netăierea împrejur a inimii voastre, voi oameni din Iuda şi locuitori ai Ierusalimului, ca nu cumva urgia mea să izbucnească vâlvătaie şi să vă mistuiască şi să nu se poată stinge din pricina faptelor voastre rele; căci Domnul este un Dumnezeu mare, puternic şi teribil care nu cată la fața nimănui“;

Dumnezeu spune că o va face într-o zi. *Deut*, 30, 6: „Atunci Domnul Dumnezeul tău va tăia inima ta împrejur şi inima urmaşilor tăi ca să iubeşti pe Domnul Dumnezeul tău din toată inima ta“;

Cei cu inima necircumcisă vor fi judecați. *Ierem.*, 9, 26: „Iată vin zile, – zice Domnul – când voi pedepsi pe cel tăiat împrejur ca şi pe cel netăiat împrejur şi pe poporul lui Israel, cel cu inima necircumcisă“;

Căci exteriorul nu va fi nimic fără interior. *Ioil,* 2, 13: *Scindite corda vestra*[4] etc. *Is.*, 58, 3, 4 etc.

Iubirea pentru Dumnezeu este îndemn în tot *Deuteronomul*. *Deut.*, 30, 19: „Martori îmi sunt astăzi împotriva voastră cerul şi pământul! Viața şi moartea ți-am pus dinainte, binecuvântare şi blestem! Alege viața ca să trăieşti tu şi seminția ta! Iubeşte pe Domnul Dumnezeul tău, ascultă de glasul lui şi lipeşte-te de el! Căci aceasta este viața ta“;

Altfel, evreii, lipsiți de această iubire, vor fi respinşi pentru păcatele lor, iar păgânii aleşi în locul lor, *Oseea,* 1, 10; *Deut.*, 32, 20: „Ascunde-voi fața mea de ei şi voi vedea ce va fi cu ei pe urmă, pentru că e un neam sucit, fii întru care nu este credincioşie. Ei m-au întărâtat la gelozie prin cei ce nu sunt Dumnezeu şi au aprins mânia mea cu deşerții lor idoli şi tot aşa îi voi face şi eu geloşi printr-un popor care nu e popor, printr-un popor nerod le voi aprinde mânia“. *Is.*, 65, 1;

Bunurile vremelnice sunt pieritoare, adevăratul bine este unirea în Dumnezeu. *Ps.*, 143, 15;

Prăznuirile lor sunt urâte lui Dumnezeu, *Amos,* 5, 12;

Jertfele evreilor sunt urâte lui Dumnezeu. *Is.*, 66, 1–3; 1, 11. *Ierem,* 6, 20. David, *Miserere*[5] – Chiar când vin din partea celor buni, *Expectavi*. *Ps.*, 49, 8, 9, 10, 11, 12, 13 şi 14;

Căci milă voiesc, iar nu jertfă, şi cunoaşterea lui Dumnezeu mai mult decât arderile de tot. *Miheia,* admirabil, 6, 6–8; 1, *Romani,* 15, 22; *Ozeea,* 6, 6;

Jertfele păgânilor vor fi primite de Dumnezeu, dar Dumnezeu nu va binecuvânta jertfele evreilor. *Maleahi,* 1,11.

Când Dumnezeu va face o nouă alianță prin Mesia, cea veche se va lepăda. *Ierem.*, 31, 31: *Mandata non bona;*[6] – *Iezec.*, 20, 25.

Lucrurile cele vechi vor fi uitate. *Is.*, 43, 18, 19; 45, 17, 18.

Nimeni nu-şi va mai aduce aminte de arcă. *Ierem.*, 3, 15, 16.

Şi templul va fi dărâmat. *Ierem.*, 7, 12, 13, 14;

Jertfele vor fi date uitării şi alte jertfe mai curate se vor statornici. *Maleahi,* 1, 11.

Porunca de sacrificare a lui Aaron va fi respinsă, iar cea a lui Melchisedec introdusă de Mesia. *Ps. Dixit Dominus*[7].

Această jertfă va fi eternă. *Ibid.*

Ierusalimul va fi nimicit, numai Roma admisă. *Ps. Dixit Dominus.*

Numele evreilor va fi dat uitării şi li se va dărui un nume nou. *Is.*, 55, 15.

Acest ultim nume va fi mai bun decât cel de evreu, şi va fi etern. *Is.*, 62, 5.

Evreii nu vor mai avea profeți (Amos), rege, prinți, jertfe şi idoli.

Dar poporul va dura veşnic. *Ierem.*, 31, 36.

611. – *Republica.* – Republica creştină şi chiar cea iudaică nu-l are decât pe Dumnezeu stăpân, după cum remarcă Filon Iudeul în *Despre monarhie.*

Când se vor lupta nu o vor face decât pentru Dumnezeu; nu vor spera îndeosebi decât în Dumnezeu; își vor considera orașele numai ale lui Dumnezeu și le vor păzi pentru el. I. *Paralip.*, 13, 13.

612. – *Facerea*, 17, *Statuam pactum meum inter me et faedere sempiterno... ut sim Deus tuus...*

Et tu ergo custodies pactum meum.[8]

*613. – *Perpetuitatea.* – Această religie care susține că omul a decăzut din starea lui de slavă și de comunicare cu Dumnezeu într-o stare de jale, de căință, depărtat fiind de Dumnezeu, dar că, după această viață, el va fi răscumpărat de acel Mesia care va veni, a existat dintotdeauna pe pământ. Toate lucrurile au trecut, ea a rămas, căci toate lucrurile întru ea s-au făcut.

Oamenii, în prima vârstă a lumii, au fost târâți în tot felul de răzvrătiri, dar au existat și sfinți ca Enoh, Lameh și alții care-l așteptau în pace pe Christosul promis de la începutul lumii. Noe a văzut răutatea oamenilor ridicată pe treapta cea mai de sus: dar lui îi revine meritul de a fi salvat lumea prin persoana lui, prin speranța în Mesia căruia i-a fost simbol. Avraam era înconjurat de idolatrii când Dumnezeu i-a dezvăluit taina lui Mesia căruia i s-a închinat de departe. În vremea lui Iacob și Isaac, ticăloșia împânzise pământul, dar acești sfinți trăiau în credința lor: și Iacob, murind și binecuvântându-și copiii, a strigat, răpit fiind în duh, care i-a întrerupt cuvântul: „Aștept o Dumnezeul meu, pe Mântuitorul pe care l-ai promis: *Salutare tuum exspectabo, Domine*[9]". Egiptenii

erau îmbuibați de idolatrie și magie: chiar poporul lui Dumnezeu se lăsa influențat de exemplul lor: dar Moise și ceilalți credeau în cel pe care nu-l vedeau și i se închinau, privind darurile eterne pe care Domnul le pregătea pentru ei.

Grecii și latinii, apoi, și-au statornicit zeii lor cei falși; poeții au inventat o sută de felurite teologii, filosofii s-au despărțit într-o mie de secte diferite; dar în inima Iudeei au existat întotdeauna oameni aleși care propovăduiau venirea lui Mesia pe care numai ei îl cunoșteau.

Și el a venit după împlinirea vremilor și de atunci am văzut născându-se atâtea schisme și erezii, atâtea state prăbușindu-se, atâtea schimbări în toate lucrurile: și această Biserică, închinându-se celui căruia dintotdeauna i s-a închinat, a rezistat fără întrerupere. Admirabil și icomparabil și absolut divin este faptul că această religie a durat, lovită fiind mereu de vrăjmași. De o mie de ori s-a aflat ea în pragul distrugerii universale și de câte ori s-a aflat în această situație, Dumnezeu a ridicat-o prin extraordinara sa putere. E de mirare că s-a menținut fără să cedeze, fără să se plece sub puterea tiranilor. Căci nu e de mirare că un stat rezistă când legile sale cedează în fața necesității dar... (A se vedea rondul în Montaigne[10]).

*614. – Statele ar pieri dacă nu și-ar supune legile necesității. Dar religia n-a trecut niciodată o astfel de situație și n-a fost obligată să se supună unor asemenea necesități. Așa cum au fost necesare

acestor state diverse acomodări şi minuni. Şi nu e de mirare că se pot conserva supunându-se, ceea ce nu înseamnă însă a se menține; şi până la urmă tot vor pieri cu totul: n-a existat nici unul care să dureze mai mult de o mie de ani. Dar religia s-a menținut dintotdeauna inflexibilă, ceea ce ni se pare divin.

615. – Orice s-ar spune, trebuie să mărturisim că religia creştină are ceva uimitor. – „Pentru că v-ați născut în ea", ni se va spune. – Dimpotrivă, mă ridic împotriva lor, chiar pe acest temei, de teamă că părerea lor să nu mă ademenească; chiar dacă m-am născut în ea, continuu s-o cred uimitoare.

*616. – *Perpetuitate.*– Lui Mesia i s-a acordat întotdeauna crezare. Tradiția lui Adam era încă nouă în Noe şi Moise. Profeții l-au prevestit pe Mesia chiar de atunci, profetizând tot felul de lucruri ale căror evenimente se împlineau din când în când, sub ochii oamenilor, verificând adevărul misiunii lor şi, în consecință, a promisiunilor lor cu privire la Mesia. Iisus Christos a făcut minuni şi apostolii au făcut, convertindu-i pe păgâni. Toate profețiile lor fiind împlinite, cea cu privire la Mesia era dovedită pentru totdeauna.

617. – *Perpetuitate.* – Să se ia în considerare că, de la începutul lumii, aşteptarea sau iubirea pentru Mesia a subzistat fără întrerupere; s-au găsit oameni care au spus că Dumnezeu le dezvăluise că trebuia să se nască un Mântuitor care-şi va salva poporul: a venit apoi Avraam care a avut misiunea ca acesta să se nască din el, printr-un fiu al său; Iacob a dezvă-

luit că din cei doisprezece copii ai săi Mesia se va naşte din Iuda; au venit apoi Moise şi profeţii care au stabilit timpul şi felul venirii; ei au spus că legea pe care o aveau nu va fi decât până la venirea lui Mesia; că până atunci ea s-a manifestat neîntrerupt, dar că cealaltă va fi eternă: astfel, legea lor care era promisiunea pentru legea lui Mesia, va exista întotdeauna pe pământ; şi, într-adevăr, ea a durat: şi iată că Iisus a venit în toate împrejurările prezise. Ceea ce este admirabil.

618. – Acest lucru s-a întâmplat cu adevărat. În timp ce filosofii s-au despărţit în diferite secte, într-un colţ de lume, oamenii cei mai vechi din lume au spus că toată lumea se află în păcat, că Dumnezeu le-a revelat adevărul, că religia aceasta va exista întotdeauna pe pământ. Într-adevăr, toate celelalte secte au dispărut, ea durează de patru mii de ani.

Ei declară că ştiu de la strămoşii lor că omul a decăzut, pierzând comunicarea cu Dumnezeu, depărtându-se de Dumnezeu, dar că acesta a promis că-l va răscumpăra; că această doctrină va exista întotdeauna pe pământ; că legea lor are un dublu sens; că o mie şase sute de ani, au existat oameni pe care ei i-au crezut profeţi, care au prezis timpul şi felul cum va veni; patru sute de ani, ei au fost risipiţi pretutindeni pentru că Iisus Christos trebuia prevestit peste tot; Iisus Christos a venit la vremea şi în felul în care s-a prezis; că, de atunci, evreii sunt tot risipiţi, trăind sub blestem, dar trăind totuşi.

*619. – Văd religia creştină întemeiată pe o religie precedentă şi iată ce găsesc eu că e adevărat.

Nu vorbesc aici despre miracolele lui Moise, ale lui Iisus Christos şi ale apostolilor pentru că la început ei nu păreau convingători şi eu nu vreau acum decât să pun în evidență temeiurile acestei religii creştine, temeiuri de neclintit care nu pot fi puse la îndoială de nimeni. E sigur că vedem în multe locuri din lume un popor special, despărțit de toate celelalte popoare ale lumii, numit poporul evreu.

Văd un furnicar de religii, în multe locuri ale lumii şi în toate timpurile: dar morala lor nu-mi place, nici dovezile lor nu mă pot convinge, şi astfel aş fi refuzat în mod egal religia lui Mahomed, religia Chinei, a vechilor romani şi a egiptenilor din singurul motiv că nici una nu are mai multe adevăruri decât celelalte şi nimic care să mă convingă cu necesitate, rațiunea neputând să mă îndrepte spre una mai mult decât spre alta.

Dar, luând în considerare această inconstantă şi bizară varietate de moravuri şi credințe, în diverse timpuri, descopăr într-un colț de lume un popor deosebit, despărțit de toate celelalte popoare ale pământului, cel mai vechi dintre toate, şi a cărui istorie precede cu mai multe secole pe cele mai vechi istorii ale noastre. Descopăr deci, că acest popor este un popor mare, numeros, născut dintr-un singur om, închinându-se unui singur Dumnezeu, conducându-se după o lege despre care ei spun că o dețin direct de la el. Ei susțin că sunt singurii din lume cărora

Dumnezeu le-a relevat tainele sale: că toți oamenii sunt pervertiți şi urâți de Dumnezeu; că ei sunt lăsați în voia simțurilor şi a minții lor; de aici vin ciudatele rătăciri şi schimbări continue care se întâmplă între ei, şi de religie şi de obiceiuri – în loc să rămână neclintiți în conduita lor; dar că Dumnezeu nu-i va lăsa veşnic în această bezná; că va veni un eliberator pentru toți şi că rostul lor în lume este să-i anunțe pe oameni: ei au fost educați într-adins pentru a fi prevestitorii şi crainicii acestui mare eveniment, pentru a chema toate popoarele la unirea cu ei în aşteptarea acestui eliberator.

Întâlnirea cu acest popor mă uimeşte şi el mi se pare demn de atenție. Cercetez această lege cu care ei se laudă că ar deține-o direct de la Dumnezeu şi o găsesc admirabilă. Este prima lege între toate, existând chiar înainte ca grecii să fi folosit acest cuvânt, ea funcționând deja de o mie de ani la cei care o primiseră, urmând-o fără întrerupere. Mi se pare uimitor că prima lege din lume s-a nimerit să fie şi una atât de desăvârşită, încât marii legislatori au folosit-o drept model pentru a le crea pe ale lor, cum se pare că s-a întâmplat cu cele Douăsprezece Table ale Atenei, preluate apoi de romani, ceea ce ar fi uşor de demonstrat dacă Josephus şi ceilalți s-ar fi ocupat mai îndeaproape de acest subiect.

*620. – *Avantajele poporului evreu.* – În această cercetare poporul evreu îmi atrage atenția prin marele număr de lucruri admirabile şi ciudate pe care le posedă.

Văd că este un popor alcătuit din frați și, spre deosebire de ceilalți care sunt organizați într-un ansamblu nesfârșit de familii, acesta, cu toate că e foarte numeros, s-a născut dintr-un singur om, fiind toți deci din același trup, și constituind membre unii pentru alții, compunând un singur stat al unei singure familii. Un lucru cu adevărat unic.

Această familie sau acest popor este cel mai vechi pe care-l cunosc oamenii; ceea ce mi se pare că-i atrage o admirație deosebită și în special în cercetarea pe care o facem pentru că, dacă Dumnezeu a comunicat dintotdeauna cu oamenii, la ei trebuie să recurgem pentru a cunoaște tradiția.

Acest popor nu este demn de respect numai prin vechimea lui; dar e singular și prin durata sa, continuând să existe de la apariția sa până astăzi. Căci spre deosebire de popoarele din Grecia, de Italia, de Lacedemonia, Athena, Roma și de alte popoare care au apărut mult timp după el și au pierit deja de atât de mult timp, aceștia dăinuie și astăzi, în ciuda atâtor încercări ale unor puternici regi de a-i nimici un lung șir de ani, după cum mărturisesc istoricii lor și după cum e lesne de judecat în ordinea firească a lucrurilor (și această dăinuire a fost prezisă); și durând el astfel, de la începuturi până astăzi, istoria lui închide în durata ei toate istoriile noastre [pe care le devansează mult în timp].

Legea prin care acest popor este guvernat constituie în ansamblu cea mai veche lege din lume, perfectă și urmată fără întrerupere de un stat. Acest

lucru e demonstrat admirabil de Josephus în *contre Apion* şi de Filon Iudeul, în diverse pasaje, în care se vede că ea este atât de veche că noţiunea chiar de lege n-avea să fie cunoscută de cei vechi decât după o mie de ani. Homer care a scris istoria atâtor state n-a folosit-o niciodată. Este uşor să ne convingem de perfecţiunea ei numai printr-o simplă lectură din care să ne dăm seama că e înzestrată în toate cu atâta înţelepciune, cu atâta echitate şi judecată că cei mai vechi legislatori greci şi romani, cu mintea luminată, au împrumutat din ea principalele lor legi: după cum se vede în ceea ce ei numesc cele Douăsprezece Table şi în alte mărturii despre care vorbeşte Josephus.

Dar această lege este în acelaşi timp şi cea mai severă şi cea mai riguroasă dintre toate în privinţa cultului religiei lor, obligând acest popor, pentru a-i aminti necontenit datoria, la mii de reguli speciale şi dificile, sub pedeapsa cu moartea, încât e de mirare chiar că ea a fost întotdeauna neîntrerupt respectată de-a lungul atâtor secole de un popor rebel şi nerăbdător ca acesta, în timp ce atâtea state şi-au schimbat din când în când legile cu toate că erau mult mai uşor de îndurat.

Cartea care conţine această lege, prima între toate, este ea însăşi cea mai veche carte din lume, cărţile lui Homer, ale lui Hesiod şi altele fiind cu şase, şapte sute de ani mai recente.

621. – Creaţia şi potopul fiind depăşite, iar Dumnezeu nemaivrând să distrugă lumea şi nici s-o mai

recreeze, dar nici să-i mai dea multe semne despre el, statornici pe pământ un popor, creat special care trebuie să dureze până la poporul pe care Mesia îl va crea prin spiritul său.

*622. – Creația lumii începe să fie tot mai departe, Dumnezeu însărcina un istoric unic contemporan, creând un popor pentru a păstra această carte, pentru ca ea să fie cea mai autentică din lume şi pentru ca din ea să învețe toți oamenii acel lucru atât de necesar de ştiut şi pe care nu-l pot afla decât prin ea.

623. – [Iafet începe genealogia.]

Iosif îşi încrucişează brațele şi preferă postul[11].

*624. – De ce a prelungit Moise atât de mult viața oamenilor rezultând de aici atât de puține generații?

Pentru că nu lungimea anilor, ci mulțimea generațiilor face ca lucrurile să devină obscure. Adevărul se alterează prin schimbarea oamenilor. Şi totuşi, el situează două evenimente, cele mai importante din câte s-au imaginat, creația şi potopul, atât de aproape unul de altul că lasă impresia că se ating.

*625. – Sem care l-a văzut pe Lameh, care l-a văzut pe Adam, l-a văzut şi pe Iacob care i-a văzut pe cei care l-au văzut pe Moise: deci potopul şi creația sunt adevărate. Aşa conchid anumiți oameni care înțeleg bine.

*626. – *Alt rond.* – Lungimea vieții patriarhilor, nu lasă istoriile lucrurilor trecute să se piardă, dimpotrivă, contribuie la păstrarea lor. Dacă se întâmplă

uneori ca un om să nu fie destul de învățat în istoriile acestor strămoşi, acest lucru se întâmplă din pricina faptului că n-a trăit deloc alături de ei sau că a murit înainte să fi atins vârsta rațiunii. Or, dacă oamenii trăiau atât de mult, copiii puteau să trăiască vreme îndelungată cu părinții lor, iar ei le puteau vorbi pe îndelete. Or, despre ce i-ar fi putut învăța dacă nu despre istoria strămoşilor lor, pentru că orice istorie se reduce la aceasta, ci neavând studii, ştiințe, arte, care ocupă o mare parte din conversațiile vieții? Astfel, se vede cum în acele timpuri popoarele erau foarte grijulii să păstreze genealogiile.

627. – Cred că Iosua este primul nume în poporul lui Dumnezeu, după cum Iisus Christos este ultimul în poporul lui Dumnezeu.

628. – *Antichitățile iudaice* – Ce deosebire de la o carte la alta! Nu mă mir că grecii au creat Iliada, nici că egiptenii şi chinezii istoriile lor. N-avem decât să vedem cum s-au născut. Aceşti istorici fabuloşi nu sunt contemporani cu istoriile pe care le scriu. Homer scrie un roman care se prezintă ca atare şi care este primit ca atare; căci nimeni nu se îndoia că Troia şi Agamemnon nu existaseră mai mult decât mărul de aur. Nici nu se gândeau să facă din aceste poveşti o istorie, ci doar un divertisment; el este singurul care scrie în vremea sa, iar frumusețea operei o face să dureze: toată lumea o învață şi vorbeşte despre ea; toți trebuie s-o cunoască şi s-o învețe pe de rost. Patru sute de ani după aceea, martorii nu mai sunt în viață, nimeni nu mai ştie la un mod

direct dacă e vorba de o poveste sau de o istorie: le-au învățat de la strămoși, deci poate fi și adevărată.

Orice istorie care nu e contemporană e suspectă: cărțile sibilelor și ale Trismegistului[12] și atâtea altele care s-au bucurat de credit în lume sunt false și s-au dovedit false cu trecerea timpului. Nu se întâmplă la fel cu autorii contemporani.

Există deosebiri mari între o carte făcută de o persoană pe care o oferă poporului și o carte care creează ea însăși un popor. Nu ne putem îndoi că această carte este la fel de veche ca și poporul.

629. – Josephus[13] ascunde rușinea națiunii sale.

Moise nu-și ascunde propria lui rușine, nici...

Quis mihi det ut omnes prophetent?[14]

Era obosit de popor.

*630. – *Sinceritatea evreilor.* – De când n-au mai avut profeți (Macabeii); de la Iisus Christos, Masor[15].

Această carte va fi mărturie pentru voi.

Literele defectuoase și finale.

Sinceri, chiar împotriva onoarei lor; murind pentru ea. E fără pereche în lume și fără temei în ordinea naturii.

*631. – *Sinceritatea evreilor.* – Ei păstrează cu iubire și fidelitate această carte în care Moise declara că ei au fost ingrați față de Dumnezeu toată viața lor și că știe că vor fi și după moartea lui; dar el cheamă cerul și pământul martori împotriva lor că i-a învățat destul.

El declară că Dumnezeu supărându-se pe ei i-a risipit printre alte popoare ale pământului pentru că l-au mâniat închinându-se unor zei care nu erau Dumnezeul lor şi că acesta îi va sfida chemând un popor care nu e poporul lui; şi vrea ca toate cuvintele să-i fie păstrate etern, iar cartea să fie aşezată în arca alianţei pentru a-i servi de mărturie împotriva lor.

Isaia spune acelaşi lucru, 30, 8.

632. – Despre Esdra.[16] – Fabulă: cărţile au fost arse o dată cu templul. Fals prin Macabei: „Ieremia le-a dat legea".

Fabulă: el recita totul pe de rost. Josephus şi Esdra subliniază că el *citea din carte.* Baron., *Ann.*, p. 180: *Nullus penitus Hebraeorum antiquorum reperitur qui tradiderit libros periisse et per Esdram esse restitutos nisi in IV Esdrae.*

Fabulă: că el a schimbat scrierea.

Filon, în *Vita Moysis: Illa lingua ac character quo antiquitus scripta est lex sic permansit usque ad* LXX.[17]

Josephus spunea că legea era în ebraică când a fost tradusă prin Septantă.

Dacă sub Antiohus şi Vespasian, care au vrut să nimicească aceste cărţi pe când profeţii nu mai existau, cu atât mai mult n-au putut s-o facă, sub babilonieni când nu s-a auzit de persecuţii şi unde mulţimea profeţilor n-ar fi putut să le lase să ardă?...

Josephus îşi bătea joc de greci care n-ar fi suferit...

Tertullian: *Perinde potuit abolefactam eam violentia cataclysmi in spiritu rursus reformare, quemadmodum et Hierosolymis Babylonia expugnatione deletis, omne instrumentum judaicae litteraturae per Esdram constat restauratum.*[18]

El mai spune că Noe ar fi putut de asemenea restabili spiritul cărții lui Enoh, pierdută în potop, că Esdra a restabilit Scriptura pierdută în timpul captivității.

El afirma aceasta pentru a dovedi că nu este de necrezut ca Septanta să fi explicat Scripturile sfinte cu acea uniformitate atât de admirată. El a aflat acestea din Sfântul Irineu.

Sfântul Hilarius în prefața la *Psalmi* spune că Esdra a pus Psalmii în ordine.

Originea acestei tradiții vine din capitolul XIV din cartea a patra a lui Esdra: *Deus glorificatus est, et Scripturae vere divinae creditae sunt, omnibus eamdemn et eisdem verbis et eisdem nominibus recitantibus ab initio usque ad finem, uti et praesentes gentes cognoscerent quoniam per inspirationem Dei interpretatae sunt Scripturae et non esset mirabile Deum hoc in eis operatum: quando in ea captivitate populi quae facta est a Nabuchodonosor, corruptis Scripturis et post 70 annos Judaeis descendentibus in regionen suam, et post deinde temporibus Artaxercis Persarum regis inspiravit Esdrae sacerdoti tribus Levi praeteritorum prophetaurm omnes rememorare sermones, et restituere populo eam legem quae data est per Moysen.*[19]

633. – *Împotriva fabulelor lui Esdra,* II, *Macabei,* II; – Josephus, *Ant.*, II, I, Cyrus a aflat de profeția lui Isaia că va trebui să elibereze poporul. Evreii trăiau paşnic pe pământurile lor sub Cyrus în Babilon, deci puteau să-şi practice legea.

Josephus în toată istoria despre Esdra nu spune un cuvânt despre această restabilire. – IV, *Regi,* 17, 27.

634. – Dacă povestea lui Esdra este adevărată atunci trebuie să credem că Scriptura este o Scriere Sfântă; căci această poveste nu se bazează decât pe autoritatea celor care susțin afirmația Septantei care arată că Scriptura e sfântă.

Deci, dacă această fabulă este adevărată, găsim aici dovada adevărului, dacă nu, deținem adevărul din altă parte. Şi astfel cei care ar vrea să clatine adevărul religiei noastre, întemeiată pe învățătura lui Moise, îl restabilesc pe baza aceleiaşi autorități prin care o atacă. Prin această Providență, ea durează mereu.

635. – Cronologia Rabinismului (Citatele sunt din cartea *Pugio*[20]).

Pagina 27, R. Hahadosch (anul 200), autorul cărții *Mischna* sau legea vocală, sau a doua lege[21].

Comentariile din *Mischna* (anul 340): Siphra; Barajetot. Talmud Hierosol. Tosiptot.

Bereschit Rabah, prin R. Osaia Rabah, comentariu la *Mischna.*

Bereschit Rabah, Bar Nachmoni, sunt discursuri subtile agreabile istorice şi teologice. Acelaşi autor a scris cărțile numite *Rabot.*

La o sută de ani după *Talmud Heirosol* (440), a fost scris *Talmudul babilonic,* de R. Ase, prin consințământul universal al tuturor evreilor care sunt obligați să păzească tot ceea ce este scris în el.

Adăugirea lui Ase se numește *Gemara,* cu alte cuvinte, „comentariul" la *Mischna.*

Talmudul conține *Mischna* și *Gemara.*

636. – *Dacă* nu marchează indiferența: Malahie, Isaia.

Is., *Si volumus* etc.

In quacumque die.

*637. – *Profeții.* – Sceptrul n-a fost întrerupt de captivitatea în Babilon, din pricină că întoarcerea fusese promisă și prezisă.

*638. – *Mărturiile lui Iisus Christos.* – Nu înseamnă să fii captiv când ai speranța eliberării peste șaptezeci de ani. Dar acum ei sunt fără speranță.

Dumnezeu le-a promis că, deși îi risipise la capătul lumii, dacă erau credincioși legii, el îi va aduna din nou. Ei îi sunt foarte credincioși, dar sunt mereu asupriți.

*639. – Când Nabucodonosor aduse poporul de teamă să nu se creadă că i-a fost luat sceptrul lui Iuda, le-a spus dinainte că vor fi puțini și că vor fi restatorniciți. Ei au fost întotdeauna încurajați de preoți și și-au păstrat regii. Dar a doua distrugere a fost fără nici o promisiune de restabilire, fără profeți, fără regi, fără mângâiere, fără speranță, pentru că sceptrul le fusese luat pentru totdeauna.

*640. – Este un lucru de mirare şi demn de o stăruitoare atenție să vezi acest popor evreu dăinuind de atâția ani, în starea lor de ticăloşie; era necesar să dăinuie pentru a sta mărturie întru Christos, şi să trăiască în ticăloşie pentru că l-au răstignit; şi cu toate că e ceva potrivnic să dăinui şi să fii ticăloşit, ei dăinuie, în ciuda ticăloşirii lor.

*641. – Este vizibil un popor creat pentru a sta mărturie întru Mesia (*Is.*, 43, 9; 44, 8). Ei îşi poartă cărțile, le iubesc şi nu le înțeleg deloc. Şi totul a fost prezis: că judecata lui Dumnezeu le-ar fi fost încredințată, dar într-o carte pecetluită.

Note

[1] Pascal a citit istoria Chinei, publicată în latină de un iezuit, Părintele Martini, în 1658. Autorul semnala şi se străduia să rezolve dificultăţile create de comparaţia cronologiei biblice cu cronologia chineză. Cf. *Cugetarea* nr. 844.

[2] Mexicanii (Pascal găsise această informaţie în Montaigne, III, 6) credeau că existaseră cinci vârste ale lumii, luminate de cinci sori succesivi: ultimul soare apăruse cu opt sute de ani în urmă. Cum se vede din acest fragment, Pascal se bizuia să anuleze veridicitatea cărţilor chineze, invocând absurdităţile tradiţiilor mexicane.

[3] Este o cugetare suprimată pentru că s-a recunoscut în ea un paragraf desprins în ediţia Port-Royal din cugetarea 737.

[4] „Sfâşiaţi inima noastră."

[5] *Psalmul* 18.

[6] Arderile noastre de tot nu le mai vreau. (*Ieremia*, 6, 20)

[7] „Zis-a Domnul." (*Psalmul*, 110)

[8] Şi voi statornici legământul meu între mine şi tine... spre veşnic legământ, ca eu să fiu Dumnezeul tău... Şi tu să păzeşti legământul meu... (*Facerea*, 17, 9)

[9] În ajutorul tău nădăjduit-am Doamne. (*Facerea*, 49, 18)

[10] *Rondul* lui Montaigne. Cuvântul indică, precum Cugetarea nr. 626, o trimitere, în formă de rond, scrisă de Pascal pe exemplarul cărţii lui Montaigne.

[11] Pentru a înţelege paragraful 623, trebuie să-l citim pe cel de la numărul 711, aliniatul al doilea, iar la nr. 623 să corectăm (conform celei de a doua copii) Iosif cu Iacob.

[12] *Cartea Sibilelor,* culegere de oracole, arse în incendiul din anul 670 al Romei. Reconstituite din ordinul lui Augustus, fură din nou arse din ordinul lui Teodosie, în anul 389 după Christos; În Evul Mediu se invocă autenticitatea Sibilelor alături de cea a lui David (Teste David cum Sibylla). – *Trismegistul* (de trei ori mai mare) este numele pe care grecii îl dădeau lui Hermes sau Mercur. I se atribuie patruzeci şi două de cărți sacre din care paisprezece capitole în greceşte ne-au fost transmise. Aceste capitole despre care se credea că sunt foarte vechi şi pe care primii apologeți creştini le invocau drept mărturie erau în realitate din primul secol al erei noastre. Renaşterea credea şi ea în autenticitatea cărților hermetice.

[13] Josephus. Istoricul Josephus căruia îi datorăm *Istoria războiului evreilor împotriva romanilor,* în şapte cărți precum şi *Antichitățile Iudaice,* în douăzeci de cărți, S-a născut la Ierusalim în anul 37 înainte de Christos şi a murit la sfârşitul primului secol după Christos.

[14] „Care va da întregului popor puterea de a profetiza" (Numeri, 11, 29)

[15] Se desemnează sub numele de *Masser* sau *Massera* o colecție de comentarii aparținând învățaților evrei privind versetele, cuvintele, literele, vocalele, punctele şi accentele textului ebraic al Vechiului Testament cu scopul de a fixa acest text şi de a-l feri de orice alterație voluntară sau accidentală. (B)

[16] Ezdra, mort în anul 587 înainte de Christos, a lăsat patru cărți, din care numai primele două sunt recunoscute drept canonice de către biserică. *Fabula* la care face aluzie Pascal este relatarea făcută de Ezdra în cartea a IV-a: Scriptura sfântă ar fi fost arsă în vremea captivității poporului evreu, iar el, Ezdra, ar fi reconstituit-o la dictarea lui Dumnezeu. – Baronius scria: „Nici unul din vechii evrei n-a relatat că aceste cărți sfinte ar fi pierit şi ar fi fost reconstituite de Ezdra. El este singurul care o spune în cartea a IV-a."

[17] Limba şi alfabetul în care s-a scris legea au fost aceleaşi până în şaptezeci.

[18] El a putut reconstitui cu mintea această carte pe care violenţa unui cataclism o distrusese, după cum se ştie că Esdra a putut restaura ansamblul cărţilor iudaice distruse în timpul captivităţii babiloniene.

[19] Dumnezeu a fost slăvit şi adevăratele Scripturi divine au fost crezute; acestea erau recitate exact cu aceleaşi cuvinte de la început şi până la sfârşit, pentru ca popoarele să afle că Scripturile au fost interpretate prin inspiraţia divină şi nu e de mirare că Dumnezeu a săvârşit în ei această lucrare, pentru că, în timpul captivităţii poporului sub Nabucodonosor, Scripturile fuseseră distruse, iar, şaptezeci de ani mai târziu, evreii întorcându-se în ţara lor, în vremea lui Artaxerxes, regele Perşilor, tot Dumnezeu i-a inspirat lui Ezdra, preot al tribului lui Levi, ideea de a-şi aminti profeţiile şi de a restitui poporului legea pe care el le-o dăduse prin Moise.

[20] Privind *Pugio fidei*. Cf. nota 3 (Secţiunea a VII-a).

[21] Talmud (însemnând disciplina) este o culegere de comentarii privind Biblia, a căror redactare definitivă datează din secolul al V-lea al erei noastre. Ea conţine două părţi: *Mischna* (a doua lege, *lex oralis*) şi *Ghemara (definitia)*.

Secțiunea a X-a

Simbolurile

642. – *Mărturia celor două Testamente în același timp.* – Pentru a le adeveri pe amândouă deodată, nu trebuie decât să vedem dacă profețiile celui dintâi se împlinesc în cel de-al doilea. Pentru a examina profețiile, trebuie să le înțelegem. Căci, a crede că ele nu au decât un sens, e sigur că Mesia n-ar fi venit niciodată; dar dacă au două sensuri, e sigur că el va fi venit în persoana lui Iisus Christos. Deci toată problema este că știm dacă ele au două sensuri.

Iată mărturiile că Scriptura are două sensuri, date de Iisus Christos și de apostoli:

1. Mărturia chiar prin Scriptură;
2. Mărturia prin rabini: Moise Maymon spune că aceasta are două fețe și că profeții n-au prevestit decât pe Iisus Christos;
3. Mărturia prin cabala[1];
4. Mărturia prin interpretările mistice pe care rabinii înșiși o dau Scripturii;
5. Mărturia prin principiile rabinilor care vorbesc despre două sensuri, două veniri, glorioasă sau umilă, ale lui Mesia, după meritul lor, despre faptul că

profeții n-au profetizat decât pe Mesia – legea nu este eternă, ea va fi schimbată prin Mesia – și atunci nimeni nu-și va aminti de Marea Roșie, iar evreii și gentilii vor fi amestecați;

6. [Mărturia prin cheia pe care Iisus Christos și apostolii ne-o oferea.]

*643. – Isaia, 51. Marea Roșie, imagine a Mântuirii. *Ut sciatis quod filius hominis habet potestatem remittendi pecata, tibi dico: Surge*[2]. Dumnezeu, dorind să arate că stă în puterea lui să dea naștere unui popor sfânt, umplându-l de o sfințenie invizibilă și de o slavă eternă, s-a manifestat prin lucruri vizibile. Cum natura este o imagine a harului, el a făcut pentru lucrurile naturii ceea ce trebuia să facă pentru cele ale harului, arătând că el putea crea invizibilul pentru că tot el a creat perfectul și vizibilul.

El a salvat deci acest popor din potop, l-a făcut să se nască din Avraam, l-a scos dintre dușmani și l-a așezat într-un pământ al tihnei.

Scopul lui Dumnezeu nu era doar să-l salveze de potop și să facă să se nască un întreg popor din Avraam pentru a-l duce în pământul făgăduinței.

Și chiar harul nu e decât simbolul slavei, el nu este un ultim scop. El a fost simbolizat prin lege și semnifică el însuși slava; dar ea îi este simbol, principiu sau cauză.

Viața obișnuită a oamenilor este asemenea cu aceea a sfinților. Ei își caută toți împlinirea și nu diferă decât prin obiectul prin care-și caută împlinirea; ei le spun dușmanilor celor care-i împiedică s-o

obţină etc. Dumnezeu şi-a arătat deci puterea în lucrurile invizibile prin puterea pe care a arătat-o asupra celor vizibile.

*644. – *Simboluri.* – Dumnezeu, dorind să creeze un popor sfânt, despărţit de restul popoarelor, eliberat de duşmani, pe care să-l aşeze într-un pământ al tihnei, a promis că o va face şi a prevestit prin profeţii săi timpul şi felul cum va veni. Şi totuşi, pentru a întări speranţa aleşilor săi, el le-a arătat, în toate timpurile, prin viziuni, asigurându-i neîncetat în privinţa puterii şi voinţei sale de a-i salva; căci, pentru crearea omului, Adam i-a fost martorul şi păstrătorul promisiunii Mântuitorului care trebuia să se nască din femeie, pe când oamenii erau încă atât de aproape de creaţie, că ei nu puteau uita creaţia şi căderea lor. Când cei care l-au văzut pe Adam n-au mai fost pe lume, Dumnezeu l-a trimis pe Noe şi l-a salvat, după ce a înecat tot pământul, printr-o minune care a demonstrat din plin puterea şi voinţa pe care o avea de a salva lumea şi de a face să se nască din Femeie pe cel pe care-l promisese. Acest miracol era de-ajuns pentru a întări speranţa oamenilor.

Amintirea potopului fiind atât de proaspătă printre oameni, pe când Noe mai trăia încă, Dumnezeu şi-a transmis promisiunile lui Avraam şi, pe când Sem mai trăia încă, Dumnezeu l-a trimis pe Moise etc.

*645. – *Simboluri.* – Dumnezeu, vrând să-i lipsească pe ai lui de bunurile pieritoare, pentru a dovedi că n-o făcea din neputinţă, a făcut poporul evreu.

*646. – Sinagoga n-ar fi pierit niciodată pentru că era un simbol, ci tocmai pentru că nu era decât simbolul, ea a fost aservită. Simbolul a durat până la revelarea adevărului, pentru ca Biserica să fie mereu vizibilă, fie ca o imagine a promisiunii, fie ca realizare.

647. – Legea era simbolică.

648. – Două greşeli: 1. A lua totul *ad litteram;* 2. A interpreta totul la mod spiritual.

649. – A vorbi împotriva unor simboluri exagerate.

*650. – Există simboluri clare şi convingătoare; dar există unele care par trase de păr şi care nu pot încredința decât pe cei care sunt deja convinşi. Acestea seamănă cu cele ale Apocalipticilor, cu deosebirea că pentru ei nu există nici unele indubitabile: nimic nu e mai fals decât intenția lor de a demonstra că simbolurile lor sunt la fel de bine fundamentate ca unele de ale noastre, deşi nici unul dintre ele nu pot fi atât de convingătoare ca unele de ale noastre. Forțele nu sunt deci egale. Şi nu trebuie pus semnul egalității între aceste lucruri şi nici confundate, pentru că ele doar par asemănătoare într-un punct, dar sunt diferite din atâtea alte puncte; revine luminilor divine meritul de a clarifica obscuritățile.

[Asemenea celor care vorbesc între ei un anumit limbaj necunoscut: cei care nu-l înțeleg, i-ar putea da sensuri greşite.]

651. – *Extravaganțele Apocalipticilor, a Preadamiților, Milenariştilor*[3] etc. – Cel care va dori să-şi

fundamenteze opiniile extravagante se va folosi de exemplul următor: s-a spus că „această generație nu va trece până când toate acestea nu se vor împlini". Cu privire la aceasta voi spune că după această generație va veni o altă generație şi aşa mai departe.

Se vorbeşte în *Paralipomene* (II) de Solomon şi despre rege ca despre două persoane diferite. Şi eu spun că erau două.

652. – *Simboluri speciale.* – Lege dublă. Duble table ale legii, templu dublu, dublă captivitate.

653. – Profeții profetizau prin simbolurile centurii, ale bărbii, dându-şi foc părului etc.

654. – Diferența între supă şi supeu.

În Dumnezeu cuvântul nu diferă de intenție, căci el este adevărat şi cuvântul nu diferă de realizare, căci el este puternic, nici mijloacele nu diferă de realizare căci el este înțelept. Bern., *ult. Sermo in Missus*[4].

Augustin, *de Civ. Dei,* V.10. Regula este generală: Dumnezeu poate totul, în afară de acele lucruri pe care, dacă ar putea să le facă, n-ar mai fi atotputernic, cum ar fi acela de a muri, de a se lăsa înşelat şi mințit etc.

Mai mulți evanghelişti pentru confirmarea adevărului: diferențele între ei sunt utile.

Euharistia după Cină: adevăr după simbol.

Ruina Ierusalimului: simbolul ruinei lumii, la patruzeci de ani după moartea lui Iisus. „Nu ştiu", ca om sau ca trimis. Marcu, 13, 32.

Iisus condamnat prin evrei şi păgâni.

Evreii şi păgânii simbolizați prin cei doi fii. Aug., *de Civ.*,20, 29.

655. – Cele şase vârste, cei şase părinți ai celor şase vârste, cele şase minuni la începutul celor şase vârste, cele şase răsărituri la începutul celor şase vârste.

656. – Adam *forma futuri*[5]. Şase zile pentru a-l crea pe unul, şase vârste pentru a-l crea pe celălalt: şase zile pe care Moise le socoteşte pentru crearea lui Adam nu sunt decât imaginea celor şase vârste pentru crearea lui Iisus Christos şi Biserică; Dacă Adam n-ar fi păcătuit, iar Iisus Christos n-ar fi venit, n-ar fi existat decât o singură alianță, o singură vârstă a oamenilor iar creația ar fi fost prezentată ca realizată într-un singur timp.

657. – *Simboluri* – Poporul evreu şi egiptean prezisese explicit prin cele două persoane întâlnite de Moise: Egipteanul bătând un evreu, Moise răzbunându-l prin uciderea egipteanului, pe când evreul se arăta ingrat.

658. – (20) – Simbolurile Evangheliei pentru starea unui suflet bolnav sunt trupurile bolnave; dar pentru că un singur trup nu este destul de bolnav pentru a exprima bine acest simbol, a fost nevoie de mai multe. Aşa au apărut surdul, mutul, orbul, paraliticul, Lazăr mort, îndrăcitul. Toate acestea se află într-un suflet bolnav.

*659. – *Simboluri* – Pentru a demonstra că Vechiul Testament nu este decât simbolic şi că profeții înțelegeau prin bunuri temporale altfel de bunuri:

În primul rând că ar fi nedemn de Dumnezeu.

În al doilea rând, discursurile lor exprimau foarte clar promisiunile unor bunuri temporale, dar susţineau în acelaşi timp că vorbele lor sunt obscure şi că sensul lor nu va putea fi pătruns. De unde se pare că sensul secret era altul decât cel pe care-l exprimau direct şi că, în consecinţă, ei vorbeau despre alte jertfe, despre un alt eliberator etc. Ei spuneau că nu vor fi înţeleşi decât la împlinirea timpurilor. *Ierem.*, 30, *ult.*

A treia dovadă este că discursurile lor se contrazic şi se anulează unul pe altul, în aşa fel încât dacă n-ar fi înţeles prin cuvintele lege şi jertfă altceva decât ceea ce spuse Moise, ar fi existat între ei o contradicţie evidentă şi grosolană. Deci ei înţelegeau altceva, contrazicându-se uneori chiar în acelaşi capitol.

Or, pentru a înţelege sensul unui autor...

660. – Defrânarea a devenit firească pentru noi, am putea spune că e a doua natură a noastră. Astfel, există două naturi în noi; una bună, cealaltă rea. Şi Dumnezeu unde se află? Acolo unde voi nu vă aflaţi şi unde regatul lui Dumnezeu este în voi. Rabinii.

661. – Căinţa, singura dintre toate tainele, a fost impusă evident evreilor prin Sfântul Ioan premergătorul; şi apoi celelalte taine, – pentru a indica fiecărui om ca şi lumii întregi că această poruncă trebuie respectată.

*662. – Evreii aplecaţi plăcerilor lumeşti nu înţelegeau nici măreţia şi nici umilinţa lui Mesia cel propovăduit de profeţii lor. Ei nu l-au cunoscut în

măreția lui vestită de profeții lor, când se spunea că Mesia va fi Dumnezeul lui David, fiu al său, pe când el stătea înaintea lui Avraam care l-a văzut; şi nu credeau că e atât de mare încât să fie etern; dar nu l-au cunoscut nici în umilința şi moartea sa. „Mesia, ziceau ei, este etern, iar acesta spune că el va muri". Ei l-au crezut deci nici etern, nici muritor; nu căutau în el decât o măreție pământeană.

663. – *Simbolic.* – Nimic nu seamănă atât de mult carității ca desfrânarea şi nimic nu-i este atât de potrivnic. Astfel, evreii, făcând multe daruri care le măguleau lăcomia erau foarte aproape de creştini, dar şi foarte diferiți. Prin acest mijloc însă, ei au cele două calități care le erau necesare pentru a se conforma lui Mesia căruia îi erau simbolul şi foarte potrivnici pentru a nu fi martori suspecți.

664. – *Simbolic.* – Dumnezeu s-a folosit de desfrânarea evreilor pentru a-i oferi un prilej lui Iisus Christos [care le-a adus leacul desfrânării lor].

*665. – Caritatea nu este un precept simbolic. A spune că Iisus Christos, care a venit pentru a îndepărta simbolurile şi a aşeza în loc adevărul, n-ar fi venit decât pentru a statornici simbolul carității, în locul realității de odinioară, este un lucru oribil.

Dacă lumina este beznă, ce este bezna?

*666. – Fascinație. *Somnum suum. Figura juhus mundi.*[6]

Euharistia. *Comedes panem tuum. Panem nostrum.*[7]

Inimici Dei terram lingent; păcătoşii ling pământul, adică iubesc plăcerile pământeşti.

Vechiul Testament conține simbolurile bucuriei viitoare, cel Nou conține mijloacele de a o realiza.

Simbolurile erau simboluri ale bucuriei; mijloacele, ale căinței; şi totuşi mielul pascal era mâncat cu lăptuci sălbatice, *cum amaritudinibus.*

Singularis sum ego dones transeam, Iisus Christos înainte de moartea sa era aproape singurul martir.

667. – *Simbolisme.* – Termenii spadă, scut. *Potentissime*[8].

668. – Nu ne îndepărtăm de Dumnezeu decât îndepărtându-ne de caritate.

Rugăciunile şi virtuțile noastre sunt urâte în fața lui Dumnezeu dacă nu sunt rugăciunile şi virtuțile lui Iisus Christos. Iar păcatele noastre nu vor fi niciodată obiectul milei, ci al justiției lui Dumnezeu, dacă nu sunt cele ale lui Iisus Christos. El şi-a asumat păcatele şi ne-a învoit să ne unim cu el. Căci virtuțile îi sunt proprii, iar păcatele străine: nouă virtuțile ne sunt străine şi păcatele ne sunt proprii.

Să schimbăm regula după care judecăm până acum ce e bine. Până acum ne conduceam după propria noastră voință, să ne conducem de acum înainte după voința lui Dumnezeu; tot ceea ce el vrea pentru noi e bun şi drept, tot ceea ce nu vrea este rău.

Tot ceea ce Dumnezeu nu vrea este interzis. Păcatele sunt interzise prin porunca generală a lui

Dumnezeu, care nu le îngăduie. Alte fapte, pe care nu le-a pus sub semnul interdicției totale, şi care din această pricină ni se par permise, nu sunt totuşi întotdeauna permise. Căci dacă Dumnezeu ne lipseşte de ceva şi, printr-un anumit eveniment care reprezintă manifestarea voinței lui Dumnezeu, se vede că Dumnezeu nu vrea ca noi să avem acel lucru, el nu ne este îngăduit cum nu ne este îngăduit păcatul, pentru că voința lui Dumnezeu este să nu-l făptuim nici pe unul, nici pe celălalt. Intre un păcat şi celălalt nu este decât o singură diferență: dacă pe unul Dumnezeu nu-l îngăduie niciodată, pe celălalt îl mai trece cu vederea din când în când. Dar dacă Dumnezeu nu voieşte, noi trebuie să-l privim ca pe un păcat; în absența voinței lui Dumnezeu, care singură înseamnă bunătate şi dreptate, totul devine nedrept şi rău.

669.– S-a schimbat simbolul din pricina slăbiciunii noastre;

*670. – *Simboluri.* Evreii au îmbătrânit gândind mereu la lucrurile lor lumeşti: Dumnezeu îl iubea pe părintele lor, Avraam, trupul lui şi neamul care a ieşit din el: din această iubire el i-a înmulțit şi i-a deosebit de toate celelalte popoare, neîngăduind ca ei să se amestece cu ele; pe când tânjeau ei în Egipt, el i-a scos arătându-le mari semne în favoarea lor; i-a hrănit cu mâna în deşert şi i-a aşezat într-un pământ mănos: le-a dat regi şi un templu bine clădit pentru ca ei să jertfească aici animale şi prin sângele acestora să se purifice, şi la urmă el trebuia să le

trimită pe Mesia care să-i facă stăpâni ai lumii şi a prezis timpul venirii lui.

Lumea a îmbătrânit în aceste păcate lumeşti, Iisus Christos a venit în timpul prezis, dar nu în slava în care era aşteptat; şi n-au crezut că era el. După moartea sa, Apostolul Pavel a venit să-i învețe pe oameni că toate aceste lucruri erau simboluri: că regatul lui Dumnezeu nu este în trup, ci în duh; că duşmanii oamenilor nu erau babilonienii, ci păcatele lor; că lui Dumnezeu nu-i plăceau templele făcute de mâna omului, ci acele temple din inima omului, curată şi smerită; că circumcizia era inutilă, dar că era nevoie de o circumcizie a inimii; că Moise nu le dăduse pâinea cerului etc.

Dar Dumnezeu nevoind să dezvăluie aceste lucruri poporului său pentru că nu erau demni de ele a voit totuşi să le propovăduiască pentru a fi crezute şi a prezis clar timpul şi s-a exprimat adesea limpede, dar mai mult în simboluri, pentru ca cei care iubesc simbolurile să se oprească la ele, iar cei care iubesc lucrurile simbolizate să le vadă în aceste simboluri.

Tot ceea ce nu se potriveşte carității este simbol.

Unicul scop al Scripturii este caritatea.

Tot ceea ce nu se potriveşte acestui unic scop nu este decât un simbol al lui. Căci nu există decât un singur scop, tot ceea ce nu vorbeşte despre el la un mod propriu este figurat.

Dumnezeu a diversificat astfel acest unic precept de caritate pentru a mulțumi curiozitatea celor

care caută diversitatea, prin acea diversitate care ne duce întotdeauna la perceptul unic necesar; căci numai un lucru e necesar, şi totuşi nouă ne place diversitatea; astfel Dumnezeu îi mulţumeşte pe toţi prin această diversitate care duce la unicul scop necesar.

Evreii au iubit atât de mult lucrurile figurate şi le-au aşteptat atât de mult că n-au mai recunoscut realitatea când s-a împlinit în timpul şi felul prezis.

Rabinii luau drept simboluri sânul Soţiei şi tot ceea ce nu reprezenta unicul scop care-l aveau, bunurile temporale. Şi creştinii iau Euharistia drept simbol al slavei spre care tind.

*671. – Evreii chemaţi să stăpânească popoare şi regi au fost sclavii păcatului, iar creştinii a căror vocaţie era să slujească şi să se supună sunt liberi.

*672. – *Pentru formalişti.* – Când Petru şi apostolii hotărâră abolirea circumciziei ceea ce era împotriva legii, ei nu-i consultară pe profeţi, ci voiau doar ca Duhul Sfânt să coboare peste cei necircumcişi.

Ei erau mai încredinţaţi că Dumnezeu îi va primi pe cei plini de Duh Sfânt şi nu neapărat pe cei care păzesc legea. Ei ştiau că sfârşitul legii era Duhul Sfânt şi pentru că-l puteau primi fără circumcizie au socotit că ea nu mai era necesară.

*673. – *Fac secundum exemplar quod tibi ostensum est in monte*[9].

Religia evreilor s-a constituit deci pe asemănarea cu adevărul lui Mesia; iar adevărul lui Mesia a

fost recunoscut de religia evreilor care reprezintă simbolul acestui adevăr.

La evrei, adevărul nu era decât simbolic, în cer el este descoperit.

În Biserică adevărul e acoperit şi recunoscut în raport cu simbolul.

Simbolul a fost făcut după modelul adevărului, iar adevărul a fost recunoscut după simbol.

Apostolul Pavel spune că unii oameni se feresc de căsătorii, şi el însuşi a vorbit despre acest lucru corintenilor, de parcă ar fi fost un laţ. Căci dacă un profet spusese una, iar Apostolul Pavel ar fi spus altceva, el ar fi fost acuzat.

674. – „Fă toate lucrurile după stăpânul care ţi-a fost arătat pe munte". Despre acestea Apostolul Pavel spune că evreii au vorbit despre lucrurile din ceruri.

*675. – Şi totuşi acest Testament făcut pentru a-i orbi pe unii şi a-i lumina pe alţii aşeza semnul adevărului chiar în cei pe care-i orbea, adevărul care trebuia cunoscut de alţii. Căci lucrurile vizibile pe care le primeau de la Dumnezeu erau atât de mari şi atât de dumnezeieşti încât se vedea bine că erau în puterea lui să le facă şi pe cele invizibile şi să le trimită un Mesia.

Căci natura este o imagine a harului, iar miracolele vizibile sunt imaginile celor invizibile. *Ut sciatis... tibi dico: Surge.* Isaia spune că Mântuirea va fi precum trecerea Mării Roşii.

Dumnezeu a arătat deci prin ieşirea din Egipt, din mare, în înfrângerea regilor duşmani, prin mană,

prin toată genealogia lui Avraam că stătea în puterea lui să salveze, să coboare pâinea din cer etc.; în aşa fel încât poporul duşman este simbolul şi reprezentarea aceluiaşi Mesia pe care ei nu-l cunosc etc.

El ne-a învățat, în sfârşit, că toate aceste lucruri nu erau decât simboluri şi ce înseamnă „cu adevărat liber“, „cu adevărat iudeu“, „cu adevărat circumcis“, adevărata pâine a cerului etc.

În aceste promisiuni, fiecare găseşte ceea ce are el în adâncul sufletului, bunuri temporale şi spirituale, pe Dumnezeu sau făpturile; cu deosebirea că cei care caută făpturile le vor găsi, dar pline de contradicții, cu porunca să nu le iubească, să nu-l iubească decât pe el, ceea ce este acelaşi lucru, dar pentru ei Mesia nu va veni; în schimb, cei care-l caută pe Dumnezeu îl găsesc fără nici o contradicție, cu porunca de a nu-l iubi decât pe el şi cu promisiunea venirii lui Mesia în timpul prezis pentru a le da bunurile pe care şi le doresc.

Astfel, evreii aveau miracole, aveau profeții şi le vedeau împlinindu-se; iar învățătura legii lor era să nu se închine şi să nu iubească decât un singur Dumnezeu, legea care a funcționat neîntrerupt. Aflând toate semnele unei religii adevărate, ea era chiar adevărată, dar trebuie să facem deosebire între învățătura evreilor şi legea evreilor. Or, învățătura evreilor nu era adevărată, în ciuda minunilor, a profeților şi a continuității, pentru că ea nu conținea acel punct care le poruncea să nu se închine şi să nu-l iubească decât pe Dumnezeu.

*676. – Vălul care acoperea aceste cărți pentru evrei le acoperă și pentru creștinii cei răi și pentru toți cei care nu se urăsc pe ei înșiși. Dar cât de capabil este să-l înțeleagă și să-l iubească pe Iisus Christos cel care se urăște cu adevărat pe sine!

677. – Simbol pentru absență și prezență, pentru plăcere și neplăcere. Cifru cu dublu sens: unul este clar și el spune că are un sens ascuns.

*678. – *Simboluri.* – Un portret poartă în el absența și prezența, plăcerea și neplăcerea. Realitatea exclude absența și neplăcerea.

Pentru a afla dacă legea și jertfele sunt realitate sau simbol, să vedem dacă profeții, vorbind despre aceste lucruri, își opresc privirea și gândul doar la vechiul legământ sau mai văd în ea și realitatea pe care o simbolizează. Căci într-un portret vedem lucrul simbolizat. Pentru aceasta, nu trebuie decât să cercetăm ce spun ei.

Când spun că ea va fi eternă vorbesc oare despre vechiul legământ despre care tot ei spun că se va schimba? Și la fel în privința jertfelor etc.?

Cifrul are două sensuri. Când surprindem o aserțiune importantă din care se desprinde un sens clar în care se spune totuși că sensul este voalat și nedeslușit și că el este ascuns în așa fel încât vedem expresia fără să o vedem și o înțelegem fără s-o înțelegem de fapt; ce ar trebui să cred deci dacă nu că este un cifru cu dublu sens, cu atât mai mult cu cât găsim în ea contradicții manifeste dacă o analizăm în sens literal. Profeții au spus clar că Israelul

va fi întotdeauna iubit de Dumnezeu şi că legea va fi eternă, dar că sensul acestora nu va fi înțeles, el fiind ascuns.

Cât de mult ar trebui să-i respectăm pe cei care ne desluşesc acest cifru şi ne învață să-i cunoaştem sensul ascuns; în special când principiile pe care le desprind sunt fireşti şi limpezi! Acest lucru l-au făcut Iisus Christos şi Apostolii. Ei au ridicat pecetea şi au rupt vălul dezvăluind-o în duh. Ei ne-au învățat că duşmanii oamenilor sunt patimile lor; că Mântuitorul va fi unul spiritual, iar domnia lui una spirituală; că vor fi două veniri; una umilă, pentru a-l micşora pe cel trufaş, cealaltă va fi în slavă pentru a-l ridica pe cel umil; că Iisus Christos va fi om şi Dumnezeu.

679. – *Simboluri.* – Iisus Christos le-a deschis mintea pentru a înțelege Scripturile.

Acestea sunt două mari descoperiri: 1. Toate lucrurile se vor prezenta în simboluri: *vere Israelitae, vere liberi,* adevărata pâine a cerului; 2. Un Dumnezeu umilit până la urcarea pe Cruce; a trebuit ca Iisus să sufere pentru a-şi dobândi toată slava: „să învingă moartea prin moarte". Două veniri.

*680. – *Simboluri.* – De îndată ce taina a fost dezvăluită, este imposibil să n-o înțelegem. Să citim Vechiul Testament din acest punct de vedere şi să vedem dacă jertfele erau adevărate, dacă înrudirea cu Avraam era adevărata cauză a iubirii lui Dumnezeu, dacă pământul făgăduit era cu adevărat acel pământ al tihnei? Nu; deci toate sunt simboluri. Să

se vadă toate praznicele statornicite, toate poruncile care nu privesc caritatea şi se va vedea că toate sunt simboluri.

Toate aceste jertfe şi praznice erau ori simboluri, ori prostii, ori lucrurile țînteau clar prea sus pentru a le considera doar nişte prostii.

Să aflăm dacă profeții se opreau la Vechiul Testament sau vedeau în el şi alte lucruri.

681. – *Simbolisme.* – Cheia cifrului: *Veri adoratores.*[10] – *Ecce agnus Dei qui tollit peccata mundi*[11].

682. – *Is.*, 1, 21. Schimbarea binelui în rău şi răzbunarea lui Dumnezeu, 10, 1; 26, 20; 28, 1. – Minunile: *Is.,* 33, 9, 19; 40, 17; 41, 26; 43, 13; *Is.*, 44, 20–24; 54,8; 63, 12–17; 16, 17.

Ierem., 2, 35; 4, 22–24; 5, 4, 29-31; 6, 16.

Ierem., 11, 21; 15, 12; 17, 9. *Pravum est cor omnium et incrustabile; quis cognoscet illud*[12]? Adică, cine-i va cunoaşte răutatea? Căci se ştie deja că este păcătoasă. *Ego Dominus* etc. – 17, 17; *Faciam domui huic*[13] etc. – Angajare în sacramentele exterioare. – 22: *Quia non sum locutus*[14] etc. Esențialul nu este jertfa exterioară. 11, 13: *Secundum numerum*[15] etc. Mulțimea învățăturilor, 23, 15–17.

*683. – *Simboluri.* – Litera ucide: totul se prezintă în simboluri. Iată cifrul pe care ni-l desluşeşte Apostolul Pavel: trebuia ca Christos să sufere. Un Dumnezeu umilit. Circumcizia inimii, adevăratul post, adevărata jertfă, adevăratul templu. Profeții au arătat că totul trebuia să fie spiritual.

Nu carnea pieritoare, ci aceea care nu se trece niciodată. „Veți fi cu adevărat liberi.“ Deci cealaltă libertate nu este decât un simbol al libertății.

„Eu sunt adevărata pâine a cerului.“

*684. – *Contradicție.* – Nu se poate alcătui o adevărată fizionomie decât punând de acord toate contradicțiile şi nu e de ajuns să urmăm un şir de calități armonioase fără să armonizăm şi contrariile. Pentru a înțelege sensul unui autor trebuie puse de acord toate pasajele contradictorii.

Astfel, pentru a înțelege Scriptura, trebuie să existe un sens în care toate pasajele contradictorii să se acorde. Nu e de-ajuns să existe un sens care să convină mai multor pasaje armonizate, ci de a avea unul în care să se armonizeze toate pasajele contradictorii.

Orice autor are un sens în care toate pasajele contradictorii se acordă, altfel nimic nu are sens. Nu se poate spune acest lucru despre Scriptură şi profeți; spusele lor aveau cu siguranță un sens foarte adânc. Trebuie să găsim un sens în care să se acorde toate contradicțiile.

Adevăratul sens nu este cel al evreilor; numai în Iisus Christos se armonizează toate contradicțiile. Evreii n-au ştiut să pună de acord sfârşitul regalității şi al principatului, prezis de Ozea prin profeția lui Iacob.

Dacă luăm legea, jertfele şi regatul drept realitățiii nu putem pune de acord toate pasajele. Este deci absolut obligatoriu ca ele să reprezinte simboluri.

N-am putea pune de acord pasajele aceluiaşi autor, nici ale aceleiaşi cărţi şi uneori nici ale unui capitol, ceea ce arată evident care era sensul autorului; aşa cum spune Iezechil, 20, că lumea va trăi în porunca lui Dumnezeu şi nu va trăi în ea.

*685.– *Simboluri* – Dacă legea şi jertfele sunt adevărul, ar trebui ca ele să-i placă lui Dumnezeu şi nu să-i displacă. Dacă sunt simboluri, ele plac şi displac în acelaşi timp. S-a spus că legea se va schimba, că jertfa se va schimba, că vor rămâne fără lege, fără căpetenie, fără jertfe; că se va face un nou legământ, că legea va fi reînnoită, că preceptele pe care le-au primit nu sunt bune, că jertfele lor sunt oribile şi că Dumnezeu nu le-a cerut.

S-a spus dimpotrivă, că legea va dura veşnic, că legământul va fi etern, că jertfa va fi eternă, că sceptrul nu va ieşi niciodată dintre ei, că el nu poate ieşi până la venirea regelui cel veşnic?

Toate aceste pasaje marchează ele oare o realitate? Nu. Să fie oare atunci simboluri? Nu: ele reprezintă ori realitatea, ori simbolul. Dar primele, excluzând realitatea, sunt toate simboluri: deci ele nu sunt o realitate, ci un simbol.

Agnus occisus est ab origine mundi[16]. Judecător sacrificator.

686. – *Contrarietăţii.*– Sceptrul până la Mesia – fără rege, fără căpetenii.

Legea eternă – schimbată.

Legământul veşnic – noul legământ.

Legi bune – precepte rele. Iezechil.

*687. – *Simboluri.* – Când cuvântul lui Dumnezeu, care este adevărat, este fals în litera lui, el este adevărat în spirit. *Sede a dextris meis*[17], fals literalmente, deci adevărat în spirit.

În aceste pasaje se vorbeşte despre Dumnezeu ca despre oameni, ceea ce nu înseamnă alt lucru decât că intenția pe care o au oamenii, aşezându-se în dreapta, ar putea s-o aibă şi Dumnezeu: este deci semnul unei intenții a lui Dumnezeu nu a felului său de a proceda.

Astfel, când spune: „Dumnezeu a primit mireasma arderilor voastre şi vă va da în schimb un pământ mănos"; adică aceaşi intenție pe care ar avea-o un om care, plăcându-i miresmele voastre, v-ar da drept recompensă un pământ mănos; Dumnezeu ar avea aceeaşi intenție față de voi, pentru că voi aveți aceeaşi intenție față de el, ca un om căruia i se aduc miresme. Astfel, *iratus est,* „Dumnezeu gelos" etc. Lucrarea lui Dumnezeu fiind inexprimabilă, ea nu poate fi spusă altfel, iar Biserica se mai foloseşte şi astăzi de această modalitate: *Quia confortavit seras*[18].

Nu ne este îngăduit să atribuim Scripturii sensurile pe care ea nu le-a revelat. Astfel, spunem că *mem*-ul[19] închis al lui Isaia semnifică cifra 600, dar acest lucru nu ne-a fost revelat. S-a putut spune că acel *tsad* final şi acele *he deficientes* ar însemna mistere. Nu ne este îngăduit s-o spunem şi mai puțin că este asemenea pietrei filosofale. Dar noi spunem

că sensul literal nu este cel adevărat, deoarece chiar profeții au spus-o.

688. – Eu nu spun că *mem* este misterios.

689. – Moise (*Deut.*, 30) promite că Dumnezeu le va circumcide inimile pentru a-i face capabili să-l iubească.

*690. – După un cuvânt al lui David sau al lui Moise, precum că „Dumnezeu le va circumcide inimile“, putem să le judecăm spiritul. Chiar dacă tot restul discursului lor ar fi echivoc, dacă-ar fi filosofic sau creştin, un cuvânt de o asemenea natură precum cel de sus determină totul, tot aşa cum un cuvânt al lui Epictet determină tot restul în sens contrar; până la cuvântul acela durează ambiguitatea, dar nu şi după el.

*691. – Două persoane spun anecdote, una spune din cele cu dublu sens cuprins în cabală, cealaltă din cele neavând decât un sens; cineva care nu le cunoaşte taina, auzindu-le vorbind astfel, le-ar judeca pe amândouă la fel. Dar dacă, după aceea, în restul discursului, o persoană spune lucruri angelice, iar cealaltă lucruri plate şi comune, cel care ascultă va pricepe că una vorbeşte tainic, iar cealaltă nu: una demonstrează că este incapabilă să vorbească de fleacuri şi capabilă să înțeleagă o taină, cealaltă că este incapabilă să înțeleagă o taină, ci doar să îndruge baliverne.

Vechiul Testament este un cifru.

*692. – Sunt unii care văd bine că nu Dumnezeu le este duşman, ci desfrânarea care-i îndepărtează de

la Dumnezeu; că binele nu se află decât în Dumnezeu şi nu într-un pământ mănos. Cei care cred că binele oamenilor se află în trup, iar răul în ceea ce-l îndepărtează de la plăcerile simţurilor, să se îmbete şi să moară în ele; dar cei care-l caută pe Dumnezeu din toată inima lor şi care nu au alt necaz decât lipsa vederii lui şi altă dorinţă decât să-l poarte în ei, duşmani fiindu-le doar cei care-i îndepărtează de Dumnezeu, să se supere doar când se văd înconjuraţi de asemenea duşmani şi să se aline –, le voi anunţa vestea cea bună: le voi arăta că există un eliberator pentru ei şi am să-l arăt lor; şi le voi arăta că există un Dumnezeu pentru ei; iar ceilalţi nu-l vor vedea. Le voi arăta pe Mesia cel promis care-i va elibera de duşmani; dar el a venit pentru a-i elibera de nedreptate, nu de duşmani.

Când David propovăduieşte că Mesia îşi va elibera poporul de duşmani, am putea crede la modul lumesc că ar fi vorba de egipteni, şi atunci nu voi putea să dovedesc decât că profeţia s-a împlinit. Dar putem crede că de fapt vorbea de nedreptăţi, egiptenii nefiindu-le duşmani, cum doar nedreptăţile le pot fi. Cuvântul acesta *duşman* este deci echivoc. Dar dacă spune în alt loc, aşa cum o face, că îşi va elibera poporul de păcate, cum ar fi în Isaia sau la alţi profeţi, echivocul este înlăturat, sensul dublu al cuvântului duşman se reduce la sensul simplu de nedreptate. Căci dacă se gândea la păcate, acestea puteau fi numite duşmani, dar dacă se gândea la duşmani, el n-ar fi putut să-i numească nedreptăţi.

Or, Moise, David sau Isaia folosesc toţi acelaşi termen. Cine va afirma atunci că acesta nu are acelaşi sens, şi că la David sensul care înseamnă evident nedreptăţi când vorbeşte de duşmani nu este acelaşi ca la Moise când vorbeşte de duşmani? *Daniel,* 9, se roagă pentru eliberarea poporului său din captivitatea duşmanilor; dar el se gândea la păcate şi pentru a o dovedi el povesteşte că Gabriel îl vestise că rugăciunea lui fusese ascultată şi că nu aveau să treacă mai mult de şaptezeci de săptămâni până când poporul va fi eliberat de nedreptăţi, păcatul lor anulat, iar eliberatorul, Sfântul Sfinţilor, va aduce dreptatea *eternă*, nu pe cea legală, ci una eternă.

Note

[1] *Cabala*, din ebraicul Kabbala (tradiție), doctrină secretă pe care anumiți evrei pretind că o dețin direct de la Moise și că ea a fost redactată și definitivată în secolul al II-lea după Christos.

[2] „Ci ca să știți că Fiul omului are pe pământ putere ca să ierte păcatele, îți zic ție: Scoală-te!" (*Marcu*, 2, 10.)

[3] Apocaliptici sunt cei care-și bazează prezicerile pe Apocalipsă; preadamiții pretind că oamenii au existat și înaintea lui Adam; milenariștii sunt cei care, bizuindu-se pe un pasaj din *Facere,* spun că sfârșitul lumii se va produce la o mie de ani de la nașterea lui Iisus Christos.

[4] Textul corect este *Missus* și nu *Missam*, căci nu e vorba de o predică a sfântului Bernard, ci de un pasaj din sfântul Luca în care *Missus* (trimis) este aplicat îngerului Gabriel.

[5] „Chipul celui ce era să vină." (*Epistola Sfântului Pavel către Romani*, 5, 14.)

[6] „Somnul lor." (*Psalmul* 75.) „Chipul acestei lumi" (*Epist. Sf. Ap. Pavel către Corinteni*, 8, 31.)

[7] „Vei mânca pâinea mea, pâinea noastră" (*Deut.*, 8, 9.)

[8] Explicațiile acestui fragment reies clar din fragmentul cu nr. 760.

[9] „Și vezi să le faci pe toate după chipul care ți s-a arătat ție în munte." (*Ieșirea*, 25, 40.)

[10] „Adevărații închinători." (*Ioan*, 4, 29.)

[11] „Iată Mielul lui Dumnezeu cel ce ridică păcatul lumii." (*Ioan*, 1, 29.)

[12] „Inima este mai adâncă decât orşice şi plină de nenorocire. Cine poate să-i dea de fund? Eu, Domnul“ (*Ieremia*, 17, 9–10.)

[13] „Mă voi purta cu acest templu închinat numelui meu...“ (*Ieremia*, 7, 14.)

[14] „Căci eu n-am rânduit nimic părinților noştri...“ (*Ieremia*, 7, 22.)

[15] „Căci după numărul cetăților tale erau zeii tăi, o, Iuda...“ (*Ieremia*, 11, 13.)

[16] „Mielul a fost înjunghiat de la întemeierea lumii“ (*Apocalipsa*, 13, 8.)

[17] „Aşază-te de-a dreapta mea.“ (*Psalmul* 119.)

[18] „(Laudă pe Domnul tău, Ierusalime), căci el a întărit zăvoarele porților tale.“ (*Psalmul* 147)

[19] „Aluzie la anumite particularități ale alfabetului sau, mai degrabă, al scrierii ebraice: sunt litere care se scriu în două feluri, închise sau deschise, cum ar fi *mem*; ori în manuscrisele lui Isaia există un *mem* închis şi unul deschis, ceea ce-i schimbă valoarea numerică.“ (B.)

Secțiunea a XI-a

Profețiile

*693. – Văzând iubirea și ticăloșia omului, privind universul mut și pe om fără lumină, lăsat în voia lui, rătăcit în acest colț al universului, fără să știe cine l-a așezat aici, ce ar trebui să facă, ce va deveni după moarte, incapabil de orice cunoaștere, m-am îngrozit, ca și cum, adormit, ar fi fost adus într-o insulă pustie și înspăimântătoare și s-ar fi trezit fără să știe unde se află și fără nici un mijloc de scăpare. Și mă mir cum nu se arată disperat de o astfel de stare atât de netrebnică. Văd anumite persoane în jurul meu, într-o asemenea condiție, îi întreb dacă ei știu mai mult decât mine și-mi spun că nu; asemenea persoane nevrednice privesc în jurul lor și, văzând câteva lucruri plăcute, se dedau lor, se afundă în ele. În ceea ce mă privește, eu n-am putut să le îndrăgesc și, considerând că nu sunt decât aparențe, că există dincolo de ele un lucru pe care eu nu-l văd, am căutat urma lăsată de Dumnezeu.

Am văzut atâtea religii potrivnice și, plecând de aici, toate false, cu excepția uneia singure. Fiecare vrea să fie crezută prin propria-i autoritate și-i ame-

ninţă pe cei ce se îndoiesc. Dar eu nu-i cred. Fiecare poate spune ce vrea, fiecare se poate crede profet. Dar văd religia creştină şi profeţiile ei şi pe acestea nu le poate împlini oricine.

*694. ...Şi ceea ce încununează totul este acea profeţie despre care nu se poate spune că este întâmplătoare.

Cel care nu are decât opt zile de trăit n-ar crede cu nici un chip că nu este vorba de o lovitură a sorţii... Or, dacă patimile nu ne-ar stăpâni, opt zile sau o sută de ani ar însemna acelaşi lucru.

695. – Marele Pan a murit[1].

696. – *Susceperunt verbum cum omni aviditate, scrutantes Scripturas, si ita se Haberent*.[2]

697. – *Prodita lege – Impleta cerne. – Implenda collige.*[3]

698. – Profeţiile nu sunt înţelese decât atunci când se împlinesc; astfel dovezile celor care se retrag, în discreţie şi tăcere etc., nu sunt valabile decât pentru cei care ştiu şi cred.

Iosif atât de interiorizat într-o lege atât de exterioară.

Căinţele exterioare duc spre interioritate, aşa cum umilinţele predispun la smerenie. Astfel...

699. – Sinagoga a existat înaintea Bisericii; evreii, înaintea creştinilor. Profeţii i-au vestit pe creştini: Sfântul Ioan, Iisus Christos.

700. – Ce frumos lucru este să vezi cu ochii credinţei istoria lui Irod şi a lui Cezar.

*701. – Zelul evreilor față de regele şi templul lor (Josephus şi Filon Iudeul ad Caium). A mai existat oare un alt popor atât de zelos? Era necesar să fie stăpânit de un asemenea zel[4].

Iisus Christos propovăduia despre timpul şi starea lumii...ducelui i se va lua gloria şi cea de a patra monarhie. E un mare dar această lumină călăuzitoare în întuneric.

Cât de frumos e să vezi cu ochii credinței, pe Darius şi Cirus, pe Alexandru, pe romani, pe Pompei şi Irod acționând, fără să ştie, pentru gloria Evangheliei[5].

702. – Zelul poporului evreu pentru legea lui a sporit mai ales de când n-au mai avut profeți.

703. – Atât timp cât au existat profeții pentru a menține legea, poporul a fost nepăsător, dar, de când nu mai sunt profeții zelul a sporit.

704. – Diavolul a tulburat credința evreilor înainte de venirea lui Iisus Christos, cel care ar fi putut să-i salveze, dar nu şi după aceea. Poporul evreu batjocorit de păgâni; poporul creştin persecutat.

705. – *Mărturie* – Profeții împlinite; cele care l-au precedat pe Iisus şi cele care l-au urmat.

*706. – Cea mai autentică mărturie în favoarea lui Iisus Christos sunt profețiile. Dumnezeu s-a arătat aici cel mai darnic, căci evenimentul care le-a încununat este acea minune care durează de la întemeierea Biserici până-n zilele noastre. Astfel, Dumnezeu a dat harul profeților timp de şaisprezece ani, iar timp de patru sute de ani după aceea, el a răspândit aceste

profeții, o dată cu evreii care le cunoşteau, în toate colțurile lumii. Iată ce a însemnat pregătirea naşterii lui Iisus Christos a cărui Evanghelie trebuia primită de lumea întreagă; nu numai că au fost necesare profețiile pentru a o face credibilă, dar mai era nevoie ca aceste profeții să străbată lumea, pentru ca toată lumea s-o primească.

707. – Dar nu a fost de ajuns ca profețiile să existe: orice loc trebuie să se umple de ele şi orice timp să le păstreze. Şi pentru a nu lua această potrivire drept o întâmplare, lucrul acesta trebuia prevestit.

Întru slava lui Mesia, aceste mărturii l-au însoțit, i-au fost uneltele pregătite de Dumnezeu.

708. – *Profeții.* – Timpul prezis prin starea poporului evreu, prin starea poporului păgân, prin starea templului, prin numărul anilor.

*709. – Este un curaj să propovăduieşti aceleaşi lucruri în atâtea feluri: trebuia ca cele patru monarhii, idolatre sau păgâne, sfârşitul domniei lui Iuda şi cele şaptezeci de săptămâni să se întâmple în acelaşi timp şi înainte ca cel de-al doilea templu să fie distrus.

*710. – *Profeții* – Dacă un singur om ar fi alcătuit o carte de preziceri despre Iisus Christos, ca timp şi modalitate, iar Iisus Christos ar fi venit conform profețiilor acestuia, şi tot ar fi fost vorba de o infinită forță.

Dar aici sunt mai mulți. Este un şir de oameni care timp de patru mii de ani, în mod constant, inva-

riabil, se succed, prezicând acelaşi eveniment. Un popor întreg îl anunță, supraviețuind patru mii de ani, pentru a alcătui un corp de mărturii ale dreptății lor de care nu puteau să se lepede nici prin amenințări, nici prin persecuțiile la care erau supuşi; ceea ce ni se pare a fi un lucru extraordinar.

711. – *Preziceri ale unor lucruri deosebite.*– Ei erau străini în Egipt, fără nici o avere, nici în țara aceea, nici în altă parte [nu aveau nici un fel de stăpânire regească, ea avea să le vină mult după aceea, nici acel consiliu de zece judecători, numit de ei *sinedriu,* instituit mai târziu de Moise, şi care avea să dureze până în vremea lui Iisus Christos: Toate erau atât de departe de starea lor de atunci pe cât putea să fie Iacob care, murind şi binecuvântându-şi cei doisprezece copii, i-a încredințat că ei sunt stăpânii unui întins ținut şi i-a prevestit lui Iuda că regii care vor domni într-o zi vor fi din rasa lui, iar ceilalți vor fi supuşii lor şi chiar Mesia, pe care toate noroadele îl aşteptau, se va naşte tot din el, iar puterea regească nu-i va fi luată lui Iuda; guvernatorii şi judecătorii vor fi tot din rasa lui până când Mesia cel aşteptat se va naşte în familia lui.]

Acelaşi Iacob, împărțind acest pământ viitor, ca şi cum i-ar fi fost stăpân, i-a dat lui Iosif o parte mai mare decât celorlalți: „Îți dau o parte mai mare decât celorlalți frați ai tăi". Şi binecuvântându-şi cei doi fii, pe Manase şi pe Efraim, pe care îi adusese Iosif, pe cel mai mare, Manase, în dreapta, iar pe tânărul

Efraim în stânga, el şi-a pus braţele în cruce aşezând dreapta pe capul lui Efraim şi stânga pe cel al lui Manase; iar când Iosif i-a spus că-l prefera pe Efraim, Iacob i-a răspuns cu o admirabilă fermitate: „Ştiu, fiul meu, ştiu bine; dar Efraim va creşte cu totul altfel decât Manase“. (Ceea ce a fost absolut adevărat şi a fost atât de bogat, încât ambele descendenţe care alcătuiau regatul se chemau în mod obişnuit după numele lui Efraim.)

Acelaşi Iosif, murind, le ceru fiilor să-i poarte oasele cu ei, când se vor îndrepta spre acel pământ în care nu vor ajunge decât după două sute de ani.

Moise, care a scris despre aceste lucruri înainte ca ele să se întâmple, a împărţit el însuşi pământurile celor două familii ca şi cum el ar fi fost stăpânul [şi a declarat că Dumnezeu va naşte din rasa lor un profet căruia el îi este doar un simbol şi le-a prezis exact tot ceea ce avea să li se întâmple pe pământul în care aveau să intre după moartea lui, victoriile pe care le vor obţine prin Dumnezeu, nerecunoştinţa lor faţă de Dumnezeu, pedeapsa pe care o vor primi şi tot restul întâmplărilor prin care vor trece. El le-a dat judecători care să arbitreze între ei şi le-a dat în scris toate formele de guvernare, oraşele de refugiu pe care le vor construi şi...]

712. – Profeţiile amestecate cu lucruri comune şi cu cele despre Mesia, pentru ca profeţiile despre Mesia să nu rămână fără dovezi, iar prezicerile obişnuite să nu rămână fără roade.

713. – *Captivitatea evreilor fără întoarcere. Ierem.* 11, 11: „Iată că voi aduce peste ei o nenorocire de care nu vor putea să scape".

Simboluri – Isaia, 5: „Prietenul meu avea o vie pe o coastă mănoasă. El a săpat-o, a curățat-o de pietre şi a sădit-o cu viță de bun soi. Clădit-a în mijlocul ei un turn, săpat-a aşijderea şi teasc. Şi nădăjduia să facă struguri şi a făcut lăuruscă. Deci voi preface-o în pustietate. Nu va mai fi nici tăiată, nici săpată şi vor năpădi-o spinii şi bălăriile. Şi voi porunci şi norilor să nu-şi mai reverse ploaia peste ea. Dar via Domnului Savaot este neamul lui Israel, iar oamenii din Iuda sunt sădirea lui cea dragă. A nădăjduit că acesta să fie un popor fără păcate, dar iată-l plin de sânge."

Isaia, 8, 13–17: „Ci numai pe Savaot socotiți-l sfânt: de el să vă temeți şi de el să vă înfricoşați.

Şi va fi pentru voi templul sfânt, dar şi piatră de încercare şi stâncă de poticnire pentru cele două case ale lui Israel, cursă şi laț pentru locuitorii Ierusalimului. Şi mulți se vor poticni, vor cădea şi se vor sfărâma, vor fi prinşi în cursă şi vor fi duşi în robie! Lega-voi această descoperire a Domnului şi voi pecetlui această învățătură, pentru ucenicii mei. Şi voi aştepta pe Domnul care îşi ascunde fața sa de la casa lui Iacob şi voi nădăjdui în el."

Isaia, 29, 9: „Stați încremeniți şi înmărmuriți, fiți orbi şi orbi rămâneți! Îmbătați-vă, dar nu de vin; clătinați-vă încoace şi încolo, dar nu de băutură! Căci Dumnezeu a turnat peste voi un duh de toropeală. El

a închis ochii voştri, profeții, şi capetele voastre, văzătorii, le-a acoperit cu un val (*Daniel*, 12: „Cei răi nu-l vor auzi, dar cei învățați îl vor auzi“. *Ozea*, ultimul capitol, ultimul verset, după binecuvântările temporale, spune: „Cine este înțelept să priceapă acestea“ etc.) – Cine este înțelegător să ia aminte! Căci drepte sunt căile Domnului! Şi cei drepți umblă pe ele, iar cei nelegiuiți se poticnesc şi cad. – Şi viziunile tuturor profeților vor fi pentru voi ca o carte pecetluită care dată fiind unui învățat care s-o poată citi, acesta va răspunde: Nu pot s-o citesc, căci este pecetluită, iar dacă o voi da celor care nu ştiu să citească, aceştia vor spune; nu cunosc literele.

Iar Domnul mi-a spus: pentru că acest popor mă slăveşte numai din vârful buzelor, dar inima lor e departe de mine (iată motivul şi cauza; dacă l-ar slăvi pe Dumnezeu din toată inima, ei i-ar înțelege pe profeți), şi nu m-au slujit decât pe căile omeneşti: iată motivul pentru care voi adăuga la toate acestea, un fulger miraculos şi o mare şi înfricoşătoare minune, înțelepciunea înțelepților va pieri, iar înțelegerea lor va fi întunecată.

Profeții. Mărturii ale Divinității. – *Isaia,* 41: „Să se apropie şi să ne spună ce va fi! Dar mai întâi ce a fost mai înainte şi cum a fost, aceasta să ne spuneți, ca să iscodim cu de-amănuntul şi apoi să iscodim şi viitorul pe care-l proorociți şi vom vedea ce este. Vestiți cele ce vor fi în vremea de apoi, ca să ne încredințăm că sunteți Dumnezei! Haidem! Bine sau rău: faceți ca să privim şi să ne minunăm de voi.

Dar iată că lucrarea voastră e nimic şi nimic sunteţi şi voi şi vrednic de urgie este cel ce vă alege! ... Cine ni l-a prorocit şi cine ni l-a făcut cunoscut mai dinainte ca să putem zice: „A avut dreptate!“ Dar nimeni nu l-a vestit, nimeni n-a grăit, nici n-a auzit cuvintele voastre.“

Isaia, 42; „Eu sunt Domnul şi acesta este numele meu. Nu voi da nimănui slava mea şi nici chipurilor cioplite cinstirea mea. Cele prorocite altădată s-au plinit şi altele nouă vi le mai vestesc: Înainte să le odrăslească vi le dau de ştire.“ Cântaţi Domnului cântare nouă, cântaţi din strune laudele până la marginile pământului!

„Să vină poporul cel orb care are totuşi ochi şi cel surd care are totuşi urechi! Neamurile toate laolaltă să se adune şi să se strângă popoarele! Care dintre ele poate să ne vestească asemenea lucruri şi să ne spună vechile prorocii? Să-şi aducă martorii şi să dovedească, să audă toţi, şi să zică: Adevărat! Voi sunteţi martorii mei – zice Domnul – şi sluga pe care am ales-o ca să ştiţi, şi să mă credeţi şi să pricepeţi că eu sunt: înainte de mine n-a fost Dumnezeu şi nici după mine nu va fi.

Eu sunt cel ce a vestit mântuirea şi a dus-o şi a propovăduit-o şi nu sunt străin de voi. Voi sunteţi martorii mei“, – zice Domnul. „Pentru voi, voi trimite prăpăd împotriva Babilonului şi pe caldei îi voi pune pe toţi să fugă în corăbiile de care erau atât de mândri. Nu vă mai aduceţi aminte de lucrurile de altădată şi nu mai luaţi aminte la ceea ce a fost!“

Iată că eu voi face un lucru nou care acum înmugurește; nu-l vedeți voi oare? Croi-voi în pustie cale, în loc deșert izvoare de apă.

Acest popor pe care l-am zidit pentru mine ca să povestească falnicele mele fapte.

„Eu sunt cel care iartă păcatele tale și nu-și mai aduce aminte de fărădelegile tale.

Adu-mi aminte și să ne judecăm între noi: înșiră una câte una îndreptările tale ca să te dezvinovățești! Străbunul tău dintâi a păcătuit și urmașii tăi și-au călcat credința față de mine."

Isaia, 44: „Eu sunt cel dintâi și cel de pe urmă, zice Domnul și nu este alt Dumnezeu afară de mine! Cine este ca mine? Acela să vină încoace și să strige și s-o dea pe față și să se măsoare cu mine! Cine a vestit dintru începutul începutului cele viitoare? Și cele ce stau să se întâmple cine poate să ni le povestească?

Nu vă temeți, nici vă spăimântați! N-am arătat eu odinioară și n-am prevestit când v-am luat pe voi de martori."

Prezicerea lui Cirus. – Isaia: „Pentru sluga mea Iacob și pentru Israel, alesul meu, te-am chemat pe nume și am făcut de cinste numele tău, fără ca tu să mă cunoști."

Isaia, 45, 21: „Vorbiți dar pe față, țineți sfat între voi! Cine a vestit acestea de mai înainte? Cine, din vremuri vechi, le-a făcut cunoscute? Oare nu eu Domnul și nici un alt Dumnezeu, afară de mine?

Dumnezeu drept şi izbăvitor nu este altul decât mine!"

Isaia, 46: „Aduceți-vă aminte de cele care au fost în zilele străvechi, căci eu sunt Dumnezeu şi nimeni altul. Eu sunt Dumnezeul cel tare şi nimeni altul. De la început eu vestesc sfârşitul şi de mai înainte ceea ce are să se întâmple. Şi zic: Planul meu se va adeveri şi toată voia mea face-voi faptă."

Isaia, 42: „Cele prorocite altădată s-au împlinit şi altele mai nouă vă vestesc; înainte ca să odrăslească, vi le dau de ştire.

Isaia, 48, 3: „Vestit-am din vremuri străvechi cele ce erau să se întâmple; din gura mea au ieşit şi vi le-am dat de ştire; dintr-o dată le-am făcut şi ele gata au fost; pentru că eu ştiu că tu eşti tare ca un drug de fier şi gâtul îți este de aramă. Iată de ce am vrut să ți le prezic înainte ca ele să se întâmple, şi ți le-am dat de veste ca să nu zici: Idolul meu l-a făcut, chipurile mele de piatră şi de fier le-a poruncit."

Ele sunt zămislite azi şi nu de altădată şi mai înainte de ziua aceasta tu n-ai auzit nimic despre ele ca să nu zici: „Iată, eu nu ştiu!" Nu, tu n-ai auzit şi nici n-ai ştiut, fiindcă pe atunci urechea ta nu era deschisă; căci eu ştiu cât eşti de necredincios şi că numele tău este: „fără credință din pântecele maicii".

Lepădarea de evrei şi convertirea păgânilor. – Isaia, 65: „Căutat am fost de cei ce nu întrebau de mine; găsit-am fost de cei ce nu mă căutau. Şi am zis: Iată-mă, aici la un neam care nu caută numele meu! Tins-am mâinile mele în toată vremea către un

popor răzvrătit care mergea pe căile rele, după socotințele sale. Un popor care întărâta de-a pururi fața mea, jertfind în grădini și în foișoarele pardosite cu cărămizi arzând miresme. Eu am zidit pământul și eu am făcut oamenii de pe el. Mâinile mele au întins cerurile și toată oștirea stelelor eu am orânduit-o. Am înălțat mâinile mele peste un popor necredincios care-și urmează patimile și merge pe calea cea rea prin fărădelegile pe care le făptuiește sub ochii mei și care se întrec în a jertfi idolilor etc. Acestea ca fumul vor pieri de mâna mea etc. Voi aduna fărădelegile voastre și fărădelegile părinților voștri laolaltă“ – zice Domnul – și le voi da răsplată după faptele lor și cu măsură plină.

Așa grăit-a Domnul: Din iubire către robii mei, nu voi pierde pe toți, ca atunci când găsești must într-un bob de strugure și zic: „Nu-l smulge, căci el este binecuvântarea și speranța rodului. Astfel, îi voi lua de mână pe Iacob și pe Iuda pentru a-i face stăpâni peste munții mei pe care aleșii mei și slujitorii mei îi vor moșteni, precum câmpiile roditoare și mustind de bogății, dar îi voi nimici pe toți ceilalți pentru că l-ați părăsit pe Domnul Dumnezeul vostru și ați slujit idolilor străini. V-am chemat și nu mi-ați răspuns: am vorbit și n-ați auzit și ați ales lucruri care nu mi-au plăcut. Și iată de ce spune Domnul: „Iată slugile mele vor mânca, iar vouă vă va fi foame; ei vor bea și voi veți fi însetați, ei se vor bucura, iar voi vă veți rușina! Și veți lăsa aleșilor mei numele vostru ca vorbă de blestem. Dar slujitorii mei vor

purta alt nume. Cine se va binecuvânta pe pământ binecuvântându-se întru Dumnezeul adevărului şi cel ce se va jura pe pământ se va jura pe Dumnezeul cel adevărat, căci nenorocirile din alte vremi vor fi uitate şi ascunse de ochii mei, căci iată: voi croi noi ceruri şi un nou pământ, iar lucrurile trecute vor fi uitate şi nu vor mai stărui în mintea voastră niciodată.

Ci se vor bucura şi se vor veseli de ceea ce voi face acum, căci iată voi întemeia Ierusalimul spre bucurie şi poporul meu spre desfătare.

Şi înainte de a mă chema pe mine, le voi răspunde şi înainte de a grăi, eu îi voi auzi. Lupul va paşte la un loc cu mielul, leul va mânca paie cu boul, iar şarpele cu ţărână se va hrăni, nici o pagubă şi nici o stricăciune nu vor căşuna în tot muntele meu cel sfânt", – zice Domnul.

Isaia, 56, 3: Aşa zice Domnul: „Păziţi pravila şi faceţi fapte bune, fiindcă în curând va veni mântuirea mea şi dreptatea mea se va descoperi.

Fericit este omul care face acestea şi ţine la ele; păzeşte ziua Sâmbetei, să nu fie pângărită şi îşi fereşte mâna lui ca să nu facă nici o faptă rea.

Şi să nu zică cel de alt neam care s-a alăturat de Domnul: „Osebi-mă-va Domnul de poporul său! Şi famenul să nu zică: „Iată eu sunt copac uscat!

Căci aşa zice Domnul: „Famenilor care vor cinsti sâmbetele mele şi vor alege ceea ce-mi este plăcut mie şi vor stărui în legământul meu.

Le voi da casa mea şi înlăuntrul meu un loc şi un nume mai de preț decât feciori şi fete, căci le voi da nume veşnic şi fără pieire.

Isaia, 59, 9: „Pentru aceasta, judecata stă departe de noi şi dreptatea nu ajunge până la noi. Noi aşteptăm lumina, dar iată întunericul; raza zilei, dar umblăm în beznă.

Mormăim toți ca urşii, guruim ca porumbița, aşteptăm dreapta hotărâre, dar nu este; aşteptăm mântuirea, dar ea este departe de noi.

Isaia, 66, 18: „Dar eu cunosc faptele şi scopurile lor şi voi veni ca să adun toate neamurile şi toate limbile. Ele vor veni şi vor vedea slava mea.

Şi le voi da un semn şi pe unii din cei scăpați cu viață îi voi trimite către popoarele din Tarsis, Put, Lut, Mesec, Ros Tubai, Iavan către ținuturile cele mai îndepărtate care nu au auzit de numele meu şi n-au văzut slava mea. Şi ei vor vesti între popoare slava mea. Şi din toate neamurile, vor aduce pe frații noştri prinos Domnului."

Ieremia, 7, 12–14: *Lepădarea de Templu:* „Duceți-vă în locaşul meu din Silo, unde altădată sălăşluise numele meu şi vedeți ce i-am făcut din pricina răutății poporului meu Israel!

Şi acum fiindcă ați săvârşit aceste fapte – zice Domnul – când cu râvnă v-am grăit mereu şi nu m-ați ascultat am strigat la voi şi nu m-ați auzit."

Mă voi purta cu acest templu închinat numelui meu în care voi v-ați pus nădejdea şi cu locul pe care l-am dăruit vouă şi străbunilor voştri, aşa cum

m-am purtat cu Silo. (Căci îl voi dărâma şi templul meu voi face în altă parte.)

Şi vă voi arunca din faţa mea precum am aruncat pe toţi fraţii voştri, pe tot neamul lui Efraim. (Lepădat fără întoarcere.) Nu vă rugaţi deci pentru acest popor.

Ieremia, 7, 22: „Căci n-am rânduit nimic părinţilor voştri şi nici nu le-am poruncit nimic pentru arderea de tot şi pentru jertfă când i-am scos din ţara Egiptului; ci iată le-am poruncit atunci: Ascultaţi de glasul meu şi eu vă voi fi Dumnezeu, iar voi îmi veţi fi mie popor şi umblaţi în toate căile pe care eu vă voi porunci, ca să vă fie bine. (Dar numai după ce vor fi sacrificat viţelul de aur, mă voi osteni să întorc în bine un obicei rău.)

Ieremia, 7, 4: „Nu vă puneţi nădejdea în cei care rostesc cuvinte înşelătoare: Templul Domnului! Templul Domnului! Aici este Templul Domnului!"

714. – Evreii, martori ai lui Dumnezeu. *Is.*, 43, 9; 44, 8.

Profeţii împlinite. – III *Regi,* 13, 2. – IV *Regi,* 23, 16. *Iosua,* 6, 26, – III *Regi,* 16, 34. – *Deut.*, 23.

Malahie, 1, 11. Lepădarea de jertfa evreilor şi de jertfa păgânilor (chiar în afara Ierusalimului) şi în toate locurile.

Moise a prevestit convertirea păgânilor înainte de a muri, 32, 21 şi lepădarea de evrei.

Moise a prezis ceea ce se va întâmpla fiecărui trib.

Profeţii. – „Numele vostru va fi blestemat pentru aleşii mei şi le voi da un alt nume."

„Înăspriți inima lor“ dar cum? Măgulindu-le desfrânarea şi dându-le speranța de a o împlini.

715. – *Profeții – Amos* şi *Zaharia:* L-au vândut pe cel drept şi de aceea nu vor mai fi niciodată chemați. – Iisus Christos trădat.

Nu-şi vor mai aduce aminte de Egipt; a se vedea *Is.*, 43, 16, 17, 18, 19; *Ierem.*, 23, 6, 7.

Profeții. – Evreii vor fi risipiți pretutindeni: *Is.*, 27, 6. – Noua lege. *Ierem.*, 31, 32.

Malahie, *Grotius;* – Al doilea templu glorios. Venirea lui Iisus Christos. Ageu, 2, 7, 8, 9, 10.

Convertirea păgânilor, Ioil, 2, 28. *Ozeea,* 2, 24. *Deut.*, 32, 21; *Mal.* 1, 2.

716. – *Ozeea,* 3. – *Is.*, 42, 48, 54, 60, 61, ultimul verset: „Le-am prevestit de multă vreme pentru ca ei să afle că eu sunt“; Jaddus către Alexandru.

717. – [*Profeții.* – Jurământul lui David va avea în veci urmaşi *Ieremia.*]

718. – Domnia veşnică a rasei lui David; II Cronici, prin toate profețiile şi prin jurământ. Şi împlinirea nu a fost vremelnică; *Ierem.* 23, 20.

719. – Ne-am putea gândi, de exemplu, că, dacă profeții au prezis că sceptrul nu va ieşi din familia lui Iuda până la regele cel veşnic, ei vorbeau ca să linguşească poporul şi că profețiile lor erau false pentru Irod. Dar pentru a arăta că sensul lor nu este acesta şi că ei ştiau, dimpotrivă, că acest regat temporal avea să înceteze, ei spuneau că vor rămâne fără rege, fără căpetenii, şi asta zile numărate. (*Ozeea,* 3, 4).

*720. – *Non habemus regem nisi Caesarem.* Deci Iisus Christos era Mesia pentru că împăratul lor era un străin şi nu mai voiau un altul.

721. – Nu avem alt împărat în afară de Cesar.

722. – Daniel, 2: „Taina pe care vrea să o afle împăratul nu i-o pot dezvălui nici înțelepții, nici vracii, nici vrăjitorii, nici cititorii în stele. Există un Dumnezeu în cer care poate s-o facă şi care ți-a revelat în vis lucruri care se vor întâmpla în vârstele de mai târziu. (Visul acesta îl ținea în inima lui.)

Iar mie, mi s-a descoperit taina aceasta nu prin înțelepciunea care ar fi în mine mai mult ca în oricare dintre cei vii, ci pentru cuvântul ca să fie dezvăluită împăratului tâlcuirea şi să poți cunoaşte cugetele inimii tale.

Tu, împărate, ai avut o vedenie şi ai văzut o statuie. Această statuie nemăsurat de mare, cu strălucirea ei neobişnuită stătea înaintea ta şi chipul ei era înspăimântător: capul era de aur, pieptul şi brațele erau de argint, pântecele şi şoldurile erau de aramă; pulpele de fier, iar picioarele parte de fier şi parte de lut. Şi pe când tu te uitai, iată că o piatră desprinsă, nu de mână, lovi statuia peste picioarele de fier şi de lut şi se sfărâmară.

Şi fură sfărâmate în acelaşi timp fierul, lutul, arama, argintul şi aurul şi se făcură ca pleava vara în arie şi vântul le mătură fără să mai găsească urma lor, iar piatra care le-a lovit a crescut munte înalt care a umplut pământul întreg. Iată care a fost visul, iar tâlcuirea o voi spune acum în fața împăratului:

Tu, împărate, Împărat al împăraților, căruia Dumnezeul cerului i-a dat împărăția, puterea, tăria şi slava.

În a cărui stăpânire a dat întreaga lume locuită, oameni, fiare, câmpurile şi păsările cerului, tu eşti capul de aur.

Şi după tine se va ridica o împărăție mai mică decât a ta apoi o a treia împărăție de aramă care va stăpâni peste tot pământul.

Apoi o a patra împărăție care va fi tare ca fierul şi după cum fierul sfărâmă şi zdrobeşte totul, întocmai ca fierul care sfărâmă în bucăți le va sfărâma şi le va preface în pulbere.

Iar picioarele pe care le-ai văzut şi degetele, unele de lut de olar şi altele de fier, înseamnă că împărăția va fi împărțită şi va fi tare ca fierul, după cum tu ai văzut fier amestecat cu lut. Iar degetele de la picioare, unele de fier altele de lut, însemnează că împărăția va fi parte tare, parte sfărâmicioasă.

Apoi că ai văzut fierul amestecat cu lutul însemnează că, în pofida amestecării înrudirilor, nu vor putea avea nici o temeinicie, după cum fierul nu se poate amesteca la un loc cu lutul.

Iar în zilele acestor împărați, Dumnezeul cerului va ridica o veşnică împărăție care nu va fi nimicită în veci şi care împărăție nu va fi trecută la alt popor. Şi ea va sfărâma şi va nimici pe toate celelalte împărății şi numai ea va rămâne în veci. Fiindcă tu ai văzut că o piatră s-a desprins din munte, nu de mână omenească, şi a zdrobit fierul, arama, lutul,

argintul şi aurul: marele Dumnezeu a descoperit împăratului ceea ce va fi în viitor: visul este adevărat şi tâlcuirea lui neîndoielnică!

Nabucodonosor căzu cu faţa la pământ etc."

Daniel, 8: „Şi ţapul crescu foarte şi când era în culmea puterii lui, cornul cel mare se sfărâmă şi crescură în locul lui alte patru coarne înspre cele patru vânturi ale cerului.

Şi dintr-unul dintre ele, ieşi un corn care din mic ce era crescu afară din cale spre miazăzi, spre răsărit şi către ţara cea mândră.

Şi el se făcu mare până ce ajunse la oastea cerului şi doborî la pământ o parte de oştire şi de stele pe care le călca în picioare.

Şi ajunse tot crescând până la voievodul oştirii, încât îi răpi jertfa de fiecare zi şi pângări locul templului său.

Şi când eu, Daniel, am văzut vedenia şi m-am străduit să o înţeleg, văzui dintr-o dată pe cineva care stătea înaintea mea şi avea chip de om. Atunci am auzit o voce de om deasupra fluviului Ulai, voce care striga şi spunea; « Gavrile, tâlcuieşte celui de acolo vedenia », şi el a venit în locul în care eram eu şi pe când se apropia, m-am spăimântat şi am căzut cu faţa la pământ.

Berbecul pe care l-ai văzut că avea două coarne însemnează împăraţii Mediei şi Persiei.

Iar ţapul este împăratul Greciei şi cornul cel mare care este între ochi pe fruntea lui este împăratul cel dintâi.

Apoi, după ce a fost sfărâmat, patru coarne au crescut în locul lui, asta înseamnează că împărații se vor ridica dintr-un singur popor, însă fără să aibă puterea lui. Iar la sfârşitul împărăției lor, când se va covârşi măsura păcatelor, se va ridica un împărat cu un chip semeț şi isteț în uneltiri. Şi va fi puternic prin puterea lui, dar nu prin puterea lui, – şi va fi pricină de înfricoşat prăpăd şi în orice lucru va izbuti şi va prăbuşi pe cei puternici şi pe norodul sfinților.

Din pricina istețimii lui, va izbuti înşelăciunea în mâna lui şi se va semeți în inima lui şi în vreme de pace va doborî pe mulți. Şi se va ridica împotriva voievodului voievozilor, dar va fi doborât la pământ şi nu de mână de om.

Daniel, 9, 20: „Şi în vreme ce grăiam şi mă rugam şi mărturiseam păcatul meu şi păcatul poporului meu Izrael şi cădeam cu ruga mea fierbinte înaintea Domnului Dumnezeului meu, pentru sfânt muntele Dumnezeului meu. Iată un om, Gavriil, pe care l-am văzut în vedenia mea cea de la început, în zbor grăbit se apropie de mine pe la vremea jertfei de seară.

Şi a venit şi mi-a grăit aşa: « Daniile, chiar acum am sosit ca să-ți deschid mintea.

Când tu ai început să te rogi, porunca mi-a fost dată şi eu am venit să-ți aduc veste, fiindcă tu eşti un om iubit de Dumnezeu. Ia aminte la poruncă şi înțelege vedenia!

Şaptezeci de săptămâni sunt hotărâte pentru poporul tău şi pentru cetatea ta cea sfântă până

fărădelegea lui va ajunge la culme şi păcatul va covârşi măsura şi se va ispăşi fărădelegea, se va adeveri şi se va unge Sfântul Sfinților. (După care poporul tău nu va mai fi poporul tău, nici această cetate sfântă. Timpul mâniei va trece, iar anii de pace vor veni pentru totdeauna.)

Să ştii deci şi să înțelegi că, de la ieşirea poruncii pentru zidirea din nou a Ierusalimului şi până la Cel Uns – voievodul – sunt şapte săptămâni şi şaizeci şi două de săptămâni; şi vor fi din nou piețele şi zidul cel din afară, în vremi de strâmtoare. (Evreii sunt obişnuiți să împartă numerele şi să-l pună pe cel mai mic primul; acest şapte şi şaizeci şi doi fac 69, din acestea, 70 reprezintă şaptezecimea, adică cei şapte ani despre care se va vorbi mai târziu).

Iar după cele şaizeci şi două de săptămâni, cel Uns va pieri fără să se găsească în el vreo vină, iar poporul unui principe va veni şi va dărâma cetatea şi templul. Şi sfârşitul cetății va veni prin potopul mâniei lui Dumnezeu şi până la capăt va fi război; prăpădul cel hotărât.

Atunci se va încheia un legământ cu mulți într-o săptămână, iar la mijlocul săpămânii va începe jertfa şi prinosul şi în templu va sălăşlui urâciunea pustiirii până când pedeapsa nimicirii cea hotărâtă se va vărsa peste locul pustiirii. »“

Daniel, 11: „Şi acum îți voi descoperi adevărul: Iată că se vor mai ridica (după Cirus, sub care se întâmpla acestea) încă trei împărați din Persia (Cambus, Smerdis, Darius), iar al patrulea, care va veni

după aceea (Xerxes) va fi cel mai bogat şi mai puternic şi va ridica toate popoarele împotriva Greciei.

Şi va ieşi la iveală un împărat viteaz (Alexandru) şi va stăpâni peste o împărăție puternică şi va face numai ceea ce i se va părea bun. Iar când va fi în culmea puterii sale, împărăția sa se va prăbuşi şi se va împărți după cele patru vânturi ale cerului fără ca să rămână urmaşilor săi (cum spusese la 6, 6; 8, 8) şi nu va mai fi împărăția peste care el a domnit, fiindcă împărăția lui va fi sfâşiată şi se va împărți la alții decât urmaşii săi (cei patru împărați succesori).

Şi cel dintre cuceritorii lui care va stăpâni peste miazăzi (Egipt, Ptolemeu, fiul lui Lagus) va deveni puternic; dar unul din voievozii lui va fi mai puternic decât el şi va domni, iar împărăția lui va fi o împărăție puternică (Seleucus, regele Siriei). Appianus ne spune că a fost cel mai puternic dintre succesorii lui Alexandru.

Şi după trecere de ani, se vor uni fiica împăratului de la miazăzi (Berenice), fiica lui Ptolemeu Filadelful (fiul celuilalt Ptolemeu) se vor duce la împăratul de la miazănoapte, regele Aquitaniei, (Antiohus al II-lea, rege al Siriei şi Asiei, nepotul lui Seleucus Lagidas), ca să aducă pacea, însă puterea brațului nu va dăinui şi nici brațul său nu va dăinui, ci ea va fi dată morții împreună cu cei din jurul ei, cu copii şi soțul ei. (Berenice şi fiul ei vor fi ucişi de Seleucus Callinius.)

Apoi una dintre odraslele ieşite din neamul ei se va ridica în locul ei şi va porni un război împotriva

oştirii potrivnice (Ptolemeus Evergetul, născut din acelaşi tată ca Berenice) şi va intra în cetatea împăratului de la miazănoapte şi se va purta aşa cum va socoti cu cale şi va fi puternic.

Chiar şi dumnezeii lor, împreună cu chipurile lor turnate, cu odoarele de aur şi argint, vor fi duşi în robia Egiptului şi el va fi ani de-a rândul mai puternic decât împăratul de la miazănoapte.

El va năvăli în împărăţia împăratului de la miazănoapte, apoi se va întoarce în ţara sa.

Şi feciorul lui va începe războiul şi va strânge o mare oaste (Seleucus, Ceranus, Antiohus Magnus) şi va năvăli peste el şi îl va potopi şi îl va cotropi şi când va face al doilea război va pătrunde până în cetatea lui. Atunci împăratul de la miazăzi va fi foarte amărât şi se va război cu el, adică cu împăratul de la miazănoapte (Ptolemeus Filipator împotriva lui Antiohus Magnus, la Rafia). Şi el va ridica o mare oştire, iar oştirea va cădea în mâna aceluia. Şi oştirea va fi nimicită şi inima lui va fi trufaşă (acest Ptolemeus va profana Templul: Josephus); zeci de mii va doborî la pământ, dar nu va fi mai puternic. Căci regele de la miazănoapte (Antiohus Magnus) se va întoarce cu o oştire şi mai puternică decât cea dintâi şi după un răstimp de câţva ani va da năvală peste el cu o mare oştire şi cu numeroasă călărime. Şi în vremea aceea mulţi se vor ridica împotriva regelui de la miazăzi (tânărul Ptolemeus Epifanes) şi chiar oameni silnici din poporul său se vor ridica pentru ca să se plinească vedenia, dar se vor poticni. (Cei

care părăsiseră religia pentru a-i face pe plac Everghetului când acesta își trimisese trupele la Scopas, căci Antiohus cuceri Scopas și-i învinse.) Iar împăratul de la miazănoapte va veni și va ridica un val de pământ și va cuprinde cetatea, iar oștirea de ajutor a împăratului de la miazănoapte nu va putea să țină piept și cetele de oștire ale sale vor fugi și nu va fi nici un chip de stat împotrivă. Cel care va porni împotriva lui va face după placul său și nimeni nu i se va putea împotrivi, și se va opri în țara cea mândră (Israel) și totul va fi în mâna lui. Și își va îndrepta privirea să ia în stăpânire întreaga lui împărăție (Egiptul disprețuind tinerețea lui Epifanes, spune Iustin) Și va face cu el o învoială și-i va da de soție pe o fiică a sa (Cleopatra) ca să aducă pieirea țării (aceasta să-și trădeze soțul, dar Appianus spune că între timp Antiohus care se arătase neîncrezător în puterea lui de a deveni stăpânul Egiptului, prin forță, din pricina protecției romane, încercă să-l dobândească prin viclenie. Voise s-o corupă, dar ea nu se supuse intenției lui), dar aceasta nu se va întâmpla și nu va duce la izbândă. Și își va întoarce privirea spre țările de pe coastă și va cuprinde multe, dar un căpitan de oștire (Scipio Africanul) va șterge ocara (Antiohus Magnus, îi jignise pe romani în calitatea lor de aliați) și înșeptit îi va plăti ocara pricinuită de el. Se va întoarce cu fața spre întăriturile țării, dar se va poticni și va cădea și va pieri (de mâna alor săi).

Şi în locul lui va veni unul (Seleucos Philipator sau Soter, fiul lui Antiohus Magnus, un tiran), care va trimite un strângător de dări prin mândreţea împărăţiei şi în câtăva vreme va fi doborât, dar nu prin mânie, nici prin război.

Şi în locul lui va veni un om dispreţuit care nici nu se gândea la vrednicia împărătească şi va veni paşnic şi prin uneltiri va ajunge stăpân pe împărăţie.

Şi oştirile de ajutor vor da înapoi dinaintea lui şi vor fi sfărâmate, aşijderea şi principiile legământului.

Şi după împrietenirea cu el se va sluji de vicleşug şi va porni şi va fi stăpân cu puţin popor.

Şi pe neaşteptate va năvăli în cele mai bogate ţinuturi ale ţării şi va face ceea ce n-au făcut părinţii şi strămoşii lui: el va împărţi cu risipă pradă şi jaf şi bogăţie şi va urzi planuri împotriva ţărilor întărite, însă numai pentru o vreme.

723. – *Profeţii.* – Cele şaptezeci de săptămâni ale lui Daniel sunt neclare în privinţa începutului, din pricina cuvintelor cuprinse în profeţii şi de asemenea în privinţa sfârşitului, din cauza divergenţelor cronologiilor, dar orice diferenţă nu se întinde pe mai mult de două sute de ani.

724. *Preziceri.* – În a patra monarhie, înainte de distrugerea celui de-al doilea templu, înainte ca stăpânirea evreilor să se prăbuşească, în a şaptezecea săptămână a lui Daniel, în timpul celui de-al doilea templu, păgânii vor fi iniţiaţi şi aduşi spre cunoaşterea Dumnezeului adorat de evrei; când cei care-l iubesc

vor fi eliberați de duşmanii lor şi plini de teamă şi iubire pentru el.

Şi s-a întâmplat ca în a patra monarhie, înainte de distrugerea celui de-al doilea templu etc., păgânii cu miile se închinară lui Dumnezeu, ducând o viață angelică; fetele îşi închinau virginitatea şi viața lor lui Dumnezeu; bărbații renunțau la toate plăcerile: Platon n-a reuşit să convingă o mână de oameni aleşi şi atât de învățați, dar o forță secretă a convins o sută de milioane de oameni ignoranți prin virtutea câtorva cuvinte.

Cei bogați se lepădau de bunurile lor, copiii îşi părăseau casele îndestulate ale părinților pentru a înfrunta austeritatea deşertului etc. (a se vedea Philon Iudeul). Ce să însemne toate acestea? Aceste lucruri au fost prezise cu mult timp înainte. De două mii de ani, nici un păgân nu se închinase Dumnezeului evreilor, dar în timpul prezis, o mulțime de păgâni începură să-l adore pe acest Dumnezeu unic. Templele sunt distruse, regi se supun crucii: Ce să însemne toate acestea? Spiritul lui Dumnezeu umpluse pământul.

Nici un păgân de la Moise la Iisus Christos, chiar după informațiile rabinilor. Mulțimea păgânilor după Iisus Christos crede în cărțile lui Moise, îi cercetează esența şi spiritul şi nu respinge decât ceea ce i se pare inutil.

725. – *Profețiile*. – Convertirea egiptenilor (*Isaia*, 19); un altar în Egipt închinat adevăratului Dumnezeu.

726. – *Profețiile*. – În Egipt, *Pugio Fidei*, pag. 659, *Talmudul* : Exista o tradiție între noi: când Mesia va sosi, casa Domnului destinată să răspândească învățătura lui va fi plină de murdării, iar înțelepciunea scribilor va fi tulburată și abătută; cei care se vor teme de păcat vor fi alungați din mijlocul poporului și tratați de nebuni și smintiți.

Isaia, 49: „Ascultați la mine, ostroavelor, luați aminte, popoare depărtate! Domnul m-a chemat de la nașterea mea, din pântecele maicii mele, mi-a spus pe nume: Făcut-a din gura mea sabie ascuțită; ascunsu-m-a în umbra mâinii sale. Făcut-a din mine săgeată ascuțită și în tolba sa m-a așezat deoparte.

Și mi-a zis: Tu ești sluga mea, Israil, întru care eu mă voi proslăvi. Dar eu cugetam: În deșert m-am trudit și în zadar pentru nimic mi-am prăpădit puterea mea; căci, într-adevăr partea cuvenită mie este la domnul și răsplata mea la Dumnezeul meu! Și acum Domnul cel care din pântecele maicii mele m-a urzit ca să-i slujesc lui și să întorc pe Iacob către el și să strâng la un loc pe Israel – căci așa am fost eu cinstit în ochii Domnului și Dumnezeul meu fost-a puterea mea.

Și-a mai zis: Este puțin lucru să fii sluga mea, ca să aduci la un loc semințiile lui Iacob și să întorci pe cei ce au scăpat dintre ai lui Israel; de aceea te voi face lumina popoarelor, ca să aduci mântuirea mea până la marginile pământului!

Așa grăiește Răscumpărătorul și sfântul lui Israel către cel disprețuit, către urâciunea neamurilor

şi sluga tiranilor: Împărații vor vedea şi se vor ridica, voievozii se vor închina pentru Domnul cel credincios şi pentru Sfântul lui Israel cel care te-a ales!"

Aşa grăieşte Domnul: În vremea milostivirii te voi asculta şi în vremea mântuirii te voi ocroti. Făcutu-te-am şi te-am hotărât Legământ al poporului ca să pui rânduială în țară şi să dai fiecăruia moştenirile nimicite.

Ca să ziceți celor robiți: Ieşiți! şi celor care sunt la întuneric: Veniți la lumină! Ca să pască de-a lungul tuturor drumurilor şi toate culmile pleşuve să fie păşunea lor!

Să nu le fie nici foame, nici sete, soarele şi vântul cel arzător să nu-i atingă, fiindcă cel care se va milostivi de el va fi călăuza lor care-i va îndrepta spre izvoarele de apă.

Voi preface toți munții în drumuri şi căile mele vor fi bine rânduite.

Iată că unii vin din ținuturi depărtate de la miazănoapte, de la apus, iar alții din țara siniților.

Tresăltați ceruri de bucurie şi tu, Pământule, veseleştete, bucură-te! Munților, chiuiți de veselie fiindcă Domnul a mângâiat pe poporul său şi de obijduiții săi s-a milostivit.

„Sionul zicea: Domnul m-a părăsit şi stăpânul meu m-a uitat!

Oare femeia uită de pruncul ei şi de rodul sânului ei nu are milă? Chiar când el îl va uita, eu pe tine nu te voi uita.

Iată te-am însemnat în palmele mele; zidurile tale sunt de-a pururea înaintea ochilor mei!

Copii tăi aleargă grabnic către tine, pe când cei ce te-au dărâmat şi pustiit fug departe de tine.

Ridică ochii tăi de jur-împrejur şi vezi: toți se adună, toți vin la tine. Viu sunt eu, zice Domnul! Tu te vei îmbrăca întru ei ca într-un veşmânt de podoabă şi ca o mireasă te vei încinge cu ei!

Căci locurile tale părăginite şi dărâmăturile tale şi toată țara ta pustie fi-va prea îngustă pentru locuitorii tăi, iar toți pustiitorii tăi vor fi departe.

Ba încă vor grăi la urechile tale copiii tăi, ai celei ce nu mai aveai copii: Ținutul este prea strâmt pentru mine; fă-mi loc să stau şi eu!

Atunci tu vei cugeta în inima ta: Cine mi-a născut pe aceştia? Pierdusem copiii mei şi eram stearpă, dusă în robie şi izgonită; dar pe aceştia cine i-a crescut? Iată că rămăsesem singură! Dar aceştia de unde vin?"

Aşa zice Domnul Dumnezeu: Iată, voi ridica mâna mea către neamuri şi către noroade, voi înălța steagul meu. Ele vor aduce pe feciorii tăi în sân şi pe fiicele tale pe umeri le vor purta.

Împărații vor fi epitropii tăi şi principesele doicile tale, fețele la pământ ți se vor închina şi vor linge pulberea de pe picioarele tale. Atunci tu vei şti că eu sunt Domnul care nu face de ocară pe cei ce nădăjduiesc în el!

Oare poți celui viteaz să-i iei prada sau celui puternic să-i smulgi din mână pe cei robiți?

„Da!“ zice Domnul. Chiar robii celui viteaz i se vor lua şi prada celui puternic smulsă îi va fi, căci eu mă voi război cu potrivnicii şi pe fiii tăi eu îi voi elibera! Atunci toată făptura va şti că eu sunt Domnul Mântuitorul tău răscumpărătorul tău, viteazul lui Iacob.

Aşa zice Domnul: Unde este cartea de despărțenie a mamei voastre prin care eu am alungat-o? Sau care este datornicul meu, căruia eu v-am vândut pe voi? Că, iată pentru fărădelegile voastre ați fost vânduți şi pentru păcatele voastre am alungat pe mama voastră.

Pentru ce când veneam nu găseam pe nimeni şi când strigam nimeni nu răspundea, oare mâna mea este prea scurtă ca să vă pot mântui sau n-am destulă putere ca să vă pot izbăvi?

Eu îmbrac cerul cu zăbranic şi-l acopăr cu veşmânt de jale.

Domnul Dumnezeul meu mi-a dat mie limbă de ucenic ca să ştiu să grăiesc celor deznădăjduiți. În fiecare dimineață, el deşteaptă urechea mea ca să ascult ca un ucenic.

Domnul Dumnezeul meu mi-a deschis mie urechi şi eu nu m-am împotrivit şi nici n-am dat înapoi.

Spatele meu l-am dat drept bătăii şi obrazul meu spre pălmuire şi fața mea n-am ferit-o de ocara scuipărilor.

Apărătorul meu este aproape. Cine vrea să se năpustească asupra mea? Să ne măsurăm împreună! Cine este potrivnicul meu? Să se apropie de mine!

Iată, Domnul Dumnezeu îmi vine într-ajutor! Cine mă va osândi? Iată ca un veşmânt vechi toţi se vor prăpădi şi molia îi va mânca!

Care din voi se teme de Domnul să asculte de glasul slugii sale! Cel care umblă în întuneric şi este fără de lumină să nădăjduiască în numele Domnului şi să se bizuie pe Dumnezeul lui!

Voi toţi care aprindeţi focul şi pregătiţi săgeţi arzătoare, aruncaţi-vă în văpaia focului vostru şi în săgeţile pe care le-aţi aprins! Pe patul durerii vă veţi culca.

Ascultaţi voi care umblaţi după dreptate, voi care căutaţi pe Domnul! Priviţi la stânca din care aţi fost tăiaţi şi la pietrăria din care aţi fost croiţi.

Priviţi pe Avraam, străbunul vostru, şi pe Sara cea care în dureri v-a născut, căci pe el singur l-am chemat, l-am binecuvântat şi l-am înmulţit.

Ia aminte la mine, poporul meu şi voi obştea mea, fiţi cu urechea la mine, căci de la mine va ieşi învăţătura şi legea mea voi statornici-o lumină popoarelor.

Amos, 8: „Profetul a făcut numărătoarea păcatelor lui Israel zicând că Dumnezeu a jurat să se răzbune:

„Iar în ziua aceea – zice Domnul Dumnezeu, – voi face să apună soarele în miezul zilei şi voi întuneca pământul în ziua mare; preface-voi praznicile voastre şi cântecele voastre toate în tânguire!

Pe toate coapsele voi aşterne sac şi pleşuve vor fi toate capetele! Voi înteţi jelania ca pentru cel

unul născut care a murit, şi sfârşitul va fi o zi de deznădejde."

„Iată vin zile – zice Domnul Dumnezeu, – în care voi trimite foamete în țară, nu foamete de pâine şi nu sete de apă, ci de auzit cuvântul Domnului.

Şi vor rătăci de la o mare până la cealaltă şi de la miazănoapte la răsărit şi vor cutreiera căutând cuvântul Domnului, dar nu-l vor afla.

În vremea aceea se vor usca de sete fecioarele cele frumoase, cu tinerii împreună.

Ei care se jură pe păcatul Samariei şi zic: Trăiască Dumnezeul tău, Dane, şi trăiască Dumnezeul tău Beersevbe – vor cădea şi nu se vor mai scula!"

Amos, 3, 2: „Numai pe voi v-am cunoscut dintre toate neamurile pământului, pentru aceasta vă voi pedepsi pe voi pentru toate fărădelegile voastre!".

Daniel, 12, 7: Descriind toată întinderea domniei lui Mesia, spune: „Toate aceste lucruri minunate se vor plini când întregul popor al lui Israel va fi risipit."

Agheu, 2, 4: „Şi acum Zorobabie, fii bărbătos – zice Domnul, – fii bărbătos, arhiereule Iosua, fiul lui Ioțodac, fii plin de curaj şi tu, întreg norod, şi lucrați căci eu sunt cu voi – zice Domnul Savaot.

„Acesta este legământul pe care l-am încheiat cu voi când v-am scos din țara Egiptului şi Duhul meu rămâne în mijlocul vostru: Nu vă temeți!"

Căci aşa rosteşte Domnul Savaot: „Peste puțină vreme, eu voi zgudui cerul şi pământul, marea şi uscatul;

Voi zgudui toate neamurile şi odoarele tuturor neamurilor vor sosi încoace şi voi umplea de slavă templul acesta“.

„Al meu este argintul, al meu este aurul“ – zice Domnul Savaot. (Ceea ce înseamnă că nu pentru acest lucru vreau să fiu slăvit, tot aşa cum spune în altă parte: Toate animalele câmpului sunt ale mele, la ce folos să le sacrificaţi pentru mine?);

„Şi slava acestui templu de pe urmă va fi mai mare decât a celui dintâi – zice Domnul Savaot – şi în locul acesta va sălăşlui pacea“, – zice Domnul Savaot.

În Horeb, într-o zi, pe când eraţi adunaţi acolo şi spuneaţi: „Dumnezeu să nu ne mai vorbească direct nouă şi să nu mai vedem acest foc, de teamă să nu murim. Şi Domnul mi-a spus: Rugăciunea lor e dreaptă: le voi trimite profet la fel ca voi, din mijlocul nostru, în gura căruia eu voi pune vorbele mele: şi el vă va spune toate lucrurile poruncite de mine: şi dacă se va întâmpla cineva să nu asculte de vorbele pe care le va rosti în numele meu, îl voi judeca eu însumi:

Facerea, 49: „Pe tine, Iudo, lăuda-te-vor fraţii tăi! Mâna ta va sta grea pe grumazul duşmanilor tăi. Iar fiii tatălui tău închina-se-vor ţie!

Pui de leu eşti tu, Iudo, când te ridici de pe pradă, fiul meu! El îndoaie genunchii şi se culcă aidoma leului şi leoaicei. Cine îl va scula pe el!

Sceptrul din Iuda nu va lipsi, nici toiagul cârmuirii dintre picioarele tale, până ce nu va veni Împăciuitorul şi de el asculta-vor popoarele.“

727. – *În vremea lui Mesia.* – *Aenigmatis*[6], *Iezechil,* 17, 2.

Şi iată că eu voi trimite pe îngerul meu, *Maleahi,* 3.

Căci prunc s-a născut nouă. *Isaia,* 9.

Şi tu, Betleeme Efrata, deşi eşti cel mai mic dintre neamurile lui Iuda, însă din tine va ieşi stăpânitor peste Israel a cărui obârşie este dintr-un început din veşnicie. (*Miheia,* 5.)

Cu urechile să auziți, dar să nu înțelegeți; cu ochii să vă uitați, dar să nu vedeți. *Isaia,* 6, 8, 29, etc. Şi vestiți Evanghelia celor smeriți, *Isaia,* 29. Să binevestesc săracilor, m-a trimis să vindec pe cei cu inima zdrobită, să vestesc celor robiți liberarea şi celor înlănțuiți mântuirea, *Isaia,* 61.

El nu va obosi şi nu-şi va irosi puterile până ce nu va aşeza legea pe pământ: căci învățătura lui o aşteaptă toate îndepărtatele ținuturi. *Isaia,* 55, 42, 1–7.

Profețiile nu pot fi înțelese de necredincioşi: *Daniel,* 12. *Ozeea,* ultimul verset, 10, dar sunt pline de înțelesuri pentru cei inițiați:

Profețiile care-l înfățişează smerit îl înfățişează şi ca stăpân al noroadelor. *Is.* 52, 14, 53 etc.: *Zaharia* 9, 9.

Profețiile care prezic timpul nu-l prezic decât stăpân al păgânilor şi slăbănog, nu călătorind pe nori şi judecând. Dar cei care-l reprezintă astfel, judecător şi plin de slavă, nu consemnează timpul.

Căci el va trebui să îndure pentru păcatele oamenilor, *Isaia,* 39, 53 etc.

Drept aceea zice Domnul Dumnezeu: „Pus-am în Sion o piatră, piatra de încercare, piatra din capul unghiului, cea de mare preţ, bine pusă în temelie; cel care se va bizui pe ea nu se va clătina!“

Şi va fi pentru templu sfânt şi piatră de încercare şi stâncă de poticnire pentru cele două case ale lui Israel, *Isaia,* 8.

Piatra pe care au nesocotit-o ziditorii, aceea a fost pusă în capul unghiului. *Psalmul* 18, 22.

Dumnezeu face din această piatră, piatra din capul unghiului.

Şi piatra va creşte într-un munte imens şi va umple tot pământul. *Daniel,* 2.

Puţine să fie zilele lui, iar dregătoria lui s-o ia alţii. *Psalmul* 108, 8. Vândut, *Zaharia,* 11, 12; scuipat, pălmuit, batjocorit, chinuit în mii de feluri, adăpat cu fiere, *Psalmul* 68, străpuns, *Zaharia,* 12, mâinile şi picioarele bătute în cuie, ucis şi hainele jucate la sorţi.

Dar va reînvia a treia zi. *Psalmul* 15, *Ozeea* 6, 3. Şi se va urca la ceruri pentru a se aşeza de-a dreapta tatălui. *Psalmul* 110. Împăraţii se vor împotrivi lui. *Psalmul* 2. Aşezat de-a dreapta tatălui, îşi va învinge duşmanii. Împăraţii pământului şi toate popoarele i se vor închina *Isaia,* 60.

Evreii vor subsista ca naţie. *Ieremia.*

Că vor fi rătăcitori, fără rege, etc., *Ozeea,* 3, fără profeţi, *Amos,* aşteptând salvarea şi negăsind-o nicăieri. *Isaia.*

Iată, tu vei chema popoare pe care nu le-ai ştiut şi noroade care nu te-au cunoscut la tine vor alerga, pentru Domnul Dumnezeul tău şi pentru Sfântul lui Israel, căci el te-a preamărit. *Isaia,* 55, 5 etc. *Psalmul* 81.

Ozeea, 1, 9: „Nu mai sunteți poporul meu, iar eu nu mai sunt Dumnezeul vostru. *Ozeea* 2, 1; Iar numărul fiilor lui Israel va fi ca nisipul mării care nu se socoteşte, nici nu se numără. Şi atunci, în loc să li se zică: „Voi nu sunteți poporul meu", li se va spune: Voi sunteți fiii Dumnezeului celui viu.

*728. – Ci locul pe care îl va alege Domnul Dumnezeul vostru din toate semințiile, în care să-şi aşeze numele său ca să sălăşluiască într-însul, să-l cercetați şi să veniți la el. Deut., 12, 5; Deut., 14, 23; 15, 20; 16, 2, 7, 11, 15.

Ozeea a prevestit că vor fi fără rege, fără căpetenii, fără jertfe şi fără idol; ceea ce s-a împlinit astăzi – jertfe legitime neputându-se face în afara Ierusalimului.

*729. – *Preziceri.* – „Iată vin zile – zice Domnul – şi voi ridica lui David o odraslă dreaptă, un rege care va domni cu înțelepciune, va judeca drept şi va face dreptate în țară." *Ieremia,* 23, 5; *Isaia,* 43, 16; care va pune legea sa nu în exterior, ci în inimi; care va pune teama de afară în mijlocul inimii. Cine nu vede legea creştină în toate acestea?

*730. – ...Că idolatria va fi răsturnată, că acest Mesia va doborî toți idolii şi-i va face pe oameni să se închine adevăratului Dumnezeu.

Templele idolilor vor fi dărâmate şi între toate noroadele şi în toate locurile din lume, va fi dăruită ostia cea curată, nu din cele ale animalelor.

El va fi rege al evreilor şi al păgânilor. Şi iată pe acest rege al regilor şi al păgânilor, oropsit de unii şi alții, care-i pun la cale moartea, stăpân şi peste unii şi peste alții, distrugând cultul lui Moise al cărui centru era Ierusalimul, din care va face prima sa Biserică, precum şi cultul idolilor al cărui centru era Roma şi va face cea mai de seamă Biserică a sa.

731. – *Profeții.* – Iisus Christos va fi la dreapta, în timp ce Dumnezeu îi va supune pe duşmanii lui. Deci el nu-şi va supune singur duşmanii.

732. – „...Că atunci nu-l veți învăța pe aproapele vostru, zicând: „Iată Domnul, căci Dumnezeu *se va face simțit tuturor*" – „*Fiii voştri vor profetiza.*"– „Voi aşeza sfârşitul şi teama mea în inima voastră."

Toate acestea înseamnă acelaşi lucru. A profetiza înseamnă a vorbi despre Dumnezeu, nu prin mărturii din afară, ci prin sentimentul interior şi imediat.

*733. – El îi va învăța pe oameni calea cea dreaptă. Dar niciodată nu va veni nici înainte, nici după el, nici un om care să ne fi învățat ceva atât de divin care să semene măcar cu acestea.

734. – ...Iisus Christos va fi neînsemnat la începuturile sale şi va creşte după aceea. Mica piatră a lui Daniel.

Chiar dacă n-aş fi auzit niciodată vorbindu-se de Mesia, admirabilele preziceri despre ordinea lumii pe care le-am văzut împlinindu-se tot mi-ar fi dat

credința în divinitatea lui. Şi chiar dacă n-aş fi ştiut că aceleaşi cărți prevestesc un Mesia – tot aş fi fost sigur că va veni; şi văzând că fixau venirea înainte de distrugerea celui de al doilea templu, tot mi-aş fi zis că trebuie să vină.

*735. – *Profeții.* – Evreii se vor lepăda de Iisus Christos, iar ei vor fi lepădați de Dumnezeu din cauză că via cea aleasă n-a dat decât lăuruscă. Poporul ales va fi necredincios, nerecunoscător şi neîncrezător, *populum non credentem et contradicentem.*[7] Domnul îi va lovi cu orbire şi vor bâjbâi în plină amiază ca orbii. Un înaintaş va apărea înaintea lui.

736. – *Transfixerunt*[8], *Zaharia,* 12, 10.

Va veni eliberatorul care va zdrobi capul demonului vindecându-şi poporul de păcate, *ex omnibus iniquitatibus*[9]; va aduce cu el Noul Testament, cel veşnic; va exista o altă preoție, după rânduiala lui Melchisedec: şi că aceasta va să fie eternă. Christos va fi plin de slavă, puternic, tare şi totuşi atât de sărac că nu va fi recunoscut: îl vor alunga, îl vor ucide. Poporul care s-a lepădat de el nu va mai fi poporul lui; idolatrii îl vor primi şi îi vor cere ajutorul: va părăsi Sionul pentru a trăi în mijlocul idolatrilor: dar evreii nu vor pieri niciodată; el va coborî din Iuda, în vremea în care poporul acestuia nu va mai avea regi.

Note

[1] Plutarc, în tratatul său *Moartea oracolelor,* relatează că un oarecare Thamus care trăia în vremea lui Tiberius ar fi auzit o voce strigând: „Marele Pan a murit!“ Pan printr-o falsă etimologie simboliza marele tot; deci vocea anunța moartea păgânismului.

[2] „Ei primiră cuvântul cu toată osârdia și zilnic cercetau Scripturile ca să vadă dacă lucrurile sunt așa.“ (*Faptele*, 17, 11.)

[3] Citește ceea ce s-a vestit. – Vezi ce s-a împlinit – Împlinește ce a mai rămas de împlinit.

[4] Filon Iudeul, filosof născut în anul 30 înainte de Christos, mort aproximativ în anul 40 după Christos, ne-a lăsat numeroase tratate în care amestecă doctrinele Scripturii și pe cele ale filosofiei grecești și orientale.

[5] Această afirmație este, înttr-un fel tema dezvoltată de Bossuet în partea a III-a a *Discursului despre Istoria Universală.* Dar dacă e demn de admirat ritmul și energia frazei, este exagerat să spunem că Bossuet s-a inspirat din Pascal: ideea este anterioară și pentru unul și pentru celălalt; ea se află în tradiția creștină.

[6] Trimitere la *Iezechil*, vorbirea în pilde sau ghicitorile.

[7] „Toată ziua întins-am mâinile mele către un popor nerecunoscător și cu vorbe răzvrătite.“ (*Epist. Sf. Ap. Pavel către Romani*, 10, 21.)

[8] Pe care l-au străpuns.

[9] De toate nedreptățile. (*Psalmul* 129.)

Secțiunea a XII-a

Mărturii despre Iisus Christos

*737. – În temeiul lor resping celelalte religii. Prin ele găsesc răspuns la toate obiecțiile. E drept ca un Dumnezeu atât de curat să nu se dezvăluie decât celor cu inimă curată. De aceea, iubesc această religie şi-i găsesc destulă autoritate prin divina ei morală; dar descopăr în ea chiar mai mult.

Descopăr, într-adevăr, din vremuri imemoriale, un popor care trăieşte şi acum, mai vechi decât oricare alt popor; ei vestesc în permanență oamenilor că trăiesc într-un păcat universal, dar că va veni un Mântuitor, un întreg popor îl preveşteşte, un popor întreg i se închină după venirea lui: şi nu e un singur om cel care o spune, ci o infinitate de oameni, un popor întreg profetizând de patru mii de ani. Cărțile lor risipite au rezistat patru sute de ani.

Cu cât le examinez mai mult cu atât găsesc adevăruri mai profunde. Şi în ceea ce a precedat şi în ceea ce a urmat; în sfârşit, ei, fără idoli, fără regi şi cu acea sinagogă prevestită şi cei ticăloşiți care o urmează şi care, duşmanii noştri fiind, sunt admira-

bilii martori ai adevărului acestor profeții în care chiar ticăloşia şi orbirea lor este prevestită.

Găsesc această înlănțuire, această religie absolut divină în autoritate, în durată, în perpetuitate, în morală, în comportament, în doctrină, în efecte; îngrozitoarele bezne ale evreilor fuseseră prevestite: „*Eris palpans in meridie. Dabitur liber scienti litteras, et dicet: „Non possum legere*“[1]: sceptrul se află încă în mâinile primului uzurpator străin, zvonul apropierii venirii lui Iisus Christos.

Astfel întind brațele Eliberatorului meu, care a fost prevestit patru mii de ani, şi prin harul său aştept moartea în pace, în speranța de a mă uni în veşnicie cu el şi primesc cu bucurie tot binele pe care mi-l dă, dar şi relele pe care mi le dă, tot pentru binele meu, învățându-mă să sufăr prin exemplul său.

738. – Profețiile, purtând anumite semne care aveau toate să se împlinească la venirea lui Mesia şi toate să se împlinească în acelaşi timp. Trebuia ca a patra monarhie să fie instaurată când cele şaptezeci de săptămâni ale lui Daniel se vor fi împlinit, iar sceptrul să iasă atunci din Iuda şi totul să se împlinească fără nici o greutate. Căci atunci a sosit Mesia, şi Iisus Christos a venit tot atunci, cel care-şi spunea Mesia şi totul se înțelege cu uşurință, ca un semn al adevărului profețiilor.

*739. – Profeții au prezis, n-au propovăduit. Sfinții apoi au propovăduit, dar n-au prezis; Iisus Christos prezice şi propovăduieşte.

*740. – Iisus Christos, pe care-l cuprind cele două Testamente, cel Vechi prin aşteptare, cel Nou ca pe un Model, iar amândouă ca pe un centru comun al lor.

741. – Cele mai vechi cărți din lume sunt cărțile lui Moise şi ale lui Iov, unul evreu, celălalt păgân, dar amândoi îl privesc pe Iisus Christos ca pe centrul lor comun şi ca pe un scop al lor: Moise raportându-şi promisiunile lui Dumnezeu la Avraam, Iacob, etc. şi profețiile sale, iar Iov: *Quis mihi det ut etc. Scio enim quod redemptor meus vivit* etc.[2]

*742. – Evanghelia nu vorbeşte de virginitatea Fecioarei decât până la naşterea lui Iisus Christos. Totul e în raport cu Iisus Christos.

743. – *Mărturii despre Iisus Christos.*

De ce a fost păstrată cartea lui Ruth?

De ce povestea lui Thamar?

*744. – „Rugați-vă, de teama de a nu vă lăsa duşi în ispită". E foarte periculos să te laşi ispitit, iar cel care se lasă ispitit nu se roagă destul:

Et tu conversus confirma fratres tuos. Dar mai înainte, *conversus Jesus respexit Petrum*[3].

Apostolul Petru cere îngăduința de a-l lovi pe Malchus şi-l loveşte înainte de a asculta răspunsul lui Iisus Christos care va răspunde după aceea.

Cuvântul *Galileea* pe care mulțimea evreilor îl pronunță ca din întâmplare, acuzându-l pe Iisus Christos în fața lui Pilat, ar fi dat ocazia lui Pilat de a-l trimite pe Iisus Christos la Irod; s-ar fi pierdut astfel o taină, pentru că el trebuia judecat de evrei şi

de păgâni. Întâmplare, în aparență, dar de fapt o împlinire a misterului.

*745. – Cei care cred cu greutate caută o obiecție în faptul că evreii nu cred. „Dar dacă e atât de clar totul, ei de ce nu cred?“ Şi parcă ar vrea să creadă pentru a nu se împiedica de exemplul refuzului lor de a crede; dar chiar refuzul lor este fundamentul credinței noastre. Acum am fi mult mai puțin dispuşi la credință dacă ei erau de ai noştri. Am fi aflat atunci un pretext mai vast. Este admirabil că evreii erau mai amatori de lucruri prezise şi mari duşmani ai împlinirilor acestora.

*746. – Evreii erau obişnuiți cu mari şi strălucitoare minuni: cunoşteau despicarea Mării Roşii şi pământul Canaanului ca pe un fel de istorie prescurtată a marilor lucrări ale acelui Mesia al lor: ei aşteptau deci altele şi mai strălucitoare față de care cele ale lui Moise nu erau decât nişte mici încercări.

747. – Evreii, bucurându-se de lucrurile lumeşti, ca şi păgânii, au fost ticăloşi, la fel şi creştinii. Nu există Mântuitor pentru păgâni, pentru că nu-şi pun nici o speranță în el. Nu există mântuitor pentru evrei din pricină că-şi pun zadarnic speranța în el. Nu există Mântuitor decât pentru creştini (a se vedea perpetuitatea).

*748. – În timpul lui Mesia, poporul se divizează. Spiritualii îl urmează pe Mesia, ceilalți vor rămâne să-i fie martori.

*749. – „Dacă acest lucru a fost clar prezis evreilor, ei de ce n-au crezut, şi cum de n-au fost exterminați, opunându-se unui lucru atât de evident?“

Răspund: „În primul rând, totul a fost prezis până şi faptul că nu vor crede în nişte lucruri atât de evidente şi că nu vor fi exterminați. Şi nimic nu e mai demn de slavă la Mesia căci profeților nu le era de ajuns numai să existe: mai era nevoie ca ei să fie feriți de orice bănuială".

*750. – Dacă evreii ar fi fost toți convertiții de Iisus Christos n-am fi avut decât martori suspecți. Iar dac-ar fi fost exterminați, nu i-am fi avut deloc.

*751. – Ce spun profeții lui Iisus Christos? Că acesta va fi Dumnezeu? Nu, ci că există un Dumnezeu cu adevărat ascuns; că va fi necunoscut, că nu vor crede deloc că el este acesta: că va fi piatra de poticnire de care se vor lovi toți etc. Să nu ni se reproşeze deci lipsa de claritate, ne-am făcut din ea o profesiune de credință.

– Dar, se va spune, există multe lucruri neclare. – Dacă ele n-ar fi fost, cum ne-am fi poticnit de Iisus Christos şi acesta era doar unul din scopurile profeților: Excaeca...[4] Isaia, 6, 10.

752. – Moise ne învață mai întâi despre Trinitate, despre păcatul originar, despre Mesia.

David, marea mărturie: rege bun, iertător, suflet frumos, spirit puternic: profetizează şi minunea se împlineşte; ceea ce este fără sfârşit.

El putea spune, dacă ar fi fost un vanitos, că el era Mesia căci profețiile lui sunt mai clare decât cele ale lui Iisus Christos. Iar Sfântul Ioan la fel.

*753. – Irod a crezut în Mesia. El luase sceptrul lui Iuda, dar el nu era iudeu. Aceştia constituiau o

sectă puternică. Şi Barcosba şi încă unul primit de evrei. Şi zvonurile care circulau pretutindeni în vremurile acelea. Suetoniu, Tacitus, Josephus.

Blestemul grecilor împotriva celor care socotesc trei perioade de timp.

Cum ar fi putut el să fie Mesia, pentru că în ceea ce privea sceptrul, acesta trebuia să se afle la Iuda, iar la venirea lui sceptrul îi fusese luat lui Iuda.

Ca să-i facă să nu vadă, văzând, şi să nu audă, auzind, nimic nu putea fi mai bine pus la cale.

754. – *Homo existens te Deum facit.*

Scriptum est „Dii estis“ et non potest solvi Scriptura. Haec infirmitas non est ad vitam et est ad mortem.

„Lazarus dormit“, et deinde dixit: Lazarus mortuus est.[5]

755. – Discordanța aparentă a Evangheliilor.

756. – Ce altceva am putea manifesta decât venerație pentru un om care prezice clar lucruri care se împlinesc şi care-şi declară deschis scopul de a orbi şi de a lumina, amestecând lucrurile neclare cu cele care se împlinesc?

*757. – Timpul primei veniri a fost prevestit; al celei de-a doua nu este pentru că primul trebuia ținut ascuns; timpul celei de-a doua veniri trebuia să fie atât de strălucitor şi evident că duşmanii săi chiar ar fi trebuit să-l recunoască; dar cum n-a venit decât pe ascuns, pentru a nu fi recunoscut decât de cei care studiaseră Scripturile...

*758. – Dumnezeu, pentru a-l face pe Mesia cunoscut celor buni şi de nerecunoscut celor răi, l-a prevestit în acest fel; dacă felul venirii lui Mesia ar fi fost prezis clar, n-ar fi existat lucruri neclare nici chiar pentru cei răi. Dacă timpul prezis ar fi fost neclar, el ar fi fost de neînțeles chiar şi pentru cei buni; căci bunătatea inimii nu i-ar fi ajutat să înțeleagă, de exemplu, că acel *mem* închis înseamnă şase sute de ani; dar timpul a fost prezis clar; numai felul cum va veni a fost prezis în simboluri.

Prin acest mijloc, cei răi luând bunurile promise drept bunuri materiale, se rătăciră, în ciuda unui timp clar prezis, dar cei buni nu s-au rătăcit, căci înțelegerea bunurilor promise depinde de inima care numeşte „bine“ ceea ce-i place ei. Înțelegerea timpului promis nu depinde de inimă. Şi astfel prevestirea clară a timpului şi nedeşluşită în privința bunurilor nu i-a decepționat decât pe cei răi.

759. – Era necesar ca evreii şi creştinii să fie răi.

*760. – Evreii îl resping, dar nu toți: sfinții îl primesc; şi nu cei aplecați spre lucrurile lumeşti. Dar, departe de a-i întuneca gloria, acesta a fost ultimul act care a încununat-o. Motivul pe care îl invocă şi singurul, de altfel, care se afla în scrierile lor, în *Talmud*, şi în învățătura rabinilor, este că Iisus Christos n-a supus noroadele cu arma în mână, *gladium tuum, potentissime* [Doar atât aveau de spus? Iisus Christos a fost ucis, spun ei; a fost înfrânt; nu i-a convertit pe păgâni prin forța sa; nu ne-a adus trofeele lor; nu ne-a dat bogății. Atât au doar de

spus? Dar eu pe acesta îl iubesc. Eu nu-l vreau pe acela pe care şi-l închipuie ei]: este evident că doar viața lui i-a împiedicat să-l primească; şi tocmai prin acest refuz, ei sunt acei martori ireproşabili şi, chiar mai mult, ei sunt cei care împlinesc profețiile.

[Prin faptul că acest popor nu l-a primit s-a împlinit următoarea minune: profețiile sunt singurele minuni durabile care se pot face, dar sunt adesea supuse contrazicerilor.]

*761. – Evreii ucigându-l ca să nu-l preamărească ca pe Mesia au adeverit ultimul semn că el era chiar Mesia.

Şi continuând să nu-l recunoască, au devenit martorii ireproşabili; şi ucigându-l şi continuând să-l renege, ei împlinesc profețiile (*Isaia*, 60, *Psalmul* 70).

*762. – Ce puteau face evreii, duşmanii lui? Dacă-l primeau îl adevereau prin chiar primirea lor, căci ei erau cei care-l aşteptau pe Mesia, dacă l-au respins, l-au adeverit chiar prin refuzul lor de a-l recunoaşte.

763. – Evreii, încercând să afle dacă el este Dumnezeu, au dovedit că era om.

*764. – Bisericii i-a venit la fel de greu să demonstreze că Iisus Christos era om împotriva celor care-l negau pe cât îi venea de greu să demonstreze că el era Dumnezeu; iar evidențele erau atât de clare.

*765. – *Izvoarele contradicțiilor*. – Un Dumnezeu umilit până la moartea lui pe cruce, un Mesia trium-

fător al morții prin moarte. Două naturi în Iisus Christos, două veniri, două stări ale naturii omului.

*766. – *Simboluri.* – Mântuitor, tată, jertfitor, ostie, hrană, rege, înțelept, legislator, necăjit, sărac, dând naștere unui popor pe care trebuia să-l conducă și să-l hrănească și să-l statornicească în pământurile lui...

Iisus Christos. Oficii. – El singur trebuia să dea naștere unui mare popor ales, sfânt și cultivat; să-l conducă, să-l hrănească; să-l așeze într-un loc de tihnă și sfințenie; să-l facă sfânt pentru Dumnezeu; ei templu să-i fie lui Dumnezeu, să-i împace cu Dumnezeu, să-i salveze de mânia lui Dumnezeu, să-i elibereze de jugul păcatului care-l stăpânește vizibil pe om; să dea legi acestui popor, să scrie aceste legi în inima lui; să se ofere lui Dumnezeu pentru ei, să se sacrifice pentru ei, să fie o ostie neprihănită și el însuși jertfitorul; trebuind să se ofere pe el însuși, trupul și sângele lui, pentru a fi, cu toate acestea, pâinea și vinul lui Dumnezeu...

Ingrediens mundum

„Piatră pe piatră".[6]

Ceea ce a fost și ceea ce a urmat. Evreii toți supraviețuind rătăcitori.

767. – Din tot ceea ce există pe pământ, el nu se împărtășește decât din chinuri și nu din plăceri; Iisus își iubește aproapele, dar caritatea lui nu se mărginește doar la atât, el o oferă și dușmanilor, și apoi celor ai lui Dumnezeu.

*768. – Iisus Christos simbolizat prin Iosif: odorul tatălui său, trimis de el să-şi vadă fraţii etc., inocent vândut de fraţii săi pe douăzeci de dinari şi prin acest fapt devenit stăpânul şi salvatorul lor şi al străinilor şi salvatorul lumii: deci planul lor de a-l ucide, de a-l vinde, de a se lepăda de el nu era fără rost.

În închisoare, Iosif, inocent, inocent între doi criminali; Iisus Christos pe cruce între doi hoţi. El prezice salvarea pentru unul şi moarte pentru celălalt, având aceleaşi mărturii. Iisus Christos îi salvează pe aleşi şi-i condamnă pe cei de care se leapădă pentru aceleaşi crime. Iosif nu face decât să prezică: Iisus chiar împlineşte. Iosif cere celui care se va salva să-şi aducă aminte de el când va fi pe culmile gloriei; cel pe care-l salvează Iisus Christos îi cere să-şi aducă aminte de el când se va fi urcat în regatul său.

*769. – Convertirea păgânilor nu este posibilă decât prin harul lui Mesia. Evreii au luptat împotriva lor foarte mult timp fără succes: tot ceea ce a spus Solomon şi profeţii a fost inutil. Înţelepţii ca Platon sau Socrate nu i-au putut convinge.

*770. – După ce mulţi oameni i-au ieşit în întâmpinare, a sosit şi Iisus Christos zicând: „Iată-mă şi iată timpul. Ceea ce profeţii au spus că trebuie să se întâmple de-a lungul timpurilor, apostolii mei vor împlini. Evreii vor fi respinşi, Ierusalimul curând distrus, iar păgânii îl vor cunoaşte pe Dumnezeu. Apostolii mei le vor împlini după ce voi îl veţi fi ucis pe moştenitorul viei“.

Şi apoi apostolii au spus evreilor: „Veţi fi blestemaţi“ (Celsus râdea batjocoritor); şi păgânilor: „Îl veţi cunoaşte pe Dumnezeu“. Şi acest lucru s-a împlinit atunci.

*771. – Iisus Christos a venit să-i orbească pe cei care vedeau clar şi să dea lumină orbilor; să vindece bolnavii şi să-i lase să moară pe cei sănătoşi: să cheme la căinţă şi să îndreptăţească păcătoşii, iar pe cei drepţi să-i lase în păcatele lor; să-i îmbogăţească pe săraci şi să-i sărăcească pe bogaţi.

772. – *Sfinţenie. Effundam spiritum meum.*[7] Toate popoarele trăiau în necredinţă şi desfrânare, întreg pământul se umple de caritate, prinţii îşi vor părăsi onorurile, fiicele vor suferi martiriul. De unde vine această forţă? Sosise Mesia; acestea erau rezultatul şi semnele venirii sale.

773. – Ruina evreilor şi a păgânilor prin Iisus Christos: *omnes gentes venient et adorabunt eum. Parum est ut, etc. Postula a me. Adorabunt eum omnes reges. Testes iniqui. Dabit maxillan percutienti. Dederunt fel in escam.*[8]

*774. – Iisus Christos pentru toţi. Moise pentru un singur popor.

Evreii binecuvântaţi în Avraam: „Îi voi binecuvânta pe cei ce te vor binecuvânta“. Dar: „toate noroadele din sămânţa lui vor fi binecuvântate“. *Parum est ut* etc.

Lumen ad revelationem gentium.

Non fecit taliter omni nationi[9], spunea David vorbind despre lege. Dar, vorbind despre Iisus Chris-

tos, trebuie spus: *Fecit taliter omni nationi*[10]. *Parum est ut*, etc. *Isaia*. Lui Iisus Christos îi revine misiunea de a fi universal; Biserica nu oferă jertfa decât pentru credincioşi: Iisus Christos a oferit jertfa crucii pentru toţi.

775. – Este o erezie să se explice întotdeauna *omnes* tuturor şi o erezie să nu se explice uneori totul. *Bibite ex hoc omnes*: Hughenoţii, ereticii, cu excepţia copiilor celor credincioşi. Trebuie deci să-i urmăm pe Părinţii Bisericii şi tradiţia pentru a şti când, altfel erezia ne pândeşte şi dintr-o parte şi din cealaltă.

776. – *Ne timeas pussillus grex. Timore et tremore. – Quid ergo? Ne timeas, [modo] timeas*: Nu vă temeţi dacă vă temeţi; dar dacă nu vă temeţi, temeţi-vă;

Qui me recipit, non me recipit, sed eum qui me misit.

Nemo scit; neque Fillius.

Nubes lucida obumbravit.[11]

Sfântul Ioan trebuia să convertească inimile taţilor pentru copiii, iar Iisus Christos să aducă vrajba. Fără contradicţie.

777. – Efectele, *in communi* şi *in particulari*[12]. Pelagienii se rătăcesc spunând despre *in comuni* ceea ce nu este adevărat decât *in particulari*; calviniştii spunând *in particulari* ceea ce este adevărat *in comuni* (aşa mi se pare).

778. – *Omnis Judaea regio, et Jerosolomytae universi, et baptizabantur*[13]. Din cauza diversităţii condiţiilor oamenilor care veneau acolo.

Pietrele pot fi copiii lui Avraam.

779. – Dacă l-am şti bine pe Dumnezeu, el ne-ar vindeca şi ne-ar ierta. *Ne convertantur et sanem eos, et dimittantur eis peccata.*[14]

780. – Iisus Christos n-a condamnat niciodată fără să asculte. Lui Iuda: *Amice, ad quid venisti*[15]? Şi celui care nu avea roba nupţială, la fel.

781. – Simbolurile totalităţii răscumpărării care precum soarele îi luminează pe toţi nu semnifică decât o totalitate; aşa cum simbolurile excluderii, cum ar fi cele ale evreilor aleşi prin excluderea păgânilor, marchează excluderea.

„Iisus Christos mântuitorul tuturor". – Da, căci el s-a oferit ca om care răscumpără pe toţi cei care vin spre el. Cei care mor pe drum, e nefericirea lor, dar, în ceea ce-l priveşte, el a oferit mântuirea tuturor. Acest exemplu e bun pentru cazul în care cel care răscumpără şi cel care se împotriveşte morţii sunt doi, dar nu în Iisus Christos care este şi unul şi celălalt. Nu, căci Iisus Christos, în calitatea lui de mântuitor, nu este poate stăpânul tuturor şi astfel, în măsura în care suntem în stăpânirea lui, el este mântuitorul tuturor.

Când se spune că Iisus Christos n-a murit pentru toţi, abuzăm de un viciu al oamenilor care-şi aplică necontenit această excepţie favorizând disperarea; în loc să-i întoarcem spre speranţă, căci aşa s-ar acomoda unor virtuţi interioare prin obişnuinţe exterioare.

782. – Victoria asupra morții. La ce-i folosește omului să câștige o lume dacă-și pierde sufletul? Cine vrea să-și păstreze sufletul și-l va pierde.

„Nu am venit să distrug legea, ci s-o împlinesc."

„Mieii nu mântuie păcatele lumii, dar eu sunt mielul care poate vindeca lumea de păcate."

„Moise nu v-a dat mană. Moise nu v-a scos din captivitate și nu v-a făcut cu adevărat liberi."

*783. – Atunci Iisus Christos va spune oamenilor că nu au alți dușmani decât pe ei înșiși, adică patimile lor care-i îndepărtează de Dumnezeu care vine tocmai pentru a le anula și a dărui harul, făcând din ei toți o Biserică sfântă în care va aduna evrei și păgâni, distrugând idolii unora și superstițiile celorlalți. Dar toți oameni s-au împotrivit nu numai dintr-o firească potrivnicie a desfrânării, dar pe deasupra toți regii pământului s-au unit pentru a distruge această religie abia născută așa cum fusese prevestit *(Proph.: Quare fremerunt gentes... reges terrae... adversus Christum*[16]*)*.

Tot ceea ce era mărire pe pământ s-a unit, învățați, înțelepți, regi. Unii scriu, alții condamnă, alții ucid, Și totuși, în ciuda acestor potrivnici, oamenii simpli, lipsiți de forța de a se opune acestor puteri, îi supun chiar pe toți acești regi, învățați și înțelepți, curățând pământul de idolatrie. Și totul s-a împlinit prin forța celui care o prevestise.

*784. – Iisus Christos a refuzat mărturia demonilor, a celor fără chemare; s-a bizuit doar pe

mărturia lui Dumnezeu şi a Sfântului Ioan Botezătorul.

785. – Îl contemplu pe Iisus Christos în toate Persoanele şi în noi înşine: Iisus Christos ca tată întru Tatăl său, Iisus Christos ca frate întru fraţii săi, Iisus Christos ca sărac întru săraci, Iisus Christos ca bogat întru bogaţi, Iisus Christos, învăţat şi preot întru preoţi, Iisus Christos suveran şi prinţ. Căci este prin slava lui tot ceea ce e mai măreţ, fiind Dumnezeu şi prin viaţa sa muritoare tot ceea ce e mai slab şi mai demn de dispreţ. Tocmai de aceea a primit această condiţie nefericită, pentru a putea fi în toate persoanele şi model pentru orice stare.

*786. – Iisus Christos ignorat (După cum socoteşte lumea ignorarea), într-o asemenea măsură încât istoricii, nescriind decât despre importantele evenimente ale statului, abia dacă l-au băgat în seamă.

787. – *Despre faptul că nici Josephus, nici Tacitus, nici alţi istorici n-au vorbit despre Iisus Christos*. – Departe de a fi un argument potrivnic, el pledează în favoarea lui. Căci e sigur că Iisus Christos a existat şi că religia sa a făcut multă vâlvă, iar oamenii aceştia auziseră vorbindu-se despre el şi este vizibil că au ţinut totul ascuns cu un anume scop; se poate ca ei să fi consemnat şi cuvintele lor să fi fost şterse sau schimbate.

788. – „Am cruţat şapte mii" – Îmi plac închinătorii necunoscuţi lumii şi chiar profeţilor.

*789. – Cum Iisus Christos a rămas necunoscut printre oameni aşa şi adevărul lui a rămas pentru

minţile comune fără nici o deosebire pe dinafară. Cum ar fi Euharistia faţă de pâinea obişnuită.

790. – Iisus Christos n-a vrut să fie ucis fără formele legale căci e mult mai ignobil să mori prin justiţie, decât printr-o revoltă nedreaptă.

791. – Falsa justiţie a lui Pilat l-a făcut pe Iisus să sufere: căci îl biciue în numele falsei sale justiţii şi apoi îl ucide. Ar fi trebuit să-l ucidă dintru început. Aşa şi cu drepţii cei mincinoşi; fac lucruri bune sau rele ca să placă lumii şi să se arate că nu sunt cu totul de partea lui Iisus Christos, căci le este ruşine cu el. Şi până la urmă, ispitiţi şi prinşi de împrejurări îl ucid.

792. – Care dintre oameni a avut vreodată mai multă strălucire? Întregul popor evreu l-a prevestit înainte de venirea lui. Păgânii i s-au închinat după ce a venit. Cele două popoare, păgân şi evreu, îl privesc ca pe un centru al lor.

Şi totuşi care om s-a bucurat vreodată mai puţin de această strălucire? Din treizeci şi trei de ani, el trăieşte treizeci fără să apară. Trei ani trece drept un impostor; preoţii şi principii îl neagă, prietenii şi semenii îl dispreţuiesc. În sfârşit, moare trădat de unul de ai săi, renegat de altul şi părăsit de toţi.

Ce parte are el din această strălucire? Niciodată vreun om n-a avut atâta strălucire, niciodată vreun om n-a îndurat atâta ruşine. Toată strălucirea lui nu ne-a folosit decât nouă pentru a ne ajuta să-l recunoaştem: dar el din strălucirea lui nu s-a împărtăşit.

*793. – Distanța infinită de la trup la spirit simbolizează distanța infinit mai mare de la spirit la caritate, căci ea este supranaturală.

Toată strălucirea măririlor nu au valoare pentru oameni care sunt în căutarea spiritului.

Măreția oamenilor de spirit este invizibilă regilor, bogaților, căpeteniilor şi tuturor celor aplecați spre lucrurile lumeşti.

Măreția înțelepciunii, care nu e nimic dacă nu vine de la Dumnezeu, este invizibilă oamenilor de lume şi oamenilor de spirit. Acestea sunt trei ordine diferite ca gen.

Marile genii îşi au imperiul lor, lumina lor, măreția lor, biruința lor, gloria lor şi nu au nevoie de mărețiile lumeşti cu care nu au nici o legătură. Nu cu ochii se văd acestea, ci cu spiritul.

Sfinții îşi au imperiul lor, strălucirea lor, izbânda lor, şi nu au nevoie de măririle lumeşti, care nici nu adaugă, nici nu scad. Ei sunt văzuți de Dumnezeu şi de îngeri, nicidecum de trupuri sau spiritele curioase: Dumnezeu le este de ajuns.

Arhimede, fără strălucire, ar fi demn de aceeaşi venerație. El n-a purtat bătălii de ochii lumii, ci a oferit tuturor spiritelor invențiile sale. Oh! Şi ce strălucire a fost el pentru spirite!

Iisus Christos, fără bunuri, fără altă activitate în afara ştiinței sale, se afla în ordinul lui de sfințenie. N-a descoperit nimic; n-a stăpânit: dar a fost umil, răbdător, sfânt, sfântul lui Dumnezeu, înfricoşător pentru demoni şi fără păcat. Oh! Cu ce mare alai şi

cu ce slavă a venit pentru ochii inimii care-i văd înțelepciunea.

Ar fi fost inutil pentru Arhimede să facă pe prințul în cărțile sale de geometrie, cu toate că a fost.

Ar fi fost inutil Domnului nostru Iisus Christos, strălucind în regatul lui de sfințenie, să se arate ca un rege: dar a venit cum se cuvine cu strălucirea ordinului său!

E ridicol să ne scandalizăm de familia simplă a lui Iisus Christos ca şi cum această simplitate ar fi fost de acelaşi ordin cu măreția pentru care venise să depună mărturie.

Ar fi mai bine să-i socotim măreția în ordinea vieții sale, a patimilor, a umbrei în care se află, a morții lui, în alegerea apostolilor, în lepădarea lor, în tainica lui înviere şi în tot restul şi vom vedea cât e de strălucitor şi cum nu există nici un motiv să ne mirăm de simplitatea condiției sale care nu există în toate acestea.

Dar sunt unii care nu pot admira decât mărețiile lumeşti ca şi cum cele spirituale n-ar exista; şi alții care nu le admiră decât pe cele spirituale ca şi cum n-ar exista o infinitate de lucruri mărețe în înțelepciune.

Trupurile, cerul, stelele, pământul cu regatele lui nu valorează nici cât cel mai neînsemnat spirit, căci acesta le cunoaşte pe toate şi pe sine, pe când trupul nu cunoaşte nimic.

Toate trupurile luate la un loc şi toate spiritele luate la un loc şi tot ceea ce fac acestea nu valorează

cât un dram de caritate. Aceasta este de un ordin infinit superior.

Toate corpurile luate împreună n-ar reuşi să alcătuiască nici un gând: e imposibil, pentru că el ţine de un alt ordin. Toate corpurile şi spiritele laolaltă n-ar putea oferi nici un dram de adevărată caritate, lucru imposibil pentru că ea este de un cu totul alt ordin, supranatural.

794. – De ce Iisus Christos n-a venit în toată slava lui în loc să-şi dovedească existenţa prin profeţiile anterioare? De ce a fost prevestit în simboluri?

*795. – Iisus Christos n-ar fi venit decât pentru a sanctifica, întreaga Scriptură şi toate lucrurile ar fi participat la ea şi atunci ar fi fost uşor de convins necredincioşii; dacă Iisus Christos n-ar fi venit decât pentru a orbi, tot comportamentul lui ar fi fost confuz şi n-ar mai fi avut nici un mijloc de a-i convinge pe necredincioşi. Dar cum a venit *in sanctificationem et in scandalum,* cum spune Isaia, noi nu-i putem convinge pe necredincioşi, iar ei nu ne pot convinge pe noi, dar îi convingem chiar prin acest fapt, zicând că în puritatea lui nu există nici un punct de sprijin pentru a convinge, nici de o parte, nici de cealaltă.

*796. – Iisus Christos nu spune că el nu e din Nazaret, pentru a-i lăsa pe cei răi în orbirea lor, nici că nu este fiul lui Iosif.

*797. – *Mărturii pentru Iisus Christos.* – Iisus Christos a spus lucruri mari atât de simplu de parcă nici nu s-ar fi gândit la ele vreodată şi totuşi atât de

limpezi că se vede foarte bine că s-a gândit. Această limpezime adăugată acestei naivități este admirabilă.

*798. – Stilul Evangheliei este încântător în atâtea feluri şi, între altele, şi pentru că nu conține niciodată o invectivă împotriva călăilor şi duşmanilor lui Iisus Christos; nici un istoric nu are nimic împotriva lui Iuda, a lui Pilat sau a evreilor.

Dacă această modestie a istoricilor evangheliei ar fi fost prefăcută, cum prefăcute ar fi fost alte trăsături de caracter la fel de frumoase, şi dacă s-ar fi prefăcut doar pentru a atrage atenția şi neîndrăznind s-o evidențieze ei înşişi, şi-ar fi descoperit prieteni care ar fi făcut aceste remarci în avantajul lor; dar cum ei au acționat fără nici un fel de prefăcătorie, dintr-un sentiment absolut dezinteresat, n-au atras atenția nimănui. Şi eu cred că multe lucruri de acest fel n-au fost remarcate până acum, ceea ce dovedeşte detaşarea cu care s-au abordat faptele.

799. – Un meşteşugar care vorbeşte despre bogați, un procuror care vorbeşte despre război, despre regalitate etc., dar numai cel bogat vorbeşte bine despre bogați, regele cu detaşare despre o donație pe care tocmai a făcut-o, iar Dumnezeu vorbeşte bine despre Dumnezeu.

800. – Cine i-a învățat pe evanghelişti calitățile unui suflet perfect eroic, pentru a le zugrăvi atât de desăvârşit în Iisus Christos? De ce e slab în agonia lui? Nu puteau să zugrăvească şi o moarte la fel? Ba da, căci acelaşi Sfânt Luca vorbeşte despre moartea

Sfântului Ştefan, mult mai eroică decât a lui Iisus Christos.

Ei deci l-au prezentat ca pe un om capabil de teamă înainte de a se supune morții, iar mai pe urmă ca pe un om foarte puternic.

Dar îl arată tulburat în clipa în care el însuşi se arată tulburat: dar când oamenii îl tulbură, atunci el se arată foarte tare.

*801. – *Mărturii pentru Iisus Christos*. – Ipoteza unor apostoli vicleni este absurdă. S-o cercetăm în detaliu; să ne imaginăm pe cei doisprezece oameni adunați după moartea lui Iisus Christos, punând la cale un complot pentru a-l da drept inviat. Ar fi atacat prin aceasta toate puterile. Inima omului este aplecată spre uşurință, schimbare, promisiuni, bunuri. Dacă măcar unul dintre ei ar fi dezmințit, lăsându-se ispitit de toate acestea sau poate chiar mai mult, supus închisorii, torturii şi morții, ei ar fi fost cu toții pierduți. E un lucru care dă de gândit.

*802. – Apostolii s-ar fi lăsat înşelați sau ne-au înşelat: e greu de admis asemenea lucruri, căci nu te poți înşela luând un om drept un înviat... În timp ce Iisus Christos era alături de ei, îi sprijinea; dar, după aceea, dacă nu le-ar fi apărut, cine i-ar fi îndemnat la fapte?

Note

[1] „Ca să umbli dibuind în miez de zi" (*Deut.*, 28, 29). – Şi dacă o dai cuiva care ştie carte şi-i zici: „Citeşte!" el îţi va răspunde; „nu ştiu carte!" *Isaia,* 29, 12.

[2] „O de-ar scrie cineva cuvintele mele! De le-ar scrijeli pe aramă! Dar eu bine ştiu că Mântuitorul meu trăieşte şi el ridicase-va cel din urmă pe pământ." (*Iov,* 19, 23–5)

[3] Ioan, 22, 32. Ioan, 22, 61.

[4] Împietreşte inima poporului acestuia; astupă-i urechile şi închide-i ochii. *Isaia*, 6, 10.

[5] Căci om fiind, te faci pe tine Dumnezeu. – Iisus le-a dat răspuns: Nu e scris în legea voastră: – Zis-am eu: Dumnezei sunteţi? Căci aşa stă scris: „Voi sunteţi dumnezei", iar scriptura nu se poate desfiinţa. Această boală nu este spre viaţă, ci spre moarte. „Lazăr a adormit", pentru ca după aceea să spună: „Lazăr a murit". (Ioan, 11, 11, 14.)

[6] Jertfă şi prinos n-ai ivit, dar mi-ai întocmit un trup. (Evrei, 10, 5.) Ci Iisus răspuns-a lui: „Te uiţi la aceste mari clădiri? Nu va rămânea piatră pe piatră care să nu se risipească." (Marcu, 13, 2.)

[7] „Iară după aceea voi turna duhul meu peste tot trupul..." (*Ioil*, 3, 1.)

[8] Şi toate popoarele vor veni să i se închine. (*Psalmul* 30, 8.)
Este puţin lucru să fii sluga mea. (*Isaia*, 49, 6.)
Cereţi (şi vă voi da popoarele moştenire). (*Psalmul* 2, 8.)
Şi regii toţi i se vor închina. (Psalmul 11, 2.)
Martorii mincinoşi (se vor arăta). (*Psalmul* 34.)

Şi-i va întinde obrazul celui care-l va lovi. (*Plângerile lui Ieremia*, 3, 30.)

Şi mi-au turnat fiere în mâncare. (*Psalmul* 48, 22.)

[9] „Şi n-a făcut la fel pentru toate popoarele." (*Psalmul* 117.)

[10] A făcut la fel pentru toate popoarele.

[11] Nu te teme, turmă-mică... (*Luca*, 12, 32.)

Cu frică şi cu cutremur... (*Epist. Sf. Ap. Pavel către Filipeni*, 2, 12.)

Să nu vă fie teamă doar dacă nu vă temeţi.

Şi oricine Mă primeşte nu pe Mine mă primeşte, ci pe Cel ce m-a trimis pe Mine... (*Marcu*, 9, 37.)

Nimeni nu ştie, nici Fiul... (*Marcu*, 13, 32.)

Pe când vorbea, iată un nor luminos i-a umbrit... (*Matei*, 17, 5.)

[12] În comun şi în particular.

[13] Şi au ieşit la el tot ţinutul Iudeii şi toţi cei din Ierusalim şi se botezau (*Marcu*, 1, 5.)

[14] Ca uitându-se cu ochii să nu vază şi auzind cu urechile să nu înţeleagă ca nu cumva să se întoarcă şi să li se ierte păcatele. (*Marcu*, 4, 12.)

[15] Prietene, de ce ai venit? (*Matei*, 26, 50.)

[16] Pentru ce se zbuciumă păgânii? Împăraţii pământului împotriva lui Christos? (*Psalmul* 2.)

Secțiunea a XIII-a

Minunile

*803. – *Începutul*. – Minunile lămuresc învățătura, învățătura lămurește minunile.

Au existat minuni adevărate şi minuni false. Avem nevoie de un semn spre a le recunoaşte; altfel, nu ne-ar fi de nici un folos. Or, ele ne sunt necesare pentru că ele sunt temeiurile.

E nevoie ca semnul pe care ni-l dau să fie în aşa fel încât să nu distrugă mărturia pe care adevăratele minuni o aduc despre adevăr care este scopul lor cel mai important.

Moise a consemnat două reguli: să nu asculte de tâlcuitorii de semne şi de vrăjitori, *Deut.*, 13; şi să nu se închine altor dumnezei, *Deut.*, 13, iar Iisus Christos una.

Dacă doctrina reglează minunile, acestea sunt inutile pentru învățătură. Dacă minunile reglează…

Obiecție la regulă. – Discernământul timpurilor. O regulă pentru vremea lui Moise, altă regulă astăzi.

804. – *Minune*. – Acesta este un efect care depăşeşte forța naturală a mijloacelor întrebuințate: şi minune nu este dacă nu depăşeşte forța naturală a

mijloacelor întrebuințate. Astfel, cei care vindecă prin invocarea diavolului nu fac minuni: căci nu depăşesc forța naturală a diavolului. Dar...

805. – Cele două temeiuri, unul interior, altul exterior: harul, minunile; amândouă supranaturale.

806. – Minunile şi adevărul sunt necesare, pentru că ele trebuie să convingă pe om în întregul lui, în trup şi în suflet.

807. – Întotdeauna oamenii au vorbit adevăratului Dumnezeu sau adevăratul Dumnezeu a vorbit oamenilor.

*808. – Iisus Christos a dovedit că el era Mesia nu prin învățătură şi scriptură, ci întotdeauna prin minuni.

El dovedeşte că poate vindeca de păcate printr-o minune.

Nu vă bucurați de minunile pe care le faceți, spune Iisus Christos, ci de faptul că numele voastre sunt înscrise în ceruri.

Dacă nu l-ar fi crezut pe Moise, n-ar fi putut crede într-un om înviat.

Nicodim recunoaşte, prin minunile sale, că învățătura sa este de la Dumnezeu: *Scimus quia venisti a Deo magister; nemo enim potest haec signa facere quae tu facis nisi Deus fuerit cum eo.*[1] El nu judeca minunile prin învățătură, ci doctrina prin minuni.

Evreii aveau o învățătură a lui Dumnezeu, cum avem şi noi o învățătură a lui Iisus Christos şi confirmată de minuni, şi interdicția de a crede în făcă-

torii de minuni şi, mai mult chiar, porunca de a recurge la marii preoţi şi de a-i asculta pe aceştia.

Şi astfel toate temeiurile pe care le avem noi ca să refuzăm pe profeţi tocmai pentru minunile lor şi pe Iisus Christos; n-ar fi fost vinovaţi dacă n-ar fi văzut minunile: *Nisi fecissem...peccatum non haberent*[2]. Deci toată credinţa se bazează pe minuni...

Profeţia nu se numeşte minune: Sfântul Ioan vorbeşte de prima minune de la Cana, apoi despre ceea ce Iisus Christos spune Samaritencei care-i povesteşte viaţa sa ascunsă şi despre cum acesta vindecă pe fiul unui dregător împărătesc şi Sfântul Ioan spune că acesta este al doilea semn.

809. – Îmbinarea minunilor.

810. – O a doua minune o poate presupune pe prima, dar prima minune nu o poate presupune pe a doua.

811. – N-am fi păcătuit dacă n-am fi crezut într-un Iisus Christos fără minuni.

812. – N-aş fi creştin fără minuni, spune Sfântul Augustin.

813. – *Minuni.* Cât de mult îi urăsc pe cei care se îndoiesc de minuni! Montaigne vorbeşte cum se cuvine despre ele în două locuri. Se vede într-un loc cât este de prudent, dar în alt loc se arată încrezător şi râde de neîncrezători.

Oricum ar fi, dacă n-ar exista minunile, Biserica n-ar avea mărturii.

814. – Montaigne împotriva minunilor.

Montaigne în favoarea minunilor.

815. – Nu este posibil să gândeşti rezonabil împotriva minunilor.

816. – Neîncrezătorii, cei mai încrezători. Cred în minunile lui Vespasian ca să nu creadă în minunile lui Moise[3].

*817. – *Titlu: De unde vine credința în mincinoşii care spun că ei au văzut minuni şi necredința în cei care spun că ei dețin secrete pentru a-l face pe om nemuritor, sau pentru a-l întineri.* – Cercetând de unde vine atât de mare încredere în impostorii care spun că ei dețin leacuri încât uneori ne punem viața în mâinile lor, mi se pare că adevărata cauză este că sunt printre ele unele adevărate, căci n-ar fi posibil dacă ele ar fi toate false; şi nu li s-ar acorda atâta credință, dacă n-ar fi şi adevărate printre ele. Dacă n-ar fi existat niciodată nici un leac pentru nici un fel de rău şi toate relele ar fi fost incurabile, ar fi fost imposibil ca oamenii să-şi imagineze că acestea ar fi tămăduitoare; şi cu atât mai puțin să dea crezare celor care se laudă că le posedă. Tot aşa cum pe un om care se laudă că poate împiedica moartea, nimeni nu-l va crede pentru că nu are nici o dovadă. Dar, cum exista o mare cantitate de leacuri care s-au dovedit valabile, prin cunoaşterea lor chiar de către unii mari înțelepți, oamenii li s-au încredințat. Căci poporul judeca în mod obişnuit astfel: „Dacă un lucru este posibil, înseamnă că este adevărat: pentru că un lucru nu poate fi negat la un mod general, pentru că există efecte speciale care se dovedesc adevărate şi atunci poporul care nu poate discerne care efecte

sunt adevărate, le crede pe toate. Tot aşa cum se crede în acele efecte false ale lumii, dintre care unele sunt adevărate, cum ar fi fluxul mării.

La fel se întâmplă şi cu profețiile, cu minunile, cu descifrarea viselor, cu farmecele etc. Căci dacă nimic n-ar fi crezut niciodată în ele, astfel, în loc să conchidem că nu există minuni adevărate pentru că există atât de multe mincinoase, ar trebui, dimpotrivă, să spunem că există cu siguranță minuni adevărate tocmai pentru că există cele mincinoase şi că sunt şi din cele mincinoase tocmai pentru că sunt şi din cele adevărate. Obiecția ar fi că şi sălbaticii au o religie, dar pot răspunde la aceasta că ei au religie numai pentru că au auzit vorbindu-se despre ea, cum ar fi potopul, circumcizia, crucea Sfântului Andrei etc.

818. – Cercetând de unde apar atâtea false minuni, atâtea false revelații şi farmece etc., mi s-a părut că adevărata cauză se află în faptul că printre ele sunt şi unele adevărate, căci altfel n-ar fi posibil să existe atâtea false minuni, dacă n-ar fi şi unele adevărate, nici atâtea false revelații dacă n-ar fi fost şi veritabile revelații, nici atâtea religii false dacă n-ar fi existat măcar una adevărată; căci, dacă nimic din toate acestea n-ar fi fost, era imposibil ca oamenii să şi le imagineze şi cu atât mai puțin să le creadă, dar cum sunt multe lucruri mari adevărate şi ele au fost crezute de oameni înțelepți, s-a ajuns ca oamenii să le creadă şi pe cele false.

Şi astfel în loc să conchidem că nu există minuni adevărate pentru că sunt atâtea false, trebuie să spunem că există adevărate minuni pentru că sunt şi false şi că cele false nu sunt decât pentru că există şi cele adevărate şi că nu există religii false decât că există una adevărată. – *Obiecție*; sălbaticii au şi ei o religie dar ei au auzit doar vorbindu-se de una adevărată, cum ar fi crucea Sfântului Andrei, potopul, circumcizia etc. Acest lucru vine din aceea că mintea omului, aplecată să creadă tot ceea ce este adevărat, e susceptibilă în acelaşi timp să dea crezare şi lucrurilor false.

819. – *Ieremia,* 32, 23; „Da! Sunt împotriva proorocilor care spun visuri mincinoase“ – zice Domnul. În ebraică şi Vatable, acestea sunt *uşurințe.*

Minune nu înseamnă întotdeauna minune. I *Regi,* 15, minune mai înseamnă şi temere şi tot astfel şi în ebraică. La fel şi în *Iov,* şi în *Isaia,* 21, 4; *Ieremia,* 44, 12. Prevestirea înseamnă prezentare simbolică, *Ieremia,* 50, 38, şi la fel în ebraică şi în Vatable, *Isaia,* 8, 18: Iată eu şi pruncii pe care mi-a dat Dumnezeu spre semne mai presus de fire şi minuni în Israel.

820. – Dacă diavolul ar favoriza învățătura care-l distruge el ar fi fost împărțit, cum spune Iisus Christos; dacă Dumnezeu ar fi favorizat învățătura care distruge Biserica, el ar fi fost împărțit; *Omne regnum divisum*[4]. Căci Iisus Christos acționa împotriva diavolului, distrugând stăpânirea lui asupra inimilor, având ca simbol exorcizarea; pentru a aşeza în loc

regatul lui Dumnezeu. Şi astfel adaugă: „*In digito Dei... regnum Dei ad vos*“[5].

*821. – Există o mare diferenţă între a ispiti şi a induce în eroare. Dumnezeu ispiteşte, dar nu duce în eroare. A ispiti înseamnă a oferi prilejuri care nu-ţi sunt de nici o trebuinţă şi în care, neiubindu-l pe Dumnezeu, faci anumite lucruri. A induce în eroare înseamnă a-l pune pe un om în situaţia să accepte şi să urmeze un lucru neadevărat.

822. – Avraam, Ghedeon: (semne) mai presus de revelaţie. Evreii se orbeau singuri judecând minunile prin Scriptură. Dumnezeu nu s-a lepădat niciodată de adevăraţii lui închinători.

Mă bucur să-l urmez pe Iisus Christos mai mult decât pe oricine altul pentru că el se află în minuni, în profeţii, în învăţătură, perpetuitate etc.

Donatiştii: nici o minune care să ne oblige să spunem că acesta este diavolul.

Cu atât mai mult se particularizează Dumnezeu, Iisus Christos, Biserica...

*823. – Dacă n-ar fi fost atâtea false minuni, am fi avut o certitudine. Dacă nu exista o regulă pentru a le discerne, minunile ar fi fost inutile şi n-ar fi existat nici o raţiune să credem în ele.

Or, umană nu este siguranţa umană, ci raţiunea.

*824. – Sau Dumnezeu a confundat falsele minuni sau le-a prezis; şi într-un caz şi într-altul, el s-a ridicat peste ceea ce este supranatural în privinţa noastră şi ne-a ridicat şi pe noi.

825. – Minunile nu folosesc la convertire, ci la condamnare, (2, 113, A. 10, Ad. 2.)

826. – *Temeiuri pentru a nu crede deloc.*

Ioan, 12, 37. *Cum autem tanta signa fecisset, non credebant in eum, ut sermo Isaiae impleretur. Excaecavit* etc.

Haec dixit Isaias quando vidit gloriam ejus et locutus est de eo.

„Judaei signa petunt et Graeci sapientiam quaerunt, nos autem Jesum crucifixum." „Sed plenum signis, sed plenum sapientia; vos autem Christum non crucifixum et religionem sine miraculis et sine sapientia."[6]

Ceea ce-i face pe oameni să nu creadă în adevăratele minuni este lipsa carității. *Ioan: Sed vos non creditis; quia non estis ex ovibus*[7]. Şi tot lipsa carității îi face să creadă în mărturiile mincinoase, I *Tes.*, 2.

Temeiul religiei. Acestea sunt minunile. Ce altceva? Vorbeşte Dumnezeu împotriva minunilor, împotriva temeiurilor credinței pe care o avem în el.

Dacă există un Dumnezeu, credința în Dumnezeu trebuie să existe pe pământ: or minunile lui Iisus Christos nu sunt prevestite de Antichrist, dar minunile Antichristului sunt prevestite de Iisus Christos: astfel, dacă Iisus Christos n-ar fi fost Mesia el ne-ar fi dus în eroare; dar Antichristul nu poate duce pe nimeni în eroare. Când Iisus Christos a prezis minunile Antichristului, s-a temut de el cumva că va distruge credința în propriile-i minuni?

Moise l-a prevestit pe Iisus Christos şi a poruncit să fie urmat. Iisus Christos l-a prevestit pe Antichrist şi a interzis să fie urmat.

În vremea lui Moise, credința în Antichrist nu exista întrucât acesta le era necunoscut; dar e mult mai uşor, în vremea Antichristului să crezi în Iisus Christos pe care-l cunoşteau.

Nu există nici un motiv să credem în Antichrist care să nu fie la fel de valabil şi pentru credința în Iisus Christos, dar există motive să credem în Iisus Christos care nu mai sunt valabile pentru credința în celălalt.

827. – *Judecători*, 13, 23: „Dacă i-ar fi fost Domnului voia să ne omoare, nu ne-ar fi arătat câte ne-a arătat şi nici nu ne-ar fi vestit acum un lucru ca acesta."

Iezechil. Senncaherib.

Ieremia. Anania, falsul profet, mort în luna a şaptea.

II *Macab*., 3: Templul gata să fie jefuit, miraculos salvat. – II *Macab*., 15.

III *Regi*, 17: Văduva lui Elie care reînviase copil fiind: „Prin asta am cunoscut că vorbele tale sunt adevărate."

III *Regi*, 17: „Elie cu profeții lui Baal.

Niciodată, în disputa adevăratului Dumnezeu despre adevărata religie, minunea nu s-a produs de partea erorii, ci întotdeauna de partea adevărului.

*828. – Contestație. – Abel, Cain, Moise, magicieni, Elie, falsul profet; Ieremia, Anania, Miheia,

falşi profeţi: Iisus Christos, fariseii, Sfântul Pavel, Barjesu; apostolii, exorciştii. Creştinii şi necredincioşii, catolicii, ereticii; Elie, Enoh; Antihrist.

Întotdeauna adevărul prevalează în minuni. Cele două cruci.

*829. – Iisus Christos spune că Scriptura mărturiseşte despre el, dar nu spune în ce.

Nici profeţiile nu puteau folosi drept mărturii pentru Iisus Christos în timpul vieţii. De aceea oamenii n-ar fi fost vinovaţi că n-au crezut în el înainte de moartea lui, dacă minunile n-ar fi fost suficiente fără învăţătură. Or cei care n-au crezut în el pe când era încă viu păcătuiau, cum le-a spus el însuşi, şi nu au nici o scuză. Le trebuia deci o învăţătură pe care să se sprijine. Or ei nu aveau învăţătura noastră, ei aveau numai minunile; dar ele sunt suficiente când învăţătura nu le este potrivnică şi pot fi crezute.

Ioan, 7, 40. *Disputa între evrei ca şi între creştinii de astăzi.* Deci mulţi din gloată, auzind cuvintele acestea, ziceau: Cu adevărat, acesta este prorocul. Iar alţii ziceau: Acesta este Christos. Alţii însă întâmpinau: Oare din Galileea să vie Christos? N-a zis oare Scriptura că Christos va să vie din sămânţa lui David şi din Betleem? Şi astfel pentru el s-a făcut în norod dezbinare. Căci minunile sale erau convingătoare, pretindeau să li se lămurească pretinsele contradicţii ale învăţăturii sale faţă de Scriptură. Tot aşa, cei care refuză să creadă în minunile de astăzi, pentru o pretinsă himerică contradicţie, nu sunt de iertat.

Poporul care credea în el pentru minunile lui; dar fariseii ziceau: „Dar gloata aceasta care nu cunoaşte legea este blestemată. Nu cumva crezut-a în el cineva dintre fruntaşi sau dintre farisei? Căci noi ştim că din Galileea nu se ridică proroc". Nicodim a răspuns: „Osândeşte oare legea noastră pe un om până nu-l ascultă şi nu ştie mai întâi ce a făcut, (şi mai ales când e vorba de un om care a făcut asemenea minuni)".

830. – Profețiile erau confuze: acum nu mai sunt.

831. – Cinci propoziții erau echivoce, acum nu mai sunt.[8]

832. – Minunile nu mai sunt necesare tocmai pentru că ele s-au produs. Dar când tradiția nu mai este ascultată, când doar Papa decide în cazul în care se întâmplă o minune, excluzând astfel adevăratul izvor al adevărului care este tradiția, pe care Papa ar trebui s-o cunoască, el fiind păstrătorul ei, adevărul nu se mai poate manifesta în toată libertatea: atunci oamenii nu mai vorbesc despre adevăr, ci adevărul trebuie să vorbească el însuşi oamenilor. Ceea ce s-a întâmplat în timpul lui Arius. (Minunile din vremea domniei lui Diocleţian şi a lui Arius.)

*833. – *Minune.* – Poporul conchide singur, dar dacă ar trebui să vă explice şi temeiul...

E supărător să trăieşti în afara unei ordini. Este nevoie chiar să fii aspru şi să te împotriveşti oricărei excepții de la reguli. Dar, totuşi, cum e sigur că există excepții de la regulă, trebuie să judecăm sever, dar drept.

834. – *Ioan*, 6, 26: *Non quia vidistis signa, sed quia saturati estis*[9].

Cei care-l urmează pe Iisus Christos pentru minunile lui, îi cinstesc puterea în toate minunile pe care le face; dar cei care, doar prefăcându-se că-l urmează pentru minunile sale şi nu-l urmează decât pentru că el îi consolează şi-i umple de bunurile lumii aceştia necinstesc minunile sale când sunt constrânşi în libertăţile lor.

Ioan, 9: *Non est hic homo a Deo qui sabbatum non custodit; Alii: Quomodo potest homo peccator haec signa facere*[10].

Care e mai limpede?

Această casă nu este a lui Dumnezeu: căci nu se crede că cele cinci propoziţii se găsesc în Jansenius. – Ceilalţi: această casă este a lui Dumnezeu, căci Jansenius a făcut aici ciudatele lui minuni.

Care e mai clar?

Tu quid dicis? Dico quia propheta est. Nisi esset hic a Deo, non poterat facere quidquam.[11]

835. – În Vechiul Testament, când suntem îndepărtaţi de Dumnezeu. În Noul Testament, când suntem îndepărtaţi de Iisus Christos. Aceste minuni sunt singurele cărora nu trebuie să li se dea crezare. Dar tuturor celorlalte trebuie să li se dea crezare.

Putem trage de aici concluzia că ei ar fi avut dreptul să nu-i creadă pe nici unul din profeţii care li s-au arătat. Nu. Ei au păcătuit pentru că au dat crezare celor care-l negau pe Dumnezeu şi că n-au crezut în cele care-l mărturiseau pe Dumnezeu.

Deci, dacă se arată o minune, trebuie ori s-o acceptăm ori s-o respingem dacă semnele ei sunt potrivnice. Trebuie să vedem dacă-l neagă pe Dumnezeu, pe Iisus Christos sau Biserica.

*836. – Există o diferență chiar mare între a nu fi cu Iisus Christos și a mărturisi, și a nu fi cu Iisus Christos și a te preface că ești. Unii pot face minuni, nu și ceilalți. Căci e limpede că unii sunt împotriva adevărului nu și ceilalți; și astfel minunile sunt mai clare.

837. – E atât de evident că trebuie să iubim un singur Dumnezeu că nu avem nevoie de minuni pentru a o dovedi.

*838. – Iisus Christos a făcut minuni și apoi după el, apostolii și primii sfinți, într-un număr foarte mare; pentru că profețiile nefiind încă împlinite și împlinindu-se prin ei, nu există nici o dovadă care să mărturisească pentru ei, în afara minunilor. S-a prorocit că Mesia va converti noroadele. Cum să se împlinească o asemenea profeție fără convertirea noroadelor? Și cum ar fi putut noroadele să se convertească întru Mesia dacă n-ar fi văzut acest ultim efect al profețiilor care să-i convingă? Înainte deci de a muri, de a învia și de a converti noroadele, nimic nu era încă împlinit; și de aceea a fost nevoie în tot acest timp de minuni. Acum ele nu mai sunt necesare împotriva evreilor, căci profețiile împlinite sunt o minune durabilă.

839. – „Dacă nu credeți în mine, credeți în minunile mele." El îi trimitea la ceea ce putea să mărturisească mai puternic pentru el.

S-a spus evreilor, ca de altfel şi creştinilor, să nu creadă întotdeauna profețiile; şi totuşi fariseii şi scribii fac mare caz de aceste minuni, încercând să arate că sunt false sau punându-le pe seama diavolului: era necesar să fie convinşi pentru a le recunoaşte că vin de la Dumnezeu.

Astăzi nu mai întâmpinăm nici o greutate pentru a face discernământul; cei care nu-l neagă pe Dumnezeu sau pe Iisus Christos nu fac decât minuni foarte adevărate. *Nemo facit virtutem in nomine meo, et cito possit de me male loqui.*[12]

Dar acum nu mai avem nevoie de un efort pentru a discerne. Uite o relicvă sfântă. Uite un spin din coroana Mântuitorului lumii asupra căruia prințul lumii nu are nici o putere şi care face minuni prin puterea sângelui vărsat pentru noi. Iată cum Dumnezeu alege el însuşi această casă pentru a arăta strălucirea puterii lui.

Nu oamenii fac aceste minuni printr-o virtute necunoscută şi îndoielnică, obligându-ne la un efort de discernământ; ele sunt făcute chiar de Dumnezeu. Aceşti oameni sunt doar instrumentul patimilor Fiului său unic, care, aflându-se pretutindeni, îl alege pe acela să adune oameni de pretutindeni pentru a le oferi prin minuni o uşurare a durerilor lor.

840. – Biserica are trei feluri de duşmani: evreii care n-au făcut niciodată parte din ea; ereticii care au abandonat-o şi creştinii răi care o dezbină din interior.

Aceste trei feluri de adversari o combat de obicei prin mijloace diferite. Dar în această chestiune mijloacele lor sunt aceleaşi. Cum ei nu pot face nici unul minuni, iar Biserica a mărturisit împotriva lor întotdeauna prin minuni, ei sunt toți interesați să le ocolească, folosindu-se cu toții de următoarea judecată greşită: că învățătura nu trebuie judecată după minuni, ci minunile trebuie judecate prin învățătură. Între cei care-l ascultau pe Iisus Christos erau două tabere: una care-l urma pe Iisus Christos pentru minunile sale, alta care zicea... Au existat două tabere şi pe vremea lui Calvin... Iar acum iezuiții etc.

*841. – Minunile desluşesc lucrurile îndoielnice: între poporul evreu şi cel păgân, între evreu şi creştin; între catolici şi eretici; între calomniați şi calomniatori, între cele două cruci.

Dar pentru eretici, minunile sunt inutile, căci Biserica, autorizată de minunile care au întemeiat credința, ne spune că adevărata credință nu e de partea lor. Nu e nici o îndoială că nu sunt în adevărata credință pentru că primele minuni ale Bisericii exclud credința în cele făcute de ei; există astfel minune contra minune şi cele dintâi şi cele mai mari sunt de partea Bisericii.

Aceste călugărițe, uimite de ceea ce li se spune, că s-ar afla pe calea pierzaniei, că duhovnici lor le-ar duce la Geneva, că aceştia le-ar învăța că Iisus Christos nu se află în Euharistie şi nici de-a dreapta Tatălui: ele ştiu că toate aceste lucruri sunt false şi atunci se oferă lui Dumnezeu în această stare: *Vide*

si via iniquitatis in me est[13]. Ce se întâmplă? Locul despre care se spune că ar fi templul Diavolului, Dumnezeu l-a făcut al lui. S-a spus că ar trebui îndepărtați copiii: Dumnezeu i-a vindecat aici. S-a spus că ar fi arsenalul Infernului: Dumnezeu l-a făcut sanctuar pentru harul lui. În sfârşit, erau amenințate cu furia şi răzbunarea cerului: Dumnezeu le-a dăruit lor toate favorurile. Ar trebui să-ți pierzi ultima picătură de bun-simț pentru a conchide că ele se află pe calea pierzaniei. (S-au făcut aici aceleaşi semne ca sfântul Atanasie.)

*842. – *Si tu es Christus, dic nobis.*

Opera quae ego facio in nomine patris mei, haec testimonium perhibent de me. Sed vos non creditis quia non estis ex ovibus meis. Oves mei vocem meam audiunt.

Ioan, 5, 30: *Quod ergo tu facis signum ut videamus et credamus tibi? Non dicunt: Quam doctrinam praedicas?*

Nemo potest facere signa quae tu facis nisi Deus fuerit cum eo..

II *Macab*, 14, 15. *Deus qui signis evidentibus suam portionem protegit.*

Volemus signum videre de coello tentantes eum. Luca, 11, 16.

Generatio prava signum quaerit: et non dabitur.

Et ingemiscens ait: Quid generatio ista signum quaerit?[14] (*Marcu*, 8, 12.) Ea cere un semn fiind rău intenționată.

Et non poterat facere.[15] Şi totuşi el le-a promis semnul lui Iona, a învierii, semnul cel mare, incomparabil.

Nisi videritis signa, non creditis.[16] El nu-i blamează pe cei care nu cred dacă nu văd cu ochii lor – Antihristul *in signis mendacibus*[17], *spune Sfântul Pavel*, II *Tes*., 2.

Secundum operationem Satanae, in seductione iis qui pereunt eo quod charitatem veritatis non ut receperunt ut salvi fierent, ideo mittet illis Deus optationem erroris credant mendacio.[18]

Ca în pasajul lui Moise: *tentant enim vos Deus, utrum diligatis eum*[19].

Ecce praedixi vobis: vos ergo videte.[20]

*843. – Nu este aici ţara adevărului, acesta rătăceşte necunoscut printre oameni. Dumnezeu l-a acoperit cu un val pentru a nu-l arăta celor care nu-l aud. Locul e deschis hulei şi chiar asupra unor adevăruri evidente. Dacă s-ar da la iveală adevărurile Evangheliei, s-ar putea să apară şi cele potrivnice care ar încâlci înţelesurile, iar poporul n-ar mai putea discerne nimic. Şi ar întreba: „Ce temeiuri aveţi ca să credem mai mult în voi decât în ceilalţi? Ce semne aveţi? Nu faceţi decât să vorbiţi ca şi noi! Dar dacă ar fi minunile, ei, atunci!“ Acesta este un adevăr că învăţătura trebuie susţinută prin minuni de care se abuzează tocmai pentru a huli învăţătura. Şi dacă minunile apar, se spune că ele sunt suficiente dacă nu există şi învăţătura: şi acesta este un alt adevăr de hulă pentru minuni.

Iisus Christos l-a vindecat pe orbul din naştere şi a făcut un mare număr de minuni în ziua sabatului. Aşa îi orbea el pe fariseii care ziceau că minunile trebuie judecate prin învăţătură.

„Noi îl avem pe Moise: dar pe acesta nu-l ştim de unde vine". Tocmai acest lucru este admirabil că nu ştiţi de unde vine şi totuşi face asemenea minuni.

Iisus Christos nu vorbea nici împotriva lui Dumnezeu, nici împotriva lui Moise.

Antichristul şi falşii profeţi, prevestiţi de cele două Testamente, vor vorbi deschis împotriva lui Dumnezeu şi a lui Iisus Christos. Ei nu s-au ascuns... Pe duşmanii ascunşi, Dumnezeu nu i-a învoit să facă minuni pe faţă. Niciodată, într-o dispută publică în care ambele tabere se declară a fi de partea lui Dumnezeu, a lui Iisus Christos sau a Bisericii, minunile nu vor apărea la falşii creştini, ci se vor arăta întotdeauna la cealaltă parte.

Dar alţii răspundeau: Vorbele acestea nu sunt vorbe de demonizat. Şi cum poate un demon să deschidă ochii orbilor?" (*Ioan,* 10, 21.)

Mărturiile pe care Iisus Christos şi apostolii le aduc prin minuni nu sunt evidente: căci ele spun doar că Moise a spus că un profet va veni, dar nu se poate dovedi că este chiar acesta şi aici este toată problema. Aceste pasaje nu folosesc decât pentru a se demonstra că ceea ce se întâmplă nu era împotriva Scripturii şi că nu-l respingeau, dar nici că ar fi fost de acord cu el. Dar prin minuni s-a dobândit credinţa.

Există o datorie reciprocă între Dumnezeu şi oameni pentru a face şi pentru a da. *Venite. Quid debuit?*[21] „Să ne judecăm", spune Dumnezeu în *Isaia*.

Dumnezeu trebuie să-şi împlinească promisiunile etc.

Oamenii trebuie să primească religia pe care le-o trimite Dumnezeu. Dumnezeu este dator oamenilor să nu-i ducă în eroare. Or, ei ar fi duşi în eroare dacă făcătorii de minuni ar vesti o învățătură care să nu apară falsă la prima vedere a simțului comun şi dacă un mare făcător de minuni nu l-ar avertiza că nu trebuie să le dea crezare.

Astfel, dacă se iveşte vrajba în sânul Bisericii, iar arienii, de exemplu, care se bizuie tot pe Scriptură, ca şi catolicii, spun ei, ar fi făcut minunile şi nu catolicii, atunci ar fi fost o înşelătorie.

Căci în acelaşi fel în care un om care ne dezvăluie tainele lui Dumnezeu nu este demn de crezare bizuindu-se doar pe autoritatea sa particulară, şi de aceea necredincioşii se îndoiesc, pe un altul care-şi dovedeşte legătura cu Dumnezeu înviind morții, prezicând viitorul, mutând mările, vindecând bolnavii, nu există nici un necredincios care să nu-i dea crezare, iar necredința în Pharao şi cea a fariseilor este efectul unei înverşunări supranaturale.

Deci când minunile şi adevărata învățătură sunt de aceeaşi parte, nu există nici o dificultate; dar când minunile şi o doctrină suspectă sunt de aceeaşi parte,

atunci trebuie cercetat; care e mai clară. Iisus Christos era suspect.

Brjesu orbit. Forța lui Dumnezeu e mai mare decât a dușmanilor săi.

Exorciștii evrei bătuți de diavol zicând:

„Îi cunosc pe Iisus și pe Pavel, dar voi cine sunteți?“

Minunile sunt pentru învățătură și nu învățătura pentru minuni.

Dacă minunile sunt adevărate, am putea convinge cu orice doctrină? Nu, pentru că nu se vor împlini. *Si angelus*...[22]

Regula: Să judecăm învățătura prin minuni, să judecăm minunile prin învățătură. Totul e adevărat fără să se contrazică.

Căci trebuie făcută distincția de timpuri.

Cât vă este de ușor să aflați regulile generale, crezând că astfel tulburați totul și zădărniciți totul! Dar Tatăl meu vă va împiedica: adevărul este unul și temeinic.

Este imposibil, prin datoria lui Dumnezeu, ca un om ascunzându-și falsa învățătură și declarându-se de acord cu Dumnezeu și cu Biserica să facă minuni pentru a întemeia pe nesimțite o doctrină falsă și subtilă; acest lucru nu se poate.

Dumnezeu, cunoscând inimile, cu atât mai puțin, va face vreo minune în favoarea unui asemenea om.

844. – Cele trei semne ale religiei: perpetuitatea, viața cea dreaptă, minunile. Ei distrug perpetuitatea prin probabilitate, viața dreaptă prin morală, minu-

nile prin distrugerea fie a adevărului, fie a consecințelor acestui adevăr.

Dacă i-am crede, Bisericii i-ar deveni inutile perpetuitatea, sfințenia şi minunile. Ereticii le neagă sau le neagă consecințele; iar acestea toate îi neagă pe ei; dar trebuie să nu ai nici un dram de sinceritate pentru a le nega sau o adevărată sminteală ca să le negi consecințele.

Nimeni nu s-a lăsat martirizat pentru minunile pe care susține că le-a văzut; pentru cele pe care turcii le cred prin tradiția lor, nebunia oamenilor ar ajunge până la martiriu, dar nu pentru cele pe care le-au văzut.

845. – Ereticii au combătut întotdeauna semnele pe care ei nu le-au putut dobândi.

846. – *Prima obiecție:* „Înger al cerului. Să nu judecăm adevărul prin minuni, ci minunile prin adevăr: deci minunile sunt nefolositoare."

Dar ele sunt folositoare şi nu trebuie să ne împotrivim adevărului, a spuselor părintelui Lingedes că „Dumnezeu n-ar îngădui o minune care să ducă în eroare"...

Dac-ar exista o contestare chiar în sânul aceleiaşi Biserici minunea este cea care hotărăşte.

A doua obiecție: „Dar şi Antichristul va face semne."

Magicienii din Pharao nu înşeală. Astfel nu se va putea spune lui Iisus Christos cu privire la Antichrist: „Ne-ai dus în eroare." Căci Antichristul le va

face împotriva lui Iisus Christos şi ele nu vor putea înşela pe nimeni. Pentru că Dumnezeu nu va îngădui falsele minuni sau va face altele şi mai mari.

(De la începuturile lumii Iisus Christos este viu; o mărturie mai durabilă decât toate minunile Antichristului). Dacă în aceeaşi Biserică se întâmplă minuni printre eretici putem fi înşelaţi. Schisma e vizibilă, minunea e vizibilă. Dar schisma este un semn mai mare de eroare decât eroarea unei minuni fără adevăr; deci minunea nu poate fi înşelătoare.

Dar, în afara schismei, eroarea nu este atât de vizibilă pe cât este minunea şi deci minunea ar putea să ne înşele. *Ubi est Deus tuus?*[23] Minunile ni-l dezvăluie şi ele sunt asemenea fulgerului.

847. – Unul din refrenele vecerniilor de Crăciun: *Exortum est in tenebris lumen rectis corde.*[24]

848. – Bunătatea lui Dumnezeu este atât de mare că ea ne învaţă întru mântuire, chiar dacă el se ascunde, care va fi lumina pe care trebuie s-o aşteptăm când va fi ca el să ni se dezvăluie nouă?

849. – *Est et non est*[25] va fi în credinţă cum este în minuni? Şi dacă acestea sunt de nedespărţit şi în celelalte... Când sfântul Xavier face minuni. – [Sfântul Hilariu – Ticăloşi care ne obligă să vorbim despre minuni.]

Judecători nedrepţi, nu faceţi legi noi, judecaţi după cele stabilite şi prin voi înşivă. *Vae qui conditis leges iniquas.*[26]

Minuni continue, falsuri.

Pentru a vă slăbi adversarii ați fi capabili să dezarmați întreaga Biserică.

Dacă ei spun că salvarea noastră depinde de Dumnezeu, sunt „eretici“, dacă spun că se supun papei este o ipocrizie, dacă sunt gata să subscrie tuturor hotărârilor, tot nu-i de ajuns, *dacă spun că nu* trebuie să ucizi pentru un măr „ei combat morala catolică.“ Dacă se fac minuni printre ei nu este semn de sfințenie ci o bănuială de erezie; faptul că Biserica a continuat să existe e o mărturie că adevărul ei este incontestabil și dacă este contestabil, a existat un papă, a existat Biserica.

*850. – Cele cinci propoziții condamnate, nici o minune, căci adevărul nu poate fi atacat, dar Sorbona... dar Bula...

Este imposibil că aceia care-l iubesc pe Dumnezeu din toată inima lor să nu recunoască Biserica în toată evidența ei.

Este imposibil ca cei care-l iubesc pe Dumnezeu să se lase convinși de Biserică.

Minunile au o asemenea forță că a trebuit ca Dumnezeu să-i avertizeze pe oameni să nu le creadă dacă acestea ar fi fost împotriva lui, oricât de limpede ar fi că există un Dumnezeu; fără această intervenție divină, minunile ar fi răspândit multă confuzie în lume.

Și astfel pasajele din *Deut.*, 13, departe de a fi împotriva autorității minunilor, nu fac decât să le sporească și mai mult forța. Și la fel și pentru An-

tichrist: „Ducându-i în ispită chiar pe cei aleşi, dacă ar fi fost posibil".

851. – Minunea orbului din naştere.

Ce spune Sfântul Ap. Pavel? Face el o relatare a profeţiilor de fiecare clipă? Nu, el relatează minunea. Ce spune Iisus Christos? Face el o relatare a profeţiilor? Nu, acestea nu fuseseră încă împlinite prin moartea lui; dar spune: *si non fecissem*. Credeţi în fapte.

Două temeiuri supranaturale ale religiei noastre supranaturale: unul vizibil, altul invizibil. Minuni cu har şi minuni fără har.

Sinagoga care a fost iubită ca simbol al Bisericii şi urâtă pentru că nu era decât un simbol a fost ridicată în clipa în care era gata să se prăbuşească, aflându-se în relaţii bune cu Dumnezeu, ceea ce este iarăşi un simbol.

Minunile mărturisesc puterea lui Dumnezeu asupra inimilor prin puterea pe care o au asupra trupurilor.

Niciodată Biserica n-a autorizat vreo minune printre eretici. Minunile, sprijin al religiei; ele i-au format pe evrei, ele i-au format pe creştini, pe sfinţi, pe inocenţi, pe adevăraţii credincioşi.

O minune între schismatici nu este chiar atât de primejdioasă, căci schisma care e mai vizibilă decât minunea amplifică vizibil eroarea: dar, dacă nu există schismă, iar eroarea este disputabilă, minunea hotărăşte.

Si non fecissem quae alius non fecit. Aceşti ticăloşi care ne obligă să vorbim despre minuni.

Avraam, Ghedeon mărturisesc credința prin minuni: Iudita. În sfârşit, Dumnezeu vorbeşte pentru ultimele oprelişti.

Dacă răceala lipsei de caritate lasă Biserica aproape fără adevărații ei închinători, minunile aduc alții. Este unul din ultimele efecte ale harului.

Dacă ar face o minune şi pentru iezuiți!

Când minunea înşeală aşteptările celor în prezența cărora se face şi când există o disproporție între starea credinței lor şi instrumentul minunii, atunci acesta îi poate schimba. Numai la voi e altfel. Există tot atâta temei în această afirmație ca şi când ai spune că dacă Euharistia învie un mort atunci mai bine devii calvinist decât catolic. Dar când minunea încununează aşteptările şi când cei care au sperat că Dumnezeu va binecuvânta leacurile se văd vindecați fără leacuri...

Nelegiuiții. – Nici un semn din partea Diavolului, fără un semn mai puternic din partea lui Dumnezeu sau cel puțin o înştiințare că se va întâmpla.

852. – Nedrepți vrăşmaşi ai celor pe care Dumnezeu îi protejează evident: dacă vă reproşează excesele, „vorbesc ca nişte eretici"; dacă spun că harul lui Iisus Christos ne deosebeşte „sunt eretici"; dacă fac minuni, acestea sunt semnul „ereziei lor".

S-a spus: „Credeți în Biserică", dar nu s-a spus: „Credeți în minuni", din pricină că ultima este fi-

rească. Nu prima. Numai una avea nevoie de un precept nu şi cealaltă.

Iezechil. – S-a spus: iată poporul lui Dumnezeu care vorbeşte astfel.

Sinagoga era simbolul şi de aceea n-avea să piară, dar nefiind decât un simbol, va pieri. Era un simbol care conținea un adevăr şi a durat până când el s-a pierdut.

Părinte, totul se petrecea în simboluri. Alte religii pier, aceasta nu va pieri niciodată.

Minunile sunt mai importante chiar decât credeți, ele au folosit Bisericii ca temeiuri şi vor folosi ca temeiuri în continuare până la venirea Antichristului, până la sfârşit.

Cei doi martori.

Şi în Vechiul Testament şi în cel Nou, minunile sunt făcute prin legătura simbolurilor. Mântuire sau lucru inutil, măcar face dovada că trebuie să ne supunem Scripturii: simbol al sacramentelor.

853. – [Poruncile divine trebuie judecate cu sobrietate. Părinte. Sfântul Pavel în insula Malta.]

Duritatea iezuiților depăşeşte pe cea a evreilor pentru că aceştia nu refuzau să-l creadă pe Iisus Christos nevinovat decât din pricină că se îndoiau că minunile lui vin de la Dumnezeu. În timp ce iezuiții nu se pot îndoi că minunile de la Port-Royal nu vin de la Dumnezeu, neîncetat bănuitori cu privire la inocența acestei case a lui Dumnezeu.

855. – Presupun că lumea crede în miracole. Corupeți religia fie în favoarea adepților voştri, fie

împotriva duşmanilor voştri. Dispuneţi de ea după bunul vostru plac.

856. – *Despre minune.* – Aşa cum Dumnezeu n-a fericit mai mult o familie, fie să nu găsească una mai plină de recunoştinţă.[27]

Note

[1] Aceasta a venit noaptea la Iisus şi i-a vorbit: Rabi, ştiam că de la Dumnezeu venit-ai învăţător; căci nimeni nu poate face aceste minuni pe care le faci tu, dacă nu este Dumnezeu cu el.

[2] Dacă n-ar fi făcut între ei lucruri pe care nimeni altul nu le-a făcut, păcat ar avea. (*Ioan,* 15, 24.)

[3] Dar deşi a făcut atâtea minuni înaintea lor, ei nu credeau în el (*Ioan,* 12,37.) – Zis-a Isaia acestea, fiindcă a văzut slava lui şi a grăit despre el. (*Ioan,* 12, 41.) – „Iudeii cer minuni, iar Elinii caută înţelepciune; ci noi propăvăduim pe Christos cel răstignit“... dar plin de semne, plin de înţelepciune; „ceea ce vreţi voi este un Christos nerăstignit, o religie fără minuni şi fără înţelepciune“. Prima parte a acestui citat este din Sfântul Ap. Pavel (I, *Cor.,* 1, 22.); partea a doua aparţine lui Pascal care pare să se adreseze iezuiţilor.

[4] Orice împărăţie dezbinată (*Ioan,* 11, 17).

[5] Dacă eu cu degetul lui Dumnezeu...atunci a ajuns la voi împărăţia lui Dumnezeu (*Ioan*, 11, 20).

[6] Dar deşi a făcut atâtea minuni înaintea lor, ei nu credeau în el, ca să se împlinească cuvântul prorocului Isaia.

„Zis-a Isaia acestea, fiindcă a văzut slava lui şi a grăit despre el“ (*Ioan* 12, 41).

„Iudeii cer minuni, iar elinii caută înţelepciune, ci noi propăvăduim pe Christos cel răstignit: pentru iudei sminteală pentru păgâni nebunie.

Dar plin de semne, plin de înţelepciune, noi propovăduim un Christos răstignit şi o religie fără minuni şi fără înţelepciune.“

[7] „Dar voi nu credeți, căci nu sunteți dintre oile mele."

[8] E vorba de cele cinci propoziții extrase din *Augustinus* de Jansenius și condamnate de Sorbona. Toată această parte a *Cugetărilor* este mai mult polemică decât apologetică.

[9] „Mă căutați nu pentru că ați văzut minuni, ci pentru că ați mâncat din pâini și v-ați săturat." (*Ioan,* 6, 26.)

[10] Acest om nu este de la Dumnezeu, fiindcă nu păzește Duminica. Iar alții întâmpinau: cum poate un om păcătos să facă asemenea minuni? (*Ioan,* 9, 16)

[11] Și tu ce zici despre el, căci a deschis ochii tăi? Răspuns-a el: Eu zic că e proroc. Dacă n-ar fi fost acestea de la Dumnezeu, nimic n-ar fi putut face (*Ioan,* 9, 17 și 33)

[12] ...căci nu e nimeni care făcând minuni în numele meu, să poată degrabă după aceea să mă vorbească de rău. (*Marcu,* 10, 3)

[13] „Vezi dacă în mine este calea nedreptății" (*Psalmul* 137).

[14] Dacă tu ești Mesia, spune-ne-o nouă pe față (*Ioan* 10, 24). Iisus a răspuns: V-am spus-o și nu credeți. Lucrurile pe care le fac în numele Tatălui meu, acestea mărturisesc pentru mine. Dar voi nu credeți pentru că nu sunteți dintre oile mele. Oile mele ascultă glasul meu și eu le cunosc pe ele și ele vin după mine. (*Ioan,* 10, 25–27.)

Dar ce minuni faci tu , ca să vedem și să credem în tine?

Ei nu spun: ce *învățătură* propăvăduiești tu? (Pascal)

Căci nimeni nu poate face aceste minuni pe care le faci tu dacă Dumnezeu nu este cu el. (*Ioan*, 3, 2.)

II *Macabei,* 14, 15: Cel care întemeiase poporul său pe veci și care fățiș de-a pururi ocrotise moștenirea sa.

Luca 11, 6: Iar alții ispitindu-l, cereau de la el să le dea semn din cer.

Matei 12, 49: Neam viclean și preacurvar cere semn, dar semn nu i se va da, fără numai semnul lui Iona prorocul.

Marcu 8, 12: Dar Iisus, suspinând în cugetul său, a zis: Pentru ce neamul acesta cere semn?

[15] *Marcu* 6, 5: Şi n-a putut acolo să facă nici o minune.

[16] *Ioan* 4, 48: Atunci Iisus i-a zis; dacă nu vedeți semne şi minuni nu credeți.

[17] Semne, minuni, vise (*Sf. Ap. Pavel*, II Tesaloniceni, 2)

[18] *Sf. Ap. Pavel Ep. Tes.* 2, 9: Iar inima aceluia va fi prin lucrarea lui Satan, însoțită de tot felul de semne şi de minuni mincinoase.

[19] Căci Dumnezeu vă pune la încercare pentru a vedea dacă-l iubiți. (*Deut.* 19, 3.)

[20] Iată v-am spus de mai înainte. (*Matei,* 24, 25.)

[21] Ce ar mai fi fost de făcut la via mea şi n-am făcut (*Isaia,* 5, 4)

[22] Chiar dacă un înger. (*Sf. Ap. Pavel, Epistola către Galateni*, 1, 8.)

[23] Unde este Dumnezeul tău? (*Psalmul* 41.)

[24] „O lumină s-a ridicat din beznă pentru cei cu inima curată." (*Psalmul* 109, 4.)

[25] Este şi nu este.

[26] „Vai de legiuitorii care fac pravile nedrepte." (*Isaia,* 10, 1.)

[27] E vorba aici de *minunea Sfântului Spin*. Vindecarea Margueritei Périer la mănăstirea Port-Royal din Paris este considerată de Pascal ca un *semn* al lui Dumnezeu în favoarea familiei sale şi a cauzei janseniste. Poate chiar această minune l-a hotărât pe Pascal să scrie *Apologia*.

Secțiunea a XIV-a

Fragmente polemice[1]

857. – *Claritate, obscuritate.*– Ar fi prea multă obscuritate dacă adevărul n-ar avea semnele lui vizibile. Şi e un lucru admirabil că el s-a păstrat într-o biserică şi într-o adunare de oameni vizibile. Ar fi fost şi mai multă claritate dacă ar fi fost unire în această Biserică; dar adevărul a constituit unirea ei dintotdeauna, căci el a fost durabil şi nici un fals n-a dăinuit niciodată în sânul ei.

*858. – Istoria Bisericii ar putea fi pe drept cuvânt numită istoria adevărului.

*859. – E plăcut să te afli pe o corabie bântuită de furtună când eşti sigur că nu vei pieri. Persecuțiile care hărțuiesc Biserica sunt de acest fel.

860. – După atâtea semne de pietate, mai suferă încă persecuții care sunt cel mai adevărat semn al pietății.

861. – Frumoasă stare a Bisericii când nu e susținută decât de Dumnezeu!

*862. – Biserica a fost mereu combătută de erori potrivnice ei, dar niciodată în acelaşi timp, ca acum. Şi chiar dacă îndură mai mult din pricina mulțimii

erorilor, tot ea sporeşte, căci acestea se distrug unele pe altele.

Ea se plânge din pricina a două erori, şi mai mult de cea calvinistă, care a provocat schisma.

E sigur că dacă există mai mult de două lucruri potrivnice sunt erori; ele trebuie îndepărtate.

Credinţa îmbrăţişează mai multe adevăruri care par să se contrazică. Vreme de râs, vreme de plâns etc. *Responde, Ne respondes* etc.

Sursa lor se află în cele două naturi ale lui Iisus Christos şi în cele două lumi (crearea unui nou cer şi a unui nou pământ; o nouă viaţă, o nouă moarte: toate lucrurile se dublează, dar numele lor rămân aceleaşi); şi, în sfârşit, cei drepţi care poartă în ei două naturi umane (căci ei reprezintă cele două lumi, un membru şi o imagine a lui Iisus Christos. Şi astfel toate numele sunt acceptate: drepţi, păcătoşi; mort. viu; viu, mort; ales, respins etc.).

Există deci o mare varietate de adevăruri, atât de credinţă cât şi de morală, care par să se contrazică una pe alta şi care totuşi vieţuiesc împreună într-o admirabilă rânduială. Sursa tuturor ereziilor este excluderea unora din aceste adevăruri, iar sursa tuturor obiecţiilor pe care ni le fac ereticii este ignorarea unora dintre adevărurile noastre. De obicei, neputând concepe raportul între două adevăruri opuse şi crezând că mărturisirea unuia cheamă excluderea celuilalt, se leagă de unul, se leapădă de celălalt şi cred că noi facem acelaşi lucru, dar invers. Or exclu-

derea este cauza ereziei lor, iar ignoranța că noi deținem un alt adevăr le prilejuieşte obiecțiile.

Primul exemplu: Iisus Christos este Dumnezeu şi om. Arienii, neputând alia aceste două adevăruri pe care le credeau incompatibile, ziceau că Iisus Christos a fost om; şi aici ei erau de partea catolicilor. Dar negau că ar fi fost şi Dumnezeu, devenind astfel eretici. Ei pretind că noi îi negăm umanitatea, dar aici ei se înşeală.

Al doilea exemplu: cu privire la Euharistie. Noi credem că substanța pâinii, schimbată şi transsubstanțiată în corpul Domnului Nostru, Iisus Christos se află prezent la un mod real în ea. Iată unul din adevăruri. Un alt adevăr este că Euharistia este şi un simbol al crucii şi al slavei şi o comemorare a amândorura. Iată credința catolică cuprinzând două adevăruri care par potrivnice.

Erezia de astăzi, neconcepând că Euharistia conține şi prezența lui Iisus Christos şi simbolul ei, că este sacrificiu şi comemorare a sacrificiului, crede că nu se poate admite unul din aceste adevăruri fără a-l exclude pe celălalt din acest motiv.

Ei se leagă numai de acest punct vorbind doar de Euharistie simbolică. Şi aici ei nu sunt eretici. Ei cred că noi excludem acest adevăr. De aici vine faptul că ne aduc atâtea obiecții cu privire la pasajele Sfinților Părinți care le consemnează. În sfârşit, ei îi neagă prezența; şi aici sunt eretici.

Al treilea exemplu: indulgențele.

Iată de ce, cel mai direct mijloc de a împiedica ereziile este să dezvăluim toate adevărurile. Şi cel mai sigur mijloc de a le vedea respinse este să le acceptăm pe toate; căci ce vor spune ereticii?

Pentru a şti dacă un sentiment vine de la Tatăl...

*863. – Toţi rătăcesc cu atât mai primejdios cu cât urmează fiecare un adevăr al lui. Greşeala lor nu e că urmează o cale falsă, ci că nu pot urma şi un alt adevăr.

864. – Adevărul era atât de neclar în acel timp, iar minciuna se lăfăia într-atât încât, dacă nu iubeai adevărul, nu aveai nici o posibilitate să-l cunoşti.

865. – Dacă există vreodată un timp în care trebuie să crezi în două adevăruri contrare, acela va fi când se vor auzi reproşuri că s-a omis unul. Deci iezuiţii şi janseniştii nu au dreptul să le ascundă; janseniştii cu atât mai puţin au acest drept, pentru că iezuiţii au ştiut să le propovăduiască mai bine pe amândouă.

866. – Două feluri de oameni stau sub semnul egalităţii, precum sărbătorile şi zilele lucrătoare, creştinii cu preoţii şi toţi păcătoşii între ei. Şi de aici unii conchid că ceea ce e rău pentru preoţi este rău şi pentru creştini, iar ceilalţi că ceea ce nu face rău creştinului este permis şi preoţilor.

867. – Dacă vechea Biserică trăia în greşeală, Biserica s-ar fi prăbuşit. Dacă ar fi astăzi în eroare, n-ar fi acelaşi lucru, căci ea a moştenit superioritatea tradiţiei de la vechea Biserică şi astfel supunerea şi conformitatea cu vechea Biserică revede şi corec-

tează totul. Dar vechea Biserică nu bănuia viitoarea Biserică şi nu o privea cum o presupunem şi o privim noi pe cea veche.

868. – Ceea ce ne împiedică să comparăm ceea ce s-a petrecut altădată în Biserică cu ceea ce se vede acum este faptul că, în mod obişnuit îi privim pe Sfântul Atanasie, pe Sfânta Tereza şi pe alții, încununați de glorie şi (acționând față de noi) ca nişte dumnezei. Asta se vede acum după ce trecerea timpului a lămurit lucrurile. Dar în timpul în care erau persecutați, acest mare sfânt nu era decât un om care se numea Atanasie, iar Sfânta Tereza o călugăriță; „Ilie era şi el om ca şi noi şi supus aceloraşi patimi ca şi noi", spune Sfântul Iacob pentru a-i vindeca pe creştini de această falsă idee care ne face să respingem exemplul sfinților ca nepotrivit cu starea noastră. „Erau sfinți, spunem noi, nu erau ca noi". Ce se întâmpla deci pe atunci? Sfântul Atanasie era un om care se numea Atanasie, acuzat de crime, condamnat într-un conciliu sau altul, pentru una sau alta din crime. Episcopii consimțeau şi până la urmă şi papa. Ce li se spunea celor care se opuneau? Că tulbură pacea, că provoacă schisme etc.

Zelul, Lumina. Patru feluri de persoane: zelosul fără ştiință; ştiința fără zel; nici ştiință, nici zel şi zel şi ştiință. Primele trei îi condamnă, a patra îi iartă şi sunt excomunicați din Biserică ei care salvează totuşi Biserica.

869. – Dacă Sfântul Augustin venea astăzi şi ar fi fost tot atât de puțin autorizat ca şi duşmanii săi,

n-ar fi făcut nimic. Dumnezeu şi-a condus Biserica, trimiţându-l cu mult mai înainte şi plin de autoritate.

870. – Dumnezeu n-a vrut să absolve de păcat fără Biserică. Cum ea are parte de persecuţii, ea trebuie să participe şi la iertare. Dumnezeu o asociază la puterea lui cum fac regii cu Parlamentul. Dar dacă ea absolvă sau condamnă fără Dumnezeu, ea nu se mai poate numi Biserică; la fel ca în Parlament: chiar dacă regele alege pe un om al lui, acesta trebuie să primească şi aprobarea Parlamentului, iar dacă Parlamentul alege fără să-l consulte pe rege sau refuză să-l aleagă pe cel propus de rege, acesta nu mai este un Parlament al regelui, ci o instituţie răsculată.

871. – *Biserica. Papa. Unitate. Multitudine.* – Considerând Biserica o unitate, papa care este căpetenia ei, este ca un întreg. Considerând-o ca pe o multitudine, papa nu este decât o parte din ea. Părinţii Bisericii l-au considerat când într-un fel, când într-altul: şi au vorbit în diverse feluri despre papă (sfântul Ciprian: *Sacerdos Dei.*) Dar, stabilind unul din aceste două adevăruri, ei nu l-au exclus pe celălalt. Multitudinea care nu se reduce la unitate este o confuzie; unitatea care depinde de multitudine este tiranie. Numai în Franţa este permis să se spună că un Conciliu este deasupra papei;

872. – Papa este cel dintâi. Cine altul e mai cunoscut decât el? Cine e recunoscut de toţi, având puterea de a pătrunde întregul corp pentru că el stăpâneşte ramura cea mai importantă care se insinuează pre-

tutindeni? Cât de uşor poate degenera totul în tiranie! Iată de ce Iisus Christos le-a impus acest precept: *Vos autem non sic*[2].

873. – Papa îi urăşte şi se teme de învăţaţii care nu i se supun de bunăvoie.

874. – Nu trebuie să judecăm ce este papa din cele câteva cuvinte ale Părinţilor (cum spuneau grecii într-un conciliu, – regulă importantă!) ci prin faptele Bisericii şi ale Părinţilor şi prin canoane.

Duo aut tres in unum.[3] Unicitatea şi multitudinea: e o greşeală să se excludă unul din termeni, cum fac papistaşii care exclud multitudinea sau hughenoţii care exclud unitatea.

875. – Cum să fie dezonorat un papă pentru că deţine lumina de la Dumnezeu şi din tradiţie; l-am dezonora dacă l-am despărţi de această sfântă uniune.

876. – Dumnezeu nu face minuni în conduita obişnuită a Bisericii sale. Ar fi o ciudăţenie dacă infaibilitatea ar sta într-o singură minune, dar, aşa, aflându-se în multitudine, totul pare atât de firesc că purtarea lui Dumnezeu este ascunsă sub acest firesc, ca de altfel toate faptele sale.

877. – Regii dispun de regatele lor, dar papii nu pot dispune de al lor.

878. – *summum jus, summa injuria.*

Pluralitatea este calea cea mai potrivită pentru că e valabilă şi are forţa de a se face ascultată; şi totuşi aceasta este părerea celor mai puţini abili.

Dacă s-ar fi văzut acest lucru, s-ar fi pus forţa în mâna justiţiei, dar cum forţa nu se lasă manevrată

după placul numănui pentru că este o calitate palpabilă, în loc ca justiția să fie o calitate spirituală de care să dispunem cum vrem, ea a fost pusă în mâna forței: și astfel se numește justiție ceea ce suntem obligați să respectăm.

De aici provine dreptul spadei, căci spada conferă un drept adevărat. Altfel, am vedea violența de o parte și justiția de cealaltă (Sfârșitul celei de a douăsprezecea *Provinciale*). De aici vine nedreptatea Frondei care ridică pretinsa ei justiție împotriva forței. În Biserică nu se întâmplă astfel, căci aici justiția este una adevărată, fără nici o constrângere violentă.

879. – *Injustiție.*– Jurisdicția nu se dă pentru cel care judecă, ci pentru cel judecat. E periculos s-o spui poporului; dar poporul are prea mare încredere în voi; nu-i nici un rău în asta și vă poate fi de folos. Deci puteți s-o faceți publică. *Pasce oves meas, non tuas.*[4] Îmi datorați dreptul de pășune.

880. – Lumea iubește starea de siguranță. Lumii îi place ca papa să fie infailibil în credință, iar învățații sobri în moravuri, pentru a găsi în ei un sprijin.

881. – Biserica învață și Dumnezeu inspiră, și unul și altul infailibil. Operația Bisericii nu face decât să pregătească iertarea sau condamnarea. Ceea ce face ea ajunge pentru a condamna nu și pentru a inspira.

882. – De fiecare dată când iezuiții îl surprind pe papă, întreaga creștinătate devine sperjură.

Papa este foarte ușor de surprins din pricina treburilor sale și a încrederii pe care o are în iezuiți; iar

iezuiții sunt foarte capabili să-l surprindă din pricina calomniei.

883. – Ticăloşii care m-au obligat să vorbesc despre temeiurile religiei.

884. – Păcătoşii dezlegați fără penitență; drepți îndreptățiți fără caritate, creştinii toți fără harul lui Iisus Christos, Dumnezeu fără putere asupra voinței oamenilor, o predestinare fără mister, o răscumpărare fără certitudini.

*885. – Se face preot cine vrea, cum se întâmplă sub Iereboam. E un lucru oribil să ni se propună disciplina Bisericii de astăzi drept atât de întemeiată că ar fi o crimă să fie schimbată. Altădată era infailibil bună şi totuşi a suferit schimbări fără păcat: şi astăzi, aşa cum e, nu poți să-i doreşti nici o schimbare! S-a îngăduit schimbarea cutumei de a nu preoții decât cu atâta circumspecție că aproape nu se află nici unul demn să devină preot: dar nu ne este permis să ne plângem de cutunia care hirotoniseşte atâția nedemni.

886. – *Ereticii.* – Iezechil. Toți păgânii vorbeau de rău Israelul, dar şi pe profetul lui, încât israeliții n-au fost departe de a-i spune: „Vorbeşti ca păgânii“ şi că forța lui vine din faptul că vorbeşte ca păgânii.

887. – Janseniştii seamănă cu ereticii în reformarea moravurilor; dar voi le semănați în rău.

888. – Nu cunoaşteți profețiile dacă nu ştiți că totul trebuia să se împlinească: prinți, profeți, papa şi chiar preoții: şi totuşi Biserica trebuia să dureze. Prin harul lui Dumnezeu n-am ajuns până acolo.

Blestem asupra acestor preoți, dar sperăm că Dumnezeu să se milostivească de noi, să nu le semănăm în nici un fel.

Sfântul Apostol Petru, cap. II: falşi profeți ai trecutului, imaginea celor care vor veni.

889. – ...Tot aşa cum e adevărat că, pe de o parte, unii călugări lepădați şi câțiva cazuişti corupți, care nu fac parte din ierarhie, s-au tăvălit în desfrâu, este la fel de adevărat că, pe de altă parte, adevărații păstori ai Bisericii, adevărații păstrători ai cuvântului divin l-au apărat cu străşnicie împotriva celor care au încercat cu tot dinadinsul să-l distrugă.

Şi astfel credincioşii nu pot avea nici un temei să urmeze aceste erezii oferite de mâinile străine ale acestor cazuişti, în locul sfintei învățături oferite de mâna părintească a propriilor lor păstori. Iar nelegiuiții şi ereticii nu au nici un temei să prezinte aceste abuzuri drept semne ale slăbiciunii providenței lui Dumnezeu asupra Bisericii sale pentru că Biserica, aflându-se la propriu în corpul ierarhiei, departe de a se putea conchide din starea prezentă a lucrurilor că Dumnezeu ar fi abandonat-o corupției niciodată n-a fost mai evident decât astăzi că Dumnezeu o apără de desfrâu.

Căci, unii din aceşti oameni care, printr-o vocație extraordinară au voit să părăsescă lumea şi să îmbrace rasa călugărească pentru a trăi într-o stare perfectă, mai presus de starea creştinilor obişnuiți, au căzut în nişte rătăciri care-i îngrozesc pe creştinii de rând, devenind printre noi ceea ce erau printre

evrei falşii profeţi; este o nefericire particulară şi personală care trebuie deplânsă şi din care nu trebuie să conchidem nimic cu privire la grija lui Dumnezeu pentru Biserica lui; pentru că toate aceste lucruri au fost atât de clar proorocite, iar ispitele, venind din partea unor asemenea persoane, au fost de atâta vreme vestite că, dacă se cercetează adânc, se văd mai degrabă semnele prezenţei lui Dumnezeu decât a lepădării de noi.

890. – Tertulian: *nunquam Ecclesia reformabitur*[6].

891. – Trebuie să le facem cunoscut ereticilor care se prevalează de doctrina iezuiţilor că aceasta nu este învăţătura Bisericii... şi că vrajbele dintre noi nu ne îndepărtează de altar.

892. – Dacă diferenţiind am condamna, aţi avea dreptate. Uniformitatea fără diversitate este inutilă celorlalţi, diversitatea fără uniformitate ruinătoare pentru noi. – Una e vătămătoare în interior, cealaltă în exterior.

893. – Arătând adevărul, îl faci credibil, dar arătând nedreptatea miniştrilor nu-i corectezi: îţi asiguri conştiinţa arătând falsitatea; dar nu-ţi asiguri punga arătând nedreptatea.

894. – Cei care iubesc Biserica se plâng văzând moravurile corupte, dar măcar legile ei subzistă; dar aceştia îi corup chiar legile; modelul este rău.

*895. – Niciodată nu faci un rău mai deplin şi mai cu mare plăcere decât când îl faci conştient.

896. – În zadar a statornicit Biserica vorbe ca păcat, anatemă, erezie etc.: acestea sunt folosite împotriva ei.

897. – Sluga nu ştie niciodată ce face stăpânul, căci stăpânul îi spune numai ce să facă nu şi scopul: iată de ce el se supune umil şi păcătuieşte adesea împotriva scopului. Dar Iisus Christos ne-a spus scopul. Iar voi distrugeţi acest scop.

898. – Nu pot dobândi perpetuitatea şi-şi doresc universalitatea şi de aceea spun despre Biserică că e coruptă pentru ca să treacă ei drept sfinţi.

899. – *Împotriva celor care abuzează de pasaje din Scriptură şi se prevalează de ceea ce găsesc în ea, părându-li-se că le justifică eroarea.*– Vecerniile, duminica patimilor, ovaţia pentru rege.

Explicaţia acestor cuvinte: „Cine nu este cu mine este împotriva mea“ şi altele: „Cine nu e împotriva noastră e cu noi“. Unei persoane care spune: „Eu nu sunt nici pentru, nici împotrivă“; trebuie să i se răspundă...

900. – Cine vrea să dea un sens Scripturii şi dacă acesta nu se află în ea este duşmanul Scripturii (Augustin).

901. – *„Humilibus dat graţiam“; an ideo non dedit humilitatem?*[6]

„Sui eum non receperunt; quotquot autem non receperunt“ an non erant sui?[7]

902. – E chiar bine, spune le Feuillant, să nu fie foarte sigure, căci contestarea este semnul incer-

titudinii (Sfântul Atanasie, Sfântul Hrisostom: morala, necredincioşii).

Iezuiţii n-au făcut adevărul nesigur, ci doar nelegiuirea lor.

Contradicţia a fost întotdeauna lăsată pentru a-i orbi pe cei răi, căci tot ceea ce este potrivnic adevărului sau carităţii este rău: acesta este adevăratul principiu.

*903. – Toate religiile şi secretele din lume au o raţiune firească drept călăuză. Numai creştini au fost constrânşi să-şi extragă regulile din afara lor şi să înveţe din cele pe care Iisus Christos le-a lăsat celor vechi pentru a fi transmise credincioşilor. Această constrângere îi oboseşte pe unii Părinţi. Ei ar vrea, precum la alte popoare, să aibă libertatea de a-şi urma fanteziile lor. În zadar le strigăm, cum făceau altădată profeţii evreilor: „Intraţi în sânul Bisericii, învăţaţi legile pe care cei vechi vi le-au lăsat şi urmaţi căile lor". Ei au răspuns asemenea evreilor: „Nu vom urma acele căi; noi vom urma cugetul inimii noastre"; şi ne-au spus: „Suntem asemenea celorlalte popoare."

904. – Ei fac excepţia de la regulă.

Cei vechi au dat absoluţia înainte de căinţă? Aplicaţi-o ca pe o excepţie. Dar din excepţie, voi aţi făcut o regulă fără excepţii, în aşa fel încât nu vreţi nici măcar ca regula să aibă o excepţie.

905. – Confesiunea şi absoluţia fără semnul căinţei. – Dumnezeu nu vorbeşte decât lăuntrului nostru. Biserica nu judecă decât din exterior.

Dumnezeu absolvă imediat ce vede căință în inimă, Biserica când o vede în fapte. Dumnezeu va construi o Biserică pură pe dinăuntru care să unească prin sfințenia sa interioară și pe de-a întregul spirituală impietatea interioară a înțelepților trufași și a fariseilor: iar biserica va constitui o adunare de oameni ale căror moravuri exterioare să fie atât de pure încât să topească în ele moravurile păgâne. Dacă există ipocriți, dar atât de bine ascunși că ea nu le poate detecta veninul, ea îi îndură, căci aceștia nu vor fi primiți de Dumnezeu, care nu poate fi înșelat, și până la urmă sunt doar niște oameni care înșeală pe alți oameni. Și astfel Biserica nu se va simți dezonorată prin purtarea lor care pare sfântă; dar voi ați vrea ca Biserica să nu judece, nici din interior, pentru că aceasta îi aparține lui Dumnezeu, nici din exterior pentru că pe Dumnezeu nu-l interesează decât lăuntrul; și luându-i astfel posibilitatea de a-și alege oamenii, rămân în Biserică desfrânații, cei care o dezonorează atât de mult, dintre acei pe care sinagogile evreilor și sectele filosofilor i-ar fi exilat ca nedemni și i-ar fi urât ca pe niște nelegiuiți.

*906. – Condițiile în care se poate trăi după rânduiala lumească sunt foarte ușoare, e foarte greu de trăit după rânduiala lui Dumnezeu; și dimpotrivă: nimic nu e atât de dificil după rânduiala lumii decât viața religioasă, nimic nu e mai ușor decât s-o petreci fără Dumnezeu. Nimic nu e mai ușor decât să ai funcții înalte și averi după rânduiala lumească: nimic nu e mai greu decât să trăiești după rânduiala

lui Dumnezeu fără să mai participi la plăcerile lumeşti.

907. – Cazuiştii îşi supun decizia unei raţiuni corupte şi alegerea deciziilor unei voinţe corupte, în aşa fel încât tot ceea ce e corupt în natura omului să se regăsească în purtarea sa.

*908. – Este oare *probabil* ca probabilitatea să dea siguranţă?

Diferenţa între tihna şi siguranţa conştiinţei. Nimic nu-ţi dă siguranţă decât adevărul; nimic nu aduce tihna decât cercetarea sinceră a adevărului.

909. – Toţi aceşti cazuişti adunaţi la un loc nu pot da nici un fel de asigurări conştiinţei în eroare; iată de ce este important să-ţi alegi bune călăuze.

Astfel, vor fi de două ori vinovaţi: că au urmat căi pe care n-ar fi trebuit să meargă şi au ascultat de învăţaţii de care n-ar fi trebuit să asculte.

910. – Oare nu complezenţa lumii va face să credeţi că lucrurile sunt probabile? Vreţi să ne faceţi să credem că acesta ar fi adevărul şi că dacă moda duelului n-ar exista, aţi descoperi probabilitatea de a vă putea bate, privind lucrul în sine?

911. – Ar trebui să ucidem ca să nu mai existe răii pe lume? Ar însemna să facem doi răi în loc de unul: *Vince in bono malum*[8].

912. – *Universal.* – Morala şi limbajul sunt ştiinţe speciale dar universale.

913. – *Probabilitatea.* – Fiecare poate adăuga ceva, dar nimeni nu poate lua.

914. – Ei lasă să acționeze desfrânarea şi stopează scrupulul când ar fi trebuit să facă invers.

915. – *Montalte.* – Opiniile delăsătoare plac atât de mult oamenilor că ar părea ciudat dacă nu le-ar plăcea. Pentru că au depăşit orice măsură. Şi, pe deasupra, sunt mulți oameni care văd adevărul şi care nu pot ajunge la el. Dar sunt puțini cei care nu ştiu că puritatea religiei este potrivnică ticăloşiei noastre. E ridicol să spui că o recompensă eternă se oferă unor moravuri escobartine.

916. – *Probabilitatea.* – Ei au câteva principii adevărate, dar abuzează de ele. Or abuzul adevărurilor trebuie pedepsit exact ca şi introducerea unei minciuni!

Ca şi cum ar exista două infernuri, unul pentru păcătoşii împotriva carității, celălalt pentru păcatele împotriva dreptății!

917. – *Probabilitatea.* – Ardoarea sfinților în căutarea adevărului ar fi fost inutilă dacă probabilul ar fi fost sigur. Teama sfinților care au urmat întotdeauna calea cea mai sigură (Sfânta Tereza şi-a urmat întotdeauna duhovnicul).

918. – S-o lipseşti de probabilitate este un lucru neplăcut lumii: dar se va bucura dacă-i vei oferi probabilitatea.

919. – Acestea sunt efectele păcatelor noroadelor şi ale iezuiților: cei mari doresc să fie flatați; iezuiții au dorit să fie iubiți de cei mari. Erau toți capabili să se lase în voia spiritului minciunii, unii pentru a înşela, alții pentru a se lăsa înşelați. Ei erau

avari, ambițioşi, dedați la voluptăți. *Coacervabunt sibi mafistros.*[9] Demni discipoli de asemenea maeştri, *digni sunt,* şi-au căutat măgulitori şi i-au găsit.

920. – Dacă renunță la probabilitate, maximele lor cele bune vor fi la fel de puțin sfinte ca şi cele rele, căci îşi au temeiul în autoritatea omenească; şi astfel, dacă sunt mai drepte, vor fi mai rezonabile, dar nu mai sfinte. Ele se țin pe aceea tulpină sălbatică pe care au fost altoite.

Dacă ceea ce vă spun nu vă luminează, ele vor fi de folos poporului.

Dacă acesta va tăcea, pietrele vor vorbi.

Tăcerea este cea mai mare persecuție: niciodată sfinții n-au tăcut. E adevărat, că este nevoie de chemare, dar nu din hotărârile Conciliului vom afla dacă avem chemare, ci din nevoia de a vorbi. Or, după ce Roma a vorbit şi s-a crezut că ea condamnă adevărul, ei l-au scris: dacă acele cărți care au spus contrariul au fost cenzurate, trebuie să ridicăm vocea cu atât mai tare cu cât această cenzură este mai nedreaptă, dorind violent înăbuşirea adevărului până când va veni un papă care să asculte ambele părți şi să cerceteze pe cei vechi pentru a face dreptate. Papii cei buni vor găsi Biserica plină de vuet.

Inchiziția şi Societatea, cele două flageluri ale adevărului.

De ce nu le acuzați de arianism? N-au spus ei oare că Iisus Christos este Dumnezeu: poate că ei aşa înțeleg, nu prin natură, ci după cum s-a spus, *Dii estis.*

Dacă scrisorile mele sunt condamnate la Roma, ceea ce eu condamn în ele este condamnat în cer: *Ad tuum Domine Jesu, tribunal appello*[10].

Voi înşivă sunteţi coruptibili.

Mă tem să nu fi scris prost, văzându-mă condamnat; dar exemplul atâtor scrieri pioase mă fac să cred contrariul. Nu este îngăduit să scrii bine, atât de coruptă şi ignorantă e Inchiziţia!

„E mai bine să asculţi de Dumnezeu decât de oameni."

Nu mă tem de nimic, nu sper nimic. Episcopii n-ar trebui să fie aşa. Port-Royal se teme şi este o proastă politică de a-i ţine la distanţă, căci în curând nu se vor mai teme şi vor deveni de temut. Eu nu mă tem de cenzurile voastre personale dacă nu sunt întemeiate pe cele ale tradiţiei. Puteţi oare cenzura totul? Oare? Chiar respectul meu? Nu. Deci spuneţi ce, altfel nu veţi face nimic dacă nu desemnaţi răul şi nu explicaţi de ce e rău. Iată ce este foarte greu de făcut.

Probabilitate. – Ei au explicat cu multă bunăvoinţă siguranţa; căci după ce au stabilit că toate căile lor sunt sigure, n-au mai numit-o sigură pe cea care duce la cer, temându-se că nu vor ajunge acolo, ci ceea ce în mod sigur ne va scoate de pe această cale.

Ce aţi câştigat acuzându-mă că am batjocorit cele sfinte? Nici atât n-o să câştigaţi, acuzându-mă de impostură.

Încă n-am spus totul, veţi vedea voi...

921. – ...Ci sfinţii despică firul în patru pentru a-şi găsi păcate şi a-şi acuza cele mai bune fapte. Dar aceştia apelează la subtilităţi pentru a le scuza pe cele mai rele.

O clădire frumoasă pe dinafară, dar cu fundaţia şubredă construiesc înţelepţii cei păgâni şi diavolul îi înşeală pe oameni prin această asemănare aparentă, susţinută de un temei cu totul diferit.

Niciodată un om n-a avut un scop mai frumos decât al meu; şi niciodată nimeni nu şi-a dat mai bine seama decât voi.

Cu cât vorbesc mai mult despre semnele slăbiciunii mele cu atât ei sporesc autoritatea cauzei mele:

Spuneţi că sunt eretic. E oare îngăduit? Dacă nu vă temeţi că oamenii îmi vor face dreptate, nu vă temeţi că Dumnezeu mi-o va face?

Veţi simţi forţa adevărului şi veţi ceda...

Există ceva supranatural într-o asemenea orbire nefirească *Diqna necesitas*[11].

Falsă pietate, dublu păcat.

Sunt singur împotriva a treizeci de mii? Nicidecum. Păstraţi-vă Curtea, voi, impostori; eu am adevărul: aceasta este forţa mea; dacă-l pierd sunt pierdut. Nu-mi vor lipsi acuzaţiile şi persecuţiile. Dar eu deţin adevărul şi vom vedea cine va învinge.

Nu-mi revine mie onoarea de a apăra religia, dar nici vouă onoarea de a apăra eroarea şi nedreptatea. Fie ca Dumnezeu prin marea lui milostivire să nu ţină cont de răul care e în mine, ci de binele care se

află în voi şi să fie voia lui ca adevărul să nu moară în mâinile mele, iar minciuna...

922. – *Probabil.* – Să se vadă dacă cineva îl caută cu sinceritate pe Dumnezeu prin compararea lucrurilor pe care le iubeşte: probabil că această carne nu mă va otrăvi: probabil că nu voi pierde procesul nesolicitând...

923. – În Sfânta căinţă nu iertarea curăţă de păcat, ci sincera remuşcare, care nu e adevărată dacă nu vrea să se sfinţească.

924. – Oameni fără cuvânt, fără credinţă, fără onoare, cu inima şi limba vicleană, semănând acelui animal, cum vi s-a reproşat odinioară, amfibia din parabolă, din pricina stării lui ambigue, între pasăre şi peşte...

Este imoral pentru regi, pentru părinţi, să cinstească pietatea: iată de ce sunt obligaţi să vi se mărturisească vouă.

Note

[1] În această secțiune, domnul Brunschvicg a adunat fragmente din scrierile lui Pascal din vremea când scria *Provincialele* şi care nu fac parte din materialele pregătite pentru *Apologie*.

[2] Dar voi să nu fiți astfel. (*Luca,* 22, 26.)

[3] Şi prorocii să vorbească unul sau doi, iar ceilalți să asculte. (*Sf. Ap. Pavel*, *Ep. către Cor.* II, 11, 29.)

[4] Paşte oile mele, nu pe ale tale. (*Ioan,* 21, 17.)

[5] Niciodată Biserica nu va fi reformată.

[6] Dumnezeu celor smeriți le dăruieşte dar. (*Sf. Ap. Iacob – Epistola* 4, 6.)
Şi atunci cum nu ne-a dat smerenia? (Pascal)

[7] El a venit întru ale sale şi ei nu l-au primit. Cei care l-au primit nu erau de-ai lui?

[8] A învinge răul prin bine. (*Sf. Ap. Pavel*, *Ep. către Rom.* 12. 21.)

[9] Îşi vor grămădi învățătura după poftele lor. (*Sf. Ap. Pavel, Tim.* II, 4, 3.)

[10] Şi mă supun Doamne Iisuse judecății tale.

[11] Dreapta nevoie. (*Înțelepciunea,* XIX, 4.)

CUPRINS

Cugetările domnului Pascal (1623–1662) sunt pentru unii o carte a credinţei, pentru alţii o carte în care sufletul omului se dezvăluie cu mai mult firesc şi adevăr decât oriunde în altă parte...

Să fim deci recunoscători, cum ar fi fost Pascal însuşi, faţă de toţi cei care, cu şanse diverse, au încercat să reconstituie o operă întreruptă de moarte. Şi mărturisind că nu vom avea niciodată o clasificare definitivă a *Cugetărilor*, să spunem că domnul Brunschvicg, a realizat cu adevărat ediţia îndelung aşteptată.

CH.-M des Granges

ISBN 973-97662-5-0